

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08225

VOS GEVEN

A. Litwak

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

א. ליטוואק

א. ל י ט ו א ק

וואָס געווען

עטיוודן און זכרונות

1 9 2 5

ווילנער פארלאג פון ב. קלעצקין

Printed in Poland

A. Litwak. „Wos Gewen“.
Drukarnia „Wydawnictwo Wileńskie“ B. Kleckina.

א י נ ה א ל ט

זייט	
1	פארווארט
3	אהרן זונדעלעוויטש
54	מיין ערשטער שריט
69	די זשארגאנישע קאמיטעטן
116	כאראקטער-שטריכן פון דער יידישער ארבעטער-פאוועגונג
148	אויפן פעלד פון קולטור
166	לאַבזעס, גנבים און קאמבינאטארן
212	דער "קליינער בונד"
226	דאָס יידישע אַרבעטער-ליד
244	אַ פאַרצייכעניש
249	אין די פינסטערע יאָרן

פ א ר ו א ר ט

א גרויסער טייל פון די ארטיקלען, וואָס גייען אַרײַן אין דעם בוך, זײַנען פריער געדרוקט געווען אין פאַרשיידענע זאַמלבוכער און צײַט-שריפטן אין רוסלאַנד אין פּוילן. „מײן ערשטער שריט“ — אין פעטערבורגער וואַכנבלאַט פון בונד „די צײַט“ (אַפריל 1914). „די זשאַרנאַלישע קאָמיטעטן“ — אין I באַנד „רויטער פּנקס“ (קיעוו 1920 און וואַרשע 1921). „אַהרן ווּנדעלעוויטש“ און „גנבים, לאַפּוועס און קאָמפּינאַטאָרן“ — אין II באַנד „רויטער פּנקס“ (וואַרשע 1925), „אויפן פעלד פון קולטור“ — אין אַרבעטער-לוח II (וואַרשע 1922), „אין די פּינסטערע יאָרן“ אין דעם נומער „אַרבעטער שטימע“, וואָס איז אַרויס צום צוואַנציקיאָריקן יוביליי פון „בונד“ (פעטראָגראַד סעפּטעמבער 1917). די אַלע אַרטיקלען האָבן אײַך פאַר דעם בוך שטאַרק אײַבערגעמאַכט אין פאַרגעסערט; „מײן ערשטער שריט“ איז פאַר-גרעסערט מער ווי אין צוויי מאַל. די אַרטיקלען „באַראַקטער-שטריכן פון דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג“, „דער קלײַנער בונד“, „דאָס ייִדישע אַרבעטער-ליד“ און „אַ פאַרצײכעניש“ זײַנען ספּעציעל פאַר דעם בוך געשריבן.

די אַרטיקלען דער „קלײַנער בונד“ און „דאָס ייִדישע אַרבעטער-ליד“ באַרירן טעמעס, וועלכע זײַנען ביז אַהער, דוכט זיך, נאָך פון קײַנעם נישט באַארבעט געוואָרן אין אײַך קוק אויף די דאָזיקע אַרבעטן מײנע מער נישט, ווי אויף אַן ערשטן פּרוּוו.

אין צווייטן באַנד, וועלכער ווערט איצט צוגעגרייט צום דרוק וועלן צווישן אַנדערע אַרײַן: „די פּראָוואַקאַטאָרן, וועלכע אײַך האָבן געקענט“, „גבורה אין פּחדנות אין דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג“, „אַכט חרשים אין מינסק אינמער דער דײַטשער אַקאָפּאַציע“, „אַ יאָר אין קיעוו“ (אַקטאָבער 1918 — אַקטאָבער 1919), „צוויי, וואָס זײַנען אַוועק“ (שרה פּוקס און נחקע יאַכוּויד). די אַלע אַר-טיקלען זײַנען ביז אַהער אין ערגעץ נישט געווען געדרוקט.

א. ליטוואַק.

אהרן זונדעלעוויטש *

I

אהרן זונדעלעוויטש איז געבוירן געוואָרן אין ווילנע דעם 4טן יולי (אלטן סטיל) 1852 (**). די עלטערן זיינען געווען פונם פאלעפאטישן שטאָנד. דער פאָטער אַ ייד אַ למדן, שוין אַ ביסל אָנגעשמעקט מיטן גייסט פון השכלה, אַ אידעאָליסט. ער איז געווען זייער אונטערנעמעריש, פלעגט זיך כאַפן צו די פאַרשיידנסטע געשעפטן: געווען אַ ליזעראַנט ביי דער אייזנבאַן, געהאַט אַ ביר-ברויז, אַ לעדער-געשעפט, גע-פרוּווט אַפילו עפענען אין ווילנע אַ שוך-פאַבריקל. אָבער זיינע גע-

* געשריבן אויפן גרונט פון פאלגנדיקע געדרוקטע ביכער און אר-טיקלען:

1) זכרונות פון וול. יאָכעלסאָן "Далекое прошлое", אין זשורנאַל "Былое", נר' 13, יולי 1818. 2) ב. פרומקין "Революционное дви-женіе в 1870 г.г.", "Еврейская Старина", צווייטער בוך, אפריל - יוני 1911. 3) Профес шестнадцати террористов (1880) O. B. Аптек-70-x годов "Земля и воля", Рѣссѣю-дѣн. דער יאר ניט אָנגעוויזן. 5) В. А. Богучарскій, "Из исторіи политической борьбы в 70-x г.г. XIX вѣка" (6) פאַרשיידענע זכרונות פון רו-סיש און יידיש פון לעאָ דייטש. אייניקע ביאָגראַפישע דאַטן און פאָקטן האָט מיר געגעבן אהרן זונדעלעוויטשעס יינגערער ברודער מיראָן (אדוואָקאַט אין וואַר-שע), אַ גרויסן דאַנק אים דערפאַר. פאַר דער אַלגעמיינער כאַראַקטעריסטיק פון א. זונדעלעוויטש זיינען מיר אויך צונויץ געקומען די פערזענלעכע געשרעכען, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו פירן מיט אים אין לאַנדאָן אין די יאָרן 1912-15.

** און נישט אין 1854, ווי מהאָט אַ טך מאָל געשריבן. די דאַטע, וואָס איך ווייז אָן, האָט מיר געגעבן מיראָן זונדעלעוויטש, ביי וועלכן עס גע-פינט זיך נאָך די מעטריקע פון זיין עלטערן ברודער.

שעפטן פלעגן זיך לאנג ניט האלטן, און ער האָט פון זיי געהאַט
ווייניק מול-ברכה. די שפּיזערקע איז איינגעטלעך געווען די מוטער,
וועלכע האָט געהאלטן אַ שענק אויף דייטשער גאָס, אַ קלוגע פּראַק-
טישע יידענע, אַ אשת-חיל. אַהרן האָט געירשנט פונם פּאָטער זיין
אידעאָליזם און אונטערנעמערישן גייסט; פון דער מוטער – איר
געזונטן פּראַקטישן שכל.

אַהרן האָט פּאַקומען אַ טראַדיציאָנעלע דערציונג. ער איז גע-
ווען פּלייסיק און פּעיק, האָט געהאַט אַ שם פּאַר אַ גוטן יינגל.
געווען זייער פּרום, געחלומט צו ווערן אַ רב. צו בר-מצוה איז
ער אַוועקגעפּאַרן קיין סמאַרגאַן אין דער ישיבה פונם דאָרטיקן רב,
וועלכער איז אַנג געווען זייער אַ קרוב; אָפּער אין דער ישיבה
איז ער פּאַקאַנט געוואָרן מיט דער השפּלה, גענומען לייענען די
נייע העברעיִשע ביכלעך, אָנגעהויבן זיך פּאַציען סקעפּטיש צו דער
אַלטער יידישער טראַדיציע און שטרעבן צו אייראָפּעיִשער בילדונג.
דער לייכטסטער וועג דערצו איז פּאַר אים געווען אָנקומען אין ראַ-
בינער-שול. די עלטערן האָבן ניט געשטערט, און דער יונגער אַהרן
האָט אַליין, אָן דער הילף פון אַ לערער, זיך צוגעגרייט און אין
1868, זעכצן יאָר אַלט, איז ער אָנגעקומען אין ערשטן קלאַס. אין
ראַבינער-שול האָט ער פּאַרבראַכט ביז 1873, ווען זי איז פּאַר-
וואַנדלט געוואָרן אין אַ לערער-אינסטיטוט. אַזוי ווי צו לערער־האַט
זינדעלעוויטשן ניט געצויגן, האָט ער זיך אָנגעהויבן גרייטן צום עק-
זאַמען אין פעטערבורגער טעכנאָלאָגישן אינסטיטוט.

אין ראַבינער-שול האָט זינדעלעוויטש געהאַט אַ גרויסן איי-
פּליס אויף זיינע חברים מיט זיין שכל און אַנטוויקלונג, אויך מיט
זיין כאַראַקטער, וואָס איז געווען אַ געמיש פון שטאַרקייט און צאַרטי-
קייט. שוין אין צווייטן אָדער דריטן קלאַס אָרגאַניזירט זינדעלעוויטש
אַ קרייזל פון זעלבסטאַנטוויקלונג. ווי אין אַלע דעמאָליקע קרייזלעך
פון דעם מיין, האָט מען זיך די ערשטע צייט אָפּגעגעבן מיט אויס-
אַרבעטן ביי די מיטגלידער אַ נייע פּאָזיטיוויטישע וועלט-אַנשויונג
לויט דער ראַדיקאַלער רוסישער ליטעראַטור פון די 1860-ער יאָרן.
שפעטער הייבט מען אָן קרייגן אומלעגאַלע ליטעראַטור געבראַכט דורך
סמודענשן, וואָס פלעגן קומען פון פעטערבורג אָדער מאַסקווע אַהיים.

איך קאניקול. זונדעלעוויטש ווערט א סאציאליסט, אפשר פון די גרינדער, אלנפאלס פון די פירער פינס ווילנער רעוואלוציאנערן קרייזל אין דער ערשטער העלפט פון די 70-ער יארן.

ווי זונדעלעוויטש שרייבט אין זיין בריוו צו ב. פרומקין, זיינען אין יענער צייט קיין פעסט-פארמירטע ארגאניזאציעס פון יידישע רע-וואלוציאנערן ניט געווען. אין אנהייב פון די 70-ער יארן האָבן אין ווילנע „עטלעכע באַקאנטע, וואָס האָבן צוזאמען געלייענט אומלעגאלע ביכער און פלעגן זיך צונויפקלייבן שמועסן וועגן פלענער, ווי צו פראָפאגאנדירן די אידעען פון סאציאליזם, — זיך גערופן קרייזל.“ דער קרייזל איז פאשטאנען דורכאויס פון שטודירנדיקער יוגנט, א-בערהויפט פון געוועזענע ראביניסטן און פון שילער פון לערער-אי-סטימיט; געווען אויך עטלעכע סטודענטן, וואָס פלעגן קומען אַהיים אויך קאניקול. דער קערן פון קרייזל איז פאשטאנען פון 8—10 מענטשן (אחרן ליבערמאן, וו. יאָבעלסאָן, פאַרעל...). צו אים זיי-נען צוגעשטאנען נאָך אַ צענדליק אַנדערטהאלפן מער אָדער ווייניקער מיטפילער. דער קרייזל פלעגט פארשפרייטן אומלעגאלע ליטעראַטור. מיט די פוילישע קרייזלעך האָט ער קיין פאציונג ניט געהאַט. קיין רוסישע רעוואלוציאנערע קרייזלעך איז דעמאָלט אין ווילנע ניט געווען.

פאַר זונדעלעוויטשן הייבט זיך שוין דעמאָלט אָן די צייט פון פראַקטישער אַרבעט. ווילנע איז געלעגן ניט ווייט פון דער פריישישער גרענעץ, האָט זי געקאָנט ווערן אַ צענטער פאַר דעם טראַנספּאָרט פון אומלעגאלער ליטעראַטור. קאָוונע איז נאָך נעענטער צו דער גרענעץ, אָבער דווקא ווייל זי איז שוין צו נאָענט, האָט די זשאַנדאַרמערע איך איר שטאַרקער אַכטונג געגעבן; און ווילנע איז אַ גרעסערע שטאָט; אַ פאַרדעכטיקער מענטש וואַרפט זיך דאָרטן ניט אַזוי אין די אויגן; עס איז לייכטער צו קריגן אַ „מאַלינע“ אויף פאַהאַלטן „טריפע סחורה“, אַן אַרעס אויף איבערשרייבן זיך מיט אויסלאַנד. ביז זונדעלעוויטשן איז דער אומלעגאלער טראַנספּאָרט געווען אַ צופעליקע זאַך, מערער דורך געלעגנהייטן. זונדעלעוויטש האָט איינגעשטעלט סיסטעמאַטישע פּאַציונגען מיט די יידישע קאָנטראַבאַנדיסטן, וואָס אין די רוסיש-פריישישע גרענעץ-שטעלעך. ער האָט אַזעקגעשטעלט

דעם טראנספארט אויף א פעסטן פוס, זיכער און ביליג. אין דער
גאנצער צייט פון די 70-ער יארן איז ווידערעווייטש געווען דער
פעקסטער, אפשר דער איינציק פעיקער ארגאניזאצאָר פון רעוואָלוציע
ציאָנערער קאָנטראַבאָנד אין רומלאַנד. ווי אזוי איז ער געקומען דער-
צו? מעגלעך, אז ביי דער מאמען אין שענק איז ער באקאנט געוואָרן
מיט „בלאטע“ מענטשן, וואָס האָבן געהאַט „לינקע“ עסקים מיט
וואַלקאָוויסק, קיבארט וכדומה גרענעץ-פונקטן. מיט די טשייקאָוועס
האַט זיך ווידערעווייטש פאַרבונדן דורך אַ ווילנער קורסיסין אַנא
מיכאילאָוואַ עפשטיין. מעגלעך, אז די דאָזיקע עפשטיין האָט גע-
האַט צופעליקע באַציונגען מיט די קאָנטראַבאָנדיסטן נאָך פון פּרעזער,
אין זי האָט דאָס ווידערעווייטשן אַרײַנגעפירט אין דער דאָזיקער אַרבעט.
אַ ביסל שפעטער האָט ער זיך פאַרבונדן מיט די לאַווריסטן. אין
זיין בריוו צו ב. פּרומקין דערציילט ווידערעווייטש וועגן דעם אזוי.
„פון אַ קאָנטראַבאָנדיסט, מיט וועלכן איך האָב געפירט אונטער-
האַנדלונגען וועגן אַרבערמירן מענטשן איבער דער גרענעץ, האָב איך
זיך דערוואַסט, אַז ביי נישקאָוויסק אין האַטעל וואַיניט איינער אַ
געקומענער פון פעטערבורג, וועלכער ליגט אים פאַר דעם ביכער-
טראַנספּאָרט. איך האָב אַויסגערעדט דעם קאָנטראַבאָנדיסט, פאַרוואָס
ער האָט אַייסגעפלוידערט אַ פרעמדן סוד, און אַליין בין איך אַוועק
אין האַטעל, האָב אַפּגעזוכט דעם געקומענעם און נאָך אַ שמועס פון
15 מינוט האָבן מיר זיך ביידע איבערצייגט, אַז מיר זיינען פון איין
לאַגער, און האָבן פאַרטרוילעך אָנגעהויבן רידן וועגן אונזערע עסקים.
דער דאָזיקער אורח איז געווען יעוועני סטעפאַנאָוויטש סעמיאַקאָוויסקי,
וועלכער איז שפעטער באַגאַנגען ועלבסטמאַרד אויף קאַראַ (א קאַ-
מאַרושנע מורמע אין סיביר - א. ל.). ער איז געווען אַ טעטיקער
מיטגליד פון די לאַווריסטן, האָט מיר געגעבן פאַרבינדונגען מיט
אַז דעם קרייזל און פאַרגעלייגט אַרגאַניזירן פאַר זי דעם אומ-
לעגאַלן טראַנספּאָרט.

וויילע איז געוואָרן אַ צענטער, דורך וועלכן עס זיינען געגאַנגען
לעבשאַפטע פאַרבינדונגען צווישן פעטערבורג און מאַסקווע מיט אויס-
לאַנד. מ'האַט טראַנספּאָרטירט ניש בלויז ביכער, נאָר אויך מענטשן:
קאַמפּראַמעיטירטע רעוואָלוציאָנערן, וואָס האָבן געמוזט פאַרלאָזן רוס-

לאנד, מענטשן, וואָס זיינען געפאָרן קיין אויסלאַנד אויף אונטערדאָנד-
 לונגען מיט די פירער פון דער פּאָליטישער עמיגראַציע, און אויך
 אזעלכע, וואָס האָבן זיך אומגעקערט פון אויסלאַנד קיין רוסלאַנד
 פירן די רעוואָלוציאַנערע אַרבעט. צוליב דעם טראַנספּאָרט פון לי-
 טעראַטור איז אין יענער צייט זונדעלעוויטשן אויסגעקומען אַ פּאָר
 מאָל צו פּאָרן קיין קיינגסבערג. דער פּאָרשטייער פון לאַנדאָנער און
 זשענעווער רעוואָלוציאַנערע פּאַרלאַגן איז דאָרטן דעמאָלט געווען דער
 סטודענט-מעדיק א. פּינקעלשטיין, וועלכער איז מיט 2 יאָר פּריער,
 איידער דער ווילנער קרייזל איז אַנטשטאַנען, אַנטלאָפּן פון ווילנע,
 צוליב אַן אומלעגאַלער ביבליאָטעק, וואָס מ'האַט געפינען אין אינטער-
 נאַט פון ראַבינער-שול.

אין דער ועלפיקער צייט האָבן זונדעלעוויטש מיט זיינע חברים
 זיך געגרייט צו „גיון אין פּאָלק“ — טראַגן סאָציאַליסטישע פּראָפּאגאַנדע
 אין דאָרף צום רוסישן פּויער. אזוי ווי אויף אַ אינטעליגענט האָט
 דער רוסישער פּויער, וואָס איז ערשט נישט לאַנג פּאַפּרייט געוואָרן
 פון פּאַנשטיזונע, געקוקט, ווי אויף אַ פּריצל און געהאַט צו אים ווייניק
 צוטרין, פלעגן די רעוואָלוציאַנערן פון יענער צייט זיך נעמען צו
 האַלב-אינטעליגענטע פּראָפּעטיעס, וואָס דינען דעם פּאָלק: אַ דאָרף-
 לערער, אַ פעלדשער, אַ דאָרף-שרייבער זכּדומה; אַנדערע פלעגן
 זיך אויסלערנען עפעס אַ מלאַכה, פּרוי צו קומען צום פּאָלק, ווי
 אַן אַרבעטס-מענטש, אַן אייגענער. זומער 1876 האָט זונדעלעוויטש
 מיט זיין נאָענטן חבר יאָכעלסאָן, אַ שילער פון רעאַל-גימנאַזיע, גע-
 דונגען אַ הייל אין וואַלד, אין דער זומער-וואוינונג „זשעליאַונאַ
 כאַטקאַ“, אין האָבן דאָרטן פּאַרלייגט אַ שוסטער-וואַרשטאַט. זיי האָבן
 געדונגען אַ יידישן מייסטער, ער וואָל זיי לערנען שוסטעריי. די פּאָ-
 דינגונגען זיינען פּאָרן לערער געווען גוטע. די תּלמידים האָבן אויף
 זייער אייגענעם חשבון געקויפט לעדער, און די פּאַרטיקע אַרבעט
 האָבן זיי אים אָפּגעגעבן. געלערנט די מלאַכה האָבן זיך פּור מענטשן
 און אין 2-3 חדשים אַרום האָט דער מייסטער שוין אָנגעהויבן פּאַר-
 קויפן אויפן מאַרק די שטייבל, וואָס זיי האָבן אויסגעאַרבעט; די
 אַרבעט איז נאָך דערווילע געווען נישט איבעריקס שוין און שטאַרק
 אָפּער די תּלמידים האָבן געגעבן גוטע אָפּענונגען. דרך-אַגב האָט

זונדעלעוויטש זיך גענומען אנטיירן זיין לערער, דעם יידישן שוסטער, אָבער דערפון איז, פארשטייט זיך, גאָרנישט אַרויסגעקומען. זונדעלעוויטש איז ביי זיך נישט אַראָפּגעפאלן: ער האָט זיך דאָך געגרייט גיין אין רוסישן פּאָלק.

פרעגט זיך, פאַרוואָס האָבן זונדעלעוויטש און זיינע חברים נישט געוואָלט גיין אין יידישן פּאָלק, וואָס איז דאָך זיי געווען נעענטער, אין דאָרטן זיינען דאָך אויך געווען אַרבעטנדיקע און ליירנדיקע מאַסן? דער אויבנדערמאָנטער וו. יאָכעלסאָן ענטפערט אויף דעם אַזוי:

„מיר האָבן זיך געגרייט צו גיין אין פּאָלק אין, פאַרשטייט זיך, אין רוסישן פּאָלק. מיר האָבן זיך פּאַצויגן נעגאטיוו צו דער יידישער רעליגיע, ווי צו יעטווידער רעליגיע בכלל. דעם זשאַהאַנג האָבן מיר גערעכנט פאַר אַ קינסטלעכע שפּראַך און העברעיִש פאַר אַ מויטן לשון, וואָס איז אינטערעסאַנט בלויז פאַר געלערנטע. די נאַציאָנאַלע גלויבונגען, טראַדיציעס און שפּראַך האָבן בכלל, פון אַלגעמיין=מענטש= לעבן שטאַנדפונקט, אינו נישט אויסגעווען ווערטפיל. אָבער מיר זיי- נען געווען אויפריכטיקע אַסימילאַטאָרן אין אין דער רוסישער אויפ- קלערונג האָבן מיר געזען די ישועה פאַר ייִדן. פרעגט זיך, פאַר- וואָס האָבן מיר געשטרעבט צו אַרבעטן צווישן רוסישן פּאָלק און נישט צווישן יידישן? דאָס ערקלערט זיך מיט אונזער פאַרפרעמדקייט פון דער דאַמאָלסטיקער גייסטיקער קולטור פונם רוסישן ייִדנטום און מיט דער נעגאַטיווער פּאַציונג צו זיינע אַרטאָדאָקסאַלע אין פּור- זשאַוע אָנפירער, וואָס פון זייער סביבה זיינען מיר, די אַרעפּטן פון דער נייער תּורה, אַליין אַרויסגעקומען. וואָס איז שייך די האָ- רעפּאַשנע מאַסן פונם ייִדנטום, האָבן מיר גערעכנט, אַז די פּאַפּרייונג פונם רוסישן פּאָלק פון דער ממשלה פון דעספּאָטיזם אין פונם דרוק פון די הערשנדיקע קלאַסן—וועט אויך פּרענגען צו דער פּאָליטישער און עקאָנאָמישער פּאַפּרייונג פון אַלע אַנדערע פעלקער פון רוסלאַנד, דערין אויך פונם יידישן פּאָלק. און מע מוז מודה זיין, אַז די רוסישע ליטעראַטור, וועלכע האָט ביי אונז איינגעפלאַנצט=ליבע צו בילדונג און צום רוסישן פּאָלק, האָט ביי אונז אין אַ געוויסער מאָס אויך איינגעפלאַנצט אַ פאַרשטעלונג וועגן ייִדנטום, נישט ווי וועגן אַ פּאָלק, נאָר ווי וועגן אַ פאַראַויטישן קלאַס. אַזעלכע מיינונגען

האָבן ניט זעלטן אַרױסגעוואָגט אױך די ראַדיקאַלע רוסישע שרײַבער,
און אין דעם, דאַכט מיר, איז געלעגן אײנע פון די סיבות, וואָס
דערקלערן אונזער אָפּטריניקײט.

אין זײנע בריוו צו ב. פּרוּמקין (1910) שרײַבט אַהרן זונדערלעווײטש

וועגן דעם אַזױ:

„פאַר אײנו אַלעמען איז דאָס ייִדנטום, אַלס אָרגאַניזם, ניט
געווען אַזאַ דערשיינונג, וואָס זאָל פאַרדינען אונטערנעהאַלטן צו ווערן.
אײנו האָט אױסגעזען, אַז די נאַציאָנאַליטעט פון ייִדנטום האָט ניט
קײן עקסיסטענץ-פאַרעכטיקונג. דעם הױפּט-צעמטנט, וואָס פּינדט צו-
נויף די ייִדן אין אײן גאַנצע, די רעליגיע, האָבן מיר געהאַלטן פאַר אַ
פאַקטאָר, וואָס איז בפּירוש רעגערעסיוו... קײן אײגענע מלוכה-אַרנאַ-
ניזאַציע פאַרטאַגן ייִדן ניט. פּלייבט אײבער די שפּראַך. אָבער די
העברעישע שפּראַך, רעכענען מיר, געהערט אײנגאַנצן צום געפויט
פון פּילאָלאָגיע; אין די שטרעפונג מוהי-מתים צו זײן דעם דאָזיקן
אַרכאַישן לשון, מאַכן אױס פאַר אַן אומגאַנג-שפּראַך פון הײנטיקע
מענטשן – האָט בײ אײנו אַרױסגערופן די זעלביקע אײנזאַטיקע פאַר-
אױטײלונג, וועלכע ס'האַט אַרױסגערופן אין דער רוסישער געזעלשאַפּט
די פּראָבע פון דאָ. מאָלסמאַ אײנצופלאַנצן אין רוסלאַנד לאַטײן און
גריכיש. וואָס איז שײך דעם זשאַרגאָן, איז אונזער מײנונג געווען,
אַז וואָס מער ייִדן וועלן דערווערפן אײראָפּעישע פּילדונג, וועט ער
אַלץ מער אָפּטרעטן זײן אָרט אײנער פון די מער אױסגעאַרבעטע
שפּראַכן פון די גרעסערע קריסטלעכע פעלקער, דער עיקר דער רו-
סישער שפּראַך. אײנו האָט זיך געדאַכט, אַז ייִדן האָבן ניט קײן
אַלגעמײנע נאַציאָנאַלע אײנטערעסן. פאַראַנען נאָר אַ סך אײנע און
די זעלביקע אײנטערעסן פון די מענטשן, וואָס שמעלן צונױף דאָס
ייִדנטום – אײנטערעסן, וואָס פאַשטייען אין פאַקטמען גלײכפאַרעכטיקונג,
עפענען זיך אַ וועג צו אײראָפּעישער פּילדונג און אין דער אַרבעט
צוזאַמען מיט אַלע אײבעריקע מענטשן, וואָס שמעלן צונױף די פאַ-
פעלקערונג פון רוסלאַנד – אַן אַרבעט, וואָס איר ציל איז: אומ-
בײטן די געזעלשאַפּטלעכע אָרדענונג אין דער זײט פון די אַלמענטשלעכע
אידעאַלן פון גוטס און גערעכטיקײט.“

נעמען מיר צונויף די דערקלערונגען פון יאָבעלסאָן און זונג
דעלעוויטש, באַקומען מיר פריער פאַר אַלץ: קאַסמאַפּאַליטיום און
אַסימילאַציע. פון אַלגעמיין מענטשלעכן שטאַנדפּונקט האָבן נאַציעס
בכלל קיין שום ווערט ניט. ייִדן זיינען ניט קיין נאַציע מיט אַן
עקזיסטענץ-באַרעכטיקונג. דאָס זיינען נאָר אַ סך איינצלנע מענטשן,
וואָס האָבן גלייכע אינטערעסן פּלויז צוליב זייער רעכטלאָזיקייט. זיי
פאַרמאָגן ניט קיין מלוכה; זייער שפּראַך איז קיין שפּראַך ניט.
ייִדן זיינען אַ רעליגיעזע גרופּע, אָבער צו דער רעליגיע האָבן זיך
די רעוואָלוציאָנערן בכלל באַצויגן גענאַטיוו; און צו דער ייִדישער
רעליגיע, מיט וועלכער מ'איז געווען אַרומגערינגלט און פון אירע
טראַדיציעס האָט מען אוממיטלפאַר געליטן, האָט מען זיך באַצויגן
מיט אַ שאַרפערער, פּולפּליטיקערער נעאַציע, ווי צו אַנדערע רע-
ליגיעס, וואָס זייערע חסרונות האָט מען געוואויסט נאָר פון לייענען.
דער לשון, אויף וועלכן ייִדן ריידן, וועט פאַרשווינדן. צו דער רעכט-
לאָזיקייט וועט נעמען אַ סוף, ווען גאַנץ רוסלאַנד וועט באַפרייט
ווערן פון דעספּאָטיזם און קלאַסן-דרוק, וואָס פּלייבט אַבער פון ייִדן-
מום? ציינדלעך מיט ביינדלעך.

צווייטנס, דאָס, וואָס די ייִדישע רעוואָלוציאָנערע אינטעליגענץ
איז געווען אָפּגעריסן פונם גייסטיקן לעבן פון דער ייִדישער מאַסע.
קיין נייע קולטור אויף איר אייגענער שפּראַך האָט נאָך די ייִדישע
מאַסע דעמאָלט ניט געהאַט. די העברעישע ליטעראַטור איז געווען
ענג און אָפּגעריסן פון פּאָלק. אַליין האָט די אינטעליגענץ באַקומען
בילדונג אויף אַ שפּראַך, אויף וועלכער די ייִדישע מאַסן האָבן ניט
גערעדט; מ'האַט איינגעוויגן אַ קולטור, אין וועלכער ס'האַבן ניט
געפּלאַסן די זאַמטן פונם אייגענעם פּאָלק. איראָפּעיִשע בילדונג האָט
געהויסן רוסישע בילדונג. דאָס איז די פּראַקטישע אַסימילאַציע, וואָס
האַט געווירקט און ווירקט נאָך היינט אַ סך ערגער ווי די אַסימי-
לאַטאַרישע אידעאָלאָגיע.

„ייִדן זיינען אַ פאַראַזיטישער קלאַס“ — אַז דאָס איז געווען
דער עיקר, די הויפט-סיבה, צוליב וועלכער די ייִדישע רעוואָל-
וציאָנערן זיינען געווען פאַררעמדט פון די ייִדישע מאַסן. דאָס האָט
מען פאַרינדעט סײַ טעאָרעטיש: פון דער דעמאָלט הערשנדקער

אידעאלאגיע, מי אביעקטיוו: פון דער עקאנאמישער לאגע, אין וועל-
כע יידן האבן זיך דעמאלט געפונען. לויט דער אידעאלאגיע פון
פל-דמינים נארדניקעס איז אויסגעקומען, אז דער רוסישער פויער
איז בטבע א רעוואלוציאנער, אין אים שטעקן די העכסטע מענטש-
לעכע גערעכטיקייט און די בעסטע מענטשלעכע מוגענטן. דער פויער
טראגט אין זיך פונקטן פון סאציאליוזם; מ'דארף זיי נאך קענען
אויפבלאזן. אין דעם קהלשן ערד-אייגנטום פון די רוסישע פויערים,
אין דער אזוי גערופענער „אבשטיינא“, האט מען געזען ניט קיין
פארעלטערטן רעשטל פון אוראלטן קאמוניזם, נאך א געוונטן קערנדל
פון נייעס סאציאליוזם. די וויכטיקסטע און ערלעכסטע ארבעט איז
די פויערשע, וואס געפינט זיך שטענדיק אונטער „דער ממשלה פון
דער ערד“. די שטאטישע פרנסות זיינען גאנץ און האלב-פאראוישישע.
אפילו דער שטאטישער ארבעטער איז שוין ניט דאס, וואס דער פויער:
ער איז שוין פארדארבן פון קאפיטאליזם, אפגעריסן פון דער מאמע-ערד.
דער קאפיטאליזם ווערט אין רוסלאנד איינגעפלאנצט קינסטלעך דורך
דער רעגירונג. אבער ער האט דא ניט קיין באדן, קאן ניט שלאגן קיין
פעסטע ווארצלען. רוסלאנד דארף און מוז איבערהיפן די עפאכע
פון קאפיטאליזם. זי וועט גלייך פון פעאדאליזם אריבערשפרינגען
אין דער מלוכה פון סאציאליוזם. גיין אין פאלק הייסט גיין אין
דארף. אויב מ'האט געפירט די סאציאליסטישע אגיטאציע אייך צווישן
שטאטישע ארבעטער און מיט א סך א גרעסערן דערפאל, ווי
אין דארף, האט מען דאס געהאלטן בלויז פאר א דערווייליקע ארבעט,
ביז וואנען-וואס. אויף די אגיטירטע שטאטישע ארבעטער האט מען
געקוקט, ווי אויף צוקינפטיקע אגיטאטארן אין דארף, וואוהין זיי
וועלן קאנען לייכט צוקומען, ווייל לויט זייער לעבנס-שטייגער שטייען
זיי נאענט צום פויער, זיינען אפשר אליין נעכטיקע פויערים. ביי
יידן זיינען ניטא קיין פויערים, איז ביי זיי ניטא קיין אמת „פאלק“,
צו וועמען צו גיין. און דער ווירטשאפטלעכער מצב פון די יידישע
מאסן האט אין יענער צייט באמת ניט געגעבן קיין גינסטיקן באדן
פאר דער סאציאל-רעוואלוציאנערער פראפאגאנדע. די יידישע מא-
סע איז אין איר גרעסטער מערהייט באשטאנען פון לופט-מענטשן
אין ועלבשטענדיקע בעל-מלאכות. דער מין לויין-ארבעטער איז כמעט

ניש געווען פנמצא. אויב ביי די רוסי ווינען שוין צו יענער צייט
 געווען גרעסערע פאבריקן, איינבאן-ארבעטער, קוילן-גרעפער-געווען
 דער אנהייב פון שטאטישן פראלעטאריאט, איז ביי יידן אפילו עט-
 וואס א גרעסערער ווארשטאט נאך דעמאלט איך געווען א זעלטנקייט.
 די קליינשיניקע בעלי-מלאכות האבן געארבעט מיט א פאך לערן-
 יינגלעך, זעלמן ווען מיט א געוועלן. נאך דער חתונה האט דער נעכטיקער
 געזעלן גענומען דעם נדן און פארלייגט א קארליק-ווארשטאט; און
 חתונה געהאט האט מען יונג. די זעלבשטענדיקע בעלי-מלאכות זיי-
 נען האט רוב געווען האלבע אכיונים און ווינען שטענדיק געווען
 גרייט אינטערזעהאנדלען. און דער יודישער מאסן-מענטש, וואס איז
 נאך נישט געקערעמטיקט און געלייטערט געווארן דורך ארבעט, איז
 געווען א מאכטלאזער, א נכנע, א צעשראקענער וואריס. שווער
 געווען זיך פארצושטעלן אזא איינעם מיט א קעמפערשיער פסיכאלאגיע.
 דאס אלץ האט זיך אנגעהויבן גיך בייםן מיט א יאָר 15 שפעטער,
 ווען ביי יידן איז אויסגעוואקסן די הויז-אינדוסטריע (זאקנמאכעריי,
 קאמאשנישטעפערריי, זעמשעריי ופדומה), וועלכע האט קאָצענטרירט
 א גרעסערע צאָל אַרבעטער ביי איין אונטערנעמער, ווען צוזאמען
 מיטן וואקס פון די שטעט האָבן זיך די שטאטישע מלאכות אנגעהויבן
 אנטוויקלען צו גרעסערע ווארשטאטן. אין די 70-ער יאָרן האט דער
 פאָפּולאַטער געווען ביי יידן בלויז א פאראויטישן טיפ, וואס איז נישט
 מסוגל אויפצונעמען די סאציאליסטישע פראָפּאגאנדע, פסיכאלאגיש
 נישט מסוגל צום רעוואָלוציאָנערן קאמף. צווישן אזא מאסע האט מען
 אפשר געקאנט אַרבעטן קולטורעל; אָבער די רעוואָלוציאָנערן זיי-
 גען דאָך נישט געווען קיין קולטור-טרעגער. צו טאן קולטור-אַרבעט צווישן
 די יודישע מאסן האט זיי געשטערט אויך די אידעאָלאָגיע און פראַקטיק
 פון אַסימילאַציע. שאפן אן אייגענע יודישע קולטור — דאס האט
 דעמאלט גאָר קיינעם אויפן רעיון נישט געקאנט אַרויף: ווייל עס האט
 געפעלט דער יודישער אַרבעטער, דער הויפט-פונדאמענט, אויף וועלכן
 אזא קולטור קאָן געבויט ווערן. ווייל לויט זייער דעמאָלאַטיקן מצב
 ווינען די יודישע מאסן געווען א זומפיקער פאָדן, אויף וועלכן עס
 איז שווער געווען עפעס צו בויען.

לייענט מען זיך אַרײַן אין די שורות פון זו. יאָזעלסאָן און א. זונ-

דעלעוויטש, וועלכע איך האָב אויבן געבראַכט, זעט מען, אָז ביי זיי, ווי ביי דאָס רוב יידישע רעוואָלוציאַנערן פון יענער צייט, האָט אַ גרויסע ראַלע געשפּילט די יידישע רעכטלאָזיקייט. זי איז געווען אפשר די וויכטיקסטע ספרונושינע, וואָס האָט זיי אומבאַוואוסט געטריבן צום רעוואָלוציאַנערן קאַמף. אָז ייִדן זאָלן מיט זייער אייגענעם קאַמף זיך דערווערפן גלייכבאַרעכטיקונג, אָדער אָז זיי זאָלן לפחות צולייגן אַ האַנט און אַרײַנטראַגן זייער חלק אין דעם דאָזיקן קאַמף— דערױף האָט מען דעמאָלט נישט געקענט האַפן— אַלין צוליב דעם האַלב־פּאַראַזיטישן“ מצב פון די יידישע מאַסן. די יידישע גלייכבאַרעכטיקונג, האָט מען גערעכנט, קאָן קומען נאָר אלס רעזולטאַט פון קאַמף און זיג פון די רוסישע מאַסן: אַ רעזולטאַט, וואָס וועט קומען ממילא. הייסט עס, אָז צוליב דער גלייכבאַרעכטיקונג פון זייער אייגענעם פּאָלק האָבן די יידישע רעוואָלוציאַנערן אויך געדאַרפט גיין אַניטירן דעם רוסישן פּויער. ייִדן קאָן מען דערווייל אַזעקמאַכן מיט דער האַנט, ביז די סאָציאַליסטישע גאַולה וועט קומען— און זי וועט זיי שוין איבערמאַכן און באַפרייען.

זונדעלעוויטש שרייבט צו פרומקניען: „אין הסכם מיט דעם, וואָס מ'האַט דעמאָלט פּראָפּאָגאַנדירט אין די רוסישע רעוואָלוציאַנערע קרייזלעך, האָט מען ביי אונז (אין די יידישע קרייזלעך ב. ב.) אויך געהאַט אין זינען צו גיין אין פּאָלק. די יידישע אַרבעטער זיינען אַרײַנגעגאַנגען אין דעם אַלגעמיינעם באַגריף פּאָלק, אָבער אַ גרעסערע באַדייטונג האָט מען צוגעגעבן דעם זוכן אָנהענגער צווישן די רוסישע אַרבעטער; ווייל אין זיי, האָט מען גערעכנט, באַשטייט די אַנטשיידנדיקע קראַפט.“ דאָס שרייבט זונדעלעוויטש, וועלכער האָט, ווי מיר וועלן זיי— מער זען, געקוקט אויף דעם רוסישן פּויער אַנדערש, ווי די נאַרְאַדני-קעס פון יענער צייט. יענע יידישע רעוואָלוציאַנערן, וואָס זיינען אינגאנצן געשטאַנען אויפן שטאַנדפּונקט פון די נאַרְאַדניקעס, זיינען פּונגע צו ייִדן געווען אַ סך שאַרפּער. אויף ליבערמאַנס פּראָצעס אין ווין (נאָוועמבער 1878) איז איבערגעלייענט געוואָרן אַ בריוו, וואָס איינער האָט געשריבן דעם באַשולדיקטן פון ליפּציג. דער שרייבער פון אַזע דעם בריוו, קענטיק אַ געקומענער פון רוסלאַנד, וואָנט זיך אַרויס קעגן ליבערמאַנס פּרווו צו אַניטירן פאַרן סאָציאַליזם צווישן

די רוסישע יידן. ער שרייבט: „איך בין אליין א ייד, אבער יידישע ארבעטער האָב איך ווייניק געזען. די רוסישע יידן זאָרן נאָר פאַר פראַמיטן. פאַר געלט זיינען זיי גרייט צו פאַרקויפן אליין, אפילו זייער פּבור. ס'לוינט נישט אויסברענגען אויף זיי קיין פּוחות. אין דײַטש-לאַנד, למשל, קאָנען יידן אַנטיילנעמען אין אַ וואַלקאַמפאַניע; אָבער אין רוסלאַנד, וואו פאַרנעמען זיך מיט פּאַליטיק איז אַ זאך, וואָס פאַרערט קרבנות, וואו ס'קומט אויס איינצושטעלן דעם לעבן - דאָס קאָנען יידן קיין ניצן נישט ברענגען. אמשער פאַר אַ געהיימען טראַנספּאָרט, צו באַקומען פּאַספּאָרטן און געהיימע קוואַרטירן - דערויף קאָנען זיי מייגן, איז דאָס, אייב מ'וועט זיי באַצאָלן מיט מוזמנים.“ אַט די פּאַראַכטונג צו יידן אין אַ פּרוו, וואָס איז געשריבן געוואָרן בעת-מעשה, איז אפשר מער כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער צייט, ווי די אויבן ציטירטע שורות פון וונדערלעוויטשן וועגן דער יידישער מאַסע. אין וונדערלעוויטשן האָט זיך אפילו אין די 70-ער יאָרן דער ייד אייך געלאָזט פילן שטאַרקער, ווי ביי אַ סך פון זיינע חברים; און די פּרוו צו ב. פ. פּרומקניען האָט ער דאָך געשריבן מיט עטלעכע צענד-ליק יאָר שפּעטער, בעת אין רוסלאַנד און אין אַמעריקע, אין ענגלאַנד און אין גאַליציע, איז שוין געווען אַ יידישער פּראַלעטאַריאַט און אַ באַדייטנדיקע יידישע אַרבעטער-באַוועגונג; און די זכרונות פון ווייטן נעכטן האָבן אפשר נישט ווילנדיק זיך אַ ביסל איבערגעבראַכן אין די לעבעדיקע איינדרוקן פון היינט.

געווען צווישן די יידישע רעוואָלוציאַנערן אין יענע יאָרן אויך אַזעלכע, ווי אַפּטעקמאַן; יוסף אַפּטעקמאַן, איינער פון די בעסטע פּראַפּאָגאַנדיסטן צווישן פּויערים, וואָס די רוסישע באַוועגונג פון די 70-ער יאָרן האָט געוואוינט, האָט אין 1875 אַנגענומען דעם פּראַוואַסלאַוו-נעם גלויבן. געבראַכט דערצו האָבן אַ סך סיבות. אַפּטעקמאַן איז געווען אַן עקזאַלטירטע נאַטור מיט מיסטישע נויגונגען. צוליב פּראַפּאָגאַנדע האָט ער, אַ סטודענט מעדיק פון לעצטן קורס, דעמאָלט געאַרבעט, אַלס פעלדשער אין אַ געמיינדע פון באַרעמהאַרציקע שוועסטער, און אין דער דאָזיקער געמיינדע האָט געהערשט אַ הייסע רעליגיעזע שטי-מונג, וועלכע האָט אים סוגעסטירט. כדי בעסער צו ווירקן אויף די „טענטשן פון פּאָליק“, האָט ער געפרוּווט אויסטייטשן אין גייסט פון

סאציאליום — די עוואַנגעליע. פון אַנהייב האָט ער עס אָנגעווענדט,
 בלויז ווי אַ פעדאָגאָגישן מעטאָד. באלד אָבער האָט ער אַליין אין
 דער אמתן אָנגעדרייבן גלויבן אין דעם, און די קריסטלעכע תורה
 האָט זיך ביי אים צונויפגעגאַסן מיט זיין סאָציאליסטישן אידעאל.
 דאָ האָט אויך געווירקט אַ געפיל פון ליבע צו זיינער אַ שילערין אין
 סאָציאליום, דער באַרעמהאַרציקער שוועסטער פאַראַשע, וועלכע איז
 געווען טיף רעליגיעז. אָבער אין דעם איז געווען נאָך אַ סיבה —
 אַ ייִדישע סיבה. אַפּטעקמאַן אַליין שרייבט וועגן דעם אָווי: „מעגלעך,
 ענדלעך, אַז דאָס איז געווען אַ אינסטינקטיווע שטרעבונג צונויפ־
 צוגיסן זיך מיטן פּאָלק, מיט יענעם פּאָלק, וועמען איך בין געווען
 פרעמד לויט בלוט און אמונה, וואָס וועט מיך אָבער אויפנעמען,
 אויב איך וועל זיין פון איין רעליגיע מיט אים“. און דאָס איז ביי
 אים געווען נישט בלויז אַ פּאַרמעלע צערעמאָניע, אַ מין „פּראָוואַזשיטעל־
 סטחאָ“, אַרייַנצודרינגען אין דער פּויערישער „ראַסיי“. פאַרן טויפן
 זיך איז ער געווען פאַרוונקען אין געבעט־בוך און אין קאָטעכויז
 און נאָך דעם טויף־אַקט האָט ער אין זיך דערפילט אַ נייע נשמה:
 „איך האָב זיך דעמאָלט געפילט ווי אַ באַנייטער. איך וועל גיין אין
 פּאָלק — האָב איך געקלערט — שוין נישט ווי אַ יוד, נאָר ווי
 אַ קריסט. איך האָב מיר באַהעפט מיטן פּאָלק!“ אויב „גיין אין פּאָלק“
 האָט כמעט ביי אַלע ייִדישע רעוואָלוציאָנערן פון יענער צייט געהייסן
 אַוועק פון יידן, איז עס פאַר אַזעלכע טיף־אויפריכטיקע נאַטורן,
 ווי אַפּטעקמאַן, געווען קנאַפ. זיי האָט כסדר געפייניקט דער געדאַנק,
 אַז זיי זיינען נאָך אַלין פרעמד דעם פּאָלק, אין וועלכן זיי גייען.
 צווישן זיי מיט אים שטייען דאָס בלוט און די אמונה. דאָס בלוט
 בייטן קאָן מען נישט. די רעליגיע מוז מען בייטן. און נישט אויסערלעך,
 נישט על־פי נויט, נאָר מיט שמחה, פון גאַנצן האַרצן זיך צונויפגיסן
 מיטן פּאָלק און זיין אמונה.

און דאָך איז אין דעם ווילנער קרייזל געווען איינער, וועמען
 ס'געהערט די איניציאַטיוו פון סאָציאליסטישער אַנימאַציע צווישן יידן.
 דאָס איז געווען אַהרן ליבערמאַן, דער שפּעטערדיקער רעדאַקטאָר
 פון „האמת“ און גרינדער פונם ערשטן ייִדישן סאָציאליסטישן פאַראַנד
 אין לאַנדאָן. וו. יאַכעלסאָן שרייבט וועגן אים: „פאַרשטייט זיך, אַז

ער איז געשטאנען אויף דער פאזיציע פון רעליגיעזן ניט-גלויבן. אָבער אין אונזער קרייזל איז ער געווען דער, וואָס האָט אויפגעהויבן די פראַגע וועגן דעם נאַציאָנאַלן באַוואַסטוויין און די קולטורעלע אייגנטימלעכקייטן פונם ייִדישן פּאָלק און וועגן דער נייטווענדיקייט פון אַ סאַציאַליסטישן פּאַרלאַ אױף דער ייִדישער שפּראַך. אָבער די פּראַגע: אין וועלכער שפּראַך, אין וואַרנאַן אָדער העברעיִש, האָט ליבערמאַן פּאַשלאָסן פאַר דער לעצטער, ווייל ער האָט גערעכנט, אַז פּרער פון אַלין דאַרף מען צוגרייטן אַ קאַדר פּראָפּאַגאַנדיסטן פון דער אינטעליגענטער תּלמודיִסטישער יוגנט, אַן אַז איבערגעבן דעם סאַציאַליזם וויסנשאַפּטלעך איז מעגלעך נאָר אױף דער שפּראַך, וואָס, הגם מען רעדט אױף איר ניט, פאַרמאָגט זי אָבער אַ רייכע ליטעראַטור. די חברים האָבן ליבערמאַנען ניט פאַרשטאַנען: זיי האָבן אױף אים געקוקט, ווי אױף אַ בעל-חלומות, הגם זיי האָבן אים געהאַלטן איינשטעלן פאַרבינדונגען און אַרגאַניזירן דעם מראַנספּאָרט פון „האמת“.

דער ערשטער ייִדישער רעוואָלוציאָנערער קרייזל אין ווילנע האָט זיך ניט לאַנג געהאַלטן. צווישן די שילער פון לערער-אינסטיטוט איז געווען איינער אַ מנוול, וועלכער האָט געמערט. דעם 30-טן יוני 1875 איז אין אינסטיטוט געווען אַ רעוויזיע. ביי די שילער האָט מען געפונען אומלעגאַלע ליטעראַטור. מ'האַט געפּאָדערט, זיי זאָלן זיך מודה זיין, גענומען סטראַשען. איינער ר. האָט זיך דערשראָקן און אָנגעוויזן אױף זיין חבר וו. דער דאָזיקער וו. (וויינער?) האָט זיך אין דער ערשטער מינוט פּאַרלאָרן און אָנגעוויזן אױף זונדעלעוויטשן. ער האָט אָבער פּאַלד חרטה געקראָגן און, נאָך איידער די מעשה איז איבערגעגאַנגען צו דער זשאַנדאַרמעריע, האָט ער מודיע געווען זונדעלעוויטשן וועגן דער געפּאַר (די רעוויזיע האָט אָפּנים געמאַכט די אַדמיניסטראַציע פון אינסטיטוט, וועלכע האָט זיך ניט געאיילט איבערצוגעבן די זאַך דער פּאָליציי אויס מורא, מ'זאָל דערווייל ניט פאַרמאָכן דעם אינסטיטוט). וויינער און זונדעלעוויטש האָבן באַוווּן זיך צו באַהאַלטן. די פּאָליציי האָט געמאַכט אַ רעוויזיע אין זונט דעלעוויטשעס דירה, אָבער דאַרמין האָט מען געפונען בלויז שוּסטער-געצייג — אַ סימן, אַז דער יונגעראַמן קלייבט זיך גיין אין פּאָלק.

דער בעל-דבר אליין איז שוין נעלם געוואָרן. מ'האָט געזוכט דעם רעאַליסט יאָבעלסאָן, וואָס האָט געוואוינט מיט זונדעלעוויטשן צו-זאַמען, אָבער ער איז שוין אויך נישט געווען. האָט מען אַרעסטירט זונדעלעוויטשעס עלטערן און יאָבעלסאָנס מוטער, צום סוף אויך זונדעלעוויטשעס יינגערן ברודער מוראַן, אַ יינגל פון 15 יאָר. דאָס יינגל האָט זיך געהאַלטן גאַנץ מוטיק, ער האָט אָבער דערציילט, אַז זיין ברודער אַהרן איז געווען פאַקענט מיט ליבערמאַנען, דעם פאַרוואַל-טער פון דער ווילנער פאַרוזיכערונגס-אַגענטור „נאַדעושראַ“ („דוויגאַ-טעל“). ביי ליבערמאַנען אין וויז האָט מען געמאַכט עטלעכע שטרענגע רעוויזיעס, אָבער אים אליין האָט מען נישט געפונען.

דאָס, וואָס די „שולדיקע“ זיינען אַנטרונען געוואָרן, האָט שטאַרק צערייצט די ווילנער פּאָליציי. דער פּאָליצייסטער האָט פאַררופן צו זיך פאַרשיידענע פון די פּלי-קודש און דעפוטאַטן פון דער יידישער באפעלקערונג און ער האָט מיט זיי גערעדט האַרבע ווערטער: „ביז אַהער האָבן מיר אויך, יידן, גערעכנט בלויז פאַר שווינדלער. איצט וועלן מיר אויך רעכענען פאַר בויגטמאַכער אויך!“ דערביי האָט ער געפאַדערט, די דעפוטאַטן זאָלן ווירקן אויף דער יידישער יונגט. דער סוף איז געווען, אַז אין אַלע שולן און קלויזן פון ווילנע האָט מען פון בימה איבערגעלייענט אַ כרוז פון ווילנער שטאַט-מניד, וואו ער האָט געשאַטן שוועבל און פּעך אויף די יידישע דעוואָלוציאָנערן און האָט דערווייזן מיט פּסוקים, אַז זיי זיינען פאַרברעכער, אַפיקורסים און עוכר-ישראל. און דעריבער: „ווער עס קען איינעם פון די פאַר-ברעכערישע פאַרשפּרייטער פון די דאָזיקע משוגענע און פאַרדאַרבערישע ביכלעך, איז אים מחויב אַרויסצוגעבן... לכן, קלוגע עלטערן, נישט אַכטונג און שפּירט גוט נאָך אירע זין. דערווייטערט פון זיי שטאַרק די דאָזיקע פאַרדאַרבערישע ביכלעך. חורט זיי כּסדר וועגן דער סכּנה, וואָס סטראַשעט נישט בלויז די אייגנטימער און לייענער פון אַט די ביכער, נאָר אויך יענע, וואָס הערן זיך צו צו זייערע פאַרברעכערישע רייד, ווייל אין פאַל ווען די רעגירונג וועט אַנטפלעקן איינעם פון די פאַרברעכער, וועט די אויספאַרשונג אַרויסווייזן די מיטשולדיקייט פון אַנדערע, וואָס זיינען געווען אין חברה מיט אַט דעם שענדלעכן מיננטיזן. דעריבער היט זיך אַנצורירן אַן די דאָזיקע פאַרברעכערישע

ביכלעך, עהגער ווי אָן אַ שעדלעכער מגפה". אזוי האָט אונזער קלער מיט אַ יאָר 50 צוריק פאָגעגנט די ערשטע טריט פון די ערשטע יידישע רעוואָלוציאָנערן. און דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר אים ביז היינטיקן טאָג. אַמאָל אויס מורא פאַר אַ קנעפל, אַמאָל פון אייגענער איניציאַטיוו, אָבער שטענדיק האָט דער קלער געזוכט צו שעדיקן.

זונדעלעוויטש, יאָבעלסאָן, ליבערמאַן און וויינער האָבן געמוזט אַנטלויפן אין ווערן אומלעגאַל. זונדעלעוויטש און יאָבעלסאָן זיינען דורך קאַוונע אַזעק קיין אויסלאַנד. אָבער די קרייזל-פּאַוועגונג אין ווילנע האָט עס נישט געהרגעט. אמת, דער טומל, וואָס די פּאָליציי האָט אויפגעהויבן, האָט דערוועקט אַן אומרו צווישן די עלטערן, און זיי האָבן אָנגעהויבן ציטערן אימת מות פאַר די „ביכלעך". ביי דער יוגנט אָבער האָט דער זעלפיקער טומל נאָר פאַרשאַרפט די נייערקייט און דעם אינטערעס צו געהיימע קרייזלעך און צו אומ-לעגאַלער ליטעראַטור, און דאָס איז, פאַרשטייט זיך, דער פּאַוועגונג צוויי געקומען.

II

זונדעלעוויטש האָט פאַרבראַכט אין דייטשלאַנד, אין קיניגסבערג און בערלין נאָר עטלעכע וואָכן און ער האָט זיך אומגעקערט קיין רוסלאַנד צו דער אַרבעט. פון דעמאָלט אָן אין ביז זיין אַרעסט אין סוף 1879 לעבט ער אומלעגאַל און גיט זיך אינגאַנצן אָפּ דער רעוואָלוציאָנערער פּאַוועגונג. זיין גרויסער פּראַקטישער שכל און אַרגאַניזאַ-טאָרישער טאַלענט רוקן אים פאַלד אַרויס אין דער ערשטער שורה. לעאָ דייטש זאָגט עדות, אַ זונדעלעוויטש האָט זיך פּאַזונדערס אויס-געטיילט מיטן פּראַקטישן שניט פון זיין שכל. „אין אייניקע צווייגן פון דער רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט האָט ער נישט געהאַט זיין גלייכן אין איז געשטאַנען אויסער יעדער קאַנקורענץ". דאָס זעלבע דערציילן אויז אַלע, וואָס דערמאַנען זונדעלעוויטשן אין זייערע זכרונות פון יענער צייט. ווען עס איז אין האַרבסט 1876 געגרינדעט געוואָרן די

באזאוסטע ארגאניזאציע, זעמליא אי וואָליא, איז וונדעלעוויטש גע-
ווען איינער פון די 22 רעוואָלוציאָנערן (פלעכאנאָוו, מאַרק נאטאנאָן
(פּדוּמא), וואָס האָבן געבילדעט איר גרונט-קרייז. ער איז אויך גע-
ווען אַ מיטגליד אין דעם גרויסן ראַט פון „זעמליא אי וואָליא“.
זיין הויפט-אַרבעט איז געבליבן די זעלביקע, וואָס אין וויל-
נער פּעריאָד: אַרגאניזירן דעם אומלעגאַלן טראַנספּאָרט; אָבער איצט
האַט די דאָזיקע אַרבעט באַקומען אַ סך אַ גרעסערן פּאַרנעם. יוסף
אַפּטעקמאַן דערציילט: „וונדעלעוויטש איז געווען אַ מין מיניסטער
פאַר אויסלענדישע ענינים. זיין חוב איז געווען איינשטעלן באַצונג-
גען מיט דער אויסלענדישער וועלט אין די פאַרשיידנסטע פּאַרמען:
אַחאָניזירן וועגן אויף צוצושטעלן פון אויסלאַנד קיין רוסלאַנד אומ-
לעגאַלע ליטעראַטור, דרוק-מכשירים ופּדוּמא, אַרביבערצופּורן פון אויס-
לאַנד אין צוריק רעוואָלוציאָנערן פאַר די פאַרשיידנסטע אַנטערהאַנד-
לונגען מיט די פּאָליטישע עמיגראַנטן און ד. גל. צווישן דער גרענעץ-
וואַך און די קאָנטראַבאַנדיסטן איז ער געווען אַן אייגענער מענטש.
צוליב זיין אַרט אַרבעט האָט ער שטענדיק געהאַלטן אין אַרומפּאַרן.
ווען אַנווערער אַ חבר האָט אַמאָל געפּרעגט: וואו וואוינט וונדעלע-
וויטש? איז געווען דער ענטפּער: אין וואַגאַן פון דריטן קלאַס.“
לויט ווי וו. יאַכעלסאָן דערציילט, איז דער הויפט-נעסט פון
די קאָנטראַבאַנדיסטן דעמאָלט געווען דאָס שמעטל שירווינט, סוואַלקער
גובערניע, 40 וויאַרט צו דרום-ווייט פון ווערבעלאָווע. פּדי צו קו-
מען אַהין, האָט מען געדאַרפט אַראָפּ פון צוג מיט אַ סטאַציע
אַדער צוויי פאַר ווערבעלאָווע און פון דאָרטן צופּאַרן מיט אַ פּור.
ווען מ'האַט געדאַרפט פּאַרן קיין רוסלאַנד, פלעגט מען אַראָפּ אין
שטאַלפּון, די לעצטע דייטשע סטאַציע פאַר אייטקונען, און דאָרטן
האַט מען זיך געטראָפּן מיט די קאָנטראַבאַנדיסטן. דער הויפט פון
די קאָנטראַבאַנדיסטן איז געווען איינער זלמן, אַפּנים דער זעלביקער,
וועמען סטעפּניאַק פּירט אַרויס אין זיין ראַמאַן „אַנדריי קאָשוואָוו“
אונטערן נאָמען „דער געלער שמואל“. דאָס איז געווען אַ געלער
ייד, אַ נידעריקער מיט ברייטע פלייצעס. זיין גאַנצע פּאַמיליע האָט
זיך באַשעפּטיקט מיט קאָנטראַבאַנד. איין זון איז צוליב דעם געצוואָונג-
גען געווען צו אַנטלויפן קיין אַמעריקע. מיט זלמען האָט געאַרבעט

א שוואַגער, א מענטש, וואָס האָט ניט געוואוסט, וואָס הייסט מורא. איינמאָל, בעת ער האָט אויף אַ שיפל אַריבערגעפירט איבערן גרענעץ טייכל פאַרבאָטענע זאַכן, איז ער פאַרוואונדעט געוואָרן אין רוקן, אין פון דעמאָלט אָן האָט ער געוואוינט אויף יענער זייט גרענעץ, אין פרייסן. זלמען האָבן אויך געהאַלפן אין דער אַרבעט די ניט-ידישע איינוואוינער פון שטעטל און די גרענעץ-פויערים: ליטווי-נער, פּאָליאַקן און דייטשן. אין 1881, נאָכדעם ווי מאַראָואָו און אָסטאַיעוו, וועלכע ער האָט אַריבערגעפירט די גרענעץ פון דייטשלאַנד קיין רוסלאַנד, זיינען אַרעסטירט געוואָרן, האָט זלמן אליין אויך גע-מוזט אַנטלויפן קיין אַמעריקע.

די מעטאָדן, ווי אַריבערצופירן מענטשן איבער דער גרענעץ, זיינען געווען פאַרשיידנאַרטיקע. אַמאָל פלעגט עס זיין אזוי: אַז דער זעלנער, וואָס איז געשטאַנען אויף דער וואַך, האָט באַמערקט זלמען מיט זיין קליענט, איז ער אַוועקגעגאַנגען אין אַן אַנדער זייט; אַמאָל פלעגט דער באַאָמער, וואָס שטייט ביים שלאַגבוים פון דער יבשה-גרענעץ, דורכלאָזן מיט עפעס פאַרדעכטיקע פאַפירלעך. אַמאָל פלעגט דער אַרבעטער פון מיל, וואָס ביים גרענעץ-טייכל, אַריבערטראָגן מענטשן אויפן רוקן, ווי זעק מעל. און אַמאָל פלעגט זלמן איבערטאָגן אַ קריסט פאַר אַ יידן און אַריבערפירן אים איבער דער גרענעץ, ווי זיינעס אַ קרוב, וואָס האָט, ווי אַלע איינוואוינער פונם גרענעץ-שטעטל, געהאַט אַ שטענדיקע לעגטימאַציע אויף אַריבער אַהין און צוריק. אזוי האָט ער אַריבערגעפירט סטעפאַנאַוויטשן. ביי אָט די אַלע מעטאָדן פלעגן אַמאָל אַרויסקומען צופעליקע קאָמפליקאַציעס, פון וועלכע זלמן האָט זיך געקאַנט פלינגן אַרויספלאַנטערן. ער האָט געוואוסט, אַז פאַר-באַטענע פּיכלעך זיינען אַ געפערלעכערע סחורה, ווי געוויינלעכע קאַנז-ראַבאַנד, און דאָך פלעגט ער זיי אַריבערפירן די גרענעץ און ער האָט זיי ניט איינמאָל אָפגעפירט קיין ווילנע און אַפילו דירעקט קיין פע-טערבורג. דורך אים האָט זונדעלעוויטש אַריבערגעפירט פון אים-לאַנד צוויי דרוקערזיען און אַפילו דינאַמוט. די מכשירים פאַר דער דרוקעריי פון דער „נאַראַרנאַיאַ וואַליאַ“ האָט זלמן אליין צוגעשטעלט אין פעטערבורג.

זונדעלעוויטש פלעגט אָפּט צופאָרן קיין שירווינט. ער פלעגט
 אויך שיקן די קאָנטראַבאָנדיסטן בריוו און דעפעטן אין אַ פאַרשטעלטן
 אומשולדיקן לשון, וואָס איז צווישן זיי פאַראויס געווען אָפּגעמאַכט.
 וויכטיקע רעוואָלוציאָנערן, וואָס זייער לאַגע איז געווען פּאַזונדערס
 געפערלעך, פלעגט זונדעלעוויטש אַליין פּאַגלייטן איבער דער גרענעץ.
 אזעלכע פלעגט ער אויך קומען איבערנעמען, ווען זיי האָבן זיך
 געדאַרפט אומקערן פון אויסלאַנד צוריק. אז ער אַליין איז געווען
 דערביי, איז דאָס אַריבערפירן איינגעאָרדנט געוואָרן זיכערער. אין זיין
 ראַמאָן „אַנדריי קאַזשוכאָוו“ פירט סטעפּניאַק אַרויס זונדעלעוויטשן
 אונטערן נאָמען דוד סטערן. לויט זיין שילדערונג, איז זונדעלעוויטש
 געווען זייער קאָרג מיט די קאָנטראַבאָנדיסטן. „אויסגערעכנטקייט אין
 אויסברענגען רעוואָלוציאָנערע געלט האָט ער געהאַלטן פאַר אַ הייליקן
 חוב פון אַ פאַרטיי-מוטגלד.“ ביז זונדעלעוויטשן האָט מען פאַר
 אַריבערפירן אַ מענטשן איבערן גרענעץ געצאָלט 25 רובל און מערער.
 זונדעלעוויטש האָט אַראָפּגעוואָרפן דעם פּריוו ביז 10 רובל פון אַ
 מענטשן, און ער האָט פאַרבאָטן צו נעמען ביי די אַריבערגעפירטע
 אויף יענער זייט וועלכע עס איז צוגאַב-געלט, אויסער דער פּאַשטימטער
 סומע, און דאָך זיינען די קאָנטראַבאָנדיסטן געווען צופּרידן, ווייל
 זונדעלעוויטש האָט זיי צוגעשטעלט צען מאָל מער אַרבעט, ווי פּריער.
 זונדעלעוויטש האָט זיך געהאַלטן זייער קאָנספּיראַטיוו און פאַרויכטיק.
 די קאָנטראַבאָנדיסטן האָבן אפילו זיין אמתן נאָמען ניט געוואוסט.
 ער איז געגאַנגען אָנגעטאָן אַרעס, און זיין גאַנצער אויסזען איז געווען
 אזוי איינפאַך, אז קיינעם, אפילו ודי זשאַנדאַרן, מיט וועלכע ער
 איז געוועסן ביי שמואל דעם געלן אין שענק, האָט גאָר אויפן זינען
 ניט געקענט אַרויף, אז דאָס איז אַ פּאַרדעכטיקער מענטש. אויף
 יעדן פּאַל האָט ער געהאַלטן אין זיין טשעמאַדאַן אַ פאַר תּפּילין, ווי
 אַ כּשרער ייד. די קאָנטראַבאָנדיסטן האָבן ניט געקאָנט פּאַגרייפּן,
 צוליב וואָס זונדעלעוויטש גיט זיך אָפּ מיט אַזאַ געפערלעכער אַרבעט.
 „ער מוז מסתמא אַ סך פּאַרדינען דערפון?...“ האָט זלמן אַמאָל
 געפּרעגט יאָכעלסאָנען. דאָך האָבן זיי געפּילט צו זונדעלעוויטשן דעם
 גרעסטן צוטרוי. ער איז פאַר זיי געווען אַ רעטעניש, אָפּער אַן אַומטאַ-
 ריטעט.

איינער פון זונדעלעוויטשעס גרעסטע פארדינסטן איז געווען די
 געהיימע דרוקעריי, וואָס ער האָט אָרגאַניזירט אין פעטערבורג. סטעפניאק
 שרייבט אין זײַן „אונטעררדישער רוסלאַנד“ וועגן דעם אַזוי: „דאָס
 באַדערפעניש אין אַן אַרטיקלער אונטעררדישער פרעסע, וואָס זאָל
 אויפן שטעל קאָנען ענטפערן אויף אלע טאַג-פראַגן, איז געוואָרן
 אַלין מערער דריינגענדיק. עס האָט אָפּער אויסגעווען, פונקט ווי עפעס
 אַ ביזער מזל וואָלט געלעגן אויף אלע פראַבעס, וואָס זײַנען אין
 דעם פּרט געמאַכט געוואָרן: זײ האָבן זיך נישט געהאַלטן. און נאָך
 אַ סך פרווון, האָבן אלע אָנערקענט, אַז אָרגאַניזירן אַ געהיימע דרו-
 קעריי איז נישט בלויז אַ שווערע, נאָך פשוט אַן אויממעגלעכע זאַך,
 אַ פּוסטער חלום, וואָס פירט נאָר צו צוועקלאָזער פאַרשווענדונג פון
 געלט און צום אונטערנאַנג פון די בעסטע קרעפטן. דער געדאַנק
 וועגן אַ געהיימער דרוקעריי איז ענדגילטיק אָפּגעוואָרפן געוואָרן. „ערני-
 סטע“ מענטשן האָבן פשוט מער נישט געוואָלט הערן פון דעם. עס
 האָט זיך פונדעסטוועגן געפונען אַ טרוימער, אַ פאַנטאַזיאַר, וואָס
 האָט בשום אופן נישט געוואָלט אָנערקענען די ענדגילטיקייט פון דער
 אָנגענומענער מיינונג און האָט מיט היץ דערווייזן, אַז מ'קאַן אוועקשטעלן
 אַ דרוקעריי אפילו אין סאַמע פעטערבורג, און ער וועט זי אַוועק-
 שטעלן, אויב מ'וועט אים נאָר געבן די נייטיקע מיטלען. דעם דאַ-
 זיקן טרוימער האָט מען גערופן אַהרן זונדעלעוויטש... נאָך אַ סך
 אָנשטרענגונגען האָט זיך זונדעלעוויטשן איינגעגעבן גובר צו זײַן די
 אימצאפּרידנקייט פון די חברים און באַקומען אויף זײַן פאַרקלערטן
 אויפטו אויגעפער 4000 ר. מיט אַז דעם געלט איז ער אַוועק קיין
 אויסלאַנד, האָט דאָרטן איינגעקויפט און צוגעשטעלט קיין פעטער-
 בורג אַלין, וואָס נייטיק, זיך אַליין אויסגעלערנט זעצן און אויסגעלערנט
 די דאָזיקע אָרבעט נאָך 4 פון זײַנע חברים און לופּת האָט ער
 מיט זײַן אין 1877 אַוועקגעשטעלט אין פעטערבורג אַ געהיימע דרו-
 קעריי, די ערשטע, וואָס איז ווערט געווען דעם דאָזיקן נאַמען, ווייל
 זי האָט רעגלמעסיק געאַרבעט און האָט ארויסגעלאָזן גאַנץ אַנשטענדיקע
 קליינע פּראָטורן און שפעטער אויך אַ צייטונג. זונדעלעוויטשעס פּלאַן
 איז געווען אַזוי פשוט, נאַטירלעך און קלוג, אַז נישט קוקנדיק אויף
 אַלע אירע איינגעשפּאַרטסטע אויסשפּירונגען, האָט די פּאָליציי גאַנצע

4 יאָר ניט געקענט געפונען די שפורן פון דער דרוקעריי, און זי איז אנטדעקט געוואָרן אַ דאָנק אַ נאַרישער צופעליקייט.

אין משך פון 9—1878 וויינען פון אָט דער דרוקעריי אַרויס אומגעפער 25 פראָקלאַמאַציעס און קליינע פראַשורן, 5 נומערן „זעמליאָ אַ וואָליאַ“, 5 נומערן „בלעטל פון זעמליאַ אַ וואָליאַ“. די דירה, וואו די דרוקעריי האָט זיך געפונען, איז געווען באַוואוסט נאָר דער אַזוי גערופענער „טיפאַגראַפישער גרופע“, וועלכע איז באַשטאַנען פון אַלגא נאַטאַנאָן, אַפאָליעשעוו און זונדעלעוויטש. „יאָ, שרייבט אַפּ טעקמאַן, אַ סך ענערגיע, האַרעוואַניע און אומערנעמערישן גייסט האָט זונדעלעוויטש אויף דער זאך אַוועקגעלייגט: די דרוקעריי איז אינגאַנען זיין אַרבעט“.

זונדעלעוויטש האָט אַנטייל גענומען אויך אין פאַזאַרגן די אַרנאַ-ניוצציע מיט פינאַנסן, אַזוי איז פאַקאנט דער פאַקט, אַז נאָכדעם ווי די צאַרישע רעגירונג האָט אויפגעהאַנגען דעם זעמלעוואָלעץ די-מיטרי ליוואָנאָב, וועלכער איז געווען אַ רייכער פרויץ און האָט פאַר זיין לעבן געגעבן אַ סך געלט פאַר דער באַוועגונג, האָט די אַר-נאַניוצציע אַנגענומען מיטלען צו רעאָליזירן זיין ירושה, און זונדע-לעוויטש האָט זיך אונטערן נאַמען וויינער צוליב דעם געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט איינעם דריגאָ, דעם פאַרוואַלטער פון ליוואָנאָבס מאַיאַנטקעס.

זונדעלעוויטש האָט געהאַט אַ געוויסע ווירקונג אויך אויף די פרינציפן און טאַקטיק פון דער באַוועגונג. אַליין אַ מיטגליד פון די אַנפירנדיקע אַרגאַנען פון דער „זעמליאַ אַ וואָליאַ“, איז ער זיך פונאנדערגעאַנגען מיט זיין אַרגאַניזאַציע אין די וויכטיקסטע פונקטן פון איר פראַגראַם. ער האָט ניט געגלויבט אין דעם ערשטן אַני מאַטין פון דער „זעמליאַ אַ וואָליאַ“, אַז דער רוסישער פויער טראַגט דעם סאַציאַליזם אין זיין נשמה און איז פיקס און פאַרטיק צו מאַכן אַ סאַציאַלע רעוואָלוציע. זונדעלעוויטש איז געווען איינער פון די ערשטע און אפשר טאַקע דער ערשטער, וואָס האָט אַנגעוויזן, אַז דאָס „גין אין פאַלק“ פּרעגנט צו קיינע פּאָליטישע רעזולטאַטן ניט, אַזוי דעם, וואָס מען פּטרט דערויף די בעסטע כּוחות.

וזנדעלעוויטש פלעגט אָפּט זיין אין אויסלאַנד, פאַרברענגען צו
 עטלעכע וואָכן אין דייטשלאַנד, אַמאָל אויך אין דער שווייץ צווישן
 די פּאָליטישע עמיגראַנטן. ער האָט זיך צוגעקוקט צו דער דאָרטיקער
 אַרבעטער-פּאַווענונג און זי האָט אים פאַראינטערעסירט; ער האָט
 אָנגעהויבן גלויבן, אַז דער אײראָפּעיִשער פּראָלעטאַריאַט איז דער
 אמתער טרענער פֿון סאָציאַליזם. זייענדיק אין בערלין, האָט ער, ווי
 אייניקע אַנדערע רוסישע רעוואָלוציאָנערן, וואָס האָבן דאָרטן דעמאָלט
 געוואוינט, געפירט באַאָקנטשאַפט מיט די טוער פֿון דער דייטשער
 ס. ד. געזאַנגען אויף זייערע פאַרזאַמלונגען און אפילו געהאַפֿטן זיי
 בעת אַ וואַל-קאַמפּאַניע. וו. יאָכעלסאָן דערציילט: „בעת די וואַלן צום
 דייכטאַג (פֿון 1875 אָדער 1876, איך געדענק ניש גענוי) האָבן
 מיר אויף די גאַסן, וואָס פירן צו די וואַל-לאַקאַלן, געטיילט סאָציאַל-
 דעמאָקראַטישע קאַנדידאַטן-צעטלעך. זנדעלעוויטש, וועלכער אז דע-
 מאָלט געקומען קיין בערלין, איז אַרעסטירט געוואָרן דערפאַר, וואָס
 ער האָט געטיילט די צעטלעך נאָענט לעבן אַריינגאַנג אין וואַל-
 לאַקאַל, און די אַרטיקע ס. ד. איז אויסגעקומען אים צו באַפֿרייען.
 ער האָט, נאַטירלעך, ניש געזאָגט, אַז ער איז אַן אויסלענדער,
 אַזעלכע קעגנזייטיקע באַציונגען האָבן אינו ניש געשטערט צו מאַדלען
 די דייטשן דערפאַר, וואָס זייער מאַקטיק איז ניש קיין רעוואָלוציאָנערע,
 און דערפאַר, וואָס זייערע פאַרשטייער נעמען אָנטייל אין אַ בורזשואַזן
 פאַרלאַמענט.“ די רוסישע רעוואָלוציאָנערן זיינען דעמאָלט געווען באַ-
 קינסטן, זיי זיינען געווען קעגן פאַרלאַמענטאַריזם, האָבן געהאַלטן,
 אַז אין רוסלאַנד דאַרף מען ניש קעמפֿן קעגן דעספּאָטיזם פאַר פּאָליטישע
 פּרייהייט, נאָר גלייך פאַרן סאָציאַליזם. וואָס וועט דאָס רוסישע פּאָלק
 געווינען פֿון אַ בורזשואַזער קאָנסטיטוציע? דאָס וועט נאָר העלפֿן איינ-
 שטעלן אַ קאָפיטאַליסטישע אָרדענונג, ווי אין מערב-אײראָפּע, בעת
 רוסלאַנד געפינט זיך אין אַ מער גליקלעכער לאַגע, קאָן אינגאַנצן
 איבערהיפֿן דעם קאָפיטאַליזם און פֿון פּעאַדאַליזם גלייך אריבער צום
 סאָציאַליזם. זנדעלעוויטש האָט דאָס אַלץ געהאַלטן פאַר אַ חלום,
 פאַר אַ פּוסטע פּאַנטאַויע: דעם קאָפיטאַליזם וועט רוסלאַנד ניש
 אריבערשפּרינגען. דער רוסישער פּויער שטייט ניש ערב אַ סאָציאַלער
 רעוואָלוציע. דער סאָציאַליזם וועט קומען אויפֿן וועג פֿון רעוואָלוציע.

דורך א לאנגן פראצעס פון אנטוויקלונג, און פרי צו מאכן א וועג
פאר דער דאזיקער עוואלוציע, איז נייטיק אין רוסלאנד, ווי אין
מערב-אייראפע, פאליטישע פרייהייט, א קאנסטיטוציע. וונדעלעוויטש
איז שוין דעמאלט געווען ניש קיין באקוויסט, נאר א מעסיקער סאָ-
ציאל-דעמאָקראַט. ער איז דערנאָנגען דערצו ניש דורך טעאָריעס,
נאר מיט זיין געוונטן חוש פאר דער ווירקלעכקייט און צוקונדיק
זיך צו די פארהעלטענישן אין דייטשלאנד און אין דער שווייץ.
וונדעלעוויטש האָט אַנטייל גענומען אין די לאַנגע און הייסע וויכוחים,
וואָס פלעגן דעמאלט נאכאנאנד פאַרקומען צווישן די רעוואָלוציאַנערן,
ער האָט אַרויסגעוואָלט זיין מיינונג, געזוכט צו איבערצייגן, צו ווירקן.
אַרום 1878 זיינען שוין אַ סך אַקטיווע רעוואָלוציאַנערן גע-
קומען צום שלום, אַז די טאַקטיק פון „גײן אין פּאַלק“ מוז מען אַוועק-
וואַרפן און מינו אַנהייבן קעמפן פאַר פּאָליטישע פּרייהייט. גע-
בראַכט דערצו האָט זיי די ביטערע דערפאַרונג. אַרויסרופן בונטן ביי
די פּויערים איז געווען גאַרניש אַזאָ לייכטע זאַך. דער פּויער האָט
לחלוטין ניש געהאַט אַזאָ אַפּענעס אַויער פאַרן סאַציאַליזם, ווי מײַסט
דערוואַרט. און צוקומען צו די פּויערים איז געווען אויסערגעוויינ-
לעך שווער. די שפּיר-הינט פונם צאַרוס האָבן געקוקט אויפן דאָרף
מיט מייזנט אויגן. פאַר „גײן אין פּאַלק“ איז אויסגעקומען צו פאַ-
צאָלן מיט טורמע, סיביר, קאַטאַגע און אַפילו מיט דער תּליה.
אומגעהויער גרויסע קרפנות און קיינע רעזולטאַטן. אַרבעטן צווישן
די פּויערים הייסט זיך שלאָגן, ווי אַ פּוש אָן אייז — האָבן זיך
געקלאָגט די קעגנער פון דער אַלטער טאַקטיק; און זיי האָבן אַנגעהויבן
קומען צו דעם געדאַנק, אַז פּרי צו קענען פּריי פירן די סאַציאַליטישע
פּראָפּאַגאַנדע, איז נייטיק פּרייהייט פון וואַרט, נייטיק אַראָפּצוואַרפן
די זעלבסטדערשונג און איינפירן אַ קאָנסטיטוציע. ניש אַלע „פּאָליטיקער“
האַבן דערביי געהאַט איינע און די זעלביקע פּערספּעקטיוון. דאָס רוב
האַבן געהאַלטן, אַז די קאָנסטיטוציע איז נאָר אַ קורצער מאָמענט
פון איבערגאַנג; ווי נאָר די רעוואָלוציאַנערן וועלן באַקומען פּרייהייט
פון פּראָפּאַגאַנדע און אַנימאַציע, וועלן זיי באַלד קענען איבערציען
די פּויערים אויף זייער זייט, און עס איז מעגלעך, אַז שוין די דע-
מאָקראַטיש-אויסגעוויילטע גרינדונגס-פאַרוואַמלונג זאָל אַנהייבן איינפירן

אין רוסלאַנד דעם סאָציאַליזם; פריער פאַר אַלין צונעמען די ערד
ביי די פּריצים ופּרוּמה, און אָפּגעבן זיי אין רשות פון דער אַבשטימינאַ
און אויף אזא אופן מאַכן פאַרן באַלעבאַס פון גאַר דער ערד —
דעם פּריער, איר פּאַקטישן באַאָרבעטער. עס זיינען געווען אייניקע
אַזעלכע, און איינער פון זיי איז געווען ווּנדעלעוויטש, וועלכע האָבן
געהאַלטן, אז די קאָנסטיטוציע וועט נאָר עפענען פאַר רוסלאַנד
אַן עפּאַכע פון קאָפיטאַליסטישער אַנטוויקלונג און דערנאָך וועט רוסלאַנד
גיין צום סאָציאַליזם אייפן זעלפּיקן וועג, וואָס דייטשלאַנד.

אָבער ווי דערשלאַגט מען זיך פּאַליטישע פּרייהייט? וואו איז
דער כּוח, וואָס זאָל אַראָפּוואַרפן דעם צאָרישן דעספּאָטיזם? צו די
פּויערישע מאַסן האָט מען געהאַפּט צו געפּינען אַ וועג ערשט נאָכ-
דעם, ווי די פּאַליטישע פּרייהייט וועט שוין געוואונען ווערן. דער
שטאַטישער פּראָלעטאַריאַט איז נאָך צו יענער צייט אין רוסלאַנד
געווען אין די וויקעלעך, ניט קיין כּוח, אויף וועלכן מוזאָל קענען
בויען; פון די אייניקע אַרבעטער-קרייזלעך, וואָס האָבן זיך גע-
פּירט מיט אַ סך אַ גרעסערן ערפּאָלג, ווי די פּראָפּאָגאַנדע אין דאָרף,
האָט נאָך אַפילו פּלעכאַנאַוו דעמאָלט ניט געקענט פּאַראַייסוען די
גרויסע ראַלע, וואָס דעם שטאַטישן פּראָלעטאַריאַט וועט אויסקומען
צו שפּילן. און פּאַליטישע פּרייהייט האָט מען געדאַרפט האָבן שוין,
מיהאַט ניט געקאַנט וואַרטן, ביז פון די קערנדלעך וועלן ווערן ביימער.
די אינטעליגענטע יוגנט, פון וועלכער עס איז באַשטאַנען די גרעסטע
מערהייט פון די רעוואָלוציאָנערן, האָט געקאַנט פּויען נאָר אויף אירע
אייגענע כּוחות. אין דער טעאָריע איז אויפן באַדן פון אַזעלכע אַב-
יעקטיווע באַדינגונגען אויסגעוואַקסן די סוביעקטיוויטישע אידעאָלאָגיע,
אז די געשיכטע ווערט געשאַפן דורך די „קריטיש“ דענקענדיקע
פּערזענלעכקייטן, פּשוט גערעדט: דורך דער אינטעליגענץ. אין דער
פּראַקטיק האָבן די דאָזיקע באַדינגונגען געמוזט פירן צום טעאָראַ.
די אינטעליגענטע יוגנט, איבערגעלאָזן אויף אירע אייגענע כּוחות,
קאָן קיין אויפשטאַנד ניט מאַכן; זי קאָן נעמען אַ רעוואָלוציע אָדער
אַ באַמבע, אַרגאַניזירן און אויספירן אַטענטאַמן, פּאַרשווערונגען. אָנ-
געהויבן האָט זיך עס פון איינצלנע נקמה-אַקטן: מיהאַט אָפּגערוימט
פון וועג עטלעכע צאָרישע סאַטראַפּן, וועלכע האָבן שוין צו פּיל

געוילדעוועט און אַרויסגעוויזן גרויסע אַכזריות קעגן פּאָליטישע אַרע-
סטירטע; מ'האַט געהרגעט אַ פּאַר שפּיאָנען און פּראָוואַקאַטאָרן;
מ'האַט באַפּרייט עטלעכע וויכטיקע אַרעסטירטע, וועלכע זיינען גע-
שטאַנען פּאַר דער סכּנה פון שטריקל, און ווען די ערשטע טעראָרי-
סטישע אַקטן האָבן זיך איינגעגעבן און געמאַכט אַ גרויסן רושם,
האַט מען זיך אָנגעכאַפט אָן דעם געדאַנק צו מאַכן דעם טעראָר פּאַר
אַ סיסטעם, פּאַר דער טאַקטיק פון דער באַוועגונג: דעזאָרגאַניזירן
די רעגירונג, האַלטן זי אין אימה, סוף-כל-סוף טוישן דעם צאַר אַליין און
אויף אַזאַ אופן צווינגען די רעאַקציע צו געבן פּאָליטישע פּרייהייט.
אַרום 1878 האָט זיך אין דער „זעמליאַ אי וואַליאַ“ אָנגעהויבן
אַ שאַרפּער אינעווייניקסטער קאַמף צווישן די „פּאָליטיקער“ מיט די
נאַראָדניקעס, וואָס זיינען געשטאַנען פּאַר דער אַלטער טאַקטיק פון
„גײן אין פּאָלק“. וונדעלעוויטיש איז, פּאַרשטייט זיך, געווען מיט
די „פּאָליטיקער“.

שוין אין דער פּראָגראַם פון דער „זעמליאַ אי וואַליאַ“ איז געווען
אַ פּונקט וועגן אַ צענטראַלן קלאַפּ. מ'האַט גערעדט וועגן מינירן
און אויפרייסן מיט דינאַמיט דעם ווינטער-פּאַלאַץ אין פעטערבורג און
אויף אַזאַ אופן טוישן דעם צאַר מיט זיין פּאַמיליע. אָבער ביי די
ריינע זעמלעוואַלצעס האָט דער דאָזיקער פּונקט געהאַט גאָר אַן אַנ-
דער באַדיטונג, ווי שפּעטער אַ ביסל ביי די „פּאָליטיקער“. די גרינד-
דער פון דער „זעמליאַ אי וואַליאַ“ האָבן געהאַלטן, אַז דער צענטראַלער
קלאַפּ וועט זיין טיטיק ערשט אין אַזאַ מאַמענט, ווען אין לאַנד
וועט זיך אָנהייבן אַ פּאָלקס-אויפשטאַנד. דעמאָלט וועט דער צענט-
ראַלער קלאַפּ דעזאָרגאַניזירן די מלוכה-מאַכט און געבן דער פּאָלקס-
באַוועגונג אַ מעגלעכקייט זיך צו פאַרפעסטיקן און פּונאַדערעוואַקסן.
דער שווערפּונקט איז געלעגן אין דער אַרבעט אין פּאָלק, אין דעם
אויפשטאַנד פון פּאָלק. ביי די פּאָליטיקער דערקעגן איז דער שווער-
פּונקט געלעגן אין דעם צענטראַלן קלאַפּ גופאַ, וועלכער וועט אויפוועקן
דאָס פּאָלק און פּונאַדערפּינדן זיינע פּוחות. מ'דאַרף ניט אָפּלייגן
דעם צענטראַלן טעראָר, ביז עס וועט אויסברעכן אָן אויפשטאַנד;
פאַרקערשט דאָס דאָזיקע אַקט איז די וויכטיקסטע אַרבעט, פון וועלכע
מ'דאַרף גלייך אָנהייבן. די פּאָליטיקער האָבן בכלל געהאַלטן ניט

פון קיין אויפשטאנד, נאָר פון אַ פאַרשווערונג: אַ הייפל רעוואָלוציאַ-
נערן פאַרכאַפט די מאַכט דורך טערראָר, בילדעט אַ צייטווייליקע רע-
גירונג און ערשט דערנאָך טרעט מען צו אויסצוקלייבן אַ גרינדונגס-
פאַרזאַמלונג, וואָס זאָל אויסדריקן דעם ווילן פון פּאָלק און איבערנעמען
די פולע מאַכט. די נאַראָדניקעס האָבן געהאַלטן, אַז אויב שוין מע-
ראָר, איז אַקטן קעגן פּריצים און רייכע פּויערים-קולאַקעס, וואָס
זויגן אויס דעם דאָרף, אַקטן קעגן דער אַרטיקער אַרמיניסטראַציע,
וועלכע העלפט די פּריצים אין די קולאַקעס אויסוויגן דעם דאָרף.
אַזאָ אַגראַר-טערראָר, וועלכער קומט פאַר נאָענט צום פּויער, אויפן
באָדן פון די דירעקטע עוולות, וואָס דער פּויער שטייט אויס, איז
דעם פּאָלק פאַרשטענדלעך, און העלפט אויפבלאָזן דעם פּויער פון
פּאָלקס-אויפשטאַנד. די „פּאָליטיקער“ ווידער האָבן אין דער מעגלעכ-
קייט פון אַ נאָענטן פּאָלקס-אויפשטאַנד ניט געגלויבט. זיי האָבן
אַלין ווייניקער אָנגעהויבן צו גלויבן, אַז דאָס פּאָלק איז מעיק זיך עפעס
צו דערשלאָגן מיט זיינע אייגענע כוחות; זיי האָבן אָנגעהויבן אַלין
מער צו גלויבן, אַז מ'קאָן זיך אַלין דערשלאָגן דורך דער אינציאַטיוו
פון אַ רעוואָלוציאָנערער מינדערהייט. און די „פּאָליטיקער“ האָבן גע-
האַלטן, אַז דער גרעסטער עקספּלואַטאַטאָר און פאַדריקער איז די
צענטראַליזירטע מלוכה; די מלוכה איז די גרעסטע ערד-אייגנטימערין,
דער גרעסטער פּרייז. אַלע איבעריקע קלענערע עקספּלואַטאַטאָרן האַלטן
זיך נאָר מיט דער הילף פון דער צענטראַליזירטער מלוכה. דאָס
האַט זי פון תמיד אָן אויפגעהאַלטן און האַלט נאָך איצט אייך
אויף די פּריצים. דאָס פּירט זי איצט מיט איר מאַכט איין אין רוסלאַנד
דעם מערב-איראָפּעישן קאַפיטאַל, וועלכער האַט ביי אונז קיין פּאָדן
ניט און האַט דאָ אַרגאַניש ניט געקענט אויסוואַקסן. דערום – אַלע
קרעפטן קעגן דער מלוכה. וועט זי פּאָלן, וועלן אַלע איבעריקע
קלענערע עקספּלואַטאַטאָרן ממילא פאַרלירן זייער גרעסטע שטיצע.
אין איז דער הויפט שונא די צענטראַליזירטע מלוכה און די מאַקטיק
פון קאַמף – דער צענטראַלער קלאַפּ, מוז די אַרגאַניזאַציע אייך
זיין שטרענג צענטראַליזירט, בעת ביי די זעמלעוואָלצעס, וואָס האָבן
געלייגט די גרעסטע אַכט אויף דער אַרבעט אין פּאָלק, אויף די

ערטער, איז די אַרגאַניזאַציע געווען געפויט, ווי אַ שוואַך-ציוניסטישע-
בונדענע פּעדעראַציע.

עס איז געוואָקסן די קעגנזייטיקע אומצופרידנקייט צווישן די
טוער פון דאָרף מיט די טוער פון שטאָט. אין דער פּעטערבורגער
עקזעקוטיוו זיינען פאַרשאַרפט געוואָרן די פאַציונגען צווישן די „פּאַ-
ליטיקער“ מיט די נאַראַדניקעס. די „פּאַליטיקער“ האָבן געטענהט, אז
די נאַראַדניקעס טוען גאַרניט אויף. זיי נעמען בלויז אַפּ פּרוּחות פון
דער אַקטיווער טעראַריסטישער אַרבעט, שטערן מיט זייער קעגנערשאַפט
צו אַרגאַניזירן די נייטיקע צענטראַלע אַקטן. די נאַראַדניקעס ווידער
זיינען געווען זיכער, אז די אַרבעט פון די פּאַליטיקער איז נאָר
אַ פּייערווערק, וואָס מאַכט אַן עפעקט, אָבער ברענגט ניט קיין ממשות-
דיקע נוצן. דער טעראַד קאַסט צו טייער: ער פאַרשאַרפט די רע-
פּרעסיעס מצד דער רעגירונג. ער פאַרבלענדט די יוגנט און ציט
אַפּ די פּרוּחות פון דער גרויער אַלטענגלעכער אַרבעט. דער טעראַד,
האָבן זיי געזאָגט, דעוואַרגאַניזירט ניט די רעגירונג, נאָר די רעוואָל-
וציאַנערן. די נאַראַדניקעס זיינען געווען איבערצייגט, אז מ'קען ניט
פאַבריען דאָס פּאָלק דורך אַ פאַרשווערונג וואָס קומט פון אויבן.
מיט אַרבעטן ניט בלויז פאַרן פּאָלק, נאָר אויך דורכן פּאָלק. די
איבערקערעניש וועט האָבן אַ קיום, נאָר ווען זי וועט קומען פון אונטן.
ביידע גרופּעס האָבן געוואָלט איינהאַלטן די גאַנצקייט פון דער אַר-
גאַניזאַציע אין ביידע האָבן זיך געגרייט צו אַ שפּאַלטונג. די פירער
פון די נאַראַדניקעס, פּלעכאַנאַוו און פּאַפּאַוו, האָבן געפּאָדערט אַ צו-
זאַמענפאַר, וואָס זאָל ענדגילטיק און אַפּליגאַטאַריש פאַשליסן די
שטרייט-פּראַגן: ווער עס וועט זיך ניט וועלן אונטערהעבן, זאָל אַרויס
פון דער אַרגאַניזאַציע. די פירער פון די „פּאַליטיקער“, אַל. מיכאַילאָוו,
נ. טאַראַזאָוו און אַנדערע האָבן מורא געהאַט, די שפּאַלטונג זאָל
זיי ניט טרעפן אומגעריכט, האָבן זיי אין די ראַמען פון דער „זעמליאַ
אי וואַליאַ“ אָנגעהויבן שאַפן אַן אייגענע געהיימע אַרגאַניזאַציע, אַן
דעם וויסן פון זייערע חברים-קעגנער. אין אָנהייב 1879 האָבן שוין
די „פּאַליטיקער“ טעראַריסטן געהאַט אין דער „זעמליאַ אי וואַליאַ“
אַ באַזונדערע אַרגאַניזירטע גרופּע, וועלכע האָט געאַרבעט אויף איי-
גענער אַחריית, ניט רעכענענדיק זיך מיט דער אַרגאַניזאַציע, פון

וועלכער זיי האָבן זיך נאָך פאַרמעל ניט אָפגעשפּאַלטן. זיי האָבן געבילדעט אַן אויספירקאָמיטעט (אויספאַלקאָם) פון דער „סאָציאַל-דעוואָלוציאָנערער פּאַרטיי“, וואָס האָט אַרגאַניזירט טעראָריסטישע אַקטן אין אַרזיבסעלאַזש אויפּרופן וועגן זיי. אין דעם דאָזיקן אויספיר-קאָמיטעט, וואָס האָט זיך געבילדעט נאָך פאַר דער שפּאַלטונג פון דער „זעמליאַ אי וואָליאַ“, זיינען אַרײַן: אַלעקסאַנדער מיכאַילאָוו, מאָראָ-זאַוו, קוויאַטקאָווסקי, אַלגאַ ליובאַוויטש, מיכאַמיראַוו, זונדעלעוויטש, פּאַראַניקאַוו און סטעפּאַן שיראַעוו. זונדעלעוויטש האָט אָנטייל גע-נומען אין אַלע וויכטיקע פּאַראַטונגען וועגן טעראָריסטישע אַקטן. אירער סאָלאָוויאַוו האָט פּאַרגענומען זיין אַטענאַט אויף אַלעקסאַנדער דעם צווייטן (אויסגעפּורט דעם 2-טן אַפּריל 1879) און פּעטערבורג אין פּאַרשידענע טראַקטירן וועגן דעם פּאַרגעקומען אַ די פּאַראַטונגען פּון 6 מענטשן. דריי מיטגלידער פון אויספיר-קאָמיטעט: מיכאַילאָוו, זונדעלעוויטש, און קוויאַטקאָווסקי, און 3 צוגעפּאַרענע טעראָריסטן: קאַביליאָנסקי, גאַלדענבערג און סאָלאָוויאַוו. די פּאַראַטונגען זיינען פּאַרגעקומען אָן דעם וויסן פון אָפיציעלן צענטער פון „זעמליאַ אי וואָליאַ“, וועלכער איז געווען קעגן דעם אַטענאַט.

סוף זומער 1879 איז אין וואָראַניעווש געווען אַ צוזאַמענפּאַר פון דער „זעמליאַ אי וואָליאַ“, וואָס האָט געדאַרפט ענדגילטיק פאַ-שליסן די פּראַגע וועגן דער נייער טאַקטיק. פאַר דעם וואָראַניעוושער צוזאַמענפּאַר איז אין ליפּעצק, טאַמבאָווער גוב., פּאַרגעקומען אַ צו-זאַמענפּאַר בלויז פון די „פּאָליטיקער“ אַליין. אויפן ליפּעצקער צו-זאַמענפּאַר איז געווען איינגעלאָרן זונדעלעוויטש אויך. ער איז דע-מאָלט געווען אין דרום-רוסלאַנד, און גאַלדענבערג האָט געדאַרפט אים מישנע פּאַרן דורכריידן זיך מיט אים וועגן דעם. אָבער פּאַרנומען מיט וויכטיקע פּאַרטיי-ענינים, האָט זונדעלעוויטש אויפן ליפּעצקער צוזאַמענפּאַר ניט געקענט קומען. ווי פּאַקאַנט, האָט דער וואָראַ-ניעוושער צוזאַמענפּאַר דירעקט ניט געבראַכט צו קיין שפּאַלטונג פון דער „זעמליאַ אי וואָליאַ“; עס האָט זיך געענדיקט מיט אַ קאַמפּאַ-מיס. אָבער אין אַ קורצער צייט אַרום נאָכן צוזאַמענפּאַר האָבן זיך ביידע גרופּעס אַרומגעווען, און אַרבעטן אונטער איין דאַך איז פאַר זיי איממעגלעך; זיי שמערן נאָר איינע די אַנדערע, און זיי האָבן

באשלאסן זיך צעטיילן. די נארדניקעס האָבן געגרינדעט די אָרגאַ-
 ניוואַציע „משאָרני פּערעדוועל“, וועלכע איז געבליבן טריי דער אַל-
 טער טאַקטיק און האָט נאָר שטאַרקער באַטאָנעט די נייטיקייט פון
 קאַמף קעגן דער פּורושואַויע. די פּאַליטיקער האָבן אין סעפטעמבער
 1879 געבילדעט די „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“ מיט אַן „אויספירקאַמיטעט“
 פון 28 מענטשן, אין וועלכן עס זיינען צווישן אַנדערע אַרײַן פּעראַוו-
 סקאַיאַ, זשעליאַפּאַוו און אויך וונדעלעוויטש.

וונדעלעוויטש איז געווען זייער באַליבט ביי זיינע חברים, וועל-
 כע האָבן אים צווישן זיך גערופן „מאַישע“ אָדער אַמאַל אויך וונד.
 אפּטעקמאַן שרייבט וועגן אים: „אין יענע קורצע מאָמענטן, ווען ער
 פלעגט זיין אין פעטערבורג, איז ער נאָכאַנאַנד געווען מיט זיינע
 חברים. אַ הומאַנער, אַ האַרציקער, אַ מענטש פון גלייכגעוויכט,
 האָט ער אַרײַנגעטראָגן אין אונזערע באַצײונגען וואַרעמקייט און ברו-
 דערשאַפט. דינען אַ חבר מיט וואָס עס-איז-איז פאַר מאַישען געווען
 אַ גרויסע פּרייד; ווי פאַרנומען ער איז ניט געווען מיט וויכטיקע
 ענינים פון דער באַוועגונג, האָט ער דאָך געפונען צייט צו קויפן
 עפעס פאַר אַ חבר, און ער איז געווען אַ גרויסער בריה צו קויפן
 ביליג און גוט.“

וועגן וונדעלעוויטשן אַלס מענטש, רופט זיך זייער וואַרעם אָפּ
 אויך לעאַ דייטש און אַנדערע. סטעפּניאַק אין זיין ראַמאַן דערציילט,
 אַז דוד סטערן, „אַ נידעריקער מיט ברייטע פלייצעס, אַ מענטש פון
 אַ יאָר 25 מיט אַן אָנגענעמען רעגלמעסיקן פנים פון יידישן טיפּ
 אין מיט גרויסע טונקל-ברוינע אויגן, וואָס האָבן געקוקט וויימוטיק
 און פריינדלעך“, האָט אַליין געלעבט זייער באַשיידן, אַ פענעץ פרויט
 מיט אַ שטיקל קעז, וואָס ער האָט מיטגעפירט מיט זיך אין משעמאַדאַן,
 איז זיין עסן געווען. אָפּער פאַר די חברים, וואָס ער האָט באַגלייט
 צו דער גרענעץ, האָט ער צוגעגרייט וואָס אַ פעסערן עסן. דאָס
 איז פאַר דודן געווען אַן ערן-פּראַגע. גלייכנולטיק צו זיין אייגענעם
 קאַמפּאַרט, פלעגט ער אָפּטמאַל דערגיין ביז קאַמיוס אין זאָרגן פאַר
 די מענטשן, וואָס מ'האַט אים אָנגעטרויט. ער האָט געזאָרגט ניט
 בלויז פאַר זייער ויכערקייט, נאָר אויך פאַר דעם, ווי זאָלן האָבן
 גוט צו עסן און זאָלן זיין צופרידן אין אַלע הינזיכטן. וונדעלעוויטש

איז געווען טאלערנאנט צו קעגנער. נאך דער שפאלטונג פון דער „זעמליא אי וואליא“ אויף צוויי זעלבשטענדיקע ארגאניזאציעס איז ווידערעווייטש, אליין א נארדאָוואָלען, געבליבן אין די פריינד-לעכטע באַציונגען מיט די טשאַרני-פּערעדיעלצעס, און ער האָט זיי, ווי ווייט מעגלעך, געהאַלפן טעכניש אין מיט פראַקטישע עצות. ווידערעווייטש האָט זיך געהאַלטן זייער קאָנספּיראַטיוו און פאַר-זיכטיק און אַ דאַנק דעם האָט זיך אים איינגעגעבן העכער 4 יאָר צו אַרבעטן אינטענסיוו און קיין איין מאָל ניט אַרעסטירט ווערן. עס האָט זיך געדאַכט, אַז ער איז אומבאַרירלעך פאַר דער פּאָליציי. אָבער דעם 22=טן אָקטאָבער 1879 איז ער אונטערן נאָמען פראַפּאָזן צופעליק פאַרהאַלטן געוואָרן אין דער פּעטערבורגער עפּנטלעכער ביליאַטעק. גראַד האָט מען ביי אים אין קעשענע פון מאַנטל געפונען אַ פאַר פראַקלאַמאַציעס פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“ און מ'האַט אים אָפּגעפירט אין טורמע.

III

בעת ווידערעווייטש איז אַרעסטירט געוואָרן, האָט די זשאַנ-דאַרמירע ניט געהאַט גענוג מאַטעריאַל אים צו באַשולדיקן. שולד-באַוויזן קעגן ווידערעווייטשן, ווי קעגן אַ סך אַנדערע רעוואָלוציאַנערן פון יענער צייט, האָט געגעבן דער טעראַריסט גריגאָרי גאַלדענבערג, וועלכער איז אַרעסטירט געוואָרן דעם 14=טן נאָוועמבער* 1879. דאָס איז אַ טרויעריקע, טונקעלע געשיכטע, וועלכע איז נאָך עד-היום ניט אינגאַנצן אויפגעקלערט געוואָרן. גריגאָרי גאַלדענבערג, אַ זון פון יידישע פּורושואַזע עלטערן (זיין פאָטער, אַ סוחר פון דער צווייטער גילדע, האָט געהאַלטן אין קיעוו אַ שניט-קראָם), איז גע-פאָרן געוואָרן אין 1855. אין אַנדהייב פון די 70=ער יאָרן איז צווישן דער שטודירנדער יוגנט געווען פאַרשפּרייט אַ מיינונג, אַז פאַרענדיקן די בילדונג איז אַן איבעריקע זאַך: דאָס פּאַלק קאָן ניט וואַרטן און

(* אַלע דאַטעס אין דעם אַרטיקל זיינען לויט דעם אַלטן סטיל.

מ'דארף זיך איילן וואָס גיכער אים אָפצאלן דעם „היסטאָרישן חוב“; יעדער, וואָס פארמאָגט דעם רעוואָלוציאָנערן געדאַנק, דאַרף נישט אָפלייגנדיק, אים גלייך טראָגן אין פּאַלק. גאַלדענבערג איז אַרויס פונם 4טן קלאַס קיוו-פּאַדאלער קלאַסישער פּראָגנימאָויע און האָט זיך איבערגעגעבן דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. דאָס איז געווען אַ מענטש נישט גאַר קיין נאַרמאַלער, מיט אַ היסטערישן אימפעט און אַ קרענקלעכער איינגליבע. מענטשן, וואָס האָבן אים געקענט, דער- ציילן אין זייערע מעמואַרן, אַז ער האָט אויף זיי שטענדיק גע- מאַכט נישט קיין אָנגענעמען איינדרוק: עפעס האָט אינסטינקטיוו אָפ- געשטויסן פון אים. אָבער זיין רעוואָלוציאָנערער ברען איז געווען אַזוי גרויס, אַז מ'האַט גובר געווען די אינסטינקטיווע אַנטיפּאַטיע אין מ'האַט אַטם צוגעלאָזן צו די פּאַראַנטוואָרטלעכסטע אַרבעטן. צו די ריווקאַלישסטע אונטערנעמונגען.

דעם 9טן פעברואַר 1879 האָט גאַלדענבערג דערשאַסן דעם כאַרקאָווער גובערנאַטאָר, פירשט קראַפּאַטקיין, אַלס נקמה דערפאַר, וואָס צוליב זיין שולד איז מען זיך אין כאַרקאָווער צענטראַלער טווירטע באַזאַנגען גרויזאָם מיט די פּאַליטישע אַרעסטירטע, אין די קאַזאַקן האָבן געממת די כאַרקאָווער סטודענטן. גאַלדענבערג איז געווען געוואָלדיק אויסגעבראַכט אויף קראַפּאַטקינען; און דאָך איז אים גע- גאַנגען נישט אַזוי אין דעם, אַז קראַפּאַטקיין זאָל דערשאַסן ווערן, ווי אין דעם, אַז ער, גאַלדענבערג, זאָל אים שיסן. אויף קראַפּאַטקינען האָט מען אַ פּאַר וואָכן געטשאַטעוועט, נאָר צוליב פּאַרשיידענע סיבות האָט מען נישט געקענט צוטערעפן דעם געהעריקן מאַמענט און מ'האַט אַלץ געמוזט אָפלייגן. אין משך פון אַט די פּאַר וואָכן האָט קאַבילאַנסקי, וועלכער האָט צוזאַמען מיט גאַלדענבערג און זובקאָוסקיין געלויפערט אויפן גובערנאַטאָר, נישט איינמאַל געבעטן, גאַלדענבערג זאָל אים צולאָזן אויספירן דעם אַקט. אָבער גאַלדענבערג האָט געמאַלדן קאַפּי- ליאַנסקיין און זובקאָוסקיין: נאָר איך דאַרף אים דערהרגענען. יעדן אַנדערן, וואָס וועט עס טאָן, וועל איך לאָזן אַ קויל אין קאַפּ... דעם 9טן פעברואַר אינדערפרי האָט גאַלדענבערג ביי זיך באַשלאָסן: אויב דאָס מאָל וועט זיך נישט איינגעבן, וועל איך באַגיין זעלבסטמאָרד.

נאך דעם דאזיקן אקט איז גאלדענבערג ניש ארעסטירט געווארן. אים האָט זיך איינגעגעבן אנטרוינען צו ווערן פון כאַרקאָוו. פון דע-מאָלט אָן איז ער אינגאַנצן פּאַהערשט פּונם געדאַנק צו מױסן דעם צאַר אלעקסאַנדער דעם צווייטן. און ווידער גייט עס אים שטאַרק אין דעם, אַז ער, גאלדענבערג, זאָל דעם דאָזיקן אקט אויספירן. אין מערץ 1879 קומט ער אין פעטערבורג און נעמט דאָרטן אַנטייל אין די פּאַראַמאָנטן פון די טעראָריסטן וועגן מױסן דעם צאַר. אַז דער אקט איז פּאַשלאָסן געוואָרן און מױהאָט געדאַרפט פּאַשטימען דעם אויספירער, האָט גאָל-דענבערג דער ערשטער פּאַרגעלייגט זיך. די חברים האָבן אָבער גע-פּונען, אַז „ער, ווי אַ יד, דאַרף אויף זיך אַזאַ זאַך ניש נעמען, ווייל דעמאָלט וועט עס פאַר דער געוועלשאַפט און דער עיקר פּאַרן פּאַלק ניש האָבן די געהעריקע פּאַרײַמונג.“ מױהאָט אָנערקענט, אַז אויספירן דעם אקט דאַרף דווקא אַ רוס און נאָר אין דעם פּאַל וועט עס פּאַקומען די געהעריקע פּאַרײַמונג און פּאַפּאַרבונג. דער צווייטער האָט זיך פּאַרגעלייגט אויף אויסצופירן דעם אקט דער אויבנ-דערמאָנטער קאָביליאַנסקי. און ווידער האָט מען אָנערקענט, אַז ער טויג ניש, ווי אַ פּאַליאַק, כּדי מען זאָל ניש צוגעבן דער גאַנצער זאַך אַזאַ פּאַרײַמונג, אַז זי איז אָפּגעטאָן געוואָרן צוליב די פּוילישע אינטערעסן. דעמאָלט האָט דער רוס סאַלאַזוויאַוו זיך פּאַרגעלייגט און זיין פּאַרשלאָג איז אָנגענומען געוואָרן. אָבער גאלדענבערג האָט זיך ניש געקאַנט פּאַרוואַקן אין ער האָט דערקלערט, אַז עס וואָלט געווען בעסער, עס זאָלן זיין גרייט צוויי אויספירער, און אויב סאַלאַזוויאַווס פּרוּוו וועט זיך ניש איינגעבן, זאָל ער, גאלדענבערג, אויספירן דעם אקט. אין אַט דער פּאַרם איז זיין פּאַרשלאָג לכתחילה אָנגענומען געוואָרן, אָבער מױהאָט אים שפּעטער ניש אָנגעווענדט, ווייל סאַ-לאַזוויאַוו האָט פּאַרויכערט, אַז ער קאַן אַליין גוט שיסן. נאַכדעם ווי סאַלאַזוויאַווס שאַס האָט דעם צאַר ניש געטראָפּן, און די רעוואָלוציע ציאָנערן האָבן פּאַשלאָסן אויסצושפירן די צייט און דעם אַרט, ווען און וואו דער צאַר דאַרף פּאַרן איבערן אייזנבאַן, און מיט דינאַמיט אויספירן זיין צוג, — נעמט גאלדענבערג אין נאַוועמבער 1879 אָנ-טייל אין דריי אַזעלכע אַמענטאַשן: אין אָרגאַניזירן דעם אויספירן פּונם צאַרישן צוג לעבן אלעקסאַנדראַווסק, אין די הכנות אויפצווייטן

דעם אייזנבאן-פלאַנט הינטער אַדעס און אין דעם פרוז אױפצורײסן
 דעם פלאַנט פון מאַסקױע-קורסקער אייזנבאן. צוליב דעם לעצמן אַמענ-
 שאַט האָט גאַלדענבערג גענומען אױף זיך אַרױבערצופירן די-
 נאַמיט פון אַדעס, וואו מ'האַט עס שוין מער נישט געדאַרפט, אױף
 דעם פונקט פון מאַסקױע-קורסקער אייזנבאן, וואו מ'האַט אונטער-
 געגראָבן דעם פלאַנט; פירנדיק אַט דעם דינאַמיט, איז ער דעם 14-טן
 נאַוועמבער אין יעליסאַוועטגראד אױפן וואַקואַל אַרעסטירט געוואָרן.
 פריער האָט גאַלדענבערג נישט געוואוסט פון קיין ספקות. עס
 האָט אױסגעווען, ווי ער וואָלט זיך גאַרנישט געקענט פאַרטראַכטן,
 ווי בײַ אים וואָלט געאַרבעט בלויז דער אױמפעט, נישט דער שכל.
 אָבער זיננדיק אין טורמע, האָט ער זיך אָנגעהויבן פאַרטראַכטן,
 אױבערשאַצן אַלע ווערטן און ער איז לסוף געקומען צו דער אױבערצױגונג,
 אז דער וועג פון טעראָר און פּאָליטישע מאַרדן איז אַ שעדלעכער און
 קאַן צו פּאָליטישער פּרייהױט נישט פירן: דער רויטער טעראָר פון
 די רעוואָלוציאָנערן האָט אַרױסגערופן נאָך אַ שטאַרקערן ווייסן טע-
 ראָר מצד דער רעגירונג, „און אַדאַנק דעם האָבן מיר געהאַט דעם
 אױמליק און די חרפה צו זען בײַ זיך 20 תליות“; דער טעראָר
 האָט פאַרשטאַרקט די רעאַקציע און ער שטערט דער אַנדערער רע-
 וואָלוציאָנערער פּראַקציע, די „נאַראַדניקעס“, צו פירן די סאַציאַליסטישע
 אַנטיאַציע אין דאַרף אפילו אין דעם פאַרנעם, וואָס איז מעגלעך בײַ
 די איצטיקע פּאַדינגונגען; די גרויזאַמע מישלען, מיט וועלכע די רע-
 גירונג ענטפערט אױף די טעראָריסטישע אַקטן, וואָרפן אַ פחד אױף
 אַ טייל פון דער יוגנט און עס געפינען זיך אַזעלכע, וואָס צוליב
 פערזענלעכע צילן פאַשליסן זיי זיך אַרױסצוגעבן זייערע חברים, וואָס
 מיר האָבן געזען אין אַ רײ פּראַצעסן אין 1879.“

די אַלע מאַטיוון קעגן טעראָר זיינען פריער און שפעטער נישט
 איינמאַל אַרױסגעזאָגט געוואָרן. אָבער ווען אַ מענטש פייט זיין מײ-
 נונג וועגן טעראָר, דאַרף עס אים נאָך נישט פירן דערצו, ער זאָל
 אַרױסגעבן זיינע חברים. גאַלדענבערגן האָט עס דערצו יאָ געבראַכט.
 „איך האָב — שרייבט ער אין זיין ווידוי צו דער זשאַנדאַרמערע —
 געקענט בלייבן בײַ אַט די אױבערצױגונגען מײנע, געקאַנט פירן מענטשן
 צום אונטערגאַנג און אַליין רױקן שטאַרבן אױף דער תליה, ווען איך

זאל וויסן, אז איך וועל אין דעם פאל ווערן אן אויסלייז-קרפן, און מיט מיין טויט וועט זיך פארענדיקן אַט דער טרויעריקער פעריאָד פון דער געזעלשאַפֿטלעכער אַנטוויקלונג. אָבער ער זעט פאַראַויס, אז די טויט-שטראָפֿן וועלן זיך מיט אים נישט פאַרענדיקן: די נייע טויט-שטראָפֿן וועלן אַרויסרופֿן נייע פּאַליטישע מאָרדן, וועלכע וועלן צווינגען די רעגירונג אָנצונעמען נאָך מער עקסטרעמע מיטלען. די צאָל קרבנות וועט ווערן אַלין גרעסער און גרעסער, און זיגן אין אַט דעם נישט גלייכן קאַמף וועט פאַרט די רעגירונג, וועלכע וועט נישט נאָכלאָזן, ביז די באַוועגונג וועט אינגאַנצן נישט דערשטיקט ווערן אויף לאַנג. און דעריבער, וועלנדיק מאַכן אַ סוף צו אַט דעם ביז און ראַטעווען אַ סך מענטשן פון טויט-שטראָפֿן, האָב איך זיך אַנטשלאָסן אויף דאָס שרעקלעכסטע — איך האָב באַשלאָסן צו באַנוצן אַזאַ מיטל, וואָס מאַכט דאָס בלוט זיך קלאַפֿן אין די אָדערן און אַמאָל אַ הייסע טרער זאָל אַרויס אויף די אויגן. איך האָב באַשלאָסן צו דערשטיקן אין זיך יעדעס געפיל פון פאַרביטערונג, פייניששאַפט (צו דעם רוף איך אויך אַלע מינע חברים) און צוגע-פונדנקייט און אויספירן אַ נייעם אַקט פון זעלבסטאָפּפערונג, צוליב דעם גליק פון דער זעלביקער יוגנט, פון דער זעלביקער געזעלשאַפֿט און דעם זעלביקן רוסלאַנד, וואָס איז אונז אַלעמען אַזוי טייער. איך האָב באַשלאָסן אויפֿדעקן די גאַנצע אַרגאַניזאַציע און אַלין, וואָס איך ווייס. ער טוט עס נישט, פֿדי צו פאַרלייכטערן זיין אייגענעם גורל: „איך בין שטענדיק געווען ווייט פון פערזענלעכע אינטערעסן, זייענדיק אויף דער פריי, און איצט בין איך אויך ווייט פון ענאָ-יִסמישע אינסטינקטן.“ ער איז זיכער, אז די רעגירונג ווענדט אָן אַזויפיל טויט-שטראָפֿן נאָר דערפאַר, וואָס זי ווייס נישט די אמתע גרייס פון דער טעראָריסטישער פראַקציע; די רעגירונג גופא ווענדט אָן די עקסטרעמסטע רעפרעסיעס נישט גערן, וואָרעם עס איז דאָך אוממעגלעך, זי זאל נישט פאַרשטיין, אז מיט טויט-שטראָפֿן קאָן מען קיין שום פּאַליטישע באַוועגונג נישט דערשטיקן; פאַרקערט, מ'קאָן זי נאָר פאַרשאַרפֿן. ווען מ'זאל פאַרשטעלן פאַר דער רעגירונג די אמתע גרענעצן פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, ווען מ'זאל אר ווייזן, אז די טעראָריסטישע פראַקציע איז גאַרנישט אַזוי שרעקלעך.

און כדי זי צו דערשטיקן, פאָדערן זיך גאַרניש אַזעלכע גרויזאָמע מיטלען, וועט זיך די רעגירונג פאַרויזן און זי וועט אָננעמען רויקערע מיטלען קעגן די טעראָריסטן. אָפּשאַצנדיק מיינע גוטע פאַרלאַנגען, וועט זי זיך פאַציען רויק צו די, וואָס זיינען געווען מיינע חברים און מיטהעלפער און וועט אָננעמען קעגן זיי צוועקמעסיקערע מיטלען, ווי טויט-שטראַף.

און פאַרפלאַנטערט אין דעם דאָזיקן לאַגישן שפינוועבס, האָט גאָלדענבערג אויפגעדעקט אַליץ וועגן זיך און וועגן אַנדערע, וועגן דער גאַנצער אַרגאָניזאַציע און וועגן פאַרשיידענע אונטערנעמונגען אירע. ער האָט דערציילט אַליץ, וואָס ער האָט געוואוסט, מיט אַלע פרטים, אָנגערופן די נעמען פון אַלע די, מיט וועלכע ער האָט זיך באַגענגט, די אַדרעסן פון די דירות, וואו ער איז ווען געוועזן. אויף אַזאַ אופן האָט ער געגעבן דעם צאָריום אַ מאַסע שולד-פאַוויזן קעגן אַ סך גרעסערע און קלענערע רעוואָלוציאָנערן. זיינע פאַוויזן זיינען געווען אַ פּאָזע פאַר אַ ריי פּאָליטישע פּראָצעסן, צווישן אַנדערע אויך פאַר דעם פּראָצעס פון די 16 טעראָריסטן, צו וועלכן מ'האָט צוגעצויגן זונדעלעוויטשן. קעגן זונדעלעוויטשן האָט גאָלדענבערג באַ-וווּזן זיין אָנטייל אין אַרגאַניזירן סאָלאָוויאַווס אַטענטאַט אויף אַלעקסאַנ-דער דעם צווייטן. אַ מערקווירדיקע זאַך: גאָלדענבערג האָט דער-ציילט אַ סך וויכטיקע און ניש וויכטיקע זאַכן, דערציילט, וואָס איז אין דער אמתן געווען און וואָס אים האָט זיך געדאַכט, אַז עס איז געווען. אין דער זעלביקער צייט האָט ער באַהאַלטן פאַקטן און און נעמען, וועלכע ער האָט גוט געוואוסט און די זשאַנדאַרן האָבן געוויס געוואָלט וויסן.

נאָכן פּראָצעס פון די 16 האָט קוויאַטקאָוסקי - איינער פון די צוויי פאַרמשפּטע, איבער וועלכע דער טויט-שטראַף איז אויסגעפירט געוואָרן - געבעטן איבערגעבן אויף דער פּריי, אַז מ'זאָל גאָלדענבערגן ניש רעכענען פאַר אַ פּיוויליקן פאַררעטער: גאָלדענבערג איז גע-ווען ניש נאָרמאַל; די זשאַנדאַרן האָבן אים אָפּגענאַרט, הויך דעם האָט די פּראָקוראַטור צוגעשריבן גאָלדענבערגן אַזעלכע זאַכן, וועלכע ער האָט אין דער אמתן ניש געזאָגט. - סוף 1879 האָט מען גאָל-דענבערגן אַוועקגעזעצט אין איין קאַמער מיט דעם פּראָוואַקאַטאָר קר-

רציון. מיינענדיק, אז ער האָט צו טאָן מיט אַ חבר, האָט גאָלדענבערג דערציילט דעם פראָוואַקאָמאָר אַ סך זאָכן, וואָס זיינען געווען וויכטיק פאַר די זשאַנדארן; דערנאָך האָט מען אים איינגערעדט, אז פּדי צו געבן דער רעגירונג אַ מעגלעכקייט זיך צו פאַרנעמען מיט דעפאַרמען, איז נייטיק אַ אידעישער קאַמף מיט די טעראָריסטן. שפעטער האָט מען גאָלדענבערגן איבערגעגעבן די ידיעות, וואָס ער אַליין האָט דערציילט קוריציען, און מ'האָט אים געזאָגט, אז די זשאַנדארן האָבן זיי פאַקומען פון אנדערע קוועלן. גאָלדענבערג האָט אָט די ידיעות דערקלערט און אַנטוויקלט; אין אַזאַ פאַרם האָט זיי דער געהילף-פראַקצוראַר - דאָבראַזשינסקי פאַרשריבן אין אַנהייב מאַי 1880 אַלס גאָלדענבערגס ווידוי.

גאָלדענבערג איז געווען זיכער, אז מיט זיינע פאַרזיין דאַטעוועט ער די חברים פון טויט. אַפּריער האָבן די זשאַנדארן מיט אַלע פּוזות אונטערגעהאַלטן ביי אים די דאָזיקע אילוזיע; אָבער בעת זיי האָבן שוין ביי אים אַליץ אַרויספאַקומען, האָבן זיי אים געוויזן זייער אמתן פנים. ווען גאָלדענבערג האָט דערמאָנט דעם געהילף-פראַקצוראַר: „אָבער געדענקט: ביי קיינעם פון די טעראָריסטן טאָר נישט פאַלן קיין האָר פון קאָפּ“, האָט אים יענער געענטפּערט: קיין האָר וועט נישט פאַלן; עס וועלן פאַלן קעפּ... גאָלדענבערג האָט זיך געכאַפט, וואָס ער האָט אָפּגעטאָן. ער האָט זיך גענומען פילן שלעכט; זיין געוויסן האָט אים שרעקלעך אָנגעהויבן פלאַגן, און ער האָט געבעטן, מ'זאָל אים לאָזן זיך זען מיט איינעם פון די אַרעסטירטע חברים, מיט וינדעלעוויטשן. די זשאַנדארן זיינען אויף דעם איינגעגאַנגען. אין יוני איז די „זעאוונג“ פאַרגעקומען. וינדעלעוויטש האָט אויכ געהערט גאָלדענבערגן, און ווייך און פאַרויכטיק, ווי מ'רעדט מיט אַ קראַנקן, האָט ער אים געגעבן צו פאַרשטיין, אין וואָס פאַר אַ שרעקלעכער נעץ ער האָט זיך פאַרפלאַנטערט. גאָלדענבערג איז נאָכ דעם ביי זיך אין קאַמער פאַנגגען זעלבסטמאָרד. מעגלעך, אז די זשאַנדארן האָבן לכתחילה געגעבן גאָלדענבערגן די זעאוונג, ווייל זיי האָבן פאַראַויסגעזען דעם ביטערן סוף, און נאָכדעם ווי זיי האָבן פון אים אויסגעוויגן אַליץ, האָט פאַר זיי געלוינט וואָס גיכער און וואָס שטילער פון אים פטור צו ווערן.

גאלדענבערג איז קיין ביזוויליקער פאררעטער ניש געווען. און ער איז ניש געווען דער איינציקער פון דעם מין. די געשיכטע פון דער רעוואלוציאנערער באוועגונג ווייס פון אנדערע אומגליקלעכע, וואָס זיינען אזוי פארפירט געוואָרן און האָבן ביי ענלעכע פאדינגונגען אָפגעטאָן ענלעכע מעשים, הגם ניש אין אזא גרויסן פארנעם, ווי גאלדענבערג. און דעם ניש-ביזוויליקן פארראט, וואָס דער ייד גאלדענבערג איז פאגאנגען, האָט געקאָנט באַגיין אויך אַ פּאָליאַק, אַ לעט אָדער אַ רוס. אָבער דעם אמת מוז מען זאָגן: אין דעם אופן, ווי גאלדענבערג האָט עס אָפגעטאָן, איז געלעגן אַ סך ספּעציפּיש-יידישע קרענקלעכע נערוואַזיטעט. זיין גאַנצע טעראַריסטישע אַרבעט איז דער פריי און זיין שרעקלעכער ווידוי אין טורמע זיינען פאפאָרעט מיט יענער היסטאָריש-אויסגעוואַקסענער יידישער נערוואַזיטעט, וועלכע פאַר-שווינדט ביסלעכווייז ביי די יידישע אַרבעטס-מאַסן און איז פאַוונדערס שטאַרק ביי אונזערע לופט-און האַנדלס-עלעמענטן און ביי דער אינ-טעליגענץ, וואָס קומט פון די דאָזיקע עלעמענטן אַרויס. אויב זונדעלעוויטש האָט אַריינגעטראָגן אין דער רעוואלוציאַנע-רער באוועגונג די געזונטע זייטן פון דעם היכטאָריש-אויסגעוואַקסענעם יידישן כאַראַקטער, האָט גר. גאלדענבערג אַריינגעטראָגן זיינע קראַנקע זייטן.

ווי שוין געזאָגט, האָט מען זונדעלעוויטשן געמשפּט אין דעם פאַוואַסטן פּראָצעס פון די 16 טעראַריסטן; צו דעם זעלביקן פּראָצעס האָט מען אויך צוגעפונדן לייזער צוקערמאַן, וועלכן מ'האָט אַרעסטירט אין דער געהוימער דרוקעריי פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“. אַלע 16 זיינען איבערגעגעבן געוואָרן צו אַ קריינס-געריכט. דער משפּט איז פאַרגעקומען אין פעטערבורג דעם 26—30טן אָקטאָבער 1880. אויף דער פּראָצע וועגן זיין רעליגיע, האָט זונדעלעוויטש געענט-פערט: קיין שום רעליגיע. צוקערמאַן האָט געענטפערט: פונם יידישן גלויבן. זונדעלעוויטשן האָט מען צוגלייך מיט אַלע 16 פאַשולדיקט אין „געהערן צו אַ געהוימער חברה פון דער סאַציאַל-רעוואלוציאַנערער פאַרטיי, וועלכע שטרעבט דורך פונטן און גוואַלד-מעשים אַראָפצוואַרפן דעם מלוכה-רעזשים און די געזעלשאַפטלעכע אַרדענונג און וועלכע האָט אַרויסגעוויזן איר טעטיקייט אין אַ גאַנצער ריי שווערסטע מלוכה-פאַר-

ברעכנס". ביים אויסרעכענען די ספעציעלע פארברעכנס פון יעדן איי-
 געס און פון די באזונדערע גרופעס איז זונדעלעוויטש צוזאמען מיט
 קוואטראסקאוסקין און קאביליאנסקין באשולדיקט געווארן אין דעם, אז
 אין מערץ 1879 האבן זיי אין פעטערבורג געהאט געהיימע פארזאמלונגען
 מיט גאלדענבערג און סאלאוויאוו, און אויף יענע פארזאמלונגען איז
 באהאנדלט געווארן דער פלאן פון אן אטענטאט אויפן צאר, וואס
 סאלאוויאוו האט דערנאך דעם 2-טן אפריל אויסגעפירט. צוזאמען
 מיט דאס רוב געמשפטע איז זונדעלעוויטש אויך באשולדיקט געווארן
 אין וואוינען אויף א פאלשן פאספארט.

ווען מ'האט אים געפרעגט, צי אָנערקענט ער זיך פאר שולדיק
 אין די פארברעכנס, וואס מען שרייבט אים צו, האט זונדעלעוויטש
 געענטפערט - אויפן ערשטן פונקט: „איך אָנערקען זיך פאר שולדיק
 אין געהערן צו דער סאציאל-דעוואלוציאָנערער פארטיי, אָבער ניש
 צו יענער געזעלשאַפט, וועלכע האט געשמרעכט אַראָפּצוואַרפן די
 הערשנדיקע אָרדענונג דורך בונט און גוואלד-מעשים, ווייל לויט
 אונזער מיינונג קאָן מען אַ געזעלשאַפטלעכע אָרדע-
 נונג נישט אַראָפּצוואַרפן אין 24 שעה"; אויפן צווייטן פונקט
 האט ער געענטפערט: „איך אָנערקען זיך פאר שולדיק אין דעם, אז
 איך האָב געוואוסט, אַז סאלאוויאוו וויל מאַכן אן אטענטאט, און
 אויך אין דעם, אַז איך האָב אַנטײל גענומען אין די פארזאמלונגען, אויף
 וועלכע מ'האט באהאנדלט די פראגע וועגן טויטן דעם צאר, וואָס
 יעס האט נישט קיין שום איינפלוס אויף דער לייוונג
 פון דער סאָלקס-זאך". (אין ביידע ערטער איז געשריבן פראַנק
 פון מיר. א. ל.) דערצו פארויכערט זונדעלעוויטש, אַז די פעטערבורגער
 פארזאמלונגען האָבן געהאט בלויז אַ מעאַרעטישע באדייטונג. קיין פראַנק-
 טישיע באדייטונג האָבן זיי נישט געקאנט האָבן שוין צוליב דעם,
 וואָס ביי סאלאוויאוו איז לכתחילה געווען אַ פארטיקער באַשלוס,
 וועלכן ער האט נישט געוואלט אומבייטן אַלין איינס, צי די מערהייט
 וועט זיין פאר אָדער קעגן. ער, זונדעלעוויטש, האט מיט געוואוסט,
 ווען און אויף וואָס פאר אן אַרט סאלאוויאוו וועט אויספירן דעם
 אטענטאט. „איך גלויב, אַז אַפילו אַ שעה פאַרן אטענטאט האט
 סאלאוויאוו אַליין דערפון נישט געוואוסט". זונדעלעוויטש רעכנט דערום,

אז אין דעם פונקט קאן מען אים משפטן בלויז פאר וויסן אין ניש
מסרן.

אין זיין לעצמן ווארט האט זונדעלעוויטש וועגן דער סאציאל-
רעוואלוציאנערער פארטיי אזוי געזאגט: „אויב איר וועט דורכקוקן
אלע מאטיוון פון אונזער טעטיקייט וועט איר זען, אז אלע אונזערע
שטרעבונגען זיינען געווען געווענדט נאך אויף צו פאקומען פרייהייט
פון ווארט. מיר האבן געשטרעבט אומצובייטן די עקסיסטירנדיקע אָר-
דענונג — אָבער אויפן פרידלעכן וועג, דורך פראָפאָגאָנדע. אפילו
די פאקטן פון גוואַלד-מעשים זיינען געווענדט געווען נאך אויף צו
דערגרייכן פרייהייט פון ווארט. אויף אזא אופן האט אונזער גע-
זעלשאפט אין איר פראָגראַם 2 באַזונדערע צילן אין 2 באַזונדערע
מיטלען: איינער שטרעבט אראָפצוואַרפן די עקסיסטירנדיקע אָרדע-
נונג—דורך פרידלעכע פראָפאָגאָנדע; פון דער אנדערער זייט, אלס
א מיטל צו דערגרייכן פרייהייט פון ווארט, דערלאַזט אונזער געזעל-
שאפט גוואַלד-מעשים.“ ווי מיר זעען, האט זונדעלעוויטש אויפן משפט
געפונען פאר נייטיק בפירוש צו באַמאָנען זיינע פרידלעכע עוואָלוציאָ-
ניסטישע אָנשווינגען. און ער האט עס געמאָן ניש פדי צו פארלייכטערן
זיין גורל. ווי ער אליין זאָגט אין זיין לעצמן וואָרט, איז ער זיכער,
אז וויבאלד ער האט זיך אָנערקענט פאר שולדיק „אין וויסן און
ניש מסרן“ וועגן סאָלאַוויאַווס אַטענטאַט, קומט אים לויטן געזעץ
סיי-ווי טויט-שטראַף. און דאָס וואָס ער זאָגט איז „ניש צו פארטיידיקן
זיינע אייגענע אינטערעסן, נאָר צוליב אַ מאַראַלישן חוב.“ „אויסער
באַשטימען די שטראַף, מוז דאָס געריכט נאָך נעמען אין אַכט די
מאָראַלישע באַדימונג פון דעם, וואָס אַ מענטש טוט אָפּ.“ הייסט עס,
אז זונדעלעוויטשן איז געגאָנגען נאָך אום קלאַר צו מאַכן דעם אמת.
און אויפקלערנדיק די ראַלע פון די באַראַטונגען וועגן סאָלאַוויאַווס
אַטענטאַט, איז זונדעלעוויטש אויך פריער פאר אַלץ אויסן געווען
דעם אמת, דעם מאַראַלישן חוב. אָבער אין דעם פונקט איז גע-
ווען אויך אַן אנדער מאַטיוו, אַ ספעציעל ייִדישער. ווי מיר האָבן שוין
געזען, זיינען די טעראָריסטן געווען קעגן דעם, אז גאַלדענ-
בערג זאָל אויספירן דעם אַטענטאַט אויפן צאָר — פדי די געזעל-
שאפט און דער עיקר דאָס פּאָלק זאָלן ניש זאָגן, אז דאָס איז

א נקבה פאר די ספעציעלע יידישע לידן. דעם אטענטאט האָט
אויך ניט געדארפט אויספירן דער פּאָליאַק קאַביליאַנסקי, פּדי מיזאַל
ניט זאָגן, אַז דאָס איז געטאָן געוואָרן צוליב די פּוילישע אינטערעסן.
דער מאַטיוו איז דאָ די אַלגעמיינע אינטערעסן פּון דער רעוואָ-
לוציע. וונדערלעוויטש האָט זיך אָן ספק אויך גערעכנט מיט אָט
דעם אַלגעמיינעם מאַטיוו. ביי אים איז אָבער געווען נאָך אײן מאַ-
טיוו: דאָס קאָן פּאַרגרעסערן די לידן פּון יידן. אויפן משפט האָט
ער וועגן דעם געזאָגט: „בעת מיהאָט פּאַרגעלייגט גאַלדענבערגן,
האָב איך זיך ענערגיש אַנטקעגנגעשטעלט, ווייל ביי דער אַלגע-
מיינער נויגונג פּון דער קריסטלעכער וועלט צוצושרייבן דער נאַט-
צער יידישער נאַציע יעדן פּאַרברעכן, וואָס איינער פּון אירע מיט-
גלידער איז פּאַגאַנען, וואָלט די פּאַשולדיקונג אין דעם פּאַל לייבט
געקאָנט געווענדט ווערן אויף אַלע יידן.“ און עס איז גריילעך מעג-
לעך, אַז צוליב אָט דעם טעם, פּדי די פּאַשולדיקונג אין אטענטאט
אויפן צאַר זאָל ניט פּאַלן אויף אַלע יידן, האָט זיך וונדערלעוויטש
געמיט אויפצוקלערן פּאַרן געריכט דעם אמת, אַז זיין אייגענע ראָ-
לע אין דעם אטענטאט איז געווען פּלוז אַ טעאָרעטישע, ניט קיין
פּראַקטישע. אין וונדערלעוויטשן איז דער ייד שטענדיק געווען וואַכנדיק.
אין ראַמאַן „אַנדריי קאָזשוכאָוו“ זיינען פּאַראַן אַ פּאַר גע-
שפּרעכען צווישן אַנדרייען מיט דוד סטערן (וונדערלעוויטש). ריידנ-
דיק וועגן די פּאָליטישע עמיגראַנטן פּון רוסלאַנד, וואָס וואוינען
אין דער שווייץ און לאַנגוויילן זיך דאָרטן, געבינען פּאַר זיך קיין
אַרבעט ניט, האָט סטערן אויסגעשריען:
„וואָס פּאַר אַן אומזיניק פּאַלק אונזערע רעוואָלוציאַנערן זיינען!
זיי וואוינען אין אַ פּרייען לאַנד, צווישן אַ גרויסער סאַציאַלער פּאַ-
וועגונג און זיי פּולן זיך, ווי אַ פּיש אויף דער יפּשה, ניט שוין
איז אויסער רוסלאַנד קיין וועלט ניט?“
מיט זיין יידישן קאַסמאָפּאָליטיזם האָט ער אָפט דעפּאַרטירט
מיט זיינע חברים אויף דער דאָזיקער טעמע.
— „דו ביסט גערעכט, האָט אַנדריי געענטפּערט: מיר זיינען
די אַמווייניקסטן קאַסמאָפּאָליטישע נאַציע, הגם אַ סך פּאַרזיכערן,

אז די מעשה איז פארקערט. דו ביסט דער איינציקער צווישן אונז
וואָס פאַרדינט דעם נאָמען װעלט־בורגער:

דערויף האָט דוד געענטפערט: דאָס שמייכלט, עס איז אָבער
נישט זייער אָנגענעם.

און שפעטער אַ ביסל, אין אַ שמועס וועגן די „פּאָליטיקער“ אין
„אין פּאָלק־גייער“, וועגן זשאָרושם גלויבן אין רוסישן פּויער און
זונדעלעווייטשעס בויען אויף די דייטשע אַרבעטער, זאָגט אַנדריי:
„די גאַנצע זאַך איז אין דעם, וואָס מיר האָבן פאַרשיידענע
פּאַרלימענט: מיר זיינען שטאַרק צוגעבונדן צו אונזער פּאָלק, אין
דו נישט.“

דוד האָט נישט גלייך געענטפערט. אַנדרייס ווערטער האָבן אַן
אים אָנגערירט אַ קראַנקן אָרט.

— יא, איך בין נישט צוגעבונדן צו אייער פּאָלק, האָט ער
ענדלעך געזאָגט מיט אַ לאַנגזאַמער וויימוטיקער שטים — און ווי
וואָלט איך זיך געקאָנט צו אים צופינדן? מיר, יידן, האָבן ליב
אינזער פּאָלק. דאָס איז אַליץ, וואָס איז ביי אונז געבליבן אויף
דער ערד. צום ווייניקסטן, איך האָב עס ליב טיף און הייס. פאַר
וואָס זאָל איך ליב האָבן אייערע פּויערים, בעת זיי האָסן מיין פּאָלק
און פּאַנייען זיך מיט אים פאַרבאַריש? מאָרגן וועלן זיי אפּטער צע-
ראַבעווען דאָס הויז פון מיין פּאַטער — אַן ערלעכער אַרבעטער —
ווי זיי האָבן געראַפּעוועט טויזנטער אַנדערע יידן, וואָס האָבן גע-
האַרעוועט אין שווייס פון זייער פנים. איך קען רחמנות האָבן אויף
אייערע פּויערים פאַר זייערע ליידן, אַליץ איינס ווי איך וואָלט
רחמנות געהאַט אויף אַביסינישע אָדער מאַלאַישע קנעכט, בכלל
אויף יעדער אינטערדריקטער פּאַשעפעניש. אָבער זיי זיינען נישט נאָ-
ענט צו מיין האַרצן, און איך קאָן נישט טיילן אייערע חלומות און
דאָס אומזיניקע פּוקן זיך פאַרן פּאָלק. וואָס איז שייך דער אַזוי-
גערופענער געוועלשאַפט, די העכערע קלאַסן — וואָס, אייטער פאַר-
אַכטונג, קאָן מען טיילן צו אָט די שרעקעדיקע האָזן, וואָס זיי
אַלע זיינען? ניין, אין אייער רוסלאַנד איז נישטאַ אַ וואָס טייער צו
האַלטן. אָבער איך קען די רעוואָלוציאָנערן און איך האָב זיי ליב
אַפילו מער פאַר מיין אייגענעם פּאָלק. איך בין צו זיי צוגעשטאַנען.

איך האָב זיי ליב, ווי פּרדער, און דאָס איז די איינציקע פּאַר-
בינדונג, וואָס פּאַראַיניקט מיך מיט אייער לאַנד. ווי נאָך מיר וועלן
מאָכן אַ סוף מיטן צאָרשן דעספּאַטיזם, וועל איך אויף שמענ-
דיק אוועקפּאַרן און זיך באַזעצן וואו עס איז אין דייטשלאַנד.

— און דו רעכנסט, האָט אַנדריי געזאָגט מיט ניט קיין זיכערן
מאָן — אַז דאָרטן וועט זיין פעסער? דו פּאַרנעסט די גראַפיקייט
פונם דייטשן המון, און צי נאָך פון המון אַליין...

— יא, האָט געענטפערט דוד מיט אַן אויסדרוק פון ווימוט אין
זיינע גרויסע שיינע אויגן. מיר, יידן, זיינען פרעמדע צווישן אַלע
נאַציעס. די דייטשע אַרבעטער זיינען דאָך פונדעסטוועגן ציוויליזירט
און זיי פּראָגרעסירן אויך מאַראַליש. דייטשלאַנד איז דאָס איינציקע
לאַנד, וואו מיר פילן זיך ניט אינגאַנצן, ווי פרעמדע...

„ער האָט אַראַפּגעלאָזן דעם קאַפּ און איז אַנטשוויגן געוואָרן.“

אַט די געשפרעכן פּאַוויוון אין זונדעלעוויטשן אַ שטאָרקן יידיש-
נאַציאָנאַלן געפיל. דאָס איז אָבער אַ רחמנות-נאַציאָנאַליזם, אַ זאָג-
לאַגישער נאַציאָנאַליזם. פאַר אים עקסיסטירן יידישע לייזן אין עס
עקסיסטירט ניט קיין יידישע קולטור, קיין יידישע שאַפּונג. און דאָס
איז אַ נאַציאָנאַלער פעסיטיזם, וועלכער דערגייט פּוּ יאָש. דאָס
רוב יידישע רעוואָלוציאָנערן פון יענער צייט האָבן געגלויבט, אַז
ווען רוסלאַנד וועט באַפרייט ווערן, וועט זיך דאָרטן פאַר יידן אויך
אָנהייבן אַ ליכטיק לעבן. אין זיין פּריוו צו פ. פּרומקין דריקט זײַ-
דעלעוויטש אויך אויס דעם זעלביקן גלויבן. אָבער דער דאָזיקער
גלויבן איז ביי אים ניט שטאַרק, בפרט אַז ער, דער מענטש מיט
אַ טיפּן חוש פאַר דער ווירקלעכקייט, קאָן ניט גלויבן אין דער
סאַציאַליסטישער טבע פונם רוסישן פּויער און ער איז זיכער, אַז
רוסלאַנד שטייט נאָך ניט ערב אַ סאַציאַליסטישער אַרדענונג. ביי-
דע, אי דער פעסיטיסטישער, אי דער זאָלאָגישער כאַראַקטער פון
זיין נאַציאָנאַלן געפיל, נעמען זיך פון די דעמאָלטיקע באַדינגונגען:
ניט געווען אין רוסלאַנד דעמאָלט קיין יידישער פּראָלעטאַריאַט, וואָס
זאָל מוזן שאַפּן אַ יידישע מאַסן-קולטור און קעמפן פאַר די רעכט
פון דער דאָזיקער קולטור; ניט געווען נאָך אין רוסלאַנד קיין אַרנאַ-
ניזרטער פּראָלעטאַריאַט בכלל, אויף וועלכן זונדעלעוויטש זאָל קע-

נען בויען, ווי ער האָט געבויט אויף די דייטשע אַרבעטער; און ניט געווען נאָך קיין יידישער פּראָלעטאַריאַט, וואָס זאָל ניט דאַרפן וואַרטן, אז ער וועט זיינע רעכט באַקומען ממילא, נאָך ער זאָל צוזאַמען מיט די אַרבעטער פון אַנדערע נאַציעס קעמפן פאַר דער אַלגע-מיינער און פאַר זיין ספּעציעל יידישער באַפֿרייונג. דערפון נעמען זיך אויך די פאַרפּרעמדטע „מיר“ און „איר“, וועלכע רייסן זיך ביי וונדעלעוויטשן אפשר ניט ווילנדיק אַרויס אין די אויבנגעפּראַכטע געשפּרעכן.

מיוועט זאָגן: „אַנדריי קאַזשוכאָוו“ איז דאָך ניט מער, ווי אַ ראַמאַן. מען מוז אָבער געדענקען, אז סטעפּניאַק האָט געבויט זיין ראַמאַן אויף אַוּטאָביאָגראַפּישע פּאַקטן און אויף פּאַקטן פּונם לעבן פון זיינע חברים. אין די געשפּרעכן מיט דודן קאַנען זיין אַ פאַר פּרטים צוגעפּראַכטע – אַזוי, למשל, אז מאָרגן וועט מען אפשר צעראַבעווען דאָס הויז פון זיין פּאָטער, אָן ערלעבן אַרבעטער: וונדעלעוויטשעס פּאָטער איז קיין אַרבעטער ניט געווען. אָבער, אינע-גאַנצן גענומען, האָט סטעפּניאַק געוויס ריכטיק איבערגעגעבן די שטאַ-מונג פון זיין חבר. וונדעלעוויטש איז אַרעסטירט געוואָרן פאַר די פּאַגראַמען פון די 80ער יאָרן, אָבער ער האָט גוט געוואוסט פון דעם פּאַגראַם אין אָדעס אין 1870. לעאָ דייטש וויל האַפּן, און אין דער אמתן איז וונדעלעוויטש געווען ווייט פון די יידישע שטאַ-מונגען, וואָס ווערן אים צוגעשריבן אין ראַמאַן, און סטעפּניאַק האָט דאָ שטאַרק איבערגעשריבן. אָבער סטעפּניאַק האָט וונדעלעוויטשן גוט געקענט, ער האָט זיך מיט אים באַגעגנט אָפטער און נענטער, ווי דייטש. ער האָט „מאַישען“ שטאַרק ליב געהאַט. פאַרוואָס זאָל ער אים שילדערן ניט ריכטיק? פּפּרט, און וונדעלעוויטשעס יידי-שע שטימונג איז ניט טיפּיש פאַר אלע יידישע רעוואָלוציאָנערן פון יענער צייט און איז כאַראַקטעריסטיש בלויז פאַר אים אליין. אַזוי אז סטעפּניאַק האָט דאָ אויך ניט געקאַנט, ווי עס טרעפט אַמאָל, אימבאַגרינדעט דרינגען פון כלל אויפן פּרט; און די אויבנגע-געפּראַכטע ווערטער, וואָס וונדעלעוויטש האָט געוואָגט אויפן גע-ריכט אין 1880, באַווויזן אויך, אז סטעפּניאַק האָט ניט איבערגעשריבן.

שפעטער וועלן מיר ברענגען נאך איין פאקט, וואָס באַווויזט אויך, אַז סטעפּניאַק איז געווען גערעכט אין זיין שילדערונג.

דער קריגס-גערעכט האָט געפּינען, אַז אַלע געמשפּטע פּאַר-דינען טויט-שטראַף; אָבער ביי 11 פּון זיי זיינען פּאַראַן פּאַרלייב-טערנדיקע אומשטענדן. ביי זונדעלעוויטשן - דאָס, וואָס ער האָט זיך אָנערקענט פּאַר שולדיק, און אויך דאָס, וואָס ער האָט ניט גענומען קיין דירעקטן אַנטויל אין אויספירן טעראָריסטישע אַקטן. פּון אַט די 11 האָט מען זונדעלעוויטשן פּאַרקלענערט די שטראַף אויף איין מדרגה, די איבעריקע 10-אויף 2 מדרגות. זונדעלעוויטש האָט באַקומען קאַטאָרגע אין שאַבן אָן אַ טערמין. פּון די איבעריקע: 6 - צווישן זיי צוקערמאַן, קאַטאָרגע אויף פּאַרשיידענע טערמינען אָן 4 - פּאַרשיקונג אין סיביר. פּון די 5, וואָס זיינען פּאַרמשפּט גע-וואָרן צום טויט, האָט מען געהאַנגען נאָר צוויי: קוויאַטקאָוסקיין און פּרעסניאַקאָון. די איבעריקע 3 האָט דער צאַר פּאַרביטן די טויט-שטראַף אויף קאַטאָרגע אָן אַ טערמין.

IV

בעת זונדעלעוויטש איז אַרעסטירט געוואָרן, איז אים ניט געווען קיין פּולע 28 יאָר. ער איז געווען געוונט אין פּול מיט כּוחות. דער צאָריום האָט אים באַגראָבן אין מורמע אויף 12 יאָר און האָט אים אַרויסגעריסן פּון לעבעדיקן לעבן אויף גאַנצע 26 יאָר. זוג-דעלעוויטש איז אַפּגעקומען קאַטאָרגע אין דער באַרימטער קאַראַ ביים באַיקאַל אין די פּינסטערסטע יאָרן פּון דער רעאַקציע. אַ סך פּון זיינע קאַטאָרגע-חברים זיינען געשטאַרבן פּון ט פּערקולאַז, אַנדערע זיינען פּון זיינע אַראָפּ; אייניקע זיינען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד צוליב פּראָטעסט. און עס זיינען אויך געווען אַזעלכע, וואָס האָבן פּאַר-דאַמן, געבעטן מחילה ביים צאַר, געקוישט די רוט ביים הענקער. שווערע פּיינפּולע יאָרן. זונדעלעוויטש איז אין מורמע געווען פּאַר די חברים אַ באַרעהאַרציקע שוועסטער; ער האָט אומגעטום געטראָגן טרייבט און וואַרעמקייט, געדינט מיט וואָס ער האָט געקאַנט. די

קאמארגע האָט ניט געבראַכן ניט זיין געזונט, ניט זיין מזט. אָבער וואו האָט ער געוואָלט אַהינטאָן זיין אַקטיווע ענערגיע, זיינע גרויסע פראַקטישע פּוּחות? אייניקע חברים האָבן זיך אָפּגעגעבן צום פּוך, געלערנט, געשמאדירט. וונדעלעוויטש האָט געלייענט, אָבער קיין מענטש פון טעאָריע, פון לאַנגער שול-פּאַנק איז ער ניט געווען. אַנדערע האָבן אויסגעלאָרן זייער ענערגיע אין אומענדלעכע דעפּאַמץ. זונ-דעלעוויטש פּלעגט אויך אַרויסוואַגן זיין מיינונג, פאַרטיידיקן זי, אָבער פאַרקאַכן זיך אין די אויסזיכטלאָזע דיסקוסיעס האָט ער ניט גע-קאַנט. אין זיך אויסלאָרן אין צערייצונג אין קרענקלעכע פּערזענ-לעכע צאַנקערייען - דאָס איז געווען געווען ניט פאַר זיין רוזקער געזונטער נאַטור. איז די אַקטיווע ענערגיע אַנטשלאָפּן געוואָרן, די גרויסע פּוּחות פאַראַליוירט געוואָרן. ווער ווייס, וויפּיל יסורים דאָס האָט געקאָסט, וויפּיל טיפּע פאַהאַלטענע ליידן...

אויף דער פּריי איז וונדעלעוויטש געווען כּמעט אַ סאַציאַל-דע-מאָקראַט. און בעת לעאָ דייטש איז אין מיטן פון די אַכציקער יאָרן געקומען אויף קאַראַ און האָט מיטגעפּראַכט די נייע מאַרקסי-סטישע אַנשויונג פון פּלעכאָנאָוס גרופּע, האָט ער געהאַפּט צו געפּינען אין וונדעלעוויטשן אַ אידעישן חבר. דייטש האָט אַ מעות געהאַט. ווי אַלע אַנדערע חברים אויף קאַראַ, איז וונדעלעוויטש געווען אַ קעגנער פון מאַרקס פּרינציפּן, אַפּילו פון זיין ווערט טעאָריע. פאַר דייטשלאַנד איז ער געווען אַ ס. ד. פאַר רוסלאַנד אַ נאַראַדניק... שפּעטער, אין אָנהייב פון די ניינהונדערטער יאָרן, איז וונדעלעוויטש געוואָרן אַן אָנהענגער פון דער ס. ד. פאַר רוס-לאַנד אויך. דאָס לאָזט זיך דערקלערן נאָר דערמיט, וואָס זיצנדיק אין טרומע, אָפּגעריסן פון לעבן און קאַנצענטרירט אַלע געדאַנקען אויפן קאַמף און ליידן פון זיינע חברים, האָט ער, פאַרהייליקנדיק די גרויסע מעשים אין די אומענדלעכע ליידן פון די נאַראַדאוואַלצעס, ניט ווילנדיק געמוזט פאַרהייליקן אויך די אידעען, פאַר וועלכע זיי האָבן געקעמפּט און געליטן. דאָס האָט פאַרמוגקלעט זיין געזונטע אָבער טעאָרעטיש ניט אויסגעפּילדעטע לאַגיק.

די רעגירונג האָט אויסגעשלאָסן וונדעלעוויטשן פון 2 מאַנץ-פּעסען, וואָס האָבן געגעבן אַ טיילווייזע אַמנעסטיע. אין 1891 איז

ער ארויס אין דער אזוי גערופענער וואַלנע קאָמאַנדע. דאָס איז
 געווען אַ פּאַזונדער צושטאַנד, ווען די קאַטאַרוזשיקעס האָבן נאָך
 געדאַרפט גיין אויף דער אַרבעט, זיינען נאָך געבליבן אינגאַנצן רעכט
 לאַזן אָבער געוואוינט האָבן זיי נישט אין טורמע, נאָר אויף דער פּרוי.
 דער טאַניפעסט פון 1895 — שוין פאַר ניקאָלאַי דעם 2טן —
 איז אָנגעווענדט געוואָרן אויף זונדעלעוויטשן אויך, און די קאַטאַרוזשיקע
 אָן אַ טערמין איז אים פאַרביטן געוואָרן אויף 20 אַרבעט. לויטן
 געזעץ פלעגט זיך פון יעדן יאָר אין קאַטאַרוזשינער טורמע אַ פאַר
 חדשים אַראַפּרעכענען, אזוי, אז אַן ערך 10 חדשים האָבן זיך
 גערעכנט פאַר אַ גאַנץ יאָר. אויף אזא אַופן האָט זונדעלעוויטש
 געענדיקט זיין קאַטאַרוזשינע-טערמין מיט צוויי יאָר פּרעיער און אין 1898
 האָט ער זיך באַוועזט אַלס „פּרעיער פאַרשיקטער אָן אַלע רעכט“
 אין טשיטאַ. דאָרטן האָט ער געאַרבעט ביים פּויען די אייזנבאַן
 איין צייט ווי אַ פּשוטער אַרבעטער און דערנאָך אַלס שרייבער
 און בוך-פּרעיער. שפעטער אַ ביסל איז ער געוואָרן אַן אויפּווער
 איבער אַ לאַגער פון רוי-שטאַפּן. דאָרטן האָט ער איינגעפירט אַ
 גרויסע עקאָנאָמיע און האָט איינגעשפּאַרט פאַר דער אייזנבאַן-פאַר-
 וואַלטונג אַן ערך פון אַ האַלבן מיליאָן רובל. פאַרשטייט זיך, אז
 צווישן די העכערע אָנגעשטעלטע האָבן זיך פאַרלד געפונען בעלנים
 אויף דעם אָפּגעשפּאַרטן געלט. זונדעלעוויטש האָט עס נישט גע-
 קענט דערלאָזן און האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דער שמעלע. דעמאָלט
 האָט מען אים איבערגעגעבן צוצושמעלן וואַסער אויף אַ סטאַציע
 לעבן טשיטאַ. ער האָט געדונגען פּערד, געקויפט פעסער, געאַר-
 בעט אַליין און מיט אַן „אַרטעל“. אין שווערער האַרעוואַניע און
 אַרעמען לעבן האָט ער אָפּגעשפּאַרט אַ ביסל געלט, כדי אויף
 דער עלטער נישט צו פאַרלן אויף אַנדערע צו לאַסט. אזוי האָט ער
 זיך אַדורכגעשלאָגן ביז אַקטאָבער 1905, ווען ער איז אינגאַנצן באַ-
 פּרייט געוואָרן. אין 1906 קערט ער זיך אום אין אייראָפּעישן רוס-
 לאַנד. באַזוכט ווילנע, וואוינט 6 חדשים אין וואַרשע ביי זיין פּרוי-
 דער מיראַן. אָבער די רעאַקציע ווערט שטאַרקער און ער וויל אין
 רוסלאַנד נישט פאַרבלייבן. אינטערעסאַנט, אז דער צאָרום האָט די
 גאַנצע צייט געהאַט אַן אויג אויף זונדעלעוויטשעס פּאַמיליע. אויף

זיין פרודער מיראָן, אַ דורכאויס רוקן מענטשן, האָט מען שטענדיג
 דיק „השגחה געגעבן“, און יעדעס מאָל, ווען מ'פלעגט זיך ריכטן
 אַז קיין וואַרשע וועט קומען דער צאר, פלעגט מען מיראָן זונג-
 דעלעוויטשן אַרעסטירן. ווי אַ פאַרדעכטיקן מענטשן, וועמען ס'איז
 גלייכער אין אַזאַ צייט צו האַלטן אונטערן שלאָס. אַהרן זונדעלע-
 וויטשן וואָלט מען נאָך אין 1906 אויך נישט לייכט געגעבן אַן אויס-
 לענדישן פאַספּאַרט. האָט דער פרודער מיראָן אַרויסגענומען אַן אויב-
 לענדישן פאַס פאַר זיך און אין פאַס איז געווען צוגעשריבן, אַז
 מיט מיראָנען פאַרט זיין פרודער אַהרן. אויף אַזאַ אופן איז זונג-
 דעלעוויטש אַרויסגעפאַרן פון רוסלאַנד און האָט זיך אויף שטענדיק
 באַזעצט אין לאַנדאָן.

אין לאַנדאָן האָט ער געלעבט טיילווייז פון דער קליינער רענטע,
 וואָס ער האָט אָפּגעשפּאַרט, דער עיקר אָבער דערפון, וואָס ער
 האָט געאַרבעט, אַלס קאַסיר און בוך-פּורער אינס. דרויטשן קאַמ-
 ניסטישן קלוב (דער דאָזיקער קלוב האָט גאָרנישט צו טאָן מיטן
 איצטיקן קאַמוניזם. זיינע מיטגלידער זיינען זייער מעסיקע, אָפּט שוין
 צו מעסיקע סאַציאַליסטן. דער נאַמען פון קלוב שטאַמט נאָך פון
 מאַרקס צייטן. פאַרשייט זיך, אַז ביידע קוואַלן האָבן אים גע-
 געבן נאָך אויף אַן אַרעם לעבן. פונדעסטוועגן האָט זונדעלעוויטש
 געהאַלטן פאַר זיין הויב צו געבן זיין חלק אין אַלע זאַמלונגען
 פאַר דער באַזעצונג און ער פלעגט זיך חידושן, אַז מען פלעגט
 אַמאָל פאַרגעסן זיך ווענדן צו אים. אין לאַנדאָן איז זונדעלעוויטש
 געשטאַנען נאָענט צו די רוסישע ס. ד. אויף וויפל איך געדענק,
 אי ווער אַפילו געווען אַ מיטגליד פון זייער הילפס-גרופע (פ. אַקסעל-
 ראָד שרייבט, אַז נישט). פאַרקערן פלעגט ער מיט די יידישע מאַ-
 ציאַליסטן, די מיטגלידער פון דער בונדישער הילפס-גרופע. אָבער
 זיינע אַמאָליקע פּוּחות זיינען שוין געווען אַטראַפּירט. ער האָט איצט
 דערציגט זיינע לעצטע יאָרן ווי אַ פּרוּוואַט מענטש, וואָס אינטערעסירט
 זיך מיט דער באַזעצונג און העלפט איר, מיט וואָס ער קאַן, און
 נישט ווי אַן אַקטיווער אַנטיילנעמער.

אין די ווינטערס פון 1912 און 13 איז מיר אויסגעקומען צו
 זיין אין לאַנדאָן. דאָרטן פלעג איך זיך טרעפן מיט זונדעלעוויטשן—

נאך מיינע לעקציעס אין א קאפע, ביי מיר אויפן קווארטיר, איינמאל
 ביי זיין יונגערן פרוידער הינטער דער שטאָט; א פאָר מאל האָבן מיר
 לאנג געשפּאַצירט איבער די געסלעך פון אויטשעפל, וואו ער האָט
 מיך געפירט וויין דאָס יידישע לעבן און דרך אַנב מכבד געווען מיט
 עכטע יידישע מאכלים פון דער הימישער ווילנע, וועלכע דער אל-
 טער האָט שטאַרק ליב געהאַט. מיר האָבן גערעדט וועגן אלץ אין
 דער וועלט. איך פלעג ציען דעם שמועס צו די זיבעציקער יאָרן
 פונם פאָריקן יאָרהונדערט, צו "זיין" צייט. ער פלעגט זיך ניט לאָזן
 האָט געצויגן דווקא צום היינט, צו אַקטועלע פראַגן און לעבעדיקע
 מענטשן. אין אלגעמיין פּאָליטישע פראַגן איז ער געווען א פּערענ-
 שטיינאָנער. דער סאָציאַליזם איז ביי אים געווען א זאך פון דער
 פארנעפּלטער ווייט, וואָס וועט אַמאָל קומען נאָך א לאַנגער עוואָ-
 לוציע; דערווייל איז דער עיקר די רעפּאָרם-אַרבעט. ער האָט זיך
 שטאַרק אינטערעסירט מיט דער יידישער ליטעראַטור, געלייענט יוד-
 שע ביכער, געגאַנגען אויף יידישע לעקציעס. ער האָט מיר אָנגע-
 וויזן די פעלערן, צוליב וועלכע פינעסעס, געשיכטע פון דער יידישער
 ליטעראַטור שטעלט אים ניט צופרידן. אָבער פרי איך זאל קיין
 מערת ניט האָבן, אז ער איז אינגאַנצן מיט מיר, פלעגט ער אין
 דער אָדער יענער פאַרם מיר געבן צו פאַרשטיין, אז צו דער צו-
 קומט פון דער יידישער ליטעראַטור פאַצט ער זיך סקעפטיש...
 ער האָט זיך ניט געקענט אינגאַנצן באַפרייען פון זיינע יוגנט-שטי-
 מונגען. פּרשט אז ער איז געווען אַפּגעריסן פון די גרויסע יידישע
 מאַסן אין רוסלאַנד און אין אמעריקע און ער האָט געוואוינט אין
 לאַנדאָן, וואו דער יידישער שאַפּונגס-קוואַל שלאָגט שוואַך, ווייל
 דער יידישער ישוב איז דאַרפן אַרעם מאַשערעל און גייסטיק און
 טראַגט אויף זיך דעם שטעמפל פון אַן עטאַפּ אויפן וועג קיין
 אַמעריקע.

דעם לעצטן מאל האָב איך זיך מיט זונדעלעוויטשן געטראָפן
 שוין אין דער צייט פונם וועלט-קריג אין יאָנואַר 1915. זונדעלעוויטש
 האָט געהאַלטן פאַר דער אַנטאַנט און ממילא פאַרן נצחון פון רוס-
 לאַנד. ער האָט אַ סך גערעדט וועגן די דעמאָליטיקע גרושים און
 דריסות אויף יידן אין רוסלאַנד און לשוף האָט ער מיר געזאָגט:

איך קלער שוין לאנג וועגן דעם. פאר יידן אין רוסלאנד איז פאראן
 איין אויסוועג — עמיגרציע...“ איך האב פארהוישט געפרעגט:
 „ני, און רעוואלוציע, סאציאליזם? ער האט ווימוטיק געענטפערט:
 „ווען וועט עס נאך זיין... און אז עס וועט שוין זיין... רוסלאנד
 איז אזא מדינה, וואו 80 יאר נאכדעם, ווי עס וועט איינגעפירט
 ווערן א סאציאליסטישע ארדענונג, וועט מען נאך מאכן פאגראמען
 אויף יידן...“ איך האב געפרוהט אפפרעגן דעם פינסטערן פראגנאו,
 כ׳האב אָנגעוויזן, אָו עמיגרירן קאָן נאָר אַ קליינער פּראָצענט —
 נישט די גאנצע יידישע באפעלקערונג פון רוסלאנד. ער האט זיך
 געהאלטן ביי דאס זיניקע: איין אויסוועג — עמיגרציע... די דאזיקע
 ווערטער זינדעלעוויטשעס ברענגען אינו ווידער צו דעם אויבננעפראכטן
 שטרייט צווישן לעא דייטש מיט סטעפניאק וועגן זינדעלעוויטשעס
 ״דישקײט״ זיי ווייזן אינו, אַז סטעפניאק האָט אַריינגעלייגט דורן
 אין מױל אַזעלכע ווערטער, וואָס ער האָט באַמט געהערט פון זױ-
 דעלעוויטשן.

אַ מערקווערדיקע זאך: די מענטשן פון אונזער דור האָבן גע-
 זען מער אין נישט אין אַן ערך גרעסערע פאָגראַמען, ווי די מענטשן
 פון זינדעלעוויטשעס דור; און דאָך האָבן די פאָגראַמען ביי אונז
 נישט אַרויסגערופן אַזױפיל יאוש, נישט געשאַפן קײן פאָגראַם-מאַניע,
 ווי ביי זײ. זינדעלעוויטש איז דאָך נישט איינער. דער זיידע ווינטשעווסקין
 איז אַ מענטש גאָר פון אַן אַנדער שניט און דאָך לײדט ער אױך
 פון דער דאָזיקער פאָגראַם-מאַניע, און נישט בלויז בנגוע רוסלאנד
 אַלײן. זײענדיק אין נױ-יאָרק, האָב איך אים נישט איינמאַל געהערט עפנט-
 לעך זאָגן: אין אַמעריקע דאַרף מען האָבן אַ בונד, פּדי עס זאָל
 זיין, ווער סױאַל אַרגאַניזירן אַ זעלבסטשטיק, בעת דאָ וועלן אױס-
 ברעכן פאָגראַמען... דעם ראַמאַנטישן ווינטשעווסקין האָט די דאָ-
 זיקע שטימונג דערפּורט בײזן שוועל פון ציוניזם און גע-
 שאַפן ביי אים אין מוח אַ מישמאַש פון פּאַלעסטינע, העב-
 רעיש און ראַמן-מאַכט. דער לאַגישער אַהרן זינדעלעוויטש
 איז דערגאַנגען נאָר בײז עמיגרציע פון רוסלאנד, אַלס
 איינציקער אויסוועג — בײז אַ ״דישער מדינה איז ער נישט דער-
 באַנגען. מיר דאַכט זיך, אַז אינו האָבן די פאָגראַמען נישט אַריינגעוואָרפן

אין אַזאַ יאָר, ווי די אלטע, ווייל מיר האָבן געזען נישט בלויז פאַרנאַמען. מיר האָבן געזען אויך דעם שאַפנדיקן כּוח פון דעם אָרגאַניזירטן רוסישן פּראָלעטאַריאַט; מיר האָבן דורכגעמאַכט די גע- שיכטע פון דער יידישער אַרבעטער-פּאַוועגונג. זיי האָבן אין דער זינגט דאָס נישט געזען, זיך נישט געקאַנט פאַרשטעלן אפילו; און אויף די עלטערע יאָרן איז שוין ביי זיי דער יידישער יאָרש געזעסן צו טיף, מוזאַל אים קאַנען אינגאַנצן אויסרייסן.

וועגן די לעצטע יאָרן פון זונדעלעוויטשעס לעבן ווייס איך ווייניק. פון ווינטשעווסקוס און אַרטיקל אין ניו-יאָרקער „פּרייהייט“ האָב איך זיך דערוואַכט, און זונדעלעוויטש איז געווען אַ שאַרפער קעגנער פון פּאַלשעוויזם און ער האָט וועגן דער קאַמוניסטישער מאַכט אין רוסלאַנד נישט געקאַנט ריידן רויק. דאָס שטימט מיטן גאַנצן כאַראַק- טער פון זיין לעבן און דענקען.

זונדעלעוויטש איז געווען געזונט און מונטער ביז זיין לעצט- מער לעבנס-שעה. דעם 29-טן אָוגוסט 1928 שפּעט אין אָונט איז ער געווען ביי זיין ברודער, געזעסן און גערעדט. פּלוצלינג איז אים נישט גוט געוואָרן און אין 5 מינוט אַרום איז ער געשטאַרבן. דער פּלוצלינגער טויט איז געווען אַ פּאַסיקע פּאַרענדיקונג פון זיין לעבן. עס איז אזוי שווער געווען זיך פאַרצושטעלן דעם רירעוודיקן זונדעלעוויטשן ווי אַ זקן, אַ חלוש, וואָס גייט נישט אַראָפּ פון בעט. זונדעלעוויטשעס קערפער האָט מען פאַרברענט. דאָס אַש ליגט אין קרעמאַטאָריום אין אַן אורגע, אין איין נישע מיט דעם אַש פון אַ באַוואוסטן פּרער פון דער ענגלישער לייבור-פּאַרטיי. מען קלערט אַריבערצופירן דעם אַש קיין ווילנע און ביי בעסערע צייטן אין אַ רעוואָלוציאָנערן פּאַנטעאָן פון רוסלאַנד.

זונדעלעוויטש האָט פאַרמאַגט אַ גרויסן פּראַקטישן שכל און אָרגאַניזאַטאָרישן טאַלענט. ער האָט זיי אָפּגעגעבן דער קאָנספּיראַ- טיווער פּאַוועגונג, וואו זיי האָבן זיך שטאַרק און פּרוכטבאַר אַרויס- געוויזן. אינגאַנצן פּונאַנדערוויקלען וואָלטן זיי זיך געקאַנט נאָר ביי פּרייע לענאַלע באַדינגונגען, וועלכע האָבן אין די יאָרן 1875-79 אינגאַנצן געפּלט. מיט עטלעכע און צוואַנציק יאָר שפּעטער, בעת די באַדינגונגען זיינען געוואָרן פּרייער און פאַר אָרגאַניזאַטאָרישע

מאלענמן האָט זיך געשאַפן וועלכע ס'איז לעגאַלע אַרענע, זיינען
שוין זונדעלעוויטשעס כוחות געווען פאַראַליזירט. עס האָט זיי אים
געגעבן די צאָרשע קאַטאַרגע, זייערע רעשמלעך האָט אַייסגעוויגן
דאָס שלעפּן די יאָרן אין אַ פאַרוואַרפענעם העק פון מזרח-סיביר,
אַן יעדער געזעלשאַפטלעכער אַטמאָספּערע.

מיין ערשטער שריט

דאָס איז געווען העכער 30 יאָר צוריק, פסח-צייט.
איך בין נאָך דעמאָלט געווען אַ האַלבער ישיבה-בחור, אַ
האַלבער אַפיקורס. אָפגעקנעלט דעם ווינטער אין אַ דאָרף, בין איך
ראש-חודש ניסן געקומען קיין ווילנע אויסברענגען דאָס ביסל געלט,
וואָס איך האָב פאַר דעם זמן פאַרדינט, אין אַנשעפן זיך קולטור
אין דער גרויסער שטאָט.

מינע חברים פון הדר, פון ישיבה זיינען זיך שוין לאַנג פֿר-
נאַנדערגעגאַנגען אין פאַרשיידענע וועגן. זונדל איז אַ שוחט אין
אַ קליין שטעטל, האָט שוין חתונה געהאַט. מענדל בייסער האָט
סמיכה אויף רבנות, ער שטייט אין שדוכים. אַברהם-אליהו איז גע-
וואָרן אַ קאמאָשן-שטעפער, איציק – אַ סאַלער. ביידע געהערן
זי צו די יעניקע, וואָס לייענען „ביבלעך“ אין רופן זיך „באַקאַנטע“,
„מענטשן“, „פילאָזאָפֿן“ און דער רוח ווייס זיי, ווי נאָך. פסח איזע-
ניצער (דאַמסקי) גרייט זיך צו עפעס אַן עקזאַמען און לערנט זיך
שלאָסעריי; איז שוין אויך פון דער נייער חברה, נאָר איך איינער
בין געבליבן הענגען אין דער לופטן, ניט אַהין, ניט אַהער.

מיין טאַטנס באַקאַנטע, עלטערע יידן, ווען זיי באַגעגענען מיך,
פרעגן זיי: ווען ווערסטו אַ רב? אַברהם-אליהו און איציק, מינע
נאָענטע חברים, פרעגן: ווען וועסטו שוין אויפהערן צו קוועטשן
די באַנק? צייט צו ווערן אַן אונזעריקער... זיי גיבן מיר אַ בענדל
פּיסאַרעו און זאָגן אָן, איך זאָל עס היטן, ווי מיין אייז אין קאַפּ:
אַנדערע צאָלן אַ רובל פלוז פאַרן איבערלייענען און דאָס איז נאָך
אויך שווער צו קריגן; ס'איז פאַרבאָטן איבערצוהדוקן... איך פּיל
אַ גרויס יראת-העבוד פאַר אַזאָ מייער פּוך. און דאָך ווילט זיך מיר
זיי זאָלן מיר בעסער געבן איינס פון יענע קליינע „ביבלעך“, וועלכע

מע טאָר נישט ליינענען, פאַר וועלכע מע פירט אַזעק אין אַ שוואַר-
 צער קאַראַט און מע פאַרזעצט אין „פערצנטן נומער“ (*). אָבער בעסן
 בעט אײַך נישט. אַז זײ ווילן מיר נישט געטרויען, איז זײ זײ ווילן
 זיך; אײַך וועל זיך דער ערשטער נישט אַנשלאָגן.
 פון טאַטנס-וועגן גיי אײַך אלע טאַג אַרײַן אויף אַ שעה אין
 חברה תורה איבערכאַפן אַ בלאַט גמרא. פון מײנע חכומס-וועגן
 קריך אײַך דורך פּיסאַרעוון און ברעך מיר די צײַן איבער דער רײ-
 טישער עבר, וועלכע איז מיר נאָך דעמאָלט געווען נישט גאָר לײכט
 אײַנצובײסן.

אַ פאַר שעה אין טאַג זײַן אײַך אָפּ בײַם ראש-ישיבה. אײַנגטלעך
 נישט בײַ אים גופא, נאָר בײַ זײנע קינדער.
 דער ראש-ישיבה פון רײ מײלעס קלײז רײ בן-צײון וועלטמאַן—
 רײ בענצל חרף — איז געווען אַ מערקווירדיקע פיגור. אַ זשאַ-
 מעטער, אַ מענטש מיט אַ שאַרפן קאַפּ. אפילו אויסערלעך האָט
 בײַ אים דער קאַפּ אויסגעזען ווי שפּיציק. אין דער יוגנט איז ער
 אין זײַן שטעמל שאַט קאַזנער גופערניע געווען אַ תבואה-הענדלער
 און ווי מידע-צײלט, פלעגט ער אַרומפאַרן רײטנדיק איבער די דער-
 פער. נישט קײן הײכער, אַ דאַרער, מיט אַ שיטער, שפּיציק בערדל,
 וואָס ער האָלט נאַכאַנאַנד אין בײסן; פאַזענט זיך גיך, לערנט
 מיט אַ בײזער, רעדט געשווינדט און שטעכעדיק. זײַן פאַליבט זידל-
 וואָרט איז: טראַנטע! מיט אַ שאַרפן רײ. ער פאַגײט זיך מיט מענטשן
 פון אויבן אַראָפּ, ווי ער וואָלט געזאָגט: ווי קום אײַך צווישן אײַך?
 דאָס דריקט, און מוהאַט אים נישט לײב, הגם ער איז במבט נישט
 קײן שלעכטער. ער פאַרמאַגט נישט דעם הדרת פנים פון אַ ייד
 אַ למדן. אין דאָך, בעת ער זיצט פאַרנאָכט אין אַ ווינקל איבער
 דער אָפּענער גמרא, פילט יעדער אײנער פון די הונדערט בחורים,
 וואָס חזון איבער דעם שיעור אין קלײז, אויף זיך זײַן שאַרפן
 קוק; הגם דער ראש-ישיבה האָט גאָר אין זײנע נישט צו קוקן אויף
 עמעצן פאַזונדער. מיר איז אַמאָל אויסגעקומען צו זײַן דערבײ, ווי
 אַ בעל-מלאָכה האָט זיך מיטן ראש-ישיבה געקריגט צוליב געלט.

(* געוועזענע טורמע פאַר פאַליטישע אין ווילנע.

וואָס אים איז אַרױסגעקומען פֿון דער ישיבה. האָט ער אינגאַנצן געצױטערט אונטער ר' בן-צױנס קוק און ער האָט פֿסדר אױפֿעדגע-
הױט: איך ווײס, אַז איך פֿאַרזױנדיק מײנע יאַרן, אָבער איך מוז
אײך זאָגן: איר טוט אַן עױלה.

ר' בן-צױן האָט ליב צו באַױוײן, אַז דער מהרש"א האָט נײט
פֿאַרשטאַנען דעם פֿשט פֿון גמרא אָדער פֿון תּױספּות און ער זאָגט
מײט אַ בײזער הנאה: אױסרײסן וואָלט איך אים! אָדער אױסקױפֿן
וואָלט איך אים! — דעם מהרש"א הײסט עס. אַ באַזונדער פֿאַר-
געניגן איז בײ אים צו געפֿונען גרײזן אין רש"י און תּױספּות, צו
באַױוײן מײט סבּחות און השׁערות, ווי אַױו דער אָדער יענער גרײז
איז אַרײגעפֿאַלן.

מע מורמלט אױף אים, אַז ער איז אַן אַפֿיקורס, דױכערט
שטײלערהײט פֿאַפֿירטאָסן אים שבת. מיר איז קײנמאַל נײט אױסגעקױמען
צו באַמערקן קײן שפּור דערפֿון אױסער דעם, וואָס ער שטײט
נײט לאַנג שמונה-עשרה און האָלט בכלל פֿון לערנען מער ווי פֿון
דאַױנען. ער באַצײט זיך צו אונזערע פֿיכלעך מײט אַ מין בײזול
און דאָך יעדעס העפֿרעײש פֿוך, וואָס זײן זון פֿרענגט אין שמוג
אַרױן, לײענט ער דורך. ער לײענט ייִדישע פֿיכלעך אײך. קײן פֿאַ-
נאַטיקער איז ער נײט, אָבער ער וויל נײט לײדן, ווען מױדערלױבט
זיך פֿאַר אים אין די אױגן צו זײן אָפֿן נײט רעלײגיעז: ער זעט
אין דעם אַ העדר הכּױד פֿאַר זיך. ער האָלט אױנו פֿאַר ייִנגלעך,
טראַנטעס, און דאָך האָט ער ליב מײט אױנו צו דיסקױטירן. אָבער
ווען מיר זײנען מײט אים נײט מפֿנים, פֿילט ער זיך ווי באַלײדיקט;
אין יעדעס מאַל נאָך אַזאַ מין שטרייט איז ער, דוכט זיך, אין פעס
אױף זיך אַלײן, פֿאַרוואָס ער האָט מײט אױנו אָנגעהױבן. אפֿשר
דערפֿאַר, וואָס ער טראַגט בכלל נײט אױבער קײן קענגערשאַפט; און
אפֿשר פֿילט ער, אַז סוף-כּל-סוף האָפֿן מיר אים נײט פֿאַרשטאַנען,
אַז מיר רײדן אױף פֿאַרשײדענע שפּראַכן. אין אַזעלכע מאַמענטן
מאַכט ער אַן אײנדרוק פֿון אַ מענטשן, וואָס פֿילט, אַז זײן לעבן
האַט זיך נײט אײנגעגעבן, און פֿון זײן געזיכט קאָן מען אַראָפֿלײענען:
ווען איך וואָלט געלערנט דאָס אַלץ, וואָס איר — וואָס וואָלט איך
דעמאַלט נײט אױפֿגעטאָן...

ער האָט ניש געהאַלטן ניש פון די ווילנער מורה-הוראהס, ניש פון אַ סך פאַוואַוסטע רבנים און ער פלעגט פון זיי ריידן אין אַ מאָן פון הוֹק. ער איז געווען אַ גרויסער בריה אויף טיילן ירושה, אויף שווערע דין-תורהס, ברירות און ענלעכע ענינים, וואָס זיינען פאַר-פונדן מיט מסחר. דאָס פסק-געלט איז געווען אַ קליינער צוגאַב צו זיין אַרעמע שכירות, אָפּער דער עיקר האָט אים אינשערעמירט דער ענין גופא, וואָס איז געווען אַ גימנאַסטיק פאַר זיין שכל. צוליב די דאָזיקע דין-תורהס איז ער געווען פאַרפונדן מיט דעם ווילנער מורה-הוראה ר' אליה-לייזער, מיט זיין אידעם ר' חיים-עוזר גראָדזענסקי, מיטן דיין ר' שמואל לופצער — די רבנים, וואָס זיינען אין יענער צייט געווען שלישים און כוורים, אַזוי צו זאָגן יוריסקאַנסולטן פון די ווילנער יידישע געשעפטס-לייט.

ר' בן-ציון האָט געהאַט זיין אייגנס זעקס טעכטער. עס איז אומגעוואָנגען אַן אַנעקדאָט: ווען מ'פרעגט דעם ראש-שיבה, וויפיל מיידלעך האָט איר? ענטפערט ער: ציילט אים — ארץ מיט אַ מיידל, מיין ווייב מיט אַ מיידל, מיין יינגל מיט אַ מיידל, אַ מיידל מיט אַ מיידל און נאָך אַ מיידל.

זיין זון, מיין חבר לייזער ר' בן-ציונס — אַ טיף אָרנטלעכע, אָפּער שוואַכע נאַטור, אַ געוועזענער ישיבה-בחר, גרייט זיך צו האַלטן עקזאַמען פאַר אַכט קלאַסן גימנאַזיע, עקסטערן; לערנט, לייענט, גיט שטינדן. שווערער איז מיט די טעכטער. ר' בן-ציון איז פל-ימי געווען אַן אַרעמאָן, איז ער ניש געווען אימשטאַנד ניש צו געבן די טעכטער גענוג בילדונג, ניש זיי חתונה צו מאַכן. „פעטן אויף חתונה“, ווי עס פלעגן טאָן אַנדערע פל-קודש — האָט ר' בן-ציון געהאַלטן נידעריקער פאַר זיין כבוד; האָבן די טעכטער גע-מוזט זיך נעמען צו אַן „אידעלע“ מלאכה, וועלכע מ'קאָן זיך לייכט אויסלערנען.

זאָא מלאכה איז דעמאָלט געווען — זאָקן. אַ מאַשין האָט מען גענומען אויף אויסצוצאָלן; מ'האַט נאָר געדאַרפט געבן אַ קליינעם אַדערזיף. אַרבעטן האָט מען געקאָנט אין דער היים-צו-שרייפן די מאַשין צו אַ פענסטער און גענוג. אויסלערנען זיך איז געווען לייכט. מיטן פאַלעפּאַס — קאָמיסיאָנער האָט מען אים גע-

רופן, אפנים דערפאר, וואָס ער איז דאָס רוב געווען אַ באַפֿול־
 מעכטיקער מון אַ גרעסערער פירמע אין טיף־ראַסיי — האָט מען
 זיך באַגעגנט נאָר ביים נעמען באַוול אין ביים אָפגעבן פארטיקע
 זאָקן. אין שטוב ביים קאָמיסיאָנער האָבן געארבעט בלויז עטלעכע
 מיידלעך, וועלכע פלעגן אָפּוועגן אַפריער די באַוול און דערנאָך
 די פארטיקע סחורה, איבערקוקן די אָפגעבראכטע זאָקן, צי זיי זיינען
 גוט געארבעט, און אויב מיִדאַרף — זיי גלייך אויפן אָרט אַ ביסל
 צופאַרריכטן. כדי זיינע מעכטער זאָל אין דער אַרבעט ניט אויסקל־
 מען צו האָבן צו טאָן מיט פרעמדע באַלעבאַטיים, איז ר' בן־ציון
 אַליין געוואָרן אַ קליינער קאָמיסיאָנער. ביי אים האָבן געארבעט נאָר
 זיינע דריי מעכטער אין 2—3 חברטעס זייערע און קיין גליקן האָט
 ער דערמון ניט געמאַכט. דאָס געשעפט האָט ניט געקאָנט וואַקסן
 שוין צוליב דעם אַליין, וואָס דעם ראַשי־שיבה האָט עס ווייניק אינ־
 טערעסירט. ר' בן־ציון איז ניט געווען דער איינציקער זאָקן־קאָמי־
 סיאָנער צווישן די לומדים. אַ קאָמיסיאָנער פון גרויסן שניט איז
 געווען ר' בן־ציון אַלפֿס — אַ יוד, וואָס האָט עטלעכע צענדליק יאָר
 געזאָגט מיט אין די ווילנער קלויזן, האָט אָנגעשריבן אַ ריי גאַטס־
 פאַרטיקע מעשיות אין ייִדיש; די זאָקנמאַכערקעס פלעגן זיך אויף
 אים קלאַגן, אַז ער דרייט זיי אַראָפּ דעם קאַפּ מיט אַ שטיק האַלז;
 און זיין געשעפט איז טאַקע נאַכאַנאַנד געוואַקסן. אויף וויפּל איך
 געדענק, האָבן דער רעדאַקטאָר פון „הכרם“ אליעזר אַטלאַס און
 דער ייִדישער שוואַרץ־מאהניק יעקב ליפשיץ פון קאַוונע אויך גע־
 האַנדלט מיט זאָקן. ביידן האָבן איך אַ פּאָר מאל געווען ביי דעם
 ראַשי־שיבה אין שטוב. מיט אַטלאַסן איז דער ראַשי־שיבה געווען
 באַפריינדעט.

זאָקנמאַכעריי איז דעמאָלט געווען די פאַרשפּרייטסטע באַשעפֿ־
 טיקונג פאַר ייִדישע מיידלעך אין ווילנער געגנט. קיין גרויסע פּאַ־
 בריקן זיינען נאָך ניט געווען. עס איז געווען אַ הייז־אינדוסטריע.
 אין די שטעט, קליינשטעטלעך און אַפילו אין דערפער פלעגן זיצן
 מיידלעך איבער מאַשינען אין אַרבעטן פאַר ווילנער קאָמיסיאָנערן.
 פאַרשטייט זיך, אַז די שטעטלשע און דאָרפישע מיידלעך, וועלכע
 פלעגן נעמען באַוול און אַפשיקן פאַרטיקע זאָקן דורך בעלי־עגלות,

זיינען שטארקער עקספלוזאטירט געוואָרן, ווי די שטאַטישע, וועלכע
זיינען געווען אויף אַן אַרט, האָבן געהאַט גרעסערע באַדערפענישן.
פאַרמאָגט מער מוט. די זאָקן זיינען געגאַנגען אויפן אינערלעכן רו-
סישן מאַרק. געווען אין ווילנע אונטערנעמער, אויף וועלכע ס'האַבן
געאַרבעט אַ פאַר הונדערט מאַשינען. די גרויסע פּלעגן אַפּקויפּן
די סחורה אויך פון די קלענערע קאַמיסיאָנערן, וועלכע האָבן אַליין
מיט „ראַסיוו“ קיין פאַרבינדונג ניט געהאַט. אינם זאָקן-פאַך האָט
איר געקאַנט טרעפּן פאַרגרעבטע מיידלעך, דינסטן, וואָס גאָט האָט
זיי געהאַלטן אַרויפּצושלאָגן זיך אויף אַ מאַשין, אין האַלב-אינ-
טעליגענטע מיידלעך פון פאַלעפּאַטישע הייזער, וואָס זיינען פאַר-
אַרעמט געוואָרן. פאַר די ערשטע יידישע סאַציאַליסטן איז אַט דער
פאַך געווען זייער גינסטיק. אַ סך אַרבעטערנס, אַ הגם צעוואָרפּן אַיפּער
פאַרשיידענע ווינקעלעך; אַ שטאַרקע עקספּלואַטאַציע; און דער עיקר:
אַ הויבש ביסל מיידלעך, וואָס קאַנען מער אָדער ווייניקער רוסיש,
זיינען געוויינט צו לייענען אַ ביסל, פאַרמאָגן אַ ביסל אַנטוויקלונג,
און אַ אינטעליגענט קאָן זיך מוט זיי צוגויפּריידן — אַ גוטער עלע-
מענט פאַר די סאַציאַליסטישע פּראָפּאַגאַנדע-קרייזלעך. דעריבער איז
די ערשטע עקאָנאָמישע קאַסע — אַ מין אימלעגאַלער פּראָפּעסאַנעלער
פאַראַיין — אין ווילנע געגרינדעט געוואָרן פּי די זאָקנמאַכערקעס;
פּי זיי איז געווען איינער פון די ערשטע שטריקן; פון זיי זיינען
אַרויסגעקומען עטלעכע גוטע אַגיאַטאַרינס, למשל, לויז אַלמערס-
אַ זאָקנמאַכערין פון קאַזנע, וועלכע איז געווען אויפן צווייטן צוואַ-
טענפאַר פון בונד, העלענע די זאָקנמאַכערין זכרומה.
דעם ראַש-ישיבה טעכטער, ווי האַלב-אַנטעליגענטע קילטורעלע
מיידלעך, וואָס האָבן געהאַט באַקאַנטע עקסטרעם אין סטודענטן,
זיינען געווען פון די ערשטע, וואָס זיינען אַריינגעצויגן געוואָרן אין
די סאַציאַליסטישע קרייזלעך. איינע פון זיי — פּייגע דעם ראַש-ישיבה,
אַן אַקטיווע לעבדיקע נאַטור — האָט זיך אַפילו איין צייט אַרויס-
גערוקט. די חברעס, וואָס האָבן מוט זיי צוזאַמען געאַרבעט, זיינען
אויך געווען סאַציאַליסטקעס: חנה, פּייגע „ראַפּאַטי נאַראַד“, ליבע,
איין צייט „פּייגע די געשאַרענע“. און אזוי ווי דער ברודער וויערער
לייער איז אויך געווען אַ סאַציאַליסט, איז דעם ראַש-ישיבהס הויז

געוואָרן אַ שטיקל צענטער. אַהין פלען אַרײַנגיין מיטגלידער און
 טוער פון די קאַסעס, יונגע סאַציאַליסטן, געוועזענע ישיבה-בחורים.
 דאָרטן זײַנען שטענדיק געווען פּיכער און פּראָשורן. ביים ראש-ישיבה
 האָט אײַן צײַט געוואוינט דער אײַבנדערמאָנטער דאַמסקי. דאָרטן האָב
 אײַך זײַך געטראָפֿן מיט אַברהם ליעסין (וואַלס). בכלל איז דעם ראש-
 ישיבהס הויז, דעם ראש-ישיבהס טעכטער געווען אַ שם דבר בײַ
 די דעמאָלטיקע ייִדישע סאַציאַליסטן פֿון ווילנע. ווי האָט אײַף דעם
 אַלעס געקוקט דער ראש-ישיבה אַליין – ווייס אײַך נישט. עס איז
 דאָך אײַממעגלעך, ער זאָל נישט האָבן עפעס באַמערקט. קײן אַפּענע
 קריג, קײן סקאַנדאַלן זײַנען צוליב דעם אין שטוב נישט פאַרגעקומען.
 זײַן ווייב מאַטלע – אַ גוטאַרציקע אַבער נערוועזע יידענע, וואָס
 איז שטענדיק געווען פאַרוואַרגט אין האָט זײַך פאַר באַקאַנטע נאַכאַנאַנד
 געקלאַגט, פאַרוואָס דער מאַן מאַכט נישט קײן לעבן, דער זון איז
 נישט קײן רב און נישט קײן דאָקטאָר און די טעכטער ווערן פאַרוועסן –
 די „מיטגענע מאַטלע“, ווי באַקאַנטע האָבן זי גערופֿן – פלעגט
 זײַך אַפילו אַמאָל אַרײַנגלאָזן מיט מיר און מיט וואַלסן אין אַ וויכוח,
 פאַרוואָס מיר בלײַבן ייִדן, צו וואָס מיר טראָגן אײַף זײַך די ייִדישע
 צרות, וויפאַלד מיר גלױבן נישט אין ייִדישן גאָט; אָדער פאַרוואָס
 ווילן מיר אײַבערמאַכן די וועלט און קאַנען זײַך אַליין אין לעבן קײן
 עצה נישט געבן.

פֿון דעם עולם, וואָס האָט זײַך קאַנצענטרירט אַרום דעם ראש-
 ישיבהס שטוב, בין אײַך צו יענער צײַט געווען דער אײַנציקער,
 וואָס איז נאָך אין דער פּאַווענגונג נישט אַרײַנגעצויגן געוואָרן. אײַך
 פלעג אַהין אַרײַנקומען, נעמען ראַדיקאַלע רײַשישע פּיכער, זײַך צו-
 הערן צו די שמעסן, ווי ווייט מײַדאָט זײַך פֿון מיר נישט פאַהאַלטן.
 אײַך האָב אַלעמען געקאַנט. אײַך האָב פֿון אַ סך זאַכן געוואויסט
 און האָב גאַרנישט געוואויסט. אײַך בין געווען ווי אַ פּרעמדער צווישן
 מענטשן, וואָס זײַנען פאַרפונדן דורך אַ הייליקן סוד. דאָס האָט
 געפֿיניקט און געצויגן. לאַנג אָנהאַלטן וואַלט עס נישט געקאָנט. אײַך
 האָב געמוזט ענטוידער אַרײַן אין סוד אָדער אינגאַנצן אײַפהערן
 צו פּאַזשן דעם ראש-ישיבהס הויז.

דער ראש-ישיבה מיט זײַן ווייב זײַנען שוין אַ יאָר צוואַנציק

טויט. זיינע קינדער זיינען שוין לאנג אין אמעריקע. דער זון לייזער
איז א שניידער-ארבעטער אין סיראקוז. א דענקענדיקער, מיי-אויף-
ריכטיקער מענטש, אבער נישט צוגעפאסט צום לעבן. ער האט איינ-
געהאלטן א גרויסן אינטערעס פארן סאציאליזם, הגם אקטיוו איז
ער נישט.

איך האב אָנגעכאפט ביי מיינע באַקאַנטע אַ סך רוסישע פּיכער
אַבער מיר ווילט זיך נישט לייענען. פאַר די לאַנגע ווינטער-אַונטן אין
דערפֿה האָב איך מוז אָנגעלייענט, ווי אַ פּויק. עס איז פּרי-יאָר אין
דער דרויסן צייט צו זיך. אָבער נאָך מער צייט מוז די מצה-פּעקעריי
אויפן סטעפּן-גאַס. איציק דער סטאַליער איז אַ גאַנץ ווינטער אַרום-
געגאַנגען אָן אַרבעט, האָט ער זיך פאַר יום-טובֿ געשטעלט ביי
מצה. גיי איך צו אים אַרײַן, ווי נאָר אַ טאַג ביי גאַט, אין זײַן
אַפּ אין פּעקעריי גאַנצע אַונטן. איך שעם זיך אויסצוגאַן, אָבער
פונם אמת קאַן מען נישט אַוועקגיין: איך האָב ליב צו רעדלען מצה.
דאָס הייסט קענען רעדלען קאַן איך נישט; אַז איך נעם אַ מצה אין
האַנט, גייט זי אַרויס פון אונטער מיין רעדל אַ צעשניטענע. אַ
באַלעפּאַסטע, ווען זי דערזעט עס, מאַכט זי גוואַלדן: איך פיר
איר אַיבער דעם טויג... נאָר גראַד ווײל איך קען נישט, געלויבט זיך
מיר און איך בין קאַפּאַבל צו צאָלן צען קאָפּיקעס פאַר אַפּרעדלען אַ
האַלבע מצה. ביי די רעדלער בין איך אַן אָנגעלייגטער גאַסט. הענט,
זאָגן זיי, האָב איך ליימענע, דערפאַר אַ צונג אַ געשליפענע,
קען דערציילן מעשיות און אַנעקדאָטן. שיט מיט וויצן און גלייב-
ווערטלעך, ווייס אויף אויסווייניק אַ סך יידישע לידלעך. דערפאַר,
ווען אַ באַלעפּאַסטע פאַרקוקט זיך אַ ווײלע, רוקט מען מיר אונטער
אַ מצה: נאָ, רעדל אָפּ! און איך בין אויפן זיבעטן הימל.
די לעצטע וואָך פאַר פּסח. די פּעקעריי איז פאַרוואָרפן מיט זעקס
מעל. מיאַרבעט פון זעקס באַגינען ביז עלף ביינאַכט. אמאַל נאָך
שפעטער. ביי די אַרבעטער זיינען געשוואָלן די הענט. פּונסטערע,
פאַרהוישטע, האַלטן זיך קיים אויף די פּיס. דאָנערשטאַג פאַר שבת
הגדול האָט מען געאַרבעט אַ גאַנצע נאַכט. איך בין געפליבן נעכט-
טיקן אין דער פּעקעריי. די רעדלער זיינען געשטאַנען מיט פאַרלאָפּענע
אויגן. מיהאַט געפרוּווט זיינען, עס גייט נישט. האָט מען זיך געקריגט.

געשאַלטן, שיר ניט געשלאָגן. אַלע זיינען געווען צערייזט, ווי הונט
גערקע וועלף. אַלע וויילע האָט מען מיר צוגעוואָרפֿן דאָס רעדל:
נאַ, האָב הנאה! און איך האָב געשניטן מצה, אויף וואָס די וועלט
שטייט. צווישן איין זאַץ מעל און דעם אַנדערן איז געווען אַ וויילע
רו. די וועלגערקעס האָבן געכאַפט אַ דרעמל, צוגעשפּאַרט די קעפּ
צום לאַנגן אַרבעטס־איש. די רעדלער האָבן פּאַראַומערטע גערוי=
כערט.

— ווייסטו, וואָס, זאָג איך צו איציקן: מיהאַט עס אַלץ נאַ=
דאַרפט פּאַשרייבן אין „המליין“.

— וואָס פּאַשרייבן?

— אָט ווי איר מאַכערט זיך דאָ אין ווערט פּאַרשוואַרצט ביי
די מצה.

— פּאַשרייבן זאָגסטו? אַזדאי וואָלט עס געווען אַ שכל אָפּער
אין „המליין“, אויף לשון־קודש, פאַר מלמדים אין פּאַלעפּאַטישע
פעמפּיקעס... אָט אויף ייִדיש — פאַר אַרבעטער, פאַר אַרעמע=
לייט. אָפּער ווי מאַכט מען עס?

— ווייסטו, וואָס? האָב איך מיך אָנגערופן: מ'קען אָנקלעפּן
צעטלעך אויפן שול־הויף, וועלן אַלע לייענען.

— צעטלעך אויפן שול־הויף, זאָגסטו? ווי איך בין אַמענמש,
אַ שכל אַרבה, זעץ זיך דאָ אין ווינקל, נעם אַ בלייפּעדער און
פרוז צוזאַמענשטעלן אזא מין צעטל.

אין אַ שעה אַרום איז עס געווען פּאַרטיק. וואָס איך האָב
דאָרטן געשריבן, קאָן איך איצט גענוי ניט זאָגן. איך געדענק
נאָר, אז איך האָב גענוואָלדעוועט אויף די רבנים, וואָס שיקן אין
די בעקערייען משגיחים אַכטונג געבן אויף פּשרות, און זיי גיבן
ניט אַכטונג אויף דעם געזונט פון די אַרבעטער. די מצה, האָב
איך געפּילדערט, איז טריף: זי איז געפּאַקט אויף ייִדיש בלוט,
אויפן בלוט פון די וועלגערקעס און רעדלער. איך האָב אָנגעשריבן
אַ גאַנצע מגילה; געשריבן גיך, ווי עמעצער וואָלט מיך געיאָגט.
די הענט האָבן מיר געברענט. דער בלייפּעדער האָט ניט געקאָנט
נאָכהאַלטן דעם געדאַנק, אין עס זיינען אַרויס האַלבע, ניט דער=

שריבענע ווערטער. מיר האָט זיך געדוכט, ס'איז צו לאַנג. איציקן
איז געפעלן: וואָס לענגער, זאָגט ער, איז בעסער.
— איצט, זאָג איך, וועל איך עס איבערשרייבן מיט מיניט
און אַנקלעפּן אויפן שול-הויף.

— אייל זיך נישט, — זאָגט איציק, — פון איילעניש קומט קיין
גוטס נישט אַרויס. ערשטנס מוז מען עס איבערשרייבן מיט סידור-
אותיות; ווען נישט, וועט עס קיינער נישט לייענען. אין נישט איין צעמל,
נאָר גאַנצע צען, עס זאָל זיין אַנצוקלעפּן אין עטלעכע ערטער. ווייסט,
בערקע מיכאלישקער, דער אינטערשמש פון קוימענקערערשן קלייזל
שרייבט גוט כתיבה. גיב אים צו דריי קאָפּיקעס אַ צעמל, וועט ער
עס איבערשרייבן. אָבער זאָג אים אָן, ער זאָל זיך פאַר קיינעם נישט
אויסריידן. אַניש — וועט ער האָבן מיט מיר צו טאָן, פאַרשטייסט?
פאַרן טאָג האָט בערקע באַזויגן איבערצושרייבן נאָר זיבן צעטלעך.
דאָס אַנקלעפּן איז אַנגעקומען נישט אַזוי לייכט, ווי איך האָב
זיך פאַרגעשטעלט. מ'האָט עס געמוזט טאָן נאָך קבלת-שבת, דער
שמש זאָל עס נישט טאָרן אַראַפּרייסן. אין קיינער האָט נישט געמאָרט זען,
ווי מע טוט עס: ווילנע איז נאָך דעמאָלט געווען זייער אַ פּרומע
שטאָט און פאַר קלעפּן צעטלעך אום שבת האָט מען געקאָנט כאַפּן
קלעפּ.

יידן זיינען געוועסן ביים שבת-טיש, ביי פיש און זמירות. אויפן
גאָס איז געווען שטיל, מ'האָט קיין לעבעדיק נפש נישט געווען, בעת
מיר ביידע, איך מיט איציקן האָבן זיך צוגעגנבעט צום שול-הויף.
איציק האָט אַנגעגרייט גוטן פאַפּ. אַראַפּרייסן, האָט ער געזאָגט —
אַ מכה! סידן, זיי וועלן אַפּשאַפּן מיט אַ מעזער... שטילערהייט איז
ער צוגעגאַנגען צו קברנישער שול און אַנגעקלעפּט איין צעמל. קיינער
האָט נישט געווען. דערנאָך אויף דער גרויסער שול. נאָך אַלין שטיל.
אַז ער איז צוגעגאַנגען צום טויער, וואָס פירט צום אַלטן קלויז,
האָט זיך פון דער ווייטן דערזען אַ יוד. איך בין אים געלאָפּן אַנטקעגן,
אַפּגעשטעלט, דערצילט אַ לאַנגע מעשה: איך בין דעם ערשטן
מאָל אין ווילנע, ערשט היינט געקומען פון אַ קליין שטעטל, האָב
קיין שבת נישט, האָב נישט, וואו צו נעכטיקן. דער יוד האָט מיך
אויסגעהערט, געזיכצט, געגעפּן צו פאַרשטיין, וואו הכנסת-אורח'ים

געפינט זיך. דערזייל איז צוגעגאנגען איציק. — קום, — זאגט
ער, — וואָס טענהסטו דאָ מיט דעם יאָלד? איך האָב זיך לאַנג ניט
געלאָזט בעטן.

אין זאָולס שול, ביי די קצבים, אין שניידערשער שול און
ביי די בעלי-עגלות האָבן מיר עס געמאַכט גיך. און מיר זיינען אַזעק
שלאַפן.

אויף מאַרגן האָב איך זיך אויפגעכאַפט — שוין גרויסער מאַג.
האָב איך זיך דערשראָקן. אַזוי שפעט. מע מוז לויפן אויפן שול-הויף
זען, וואָס הערט זיך. דער שול-הויף איז דעמאָלט גע-
ווען אַן אַרט, וואו אַרבעטער פלעגן זיך צוזאַמענקומען;
אַלערליי אַרבעטער, אַלטע און יונגע; אייניקע זיינען געקומען דאָ-
נען, אַנדערע זיך טרעפן מיט באַקאַנטע און נאָך אַנדערע—שוין
אַגירן.

איך לויף צו צו דער קברנישער שול. ביים טיר איז אַן עולם. איציק
שטייט אויף די טרעפלעך און לייענט הויך דעם צעטל. דער עולם
הערט אויס. אמת! אמת! זאָגן איינע. שקצים! גאָר פאַסקווילן שרייבן...
ביזערן זיך אַנדערע. איינע גייען אַזעק, אַנדערע קומען, און אי-
ציק לייענט איינמאָל און נאָכאַמאָל און אַ דריטן מאַל. פלוצלונג
קומט דער שמש מיט אַ שבת-גוי. דער גוי וויל אַראָפּרייסן דעם
צעטל—עס גייט ניט. האָט ער אָנגעהויבן אָפּשאַפן מיט אַ מעסער.
דער עולם ביזערט זיך, וואָס מ'איז מחלל שבת. — אַפילו דורך
אַ גוי טאָר מען אויך ניט... זאָגט איינער. — וואָס דען?—דופט
זיך אָן אַן אַנדערער:—אַז זיי האָבן מורא פאַרן אמת... דער עולם
ווערט גרעסער. עס קומען צו נייע מענטשן און פרעגן, וואָס איז
דאָ געשען. מ'דערציילט זיי. זיי הערן אויס און וואונדערן זיך.

פון דער גרויסער שול איז שוין דער צעטל אַראָפּגעריסן שטיק-
לעכווייז, און קיינער ווייס אַפנים גאָרניט, אַז דאָ איז עפעס אַזוינס
געווען. ביים מויער, וואָס פירט צום אַלטן קלויז, שטייט אַכרהם-
אליה לעבן אַ צעשאַפּענעם צעטל; ער ביזערט זיך און דערציילט
איבער דעם עולם, וואָס אין צעטל איז געשטאַנען. ניט צו אַ סך
אייגענע. דערזען אונז, איז ער צוגעגאנגען און זאָגט מיר שטיל:
— דיין שטיקל אַרבעט!

— פארוואס מיינסטו?

— מאך זיך ניש פלא-ידע! איך קען דיך, פעטער. און וואָס האָסטו מורא, איך וועל וועמען דערציילן? נישקשה, אברהם-אליה ווייס שוין לאַנג, וואָס קאָנספּיראַציע איז.

איך אליין האָב נאָך ניש געוואוסט, וואָס איז אַווינס קאָנספּיראַציע; נאָר פרעגן האָב איך זיך געשעמט.

זאָולס שול און די קצבישע זיינען שוין געווען פאַרמאכט נאָכן דאוונען. איך בין געקומען אַהיים. מיין טאטע דאוונט ביי די בעלי-עגלות. איך מאַך מיט אים אַ רייד, פרעג, וואָס פאַר אַ צעטלעך זיינען ביי זיי היינט געווען אָנגעקלעפט. ער ווייס פון גאָרניט און מיר פאַרדריסט עס.

* * *

אויף מאַרגן בין איך געווען ביים ראש-ישיבה. איינע פון די מיידלעך, וואָס האָבן דאַרפן געאַרבעט, חנה, איז מיר זייער געפעלן געווען; און דערפֿער האָב איך מורא געהאַט אויף איר אַ קוק טאָן; אַז זי פלעגט מיט מיר אָנהייבן ריידן, בין איך געוואָרן הויט אין בלייך און ס'האַט מיך געוואָרפן אין היץ און אין קעלט. אַז איך האָב געהאַלטן ביים אַוועקגיין, רופט זיך צו מיר אָן חנה:

— איר גייט שוין? איך גיי אויך. קומט, וועט איר מיך אַ ביסל באַגלייטן.

איך האָב זיך דערפֿרייט און דערשראָקן און ניש געוואוסט, וואָס צו טאָן. מיר זיינען אַרויס פון שטוב שוויינגדיק. אויבן גאָס זאָגט חנה צו מיר:

— איך ווייס שוין פון אליין. מיין אינטעליגענט ווייס אויך. ער זאָגט, אַז אייער צעטל רופט זיך פּראָקלאַמאַציע. ער וויל זיך מיט אייך באַקענען, מיין אינטעליגענט.

— ווער איז ער? ווי רופט מען אים?

— דאָס איז קאָנספּיראַציע.

ווייער דאָס אייגענע וואָרט, און ווידער האָב איך זיך געשעמט פרעגן, וואָס דאָס באַדייט.

— איך וויל ביי אייך עפעס פעטן, האָט חנה אָנגעהויבן עטוואָס
שטילער און אומקוקנדיק זיך. איצט זייט איר דאָך שוין אַ אינגע-
דיקער, איז דאָך נישט פאַר אייך, וואָס מורא צו האָבן. איר ווייסט,
וואָס אַ קאָסע איז?

— ניין!

זי האָט מיר דערציילט פֿון זייער אַרבעט און נויט, פֿון זייער
אַרעמקייט און דעם פּאַלעפּאַס עשירות, אַז אַלע אַרבעטערקעס זיינען
שוועסטער, און דער פּאַלעפּאַס איז אַ פּלומזוויגער.

איך האָב זיך דערוואוסט, אַז עטלעכע און זיבעציק מיידלעך
צאָלן צו 20 קאָפּיקעס אַ חודש. זיי גרייטן זיך צו וואַרפֿן די אַרבעט
און זאָגן די קאָמיסאַנערן: ווילט איר העכערן, איז נישט, ווען נישט—
אַרבעט אַליין זאָגן!... דערצו דאַרף מען האָבן געלט. נו, איז דאָס
די קאָסע. און דערציילן מאַר מען עס קיינעם נישט. שבת חול-המועד
וועט זיין אַ פּאַראַמלונג — אַ סאַפּראַניע האָט זי עס גערופֿן —
דאַרף מען האַלטן פאַר די מיידלעך אַ רעדע, עס זאָל זיי אַ נעם
מאָל. בכּן וויל זי, אַז איך זאָל פאַר איר אַזאַ רעדע אָנשרייבן.
— וואָס זאָל איך שרייבן?

— אָט דאָס, וואָס איר האָט דאָ געהערט. קומט אַריין צו
אינג. מיין מאַמע איז אין דער היים נישטאָ. וועט איר קאָנען רויק
אָנשרייבן.

איך אַ קליין טונקל חדר, — ביים מיר איז געשטאַנען אַ
דינעוודיקער עמער מיט אַ גרויסן לאַנגן פעזיס, זיצנדיק אויף אַ
צעפּראַכענעם שטול, האָב איך די רעדע געשריבן. איך האָב אָנ-
געשריבן איין מאָל מיר איז נישט געפעלן. אַ צווייטן מאָל — ווידער
נישט געפעלן. איך האָב שוין פּמעט געענדיקט שרייבן דעם דריטן
מאָל, ווען חנה האָט מיך אַ פרעג געטאָן?

— וואָס עפעס אזוי גרויס?

— איך שרייב שוין איבער דעם דריטן מאָל.

— דעם דריטן מאָל? לייענט אַקאַרשט, וואָס איר האָט דאָרטן

אָנגעשריבן.

איך האָב איר איבערגעלייענט אַלע דריי. איר איז פּעסער גע-

פעלן געוואָרן די ערשטע.

— איר זעט, — זאגט זי — איבערמאכן מאָר מען ניט. גוט, זייער גוט. איר האָט נאָר געדארפט אַרײַנשטעלן אַ פּאָר מאָל דאָס וואָרט עקספּלאַטאַטאָר.

— וואָס איז דאָס?

— דאָס איז אַ בלוטוויגער, אַ שײַן וואָרט. די מיידלעך האָבן עס ליב. עקס-פּלו-א-טאַטאָר! — האָט זי אַרױסגעשריען. די אױגן האָבן בײַ איר אַ גלאַנץ געמאַן. די צײַן געקריצט און די הענט זיך צונופגעדרוקט אין פּויסטן.

איך האָב פאַרשטאַנען, און אַרײַנגעשטעלט דאָס שײַנע וואָרט אין מיין רעדע אַמאָל פּינף.

אויף מאָרגן האָט מיר חנה געזאָגט, אַז דער אינטעליגענט איז צופּרידן. ער זאָגט, עס וועט מאַכן אַן אײַנדרוק, איך וועל „צוגיין קימערן“. איך בין געווען גליקלעך.

זונטאָג נאָך יענעם שבת הול-המועד בין איך אין דער פּרי געקומען צום ראש-שיבה. די מיידלעך האָבן גערעדט פּון דער נעכט-טיקער סאַבראַניע. פאַר מיר האָט מען שוין קיין מורא נישט געהאַט. אַלע האָבן שוין געוואוסט, אַז איך בין אַ „פּאַקאַנטער“. מ'האַט זיך געוואונדערט, ווי קומט צו חנהן אַזאַ שײַנע רעדע. זאָל עס האָבן אָנגעשריבן איר אינטעליגענט, קענען דאָך די אינטעליגענטן שלעכט יודיש. מ'האַט דערציילט, אַז בײַ די מיידלעך זײַנען גע-שטאַנען טרערן אין די אױגן.

מיר אַליין איז די רעדע אַפּריער נישט געפּעלן געווען; אָבער איצט בין איך געווען שטאַלץ מיט מיין אַרבעט און איך האָב מיט דער גרעסטער אױמגעוולד געוואָרט אויף חנהן.

זי איז געקומען אַ ביסל שפּעטער, ווי געוויינלעך, האָט גע-אַרבעט ביז מיטאַג און די גאַנצע צײַט נישט גערעדט מיט מיר. איך בין געווען אומרוק, כּײַזאַב געוואָרט. צו מיטאַג איז חנה אַוועק און איך מיט איר. אויפן גאַס האָט זי מיר געזאָגט:

— איך בין נעכטן געווען גליקלעך. וואָס ווייסט איר, וואָס פאַר אַ סאַבראַניע דאָס איז געווען? ... גוט, זאָג איך איך, אױסגעצײכנט. די מיידלעך וועלן האָבן צו געדענקען. איך האָב נעכטן אַ גאַנצן

אָונט געוויינט פאר שמחה. די מאַמע האָט געזאָגט, איך בין משוגע
געוואָרן.

- און קיינער ווייסט מאַקע ניט, וועמעס די רעדע איז?
- אַוודאי ניט. אויסער דעם אינטעליגענט קיינער ניט. קיינער
מאָר ניט וויסן. ס'איז קאָנספּיראַציע.
- גיט מיר די רעדע, איך וועל עס איבערלייענען.
- וואָס רעדט איר? אויפן גאַס?... קומט צו אונז, וועל איך
איך געבן.

ביי הנהן אין שמיזל האָב איך איבערגעלייענט מין רעדע וואָרט
פאַר וואָרט. איצט, נאָך אַזויפיל יאָרן, וואָלט זי מיר געוויס אויס-
געקומען קינדיש, אָבער אין יענעם ליכטיקן חול-המועד-שאַט ביי חנה
דער זאָקנמאַכערין אין שונקעלן חדר האָב איך פון איר שטאַרק הגאה
געהאַט, געקליבן נחת פון יעדן וואָרט. ביי מיר אליין האָבן זיך
אין די אויגן טרערן געשטעלט, ווי נעכטן ביי די מיידלעך אויף
דער סאַבראַניע.

- איר ווייסט, חנה, איך וועל עס באַהאַלטן.
- באַהאַלטן... און אַז מ'וועט געפּינען און איך אַרײַנזעצן?
- זי האָט גענומען דעם גרויסן בויגן פאַפּיר, צעריסן אויף שטיק-
לעך, אַרײַנגעוואָרפן אין אייוועלע, אָנגערײַבן אַ שוועבעלע און אַנ-
געצונדן. איך האָב זיך שיר ניט צעוויינט פאַר ווייטאַג. דאָך האָב
איך געפּילט אַ אינעווייניקסטן שטאַלץ, אַז דאָס, וואָס איך האָב
געשריבן, מוז מען פאַרברענען, אַז איך קען שוין אויך מאַכן עפעס
אַזעלכעס, וואָס איז געפערלעך, ווי יענע ביכלעך.
- צענדליקער יאָרן זיינען אַריבער און עס איז נאָך אַזוי פּריש אין
מיין זכרון, ווי עס וואָלט נעכטן געשען.

די „זשארגאנישע קאמיטעטן“

אויף ימים-טובים תרנ"ד (1893) בין איך געקומען קיין ווילנע פונם ישוב, וואו איך בין געווען א לערער דעם זומער-זמן. דער קרייז, אין וועלכן איך האָב זיך געדרייט, איז באַשטאַנען פון געוועזענע וואָלאַנטינער ישיבה-לייט און איינשישקער פרושים, וואָס האָבן געוואָרפן דעם תלמוד אין האָבן זיך „גענרייט“ צו פאַרשיידענע עקזאַמענעס. מיינע נאַענטסטע חברים זיינען דעמאָלט געווען: אַן עקסטערן פאַבראַוו— אַ זון פון רייכע פאַלעכאַטיס אין לוצין, אַ לערער פון אַלע למודים— לעווינסקי פון אַסטראָליענקאָ און אַ זון פון אַ רייכן ווילנער וואָלד— סוחר — אַ שייַן אויסגעפּוצט בחורל, וואָס האָט אַ ביסל געאַרבעט ביים פּאָטער אין געשעפט און אַ ביסל געזופּרעוועט לאַטיין, ב. קלעצקין. מיר האָבן אַלע געוואוסט, אַז אין ווילנע טוט זיך עפעס בסוד-סודות צווישן אַרבעטער און יונגע אינטעליגענטן: מען לייענט פאַרבאַטענע ביכלעך, מען וויל איבערקערן די וועלט; אָבער קלאָר, וואָס דאָס איז אַווינס, האָבן מיר נישט געוואוסט. אונז אַלעמען האָט געצויגן צו דעם, וואָס איז פאַרבאַרגן. יעדער איינער האָט חושד געווען איינער דעם אַנדערן אַז אים האָט מען שוין „אַריינגענומען“, נאָר ער טאָר עס נישט אויסזאָגן. ווער נעמט אַרײַן און וואו נעמט מען אַרײַן, דאָס איז געווען דער זיסער און גרוילעכער סוד. איך אין לעווינסקי האָבן געהאַט עטלעכע פאַקאַנטע אַרבעטער, קרובים אין שכנים. דאָס זיינען געווען פשוטע מענטשן, מיט זייער אַ קליי- נער אַנטוויקלונג, אָבער אַ פאָר פון זיי האָבן זיך געלערנט „גראַמאַטע“, לייענען און שרייבן רוסיש, און פון זייער האַלטן זיך, פון זייער פאַזונדער מין שמייכל און איבערקעניש האָבן מיר געמערקט, אַז זיי ווייסן פונם סוד— האָט אונז געצויגן צו די אַרבעטער, ווי צו אויסדערוויללטע, און מיר האָבן געזוכט צו ווערן מיט זיי נאָענט.

מיר אלע פיר חברים זיינען געווען גרויסע ליבדאָבער פון ייִדישע ביכלעך, איבערהויפט איך און לעווינסקי. איך האָב געהאַט מיין אייגנס אַ צענדליק דערציילונגען פון מענדעלע, ספּעקטאַר און אַנדערע, די זאַמליכער „הויז-פריינד“ און די „ייִדישע פּאָלקס-ביבליאָ-טעק“. באַקאַנטע אַרבעטער פּלעגן אַמאָל נעמען ביי מיר אַ ייִדיש ביכל אויף שבת. איך האָב ליב געהאַט פּאַרצולייענען פאַר זיי יהל'לס „ווער קויפט עולם-הבא?״ (ייִדישע פּאָלקס-ביבליאָטעק) און זיי פּלעגט עס שטאַרק געפּעלן. איז מיר איינגעפאַלן צו עפּענען אַ ייִדישע ביבליאָטעק פאַר אַרבעטער.

אין ווילנע זיינען דעמאָלט געווען עטלעכע העברעיִשע ביבליאָ-טעקן: ביי דעם העברעיִשן לערער און שרייבער ניסן גאַלאַמב, ביי דעם בלינדן זייגער-מייסטער ניסן גרעקנזאָן. דער לעצטער איז גע-ווען אַן אַנענט פון העברעיִשע צייטונגען. זיין דירה איז געווען אַ מין קליב, וואו עס פּלעגן זיך צונויפקומען העברעיִשע לערער, מענטשן, וואָס האָבן אַמאָל געדוקט אַ מאַמר, צי אַ קאָרעספּאָנדענץ אין „המליץ“ אָדער „הצפירה“, און גלאַט זיידענע יונגעלייט, וואָס האָבן געלייענט אַ בלאַט, זיך איבערגעשמועסט וועגן ראַטשילדס פּאַלע-סטינע און דעם באַראָן הירש אַרגענטינע. שפּעטער האָט גרעקנזאָן ציל ב פּרנסה אָנגעהויבן האַלטן ייִדישע ביכער אויך, אין די געוועלשאַפט אין זיין קליב איז געוואָרן וואַכעדיקער. צו יענער צייט, פון וועלכער איך הייב אָן מיינע זכרונות, איז נאָך זיין ביבליאָטעק, ווי זיין דירה, געווען דורכאויס פּאַרנעם לשון-קודשדיק. אין סטראַטשונס ביבליאָ-טעק זיינען געווען ייִדישע ביכער און אַלטע ייִדישע צייטונגען. אָבער אויף וויפל איך גערענק, איז דעמאָלט די ביבליאָטעק ניט געווען אָפּן פאַר אַלעמען, זי האָט זיך געפּונען אויף אַ פּרווואַטער דירה ביי אַ קרוב פונם פאַרשטאַרבענעם מתתיהו סטראַטשין, און צולאַזן אַהין פּלעגט מען נאָך יחודי סגולה, ניט אַזוי אויף לייענען, ווי אויף אַרבעטן. יחודי סגולה פּלעגן אויך קריגן העברעיִשע ביכער אין ביי חיים-לייב מאַרקאָן, שמואל-יוסף פּונס אַ ייִנגערער חבר און אַמאָל זיין מיטערדאָקטאָר אין „הפרמל“.

ייִדישע ביכער פּלעגט מען נעמען אויף פּראָקאַט ביי די פּאַקן-טרענער און אין די בוכהאַנדלונגען פון יצחק פּונק, קאַצענעלנבורג

אין נאָפּטאַלין; מער ווי אַלין ביי פּונקען. פּרייטאַג פּאַרנאַכט פּלעגט זיך ביי אים אין קראָם, ביי די יאָטקעס, צונויפקלייבן אַ היפש ביסל מענטשן: אַרבעטער, דינסט-מיידלעך, הויז-פרויען, משרתים פון קליימן. זיי פּלעגן נעמען אַ ביכל אויף שבת. דער משפּון איז געווען פון 50 קאָפּיקעס ביז אַ רובל. אמאל אַ חומש צי אַ מחזור. פּראָקאַט—5 קאָפּיקעס פון ביכל. ווען אַ בוך איז געווען אין עטלעכע מיילן, האָט מען פאַר יעדער טייל געצאָלט צו 5 קאָפּיקעס. שטייענדיק אין קראָם, פּלעגט דער עולם שליסן באַקאַנטשאַפט, זיך דורכריידן. איינער נער פּרעגט ביים אַנדערן, צי לוינט נעמען דאָס בוך, וואָס יענער האָט איצט אָפּגעבראַכט, צי איז עס גענוג אינטערעסאַנט; מען בייט זיך מיט איינדרוקן; מען פּרעגט ביי פּונקען, צי איז ניטאָ עפעס אַ ניס פון שמו"ר אָדער בלאַשטיין. שמו"ר און בלאַשטיין זיינען דעמאָלט געווען די באַליבסטע שרייבער, הגם מען האָט שוין אַנגעהויבן לייענען די גרויסע פּילפּענדיקע אַמעריקאַנער ראַמאַנען, ווי טענענבוים „שומער בעטלער“ און „שוואַרצע דימענטן“. איבער-הויפט האָט מען זיך געיאָגט נאָך איינעם אַן אַמעריקאַנער ראַמאַן אין 18 טיילן, „אויף אַ האַלב יאָר שבתים“, ווי פּונק פּלעגט זאָגן. יעדערער האָט זיך געאיילט צו פאַרענדיקן זיין טייל פּונקט אין אַ וואָך, ווייל ער האָט געוואוסט, אז מען וואַרט שוין אויף אים, און טאָג-מער האָט איינער אָפּגעבראַכט דעם דריטן טייל אין דער פּערטער האָט זיך פאַרהאַלטן נאָך אויף אַ וואָך, האָט ער געהאַט גרויס ענמת-נפש דערפון, וואָס ער דאַרף איבעררייסן דעם ראַמאַן „פּונקט אויף דעם שפּאַנענדיקסטן אָרט“.

בעת מיר איז איינגעפאלן צו מאַכן אַ ביבליאָטעק, האָב איך דער עיקר געהאַט אין זיינען צו ראַטעווען דעם לעזער פון שמו"ר, וואָס איך האָב שוין דעמאָלט אויף אים געקוקט, ווי אויף אַ שמאַ-טע, הגם איך האָב אים נאָך גאַנץ געשמאַק געלייענט. אינוערע פּוד-חברים האָבן צונויפגעלייגט די יידישע ביכער, וואָס מיר האָבן אַליין פאַרמאָגט, סך-הכל אַ שטיק 25; צווישן באַקאַנטע האָבן מיר צו-נויפגעקליבן 16 רובל און געקויפט ביי פּונקען עטלעכע צענדליק גע-ניצטע ביכער, און די ביבליאָטעק איז געווען פאַרטיק. דאָס געלט האָבן מיר געקראָגן מיט צרות. מיר האָבן עס געדאַרפט, צונויפ-

מאכן פאר א קראנקן; זאָגן, אז מיר קלייבן אויף א „זשארגאנישער“
ביבליאָטעק, האָבן מיר זיך געשעמט, און מען וואָלט אונז טאָקע
אויסגעלאַכט אויך.

די ביבליאָטעק האָבן מיר אוועקגעשטעלט ביי אַ באַקאַנטער פּרייליין
לאַנדאָן. איר פּאָטער האָט געהאַלטן אַ שפּייז-קראַם אויף גרויס-
סטעפּן-גאַס, און צו זיי פּלעגן אַריינקומען יונגעלייט, לערער און
עקסטרעניקעס, קאַנדידאַטן אויף חתנים. די ביבליאָטעק איז דאַרמ
געשטאַנען העכער אַ האַלב יאָר. ביכער פּלעגט מען אַרויסגעבן צוויי
מאַל אַ וואָך, דינסטאָג און פּרייטאָג. מיט דעם האָט זיך פּאַרנומען
עמעצער פּון אונזערע פּיר חברים, די פּרייליין לאַנדאָן און אירער
אַ נאָענטער באַקאַנטער טויפּקין. די לעזער זיינען געווען עטלעכע
סטאַליאַרעס, אַ פּאַר קאַנווערטן-מאַכערעקס און זאָקנשטריקערעקס,
אין שניידער אין איין שניצער, סך-הכל אַ מענטשן 12-15. זיי
האָבן כּמעט אַלע געלערנט גראַמאַטע, ביי וועמען — האָבן זיי נישט
אויסגעזאָגט. זיי פּלעגן באַקומען רוסישע ביכער פּון עפעס אַ קוואַל,
וועלכן זיי פּלעגן נישט אַנרופּן; אָבער זיי איז געווען שווער צו לייע-
נען רוסיש, פּלעגן מיר ביי זיי די רוסישע ביכער אָפט אַנטלייען
פּאַר זיך. איינער אַ סטאַליער פּלעגט נעמען דריי יודישע ביכלעך
מיט אַמאַל. „פּאַר זיך, — האָט ער געזאָגט, — דאַרף איך עס
נישט, איך קאָן שוין, ברוך-השם, רוסיש. אָבער ביי אונז אין וואַר-
שטאַט זיינען פּאַראַן אַזעלכע, וואָס קאָנען קיין גראַמאַטע נישט, נעם
איך עס פּאַר זיי.“ איך האָב געבעטן איינע פּון די קאַנווערטמאַכערעקס,
זי זאָל אויך נעמען עטלעכע ביכלעך פּאַר אַנדערע מיידלעך ביי זיי
אין פּאַבריק. האָט זי מיר געענטפּערט: „ביי אונז איז נישטאָ פּאַר
וועמען. אַ פּאַר בעסערע מיידלעך לייענען רוסיש. די איבעריקע קאָ-
נען קיין זשאַרגאָן אויך נישט. חוץ דעם האָבן זיי קיין צייט נישט.
זיי לערנען זיך טאַנצן...“

אויף וויפּיל איך קאָן מיך איצט דערמאַנען, איז דער פּאַשטאַנר
פּון דער ביבליאָטעק געווען אַזוי:

בעלע מדי סטיק: מענדעלע מו"ס — דאָס קליין מענטשעלע,
מסעות בנימן היטלישי, די קליאַטשע; ליגעצקי — דאָס פּוילישע
יינגל, די בלוטקע נקמה אָדער יעקב טיראַדאָ, לוח אין פּסאָ; מאַניע

דלוגאטש — די וועלט-מסורה; די נעוואָן — הגאכהים והנעמים
 אָדער דער שוואַרצער יונגעראַן, אבן נח אָדער דער שטיין אין
 וועג; א. מ. דיק — שמעיה דער גוט יום טוב ביטער, היציקל
 אליין, דער שאַצמייסטער, די שקלאַפּעריי (איבערגעמאַכט פון ביטער
 סמאָן „דעם פעטער טאַמם הייל“), דער שבועים מאַלצייט, דער פאַר-
 טעפּיאַניסט; יעווגעניע אָדער די געהיימניסע פון פראַנצויזישן הויף—
 אַ ראַמאַן אין פיר טיילן איבערגענו. פון באַרנס אַ דייטשן ראַמאַן;
 הַמַּרמ"ז (שאַצקעס) — דער יידישער ערב פסח; י. מרוזניק —
 „די אומגליקלעכע מרים“ אַ היסטאָרישער ראַמאַן איבערגעזעצט פון
 פרידערנס „עמק האַרזים“; מויבע סעגאל — גאַלדעטשקע
 אונזער ליבע מלחמה, אַ נאַכמאַכונג פון טשערנישעווסקיס „טשטאַ
 דעלאַט“ (אַ פּובליציסטישער ראַמאַן, וואו די שפּראַך איז געווען מיט
 אַ שטאַרקן צויש פון רוסישע ווערטער ווי מען פלעגט דעמאַלט
 געוויינלעך ריידן אין יידיש וועגן העכערע ענינים. די צווייטע אויפ-
 לאַגע האָט זיך שוין גערופן „די שיינע נייטערין“, אַפנים פרי עם
 זאָל מער צוציען דעם עולם. אינטער דעם דאָיקן נאַמען ווערט
 דער ראַמאַן נאָך היינט אויך אמאַל געלייענט פון אַרבעטער, וואָס
 הייבן ערשט אָן צו זוכן „אַנטוויקלונג“; מרדכי ספּעקטאָר —
 דער שטוימער גוטער ייד, אַ ראַמאַן אָן אַ נאַמען, דער יידישער
 מיזשיק, העניים והאביונים, רבי טרייטל, די יודישע טעכטער; שלום-
 עליכם — די וועלט-ריזע, דאָס מעסערל, קינדער-שפּיל, סענדער
 בלאַנק, אַ בינטל בלומען, נאַטאַשע, העכער-גידעריקער, סטעמפּע-
 גיי און יוסעלע סאַלאַוויי. אַווי ווי דאָס איז געווען ווייניק, און די
 לעזער האָבן אַפט געפאַדערט „גייט עפעס לעבעדיקן, אינטערעסאַנטס“,
 האָבן מיר געמונען פאַר נייטיק צו האַלטן ביי אַ צענדליק ראַמאַנען
 פון שמ"ד און בלאַשטיין. שמ"רס — אַוועלכע, וואָס האָבן געהאַט
 אַ היסטאָרישן סיוושעט, ווי „דער יידישער מיניסטער“ (ר' יהודה
 הלוי און אברהם אבן עזרא), בלאַשטיינס ראַמאַנען מיט אַ געזעלשאַפט-
 לעכער טענדענץ, ווי „די גוואַלד-שדוכים“, „דער בעל-מוכה“. געווען
 נאָך זאָביעוושענסקיס אַ פאַרפלאַנטערטער ראַמאַן פון דער צייט פון
 די ערשטע פאַרגאַמען „די שווערע צייטן“. ער איז געווען נאָך ער-
 גער פון שמ"רס שמאַטעס, אָבער די פאַרגאַמען האָבן אים גע-
 בשרט.

פאָעזיע: מיכל גאַרדאָן - לידער; י. ל. גאַרדאָן - שיחת
חילין; ש. י. אַבראַמאָויטש - יודל; אברהם גאַלדפאָדען - יודעלע;
אליקים צונער - 10 לידער (די סאַבע, דער נינגעמער יאַהונדערט
אין אַז. ח.).

זאַמלביכער: סעקמאָרם - 1=טער אין 2=טער הייז-פריינד,
פאָמיליען-פריינד, שלום-עליכמס 1=טע און 2=טע יידישע פאָלקס-
ביבליאָטעק, פּרעס יידישע ביבליאָטעק, צוויי חובבי-ציוניסטישע זאַמל-
ביכער „דער יידישער וועקער“, רעדאַגירט פון מ. ל. ליליענבלום
און „דאָס הייליקע לאַנד“, אַרזינגענעבן פון בערמע פּלעקסער אַ
שוועסטער פון דעם פּאַקאַנטן רוסישן קריטיקער וואָלינסקי; עטלעכע
קאַלענדאַרן פון מענדעלע-מוכר-ספרים, לינעצקי און עפלבערג. פון
יידישער געשיכטע האָבן מיר געהאַט נאָר איין באַנד גרעין (פאָלקסטימ)-
לעכע געשיכטע, איבערגעזעצט פון י. לינעצקי.

דראַמען: מענדעלע מוכר-ספרים-די טאַקע, דער פּרויזיוו. לע-
סינגס „נתן החכם“, איבערגעזעצט פון לינעצקי. גוצקאָוו - אוריאל
אַקאַטע, איבערגעזעצט פון י. לערנער, מ. ל. ליליענבלום, „דובבל“.
איבער ריטיק איין ביכל, „סוד פּריסיאָזשניך אָדער שמו"רס משפט“
פון שלום-עליכמס. איבער נאַטורויסנשאַפט איין בוך - דער סוף
פון דער וועלט אָדער דער „קאָמעט“ פון מיכל וועבער, אַ פּרייע
באַרבעטונג פון פּלאַמאַריאַנס פּאַפּולערע אַסטראָנאָמיע. איבער גע-
וועלשאַפטלעכע פּראָגן געדענק איך נאָר 2 פּראָשורן פון איינעם
מינדלין פון אָדעס: „אַרטעלין“ און „אַא אין אַני לי, מי לי“, -
ביידע איבער פּראָדוקטיוו-קאָאָפּעראַטיוון. דאָס איז געווען פּמעט אַלין,
וואָס אַ יידישע ביבליאָטעק, וועלכע האָט געוואַלט אויסקוימען אַן
שמו"ר און בלאַטטיין, האָט דעמאָלט געקאָנט האָבן. און נאָך לאַנגע
יאָרן שפּעטער איז נישט געווען קיין מאַטעריאַל, פון וואָס ציגניפּצו-
שטעלין אַ יידישע ביבליאָטעק.

דול-המועד-סוכות דעם זעלבן יאָר בין איך באַקאַנט געוואָרן
מיט יצחק גוריא, פון לידע. אין וואַרשע איז דעמאָלט אַרויסגע-
גאַנגען פּן אַביגדורס בעלעטריסטישע ביבליאָטעק „ספּיי אגודה“, קלוי-
נע ביכלעך אין פעטיט, צו 5 קאָפּיקעס אַ ביכל. גוריאַ האָט מיר
ביי דער ערשטער פּאַגעגעניש גלייך דערציילט, אַז אין פּן אַביגדורס

ביבליאטעק איז אפגעדחוקט זיינע אן ערצייילונג אין 2 טיילן, אינ-
 טערן נאמען „הנגר הנאור“ (דער אויפגעקלערטער סטאליער), אונ-
 טערגעשריבן י. ג. א. דאָרטן שילדערט ער א ישיבה-בחור אן עלוי,
 וואָס האָט אוועקגעוואָרפן דעם תלמוד אין האָט זיך אויסגעלערנט
 סטאָלעריי; איצט לעבט ער פון אַרבעט אין זוכט אויסצוקלערן זיינע
 חברים, די פשוטע סטאָליאַרעס. צווישן די ישיבה-בחרים, וואָס זיינען
 געוואָרן משפּילים, איז עס דעמאָלט געווען אַ גאַנגבאַרע אידעע.
 און איך אליין האָב געהאַט נאָענטע חברים ווי ישראל-מיכל קאַפּלינסקי,
 יעקב וויינער, פסח דאַמסקי און אַנדערע, וואָס נאָכדעם, ווי זיי האָבן
 אוועקגעוואָרפן דעם תלמוד, האָבן זיי זיך גענומען ניש פאַר לאַטיין
 און גריכיש, נאָר פאַרן האַמער און נאָדל. גורדאָ האָט מיר געזאָגט,
 אַז פאַרן העלד פון זיין ערצייילונג האָט ער גענומען אונזער גע-
 מיינזאמען באַקאַנטן אַברהם וואַלט (דער איצטיקער דיכטער א. ליעסין),
 אַ בחור אן עלוי, וואָס דרייט זיך צווישן אַרבעטער אין קלייבט זיך
 אליין אויך ווערן אן אַרבעטער.

ער האָט מיר אויך פאַרטרויט, אַז עס זיינען פאַראַן אינטעלי-
 גענטן, לערער און סטודענטן, וואָס זוכן באַקאַנט צו ווערן מיט
 אַזעלכע זינגעלייט, וועלכע קאָנען זשאַרגאָן. כאַפּן זיי אַזאַ זינג-
 מאַן (זיי רופן אים האַלבער אינטעליגענט), ווערן זיי מיט אים נאָענט,
 גיבן אים ביכער צום לייענען, רידן מיט אים, פאַרגיבן טעמעס,
 וועגן וואָס צו שרייבן. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער גופא מראַנט
 זיך איצט אַרום מיט אַ געדאַנק צו שאַפן אין זשאַרגאָן אַזאַ ביי-
 בליאַטעק פון פינף קאָפּיקענע דערצייילונגען, ווי בן-אַביגדורס הע-
 ברעישע. ער האָט שוין אַפילו אַ פאַרלעגער אויך, דאָס איז יוסף
 שריפּטזעצער, דער פאַרוואַלטער איבער דער יידישער דרוקעריי פון
 „ראַזענקראַפּט און שריפּטזעצער“. יענע דרוקעריי גיט סיי-זיי אַרויס
 קליינע זשאַרגאָנישע ביכלעך, אויף וועלכע עס שטייט אויפגעשריבן
 „האַרצרייסנדער ראַמאַן“, מיט קליינע אותיותלעך, אַזוי ווי די ראַמאַנען
 און מיט גרויסע אותיות „פון שמ״ר“. אַזאַ ביכל האַלט איין דרוק-
 בייגן. דער פאַרפאַסער נעמט פאַר אים דריי רובל און פאַרקויפט
 דעם זכות אויף אייביק — לצמיתות. דאָס ביכל ווערט געדרוקט אין
 10 טויזנט עקזעמפלאַרן און ווערט פאַרשפּרייט דורך פאַקטורענער.

וועלכע צאלן צו איינע אָדער אַנדערהאַלבן קאָפּיקעס און פּאַרקויפּן צו דריי קאָפּיקעס אַ שטיק. וויל איצט שריפטזעצער, אַ מענטש שוין אַ ביסל אַ היינטיקער, אויף דעם זעלביקן אומן אַרויסגעבן בעסערע ביכלעך, וועלכע ער וועט אויך פאַרשפּרייטן דורך פּאַקנטרעגער, נאָר דער פּאַרפּאַסער וועט נעמען פאַר אַזאַ ביכל 10 רובל און אין אַוינצלפּאַרקויף וועט עס קאָסטן 5 קאָפּיקעס.

די ביפּליאַטעק „קליינע דערציילונגען“ האָט טאַקע פּאַלד אַנגעהויבן אַרויסצוגיין און אין משך פּונם ווינטער און זומער זיינען אַרויס פּאַלגנדיקע נומערן: 1) גוידאַ – פּון זאַוואָד אין פּאַד. אַ מעשה מיט אַן אַרבעטער, וואָס פּאַרלירט די האַנט ביי אַ מאַשין פּון סאַדע-וואַסער, און אַז ער גייט אַרויס פּון שפּיטאַל האָט ער קיין אַנדער ברירה ניט, ווי צו ווערן אַ היטער פּון די קליידער אין פּאַד. אַלע פּרייטאַג ניט אים יעדער ייד, וואָס גייט אין פּאַד, אַ קאָפּיקע פאַר היטן די זאַכן, און דער פּאַלעפּאַס פּון זעלצער-זאַוואָד, וואו ער האָט די האַנט פּאַרלאָרן, גיט אים גאַנצע 2 קאָפּיקעס*.) 2-3) גוידאַ – די נייע ליבע. אַ מעשה מיט אַ היינטיקע פּאַד-פּאַלק פּון דער פּאַלעפּאַטישער וועלט, וועלכע האָבן אין דער יוגנט אַ סך גערעדט וועגן פּילדונג און נייעם גייסט, און אַז ווי האָבן חתונה געהאַט, זיינען זיי ביסלעכווייז, פאַר זיך אַליין גיט פּאַמערקט, גע-וואָרן פּראָצענטניקעס מיט אַלע פּיטשעווקעס, ווי זייערע טאַטעס. 4) גוידאַ – דער פּאַרפּאַלענער סאַויעסט. שטשערדינס באַקאַנטע סאַטירע, ציגעפּאַסט צו דעם יידישן לעבן. 5) ד. פּינסקי – דער

(* זיינע באַקאַנטע אינטעליגענטן האָבן גוידאַן געבעטן אַנשרייבן אַ דערציילונג וועגן אַ זאַקנמאַכערקע, אַן אַרבעטערין, וועלכע האָט זיך דעמאָלט גערעכנט פאַר אַ טיפּישע פּאַרשטייערין פּונם אַקאַרשט געבוירענעם יידישן פּראָ-לעטאַריאַט. אָבער גוידאַ האָט זיך דערפּון אָפּגעזאַגט: ער איז געווען גיט געווג באַקאַנט מיטן לעבן פּון די זאַקנמאַכערקעס. „פּון זאַוואָד אין פּאַד“ איז אַרע-אליסטישע דערציילונג. עס פּילט זיך באַצאַכטונג. אָבער דער אַרבעטער פּונם זעלצער, זאַוואָד“ איז אַרויסגעקומען גיט טיפּיש. און דער עיקר – דער טאַן איז פּון מענדעלע מוכר ספּרים, בעת ער באַשרייבט דעם אַרימען שוּכטער, וועלכן מ'פירט אַוועק אויף אַ וועגעלע אין הקדש שטאַרבן. עס איז די אַלטע רחמנות צום ליידנדיקן אַרעמאַן און גיט דער נייער האַפּערדיקער פּראָטעסט פּונם לויט-אַרבעטער.

גרויסער מענטשן-פריינד, פריער געדרוקט אין דריטן באַנד „הויז-פריינד“ 6 י. ל. פּרץ — „זיסל ישיבה בחדר“ און „דער קראַנקער יינגל“.

זיינער 1893—1894 האָט זיך בכלל אָנגעהויבן אַ שטיקל אויס-לעבונג אין דער יידישער ליטעראַטור. אין וואַרשע איז נאָך אַ הפסקה פון עטלעכע יאָר אַרום דער דריטער באַנד „הויז-פריינד“. אויסער דעם ערשטן קאַפיטל פון מענדעלעס „פישקע דער קרימער“, וועל-כער איז געווען אַ פשוטה פאַר דער יידישער שיינער ליטעראַטור, איז דאָרטן געווען דוד פינסקיס „דער גרויסער מענטשן-פריינד“ — אַ סאַטירע אויף אונזערע ליבעראַלע כלל-טווער, און זיינער אַ פּע-לעטאָן „אויף מלחמה מיט הינטער-פּיסלעך-טאַגן“, אַ שאַרפע אַזיס-טרעטונג קעגן חבית-ציון און קעגן דער רעאַקציע אין דער העברעיִשער ליטעראַטור פון יענער צייט. אין עפּלבערגס האַנדלס-קאַלענדאַר איז געווען געדרוקט פינסקיס „אַראָפּ דער יאָך“, וואו עס האָט צום ערשטן מאל אין דער יידישער ליטעראַטור געקלונגען דער האָפּער-דיקער פּראָטעסטירנדיקער קול פונם יידישן אַרבעטער. זיינער 1894 איז אין פּאַרלאַ 1. ל. פּרץ אַרום פינסקיס „רבי שלמה“, — אַ מעשה מיט אַ שיינעם יידישן באַלעבאַס, אַ למדן אין אַ יחסן, וואָס אויף דער עלטער אינטערן איינפלוס פון זיין אייניקלס אַ לערער קומט אין זיין מוח פאַר אַ איבערקערעניש; ער ווערט דורכגעדרונגען מיט מאַדערנע שטרעפּונגען, ווערט נאָענט מיט פשוטע אַרבעטער, זוכט זיי אויפצוקלערן. ער שטאַרפט ניט פאַרשטאַנען, פאַררעדט פון זיין אייגענער פאַמיליע אין פון דער פּני פון שטאַט, וואָס קוקן אויף אים, ווי אויף אַ משוגענעם, דערפאַר אָנגעוואַרעמט דורכן מיטגעפיל פון די אַרבעטער, וועלכע קומען אים מבקר-חולה זיין און הערן אויס זיינע גליענדיקע רייד וועגן אַ נייעם לעבן, וואָס ער שטאַמלט אַרום שוין כּמעט אַ גוססער אויפן טויטן-פּעט. די פיגור פונם אַלמן ר' שלמה איז אַרויסגעקומען ניט איבערצייגנדיק, אומגלויבליעך אפילו. אָבער די דערציילונג האָט געהאַט אַ גרויסן דערפאַלג צוליב איר טענדענץ און דער עיקר צוליב איר נייעם מונטערן טאָן. קיין לאַנגע יאָר האָבן די „קליינע ביכלעך“ ניט געהאַט. גיוראָ האָט געמוזט אויפגעבן זיין „ביבליאָטעק“ צוליב מאַנגל אין מיטאַרבעטער.

מורדכי ספקמאָר האָט גאָרניש צוגעשיקט. שלום-עליכם האָט אָפילו
 ניש געענטפערט. פּרץ אין פּינכץ האָבן געפלאַנעוועט אָן אייגענע
 אויסגאָבע. אין אויספילן די גאנצע אויסגאָבע מיט זיינע אייגענע
 שריפטן האָט גוידאָ ניש געוואָלט און ניש געקאָנט.

פאַר פסח איו אין ווילנע אַרום אַ ביכל פון איינעם בן אַריה
 (קרייער), — אַ לערער אין ווילנער תלמוד-תורה. דאָס ביכל האָט
 געהאַלטן 4-5 דרוק-בויגן און האָט געהייסן „אַ וועלט מיט וועלטע-
 לעך“. דאָס איו געווען אַ האַלב-בעלעטריסטישע פּאַפּולאַריזאַציע פון
 די ערשטע באַגריפן אין אַסטראָנאָמיע און מאַטעמאַטישער געאָגראַ-
 פיע, נאָגעמאַכט אַ רוסישן ביכל פון איוואַנאו (ראַסקאָו) אַ זעמליע
 אי נעבע, אָבער איינגעפאַסט אין אַ ייִדישער מעשה מיט משלים
 פונם ייִדישן לעבן. דאָס ביכל האָט געהאַט אַ גרויסן ערפּאָלג און
 האָט אויסגעהאַלטן 5-6 אויסגאַבן. בן אַריה האָט געקראָגן אַ שטיקל
 נאָמען. אַ סימן האָט איר, אַז דער בוכהנדלער און פאַרלעגער מ.
 קאַצענעלנבויגן האָט אין אַ האַלב יאָר אַרום באַשטעלט ביי דעם
 זעלביקן בן אַריה אַ ביכל, וואָס זאָל הייסן „אַ מענטש מיט מענטשלעךעך“.
 „שרייבט, — האָט ער געזאָגט, — וואָס איר ווילט, אַבי דער נאָמען
 זאָל פאַרכאַפן. דער עיקר איו דער נאָמען. פאַרוואָס, מיינט איר,
 איו אייער ערשטער ביכל געגאַנגען? אַז אַ ייד זעט אין פענסטער אַ
 „וועלט מיט וועלטלעך“ דערלאָנגט עס אים אַ שלעפּ אין ער מוז
 אַריינגיין קויפן“*.)

(*) דער דאָזיקער קאַצענעלנבויגן האָט אַרויסגעגעבן בלאַשטיינס רעמאַנען
 און י.ל. גאַרדאַנס ברייו. ער איו געווען דער פאַרלעגער פון פּרץ סמאָלענסקי
 געזאַמלטע ווערק און דער איינציקער אַגענט פאַר גאַנץ רוסלאַנד פון די אַמע-
 ריקאַנע-גרויסע רעמאַנען. אָבער מער ווי אַלץ האָט ער געהאַלטן פון אויסטער-
 לישע געזאַען און פאַרפּלאַגטערטע טעמעס. ער האָט אַ מַהל באַשטעלט ביי בן
 אַריה אַרעמאַן אין איין דרוק-בויגן, וואָס די טעמע זאָל זיין — צוויי ווייבער
 אין איין קאָרסעט, איר וועט זען — האָט ער געטענהט, — דאָס באַנצע ייִדישע
 פּאָל וועט זיך האַלטן ביי די זייטן פאַר געלעכטער. עס וועט גיין מער, ווי
 „וויכע דוּאַשע פּאַרט אין אַמעריקע“... בן אַריה האָט די באַשטעלונג ניש אָג-
 גענומען, אָבער קאַצענעלנבויגן האָט דערזייל ברייט צעקלונגען צווישן אַלע
 באַקאַנטע, אַז פאַר אים שרייבט זיך „אַזאַ צאַצקע“. האָט גענומען דער דרוקער
 מ״ץ און שטילערהייט אַוועקגעשריבן אַ בריוויל צו עזר בלאַשטיין אין דווינסק,

אויף פסח 1894 איז אין ווילנע אָנגעקומען דאָס ערשטע יום-טובֿ-בלעטל פון פּריץ-ספעקטאָר „לכבוד פּסח“. די סאָציאַליסטישע טענדענץ האָט זיך נאָך אין יענעם בלעטל כּמעט נישט אַרױסגעױזען. מען האָט נאָר באַמערקט, אַז דאָס בלעטל װערט פאַרשפּרײט נישט װי געװױנלעך דורך פּאַקטװערער און פּױכהענדלער, נאָר דורך עפּעס זױנגעלייט, װעלכע האָבן מיט דעם ספּרױם-האַנדל גאָר נישט צו טאָן. אינם ערשטן בלעטל איז געװען אָפּגעדרוקט פּרצעס „די רױז“, אַ זאך, װעלכע קױנער האָט נישט פאַרשטאַנען, און יעדערער האָט אין איר אַרױנגעלייגט זײן אײגענע פּוננה. שױן פּון דעמאָלט אָן זײנען מיר געװױנט געװאָרן צו ברעכן דעם קאָפּ אױפּער אַ שטיקל פּריץ, װי אױפּער אַ שװערער סוגיא אין גמרא, אָדער װי אױפּער אַ האַרבן שטעל פון מאַרקס. פּרױשמאַן האָט שפּעטער אין זײן פּאַמפּלעט גע-מאַכט חזק, אַז צװײ ענגלישע לאַרדן האָבן זיך פאַרװעט אױפּער דעם פּשט פּון פּרצעס „רױז“. איך בין נישט פּױל געװען אױסן פּען און האָב אין אַ פּאַסטקאַרטל אָנגעפּרעגט פּרצען אַלײן, װאָס האָט ער געװױנט מיט זײן „רױז“. פּריץ האָט מיר געענטפּערט אין העברעיִש. אין די יאָרן 1894—95 האָב איך פּרצען עטלעכע מאָל געשריבן, און יעדער מאָל האָט זיך אױפּערגעחזרט דאָס אײגענע: איך שרײב ייִדיש, און ער ענטפּערט העברעיִש. פּריץ האָט מיר אין זײן ערשטן פּאַסטקאַרטל געשריבן: „השושנה היא עלמה נופלת תחת עול החיים“ (די רױז איז אַ מײדל, װאָס פּאַלט אױנטערן יאָך פּון לעבן). מיט דעם דאָזיקן קלײנעם שליסל האָב איך גענומען שמודיקן „די רױז“ שורה נאָך שורה — פאַרשטאַנען האָב איך זײ אַלץ נישט, אָפּער איך בין געװען

יענער זאָל אים װאָס גיכער אָנשרײבן אַ ראַמאַן אין אַ דרוק-בױגן אויף דער טעמע: „צװײ װײבער אין אײן קאַרסעט“. בלאַשטיין איז דעמאָלט געװען שטאַרק באַרימט; אַנדערע האָבן אפילו פּון אים געהאַלטן מער װי פּון שמרן. זאַר דער עקסטרע שטיקל אַרבעט האָט ער גענומען גאַנצע 25 רובל — אַ גװאַלדיקער האַ-באַראַר פאַר יענער צײט. — אין אַ תּױדש אַרום איז בײַ מײן פּון דרוק אַרױס אַ פּאַרטיקער „קאַרסעט“. אזא רױש װי „װיכנע װאַשע“ האָט דער „קאַרסעט“ נישט געמאַכט, אָבער קאַצענעלנבױגן איז געװען מוראדיק אין כּעס: „אַט אַ זשוליק דער מײן, ער זאָל מיר אַרױסנעמען טױזנט רובל פּון קעשענע, װאַלט מיר נישט אַזױ פאַרדראָסן, אַװעקגעגנבעט אזא גאַלדענע אירעע“...

גרויס ביי זיך, וואָס איך האָב געהאַט די זכיה צו באַקומען אַ פּאַסט־קאַרטל פֿון אַן אמתן שרייבער.

אין צווייטן בלעטל „פּייל און בויגן“ אויף ל״ג־בעומר איז שוין דער סאַציאַליסטישער כאַראַקטער געווען בולטער. דאָס בלעטל איז אַרויס פֿון פּרען אליין אָן ספּעקטאַרן. צווישן מיינע נאָענטע באַקאַנטע האָט מען עס אויסגעטייטשט: ספּעקטאַר האָט זיך דערשראָקן. אין ל״ג־בעומר־בלעטל איז געווען אַפּגעדרוקט פּרצעס ליד, „די נאַכט־ווענטער, אַ פּרום רבניש לידל“. דאָס איז געווען אַן איבערוועגונג פֿון שאַמיסאָס „יעוויטן“, נאָר אין בלעטל איז עס נישט אָנגעוויזן. דאָס ליד איז שטאַרק געפּעלן געוואָרן די אַרבעטער, און זיי פּלעגן עס מיט חשק דעקלאַמירן:

אַ נאַכט אַ מחיה, דאָס נעכטל איז טייער,
נאָר היט אייך פּאַר פּיער, היט אייך פּאַר פּיער!
נאָר נישט געקאַכט און געזאַטן!
פּאַרשליסט נאָר די פּענסטער און טירן און טויערן!
פּאַרמאַכט אויך די אויגן, פּאַרשטאַפט אויך די אויערן,
און כּראַפּעט, ווי גאָט האָט געבאַטן!
פּאַרשלאָטן זאָל ווערן, ווער סירירט זיך און גייט
און צינדט אָן אַ פּיער, צי רירט דעם טראַמפּייט
צום בלאָזן, צום וועקן ביינאַכט!
מען וועט און גיהנם די לייבער זיי דרעשן
און דאָ וועלן מיר לעשן און לעשן, און לעשן,
געטריי וועלן מיר דינען דער נאַכט!

אויפֿן שבועות־בלעטל האָבן מיר שוין געוואַרט, ווי אויף אַ טויערן גאַסט. די „עשרת הדברות פֿון אַ קליינעם באלעבעסל“ האָבן אויף אונז געמאַכט אַ רושם: „ער איז אינגאַנצן אונזערער“... אין דעם פעלעטאַן „אין עולם התהו“ האָבן מיר זיך געגריבלט און גע־לערנט פּשט. אויף שבעה עשר בתמוז איז אַרויס „דער תענית“. אונז זיינען געפּעלן געוואָרן די אַפּאַרזומען וועגן תעניתים, אין ראַ־דיקאַלן גייסט. אין זעלביקן בלעטל איז געווען פּרצעס ערשטע חסידישע זאַך „די מקובלים“. דאָס רוב פֿון מיינע באַקאַנטע האָבן עס אַפּילו

ניש באמערקט. מיר איז די זאך שטארק געפעלן, אָבער וי האָט
 מיך פאַרהייראט: וואָס פאַר אַ שייכות האָט עס מיט דעם איבעריקן?
 מיט דריטהאלבן יאָר שפעטער האָב איך זיך אין ווילנער פּאָליטישער
 מדרגע (פּערזענטער נומער) צוזאַמענגעטראָפּן מיט דעם פּאַרשיטאַרבענעם
 אַמסטערדאַם. עס רעדט זיך נאָר אזוי צוזאַמענגעטראָפּן, — געזען
 האָבן מיר זיך ניש. מיר זיינען געזעסן פאַרשלאָסן אין צוויי שכנישע
 קאַמערן; נאָר אין דער וואַנט, וואָס האָט אונז צעטיילט, איז אונטן
 לעבן דיל געווען אַ לעכל, געמאַכט פון מיז און פאַרברייטערט
 פון אינו — פּלעגן מיר אין די אָונטן ליגן אויסגעצויגן אויפן
 דיל, יעדערער פון זיין זייט, צוגעשפּאַרט טויל און אויער צום לעכל
 און זיך איבערשמועסן. געווען יאָרן... וויפל מענטשן האָב איך דורך
 אַוועלכע לעכלעך קענען געלערנט, וויפל הייסע וויפּוהים געפירט,
 וויפל אינטימע סודות אויסגעהערט... איז אין איינעם פון אַוועלכע
 לעכל-שמועסן געקומען צו רייד וועגן פרצן, און אַמסטערדאַם האָט
 מיר געזאָגט: „נאָר דאָ אין מדרגע, וואו עס איז פאַראַנגען אַוויפּיל צייט
 אויף טראַכטן, האָב איך געכאַפט דעם טיפּן זינען פון פרצעס „מקובלים“.
 דער הונגער ברענגט מענטשן און פעלקער צו האַלוצינאַציעס, צו
 חזיונות, צו נבואה. פון יסורים ווערט מען אַ מקובל. אַז עס איז נישט
 די וועלט, שאַפט מען זיך אַ שיינע יענע וועלט.

אין די זימער-בלעטלעך זיינען געווען פרצעס פעליעשאַנען קעגן
 די רבנים און דעם מנהג פון חליצה — אַ פאַרשפּיל צום „שטריימל“;
 קעגן די העברעיסטן און חובבי-ציון, וואָס ווערן פאַרציטערטע יעדער
 מאָל, ווען אינטעליגענטע מענטשן הייבן אָן שרייבן גוטע זאַכן אין
 זשאַרנאַן; קעגן די דאָזיקע ירושלימער אַריסטאָקראַטן, וואָס האָבן
 מורא, דער פשוטער המון זאָל זיך ניש צופיל דערוויסן, ניש ווערן
 צופיל אויפגעקלערט. די פעליעשאַנען האָבן אונז צוגעטראָפּן: אַט:
 דאָס דאַרף מען טאַקע! שוין לאַנג צייט געווען... אָבער דעם גרעסטן
 רושם האָט אויף אונז געמאַכט דער פעליעשאַנ, וואָס זאָל איך וועלן“,
 אין ספרות-בלעטל. ער איז געווען זייער שייך געשריבן אין מאַגיד פון
 היינע, און די קאַמפּס-שטימונג און די פּולטע רעוואָלוציאַנערע טענ-
 דענין האָבן אויף אונז געמאַכט דעם טיפּסטן איינדרוק.

מען האָט געלייענט אין איבערגעלייענט דעם אַפּאָזיץ וועגן שלום,
און מען האָט באַזונדערס באַשאַנט די פּאָליטיקע שורות:
„פאַר שלום האָב איך מורא, פאַר שטילקייט ציטער איך אימת-
מות!“

שלום איז צווישן גנבים, ווען זיי גרייטן זיך צו דער פינגער-
מלאכה... זיי מאַכן שלום מיט דער פינסטערער נאַכט אין צינדן קיין
שטרייכהעלצל נישט אָן... שלום-מאַכן זיי מיט יעדן וואַלקן, וואָס
צייט איבער דער לבנה... שלום מאַכן זיי אַפילו מיטן פריטאָן אויפן
הויף און וואַרפן אים צו אַ שטיק „לא ירחיק“ פלייש, צו פאַרשטאַפּן
דאָס מיל...

נאָר פרווה אין וויל שטילעהייט און בשלום פאַרראַגן די אומגע-
בעטענע געסט? מוזטו ליכט אַנציענדן, הויז-לייט וועקן, קולות
מאַכן...

שלום און שטיל איז אויפן בית-הקברות... אָן גערויש פרעסן
זיך די ווערים אַרײַן אין די כּתימס לייבער, שטיל האַלט אַהים
דער מעך די אַלטע מצבה און צייט זי אין דער ערד אַרײַן... שטיל
רוישט דאָס אַרעמע ביימל, וואָס צייט אַרײַן אין זיך דעם קברים-
זאַפּט... נאָר פרווה גיב תּחית המתים!... מוזטו פריער בלאָזן אויפן
שוּפּר של משיח!

שטיל איז נאַכט און טויט!

אַבער זיך מיט אונזער גאַנצער שטימונג האָבן מיר מער ווי
אַלין געפונען אין די לעצטע שורות פון פעלעטאַן. נאָכדעם ווי
פּרין האָט איבערגעקליבן אַלע בקשות, מיט וועלכע ער וואָלט געקאנט
זיך ווענדן צום רבונג-של-עולם אין האַלבער נאַכט פון הושענא
רבה, — אין דער קורצער רגע, ווען דער הימל שפּאַלט זיך, אין
יעדעס וואָרט, מיט וועלכן אַ מענטש כאַפּט זיך דעמאָלט אַרויס, ווערט
מקיים. איבערגעקליבן אַלע און זיך נישט אָפּגעשטעלט אויף קיין איינ-
ציקער, ענדיקט ער:

„איך האָב נאָך אַנדערע, אפשר בעסערע אין וויכטיקערע בקשות,
און זיי וואַלטן זיך דווקא געלאָזט איינפאַסן אין איין וואָרט, אין
איין איינציק וואָרט, — שאַרף ווי דער בליץ, שטאַרק, ווי דער
הונער... נאָר צום הימל איז ווייט, מען מוז שרייען הויך, און

שמיחול האָבן אייערן, אָקמן — לאַנגע צונגען און אַך — אַך
האָב שטאַרק, שטאַרק מורא..."

ווען אַך האָב עס פאַרנעלייענט פאַר אַרבעטער, האָב אַך
די ניט געדאַרמט פאַרטייטשן, וואָס מיינט פּרין. ביי אַלעמען האָבן
דך פּאוויון פּייערלעך אין די אַיגן. און איינער האָט מיט אַ פּאַ-
גיסמערטן שטייכל פאַמערקט:

— אַ מענטש, וואָס דערוועקט זיך אזוי צו שרייבן — האָט
שרין גאָר קיין מורא ניט...

די הויפט-שרייבער אין די בלעטלעך זיינען געווען פּרין און
פינסקי. און אויב עס פלעגן אַריינפאלן אַנדערע אַיך, האָבן מיר
זיי ניט פאַמערקט. פּרין האָט געשריבן פּעליעטאַנען, ערציילונגען,
לידער, אַפילו פּאָפּולער-וויסנשאַפּטלעכע אַרטיקלען. און טאַמער איז
אין איינעם פון די בלעטלעך געווען אַפּענדדוקט און איבערזעצונג
פון קנוט האַמסין, האָבן מיר, האַלבע אינטעליגענטן, אין אונזער
נאַחוויקייט עס אַיך אָנגענומען פאַר פּרצעס אַ פּעווואָגנים. פינסקי
האָט געגעבן זיינע אַרבעטער-ערציילונגען, וועלכע האָבן געאַטעמט
מיט לעבנס-פּרייד, געשפּריצט מיט פּאַדאַלטענעם פּוח, — די ערשטע
אַרבעטער-ערציילונגען אין דער יידישער ליטעראַטור. דאָס ערשטע
מאָל, ווען דער נייער פּראָלעטאַריער האָט פאַרביטן מענדעלעס אַלטן
קבצן. די יום-טוב בלעטלעך האָבן זיך פאַרשפּרייט אין ווילנע אין
אַן עקוועפּלאַרן 200, אָבער געלייענט געוואָרן זיינען זיי אַ סך מער.
זיי זיינען געגאַנגען פון האַנט צו האַנט. מען האָט זיי געלייענט און
פאַרטייטשט אין אַרבעטער-קרייזלעך, געלייענט מער צווישן די
שורות, ווי אין די שורות, זיי זיינען געוואָרן אַ מאַטעריאַל פאַר
פּראָפּאַגאַנדע און אַגיטאַציע.

אַך ווייס ניט, ווי עס האָבן אויף דעם געקוקט די עלטערע,
די אינטעליגענטן, וועלכע זיינען געשטאַנען מיט פּרצן אין פאַרבינדונג
און האָבן אים פּאַאיינפלוסט. ביי זיי איז עס מסתמא געווען איינס
פון די כּוּטלען, וועלכע זיי האָבן אויסגענוצט פאַר זייער גרויסן
ציל. ביי אונז זינגע האַלב-אינטעליגענטן, דורכגעוויקעט אין יידיש
קייט, זיינען די נעמען פּרין און פינסקי געווען הייליק; די יום-טוב-
בלעטלעך זיינען געווען „אונזערע בלעטלעך“, צעגליאַנע 1 —

אונזער גייסטיקער צענטער... פארשפרייטן די בלעטלעך איז גע-
ווען אונזער שמחה, פאקומען א ברוח פון פריצן - אונזער גליק.
אין דאָס איז געווען נישט אין ווילנע אליין.
אין אלול 1894 איז מיר אויסגעקומען צו פארברענגען אַ טאָג
צייט אין דעווענישאַק, ווילנער גובערניע, האָב איך זיך דאָרטן גע-
טראָפן מיט אַ פּאַר חברים פון דער ישיבה אין מיט ווערע שוועסטער,
שוין „היינטיקע“. האָבן זיי מיר פאַרטויט, אַז ביי זיי איז פאַראַנען
אַ קליינער קרייזל, וואָס שרייבט אויס אין פאַרשפרייט די בלעטלעך.
דער פירער איז אַ זונגער לערער, אַ אידעאלער מענטש. „איר וויסט?
ער שרייבט זיך איבער מיט פריצן אליין. - נאָך דעם שבת-נחמו-
בלעטל האָט ער אים געשריבן: קאָך, יל"פ (פריץ סלענט זיך
אכאַל אַזוי חתמענען), דיין געקעכטס קרעפטיקט! ווי געפעלט עס
איך“.

אין אַ בלעטל האָט דעם ערשטן יאָר אינגאַנצן געהאַלטן נאָר
אין דרוק-בויגן, און פון איין בלעטל ביזן אנדערן סלענט דאָס
רוב אויסקומען וואָרטן אַ חודש און מער.
דער קלאַנג וועגן די בלעטלעך איז דערגאַנגען צו דעם וויל-
נער שטאַט-מגיד, ר' הירש ראַבינאָוויטש, אַ זון פונם דעמאָלט
פאַרימטן קאָזנער רב ר' יצחק אלהן. אין איינער פון זיינע דרשות
אין דער גרויסער שול איז ער שאַרף אַרויסגעשראַגן קעגן די גע-
פערלעכע נייע טרויף-פּסולן, וואָס פירן אַראָפּ יידישע זונגע-לייט פונם
גלייכן וועג. דאָס, וואָס פריץ האָט אָנגערירט דעם חיבת-ציון, און
בכלל זיין קעכלען דעם וואָרטן האָט שטאַרק אויפגעבראַכט די
העברעישע פאַרלעגערישע חברה „אחיאסף“. האָט זי געלאָזט פריש-
מיאנען, שוין דעמאָלט פּרצעס אַ שאַרפער געגנער, אַפּדהוקן אָן
די נעמען פון מחבר און פאַרלעגער 2 פאַמפלעטן „לאַקטין“ און
„פלוז אויף תשעה באב“. די דאָזיקע פאַמפלעטן זיינען געווען אַ
גראַפּע אויפגעלומפערטע אַשאַקע אויף פריצן, פול מיט מיאוסע, אַפילו
ניט דרוקבאַרע אויסדרוקן; העכער 20 יאָר סלענט דער עסמעט פרישמיאָן
שמענדוק פאַרלירן דעם פיינעם געשטאַק, ווי נאָר עס האָט זיך געהאַנדלט
אום פריצן. אונז האָבן די פאַמפלעטן געוואַלדיק אויפגעערעגט. פון
גרעקנזאָנס קלוב האָבן מיר זיך דערוואוסט, ווער זייער מחבר איז.

און אונזער שנהא צו פרישטאנס „צינוס“ הייבט זיך אָן נאָך פון
יענע יאָרן, ווען ער האָט אַזוי סאַקאַלאָ פאַשפּיגן אונזער הייליקייט.
זינטער 1895 איז אַרױס דאָס זאַמלבוך „ליטעראַטור אין לעבן“,
וואָ עס זײַנען געווען געדווקט פּרצעס, דאָס שטריימל“ און „באַנציע
שוויג“ און פּינסקיס „חיים כּשרת“, וועלכע האָבן געהאַט אַ גרויסע
ווירקונג אויף די נייע ייִדישע אַרבעטער און האָבן שטאַרק געהאַלפּן
צו פאַרשפּרייטן סאַציאַליסטישע שטימונגען.
אַ ביסל פּריער איז אַרױס פּרצעס אַ קליינער זאַמלבוך אין
העברעיִש, „החץ“. אונזערע האַלבע אינטעליגענטן זײַנען אַלע גע-
ווען שאַרפע קעגנער פון העברעיִש, דאָך האָבן זיך נאָך געלייענט
אַלין, וואָס פּלעגט אין יענער שפּראַך אַרױס גײַס. אויף פּרצעס „החץ“
האָבן זיך גלייך אַרױסגעוואָרפּן; געווען דאַרמין אַ שאַרפּער אַ-
טיקל קעגן דעם פּאַלעסטינישן געדאַנק, אונטערן נאַמען „יצרי תּהור“,
געחטמעט אמתיו. אין גרעקונאָנס קלוב האָט מען געזאַגט, אַז דער
אַרטיקל איז געשריבן פון גרויס סאַקאַלאָ, וועלכער איז נאָך דע-
מאָלט קיין צײַטסט ניט געווען און פּלעגט אין „הצפּירה“ און אין
„האסיף“ אָפט געבן דעם חיבת-ציון אַ שטילן שטאַך, הגם אויף
קיין אָפּטער אַטאַקע האָט ער קיין מיט ניט געהאַט. שפּעטער האָט
מען זיך געזאַגט, אַז דער אַרטיקל איז געשריבן פון פּרצן אַליין.
פונם טעמפּעראַמענט, וואָס שפּרעצט אַרױס פון יעדער שורה, איז
קענטיק, אַז דאָס איז אַזוי. ווי דאָס איז, דער אַרטיקל האָט אונט
געגעבן אַ שאַרף געווער קעגן חיבת-ציון. אינס זעלביקן זאַמל-ביכל
זײַנען געווען פּרצעס צוויי שײַנע רעוואָלוציאַנערע מעשהלעך, „המחשבה
דהכּוּר“. אַ סך שפּעטער האָט מ. פּרומקין פון לאַנדאָן זיי אַ-
פּערגעוועצט אין ייִדיש, אונטערן נאַמען „דער געדאַנק אין די האַרפּע“
אין אָפּגעדווקט אין אַ זאַמלונג איבערזעצונגען פון פּרצן: „די אַכטע
אָפּטיילונג אין גיהנם“. כּמעט אַלין, וואָס איז געווען אין יענער
זאַמלונג, האָט פּרצן שפּעטער אַליין איבערגעשאַפּן אין ייִדיש. די
צוויי שײַנע מעשהלעך זײַנען ליידער ביי אינו געבליבן נאָר אין
פּרומקיןס הילצערנער איבערזעצונג. איך פּלעג זיי מיט אייגענע ווער-
טער דערציילן אין אַרבעטער-קרייזלעך און זיי האָבן שטענדיק גע-
האַט אַ גרויסן ערפּאָל.

אין האָב דערמאָנט מיין באַצונג צו די אַרבעטער-קרייזלעך אין
נוז מיך אומקערן אַ ביסל צוריק. אין פּרילינג 1894 בין איך „אַרייַ-
גענומען“ געוואָרן אין קרייז פון די סאָציאַליסטן און איין מאָל
אַ פּאַרנאָכט האָט מיך אַ באַקאַנטער האַלבער אינטעליגענט צעמאַ-
כאַויטש געפירט באַקאַנט מאַכן מיטן „לערער“ (גאַושאַנסקי, לנ).
ער האָט דעמאָלט געוואוינט אויפן האַלץ-מאַרק, ראַג נאַוויגאַראַד
און די ווענגרעס, אין יאַנאַווסקוס הויז אויף אַ סאַלקע. ביים ראַג
איז צעמאַכאַוויטש אַוועק אַ ביסל גיכער פּאַראַויס. איך בין אים
נאַכגעגאַנגען פון ווייטן, פּדי ניט אַרייַנצוגיין אין טויער זאַלבעצווייט.
ביים „לערער“ אין פּאַדער-צימער האָבן מיר זיך ווידער צוזאַמענגע-
טראָפן. פון אַ צווייטן צימער האָבן מיר געהערט שטיל ריידן, אָבער
אונז האָט מען אַהין ניט אַרייַנגעלאָזן. צעמאַכאַוויטש האָט אָנגעקלאַפּט.
די מיר האָט זיך עטוואָס אָפּגעפנט אַזוי, אַז סע האָט זיך באַוויזן
נאָר אַ קליין שפּעלטעלע, וואוּהין צעמאַכאַוויטש האָט עפעס אַרייַ-
גערעדט. דאָס שפּעלטעלע האָט זיך פּאַלד ווידער פּאַרטאַכט, און
צעמאַכאַוויטש האָט מיר אַרייַנגערוימט אַ מוּד, אַז ביים „לערער“
קומט איצט פּאַר אַ „קרוזשאַק“, דאַרפן מיר ניט זען יענע, און
יענע דאַרפן אינו ניט זען. ווען דער קרוזשאַק וועט זיך ענדיקן,
זעלן זיי אַרויס הורן אַן אַנדער מיר אין קיך און אונז וועט מען
אַרייַנלאָזן הורן דער פּאַדערשטער מיר. איך פלעג שפּעטער אָפּט
אַרייַנקומען צום „לערער“. פאַקטיש האָב איך געקענט כּמעט אַלע
זיינע באַזוכער, און זיי האָבן כּמעט אַלע מיך געקענט. אָבער ביי
אים אין שטוב האָט מען שטענדיק אָפּגעהיט די אויבנאָשריבענע
פּראָצעדור, און דאַרטן האָב איך זיך קיינמאַל ניט געטראָפן פּנים
אַל פּנים ניט מוט די, וואָס זיינען געקומען פּאַר מיר, ניט מיט די,
וואָס האָבן געוואַרט אויף מיין אַוועקגיין. אין אַ פּאַר מינוט נאָך
מיין ערשטן אַריבערטעמן דעם סודותדיקן שוועל, איז צעמאַכאַוויטש
פּאַרשוואַונדן הורן דער קיך-מיר און איך בין געבליבן אַליין מיטן
„לערער“. וואָס וועט איצטער זיין? האָב איך אַטראַכט געטאָן מיט
אַ זיסער האַרצקלאַפעניש. אָבער דער „לערער“ האָט גלייך געטעמען
אַ שריקענעם טאָן און האָט אָנגעהויבן ריידן וועגן אַרבעט. ער האָט
מיר דערקלערט, אַז פּדי סאָציאַליסטיש צו באַנעמען די געשיכטע

פון דער נייער צייט, מוז מען גוט פארשטיין דעם עקאָנאָמישן און סאָציאַלן אינטערשלאַק פון דער עפאָכע ווען דער היינטיקער קאָ-פיטאַליזם איז געבוירן געוואָרן, איבערהויפט דעם 16-טן יאָרהונדערט. פאַר אַ סאָציאַליסט, האָט ער געזאָגט, איז עס פונקט אזוי נייטיק, ווי די געשיכטע פון דעם פאַרצייטיקן מענטשן, אפשר נאָך נייטיקער. אין די רייד האָט ער אַרויסגענומען פון אַלמער דריי ביכער פונם רוסישן זשורנאַל „סיעווערני וועסטניק“ און האָט מיר דאָרשן אָנגע-וויזן אויף קאַרל קאָטסקיס אַ גרויסן אַרטיקל ווי איך האָב זיך שפעטער דערוואַסט, איז עס געווען דער אַריינפור צו זיין פּוך „טאַמאַס מאָר“: „וועק גומאַניזמאַ אי רעפּאַרמאַציאַ“ (די עפאָכע פון הר-כאַניזם אין רעפּאַרמאַציע), איבערגעזעצט אין רוסיש פון לואוואו. דער „לערער“ האָט מיר געזאָגט, אַז ער וויל לייענען דעם דאָזיקן אַרטיקל אין זיינעם אַן אַרבעטער-קרייזל: „איך האָב געהערט, אַז איר קענט זשאַרנאַן, וועט איר עס איבערזעצן פאַר מיר אַלע וואָך 4-5 זייטן: קומט אַלע דינסטאָג. פּרענט מיט די איבערזעצונג, וועלן מיר צוזאַמען איבערלייענען, און איך וועל איך אָנזויגן, וויפּיל איך דאַרף האָבן פאַר זיין קרייזל אויף דעם קומענדיקן מאָל.“ דער „לערער“ האָט ניט געפרעגט, צי געפּעלט מיר די אַרבעט, צי האָב איך צייט, ער האָט געהייסן — און גענוג. מיר איז אַפּילו נישט איינגעפאַלן זיך אָפּצוואַגן. ער האָט מיר אָנגעוויזן, וויפּיל איך דאַרף איבערזעצן אויפן ערשטן מאָל, און די אוידיענץ איז געווען גע-ענדיקט. איך האָב נאָך עפעס געוואָלט פרעגן, הערן, ריידן; אָבער איך האָב געפּילט, אַז איך טאָר דאָ מער קיין איין מינוט ניט בלייבן, און ווי געטריבן, האָב איך געגעפן דעם „לערער“ די האַנט און בין אַרייס דורך דער קיך-טיר. איך בין געווען ניט אינגאַנצן צופרידן; איך האָב געוואַרט אויף עפעס אַ מיר, וואָס זאָל מיר אינגאַנצן פאַרכאַפּן. אָבער איך בין געווען שטאַלין, וואָס מען גיט מיר אַר-בעט, וואָס אַן מיר וואָלט דער „לערער“ אַליין ניט געקאָנט אויסקומען אין זיין „קרוזשאַק“.

די אַרבעט איז געווען אַ שווערע. פאַר וויסנשאַפּטלעכע מע-נעס איז נאָך דעמאָלט אין ייִדיש ניט געווען נישט קיין טערמינאָלאָגיע, נישט קיין אויסגעאַרבעטע פּראָע. מיר איז אויסגעקומען נעמען צו

הילף אַ רוסיש-דייטשישן ווערמער-בוך. דעם אמת מוזו איך זאָגן, איך האָב נאָך דעמאָלט ביידע שפראַכן געקאָנט וויער שוואַך: דעם שייטש פון אַ סך געוויינלעכע ווערטער האָב איך געוואוסט נאָר איינעפער, ניש גענוי, אָבער איך פלעג מיך שוין ווי עס איז אָנגע- שמויסן. די געשיכטע פון דער עפאָכע האָב איך אויך ניש גוט געוואוסט. איך פלעג אָפט דארפן דורכלייענען צענדליקער זייטן געשיכטע, איידער איך האָב געקאָנט ווי געהעריק פאַרשטיין און איבערזעצן איין זימל פון קאָאויסקי. די אַרבעט האָט ביי מיר געדויערט בערך אַ האַלב יאָר צייט. צו האָט זי עפעס געגעבן דעם „לערערס“ קרייז, ווייס איך ניש. מיר האָט זי אַ סך געגעבן. אויסער דעם, וואָס איך בין מער באַקאָנט געוואָרן מיט דער געשיכטע פון דער עפאָכע, האָב איך זיך אויסגעלערנט אַ ביסל שרייבן יידיש וועגן העברע ענינים. אין יענער צייט, און לאַנג נאָכדעם, האָט יעדער איבערזעצונג, וואָס מיר איז אויסגעקומען מאַכן, געוורקט צו פאַרבעסערן מיין אייגענע שפראַך. איידער איך האָב געענדיקט די איבערזעצונג, איז דער „לע- רער“ צייטווייליק אָפגעפאַרן פון ווילנע אין די לעצטע פּאָד קאָפיטלעך איז מיר אויסגעקומען איבערזולייענען פאַר אַלעקסאַנדער קרעמער, וועלכער האָט איבערגעשטען דעם „לערערס“ קרייז.

אמאָל קעגן סופות האָט מיר דער „לערער“ געוואָנט: עס וואָלט געווען גוט, אין זשאַרגאָן זאָלן זיין גרעסערע בעלעטריסטישע ביי- כער פון אַרבעטער-לעבן. אַ ראַמאָן איז אַ גוטע שטיקל אַניטאַציע. אַזדאי וואָלט גוט געווען אַן אַריגינעלע זאַך. אָבער אַן איבערזעצונג מאַכט אויך ניש אײַס. איך האָב זיך דערמאָנט, אז אין אַן אַלטן יאָהגאַנג „וואַסבאָד“ (דוכט זיך, 1886) האָב איך געלייענט אַ גרויסע דערציילונג „די געשיכטע פון אַ פאַמיליע“. אונטערגעשריבן „פּסעווד- דאָנים“. ווער דער פּסעוודאָנים איז, האָב איך ניש געוואוסט, נאָר די דערציילונג איז געווען פונם לעבן פון דער יידישער מאַסע און האָט פאַריט די פּראַגע וועגן אַרבעט און קאָפיטאַל. עס איז אמילי געווען געשריבן שטאַרק סאַנטימענטאַל, אָבער די פאַבולע איז גע- ווען אינטערעסאַנט און אין דער גאַנצער זאַך האָט זיך געפילט עפעס אַ נייער גייסט. די סאַנטימענטאַליטעט האָט נאָך אויסגעווען צו זיין אַ מעלה: דאָס האָט געמאַכט די דערציילונג צוטריטלעכער

פאר די לעזער פון שמו"ר אין בלאַשמייך. דער „לערער“ האָט אי-
בערגעלייענט די דערציילונג אין ער האָט מסכים געווען, איך זאָל
זי איבערזעצן. ווינטער 1894—1895 בין איך געווען אַ לערער אויף
א ישוב, און די לאַנגע-ווינטער-אַונטן, נאָכן לערנען מיט דעם
ישובניקס קינדער, פלעג איך אָפּוויצן איבער דער איבערזעצונג.

אַבער מיין נאָמען אין דרוק האָב איך נאָך פריער זוכה גע-
ווען צו זען. נאָכדעם ווי ספּעקטאַר איז זיך פּונאַנדערגעגאַנגען מיט
פּרען, האָט ער פּאַרגעטענען אַליין אַזויבצוגעבן בלעטלעך, אויף וויפל
איך געדענק, ווינען פון ספּעקטאַרס בלעטלעך אַרויס נאָר צוויי,
דאָס ערשטע האָט געהייסן „לאַמטערן“. זי איז געווען די זעלביקע
גרייס, ווי פּרעסע, און איז אויך פּאַשטאַנען פון דערציילונגען, לידער
און קליינע אַרטיקלען. אָבער קיין שום נייער גייסט איז דאָרטן ניט
געווען, קיין צענזוראלע אידעע, פשוט אַ זאַמלונג פון מיטעלע
און שלעכטע זאַכן, ליינען-שטאַף און גענוג. אין „לאַמטערן“ ווערט
1894 איז אָפּגעהוקט געהאָרן מיין ערשטע זאַך, אַ לעגענדע וועגן
אַברם אָבני און אַ געצן-דינער, וועמען ער האָט מכנים אורח
געווען, — באַארבעט נאָכן מדרש. איך האָב עס אַ נאָמען געגעבן
„טאַלעראַניץ“. ספּעקטאַר האָט איבערגעמאַכט דאָס קעפל אויף „הערט
אין וויסט“. אויסערן נאָמען האָט ער גאַרניט איבערגעפּיסן, ניט
אין דער שפּראַך, ניט אינם אינהאַלט. ער האָט נאָר צוגעגעבן,
פאַר אַ מאַטאָ, דאָס פּאַלקס-ווערטל: „ווי ניט גאַטס סטראַפּטשע,
ער קאַן אַליין זיין שטעטל פּאַשטיין“.

פאַרוואָס האָב איך ניט געטיקט מיין ערשטע זאַך צו פּרען?
ווייל איך האָב זי געהאַלטן פאַר צו שוואַך, און פּרעסע בלעטלעך פאַר
צו וויכטיק, מען זאָל אַהין קאָנען קומען מיט אבי וואָס. אויב ניט
דעכענען אַ פאַר איבערזעצונגען, געמאַכט פון א. הורוויטש, געדענק
איך בכלל ניט, אין די בלעטלעך זאָל זיין עפעס געדרוקט פון עמעצן
פון ווילנע אָדער מינסק, די ערטער, וואו זיי האָבן זיך מער, ווי
אזעענס, פאַרשפּרייט. כמעט אַליין, וואָס דאָרטן איז געווען גע-
דרוקט, איז געווען געשריבן פון פּוילישע יידן, איבערדריפט פון
וואַרשעווער.

דער „לאַמטערן“ האָט זיך אין ווילנע כמעט ניט פאַרשפּרייט.

מיר האָט עס פאַרדראָסן: דאָרפן איז דאָך צום ערשטן מאל געווען
געדרוקט מיין נאָמען. אין אין דער זעלביקער צייט האָט עס מיר
הנאה געטאָן: זאלן באַקאָממע ניט וויסן, אז אין אַ צייט, ווען
עס גייען אַרויס פרצעס פלעטלעך, דרוק איך זיך גאָר ביי ספּעק-
טאָרן. כדי צו רעאָביליטירן זיך אין מיניע אייגענע אויגן, האָב איך
דעם פעליעטאָן, וואָס איך האָב גלייך נאָך דעם אָנגעשריבן, אוועק-
געשיקט פּרעזן. עס האָט געטראָגן דעם נאָמען „דריי מעשהלעך“
אין האָט זיך אָנגעהויבן אזוי: עסן ווילט איר, קינדערלעך, פרויט—
האָב איך פאַר אייך ניט אַט אַ מעשה, אויב איר ווילט, קאָן איך
איך יאָ דערציילן. הערט אים: אַמאָל איז געווען אַ רב מיט אַ
רביצין... דערנאָך איז געגאָנגען: אַמאָל איז געווען אַ פּרויז מיט
אַ פּריצטע, און צום סוף: אַמאָל איז געווען אַ גביר מיט אַ גבירטע.
דער לעזער שטייט זיך שוין אָן, אז די דריי מעשהלעך זיינען
געווען קעגן רעליגיע, פּעאַדאָליזם און קאָפיטאָליזם. געענדיקט האָט
זיך דער פעליעטאָן אומגעפער אזוי: וואָס, קינדערלעך, איר זייט
ניט צופרידן מיט מיניע מעשהלעך? איר ווילט שענערע, אינטערע-
סאַנטערע... פון שדים און ניט דאָ דערמאָנקע? נאָרשע קינדער,
איך האָב דאָך אייך דערציילט פון שדים... איר ווילט בכלל קיין
מעשהלעך ניט? זיי קריכן אייך אין קאָפּ ניט? פרויט ווילט איר...
עסן... אומגליקלעכע קינדער, צוליב אַט די שדים האָט איר דאָך
קיין פרויט ניט... זיי רייסן דאָך אייך דעם פיסן פון טויל אַרויס...
אין אַ וואָך אַרום האָב איך באַקומען פון פּרעזן אַ העברעישן
פּרויז, וואו ער שרייבט מיר: „איערע מעשהלעך (ריכטיקער פעליעטאָנען)
זיינען זייער גוט. ליידער, קאָן עס ניט געדרוקט ווערן אפּער צענט-
זוד.“ איך בין געווען אויפן זיבעטן הימל פאַר שמחה, מער ווי
אַלין האָט מיך געפרייט דאָס, וואָס מיין פעליעטאָן קאָן ניט אויב-
האַלטן די צענזור. ערשטנס, איז עס דאָך אַ סימן, אז ער איז
שאַרף רעוואָלוציאָנער. צווייטנס, האָט עס מיך געמאַכט פאַר אַ שטיקל
כאַרטידער, פאַר אַ קרבן... איך האָב פּרצעס פּרויז געוויזן אַלע
באַקאָממע און האָב מיט אים שטאַלצירט ניט דער ערך מער, ווי
מיט מיין געדרוקטן נאָמען אין ספּעקטאָרס „לאַמטערן“. פאַר פּסח
1895 האָב איך פּרעזן אוועקגעשיקט אַ פעליעטאָן „וועגן חמץ ומצה“.

א שטיקל אַנימאַציע. דעם אינהאַלט האָב איך שוין אינגאַנצן פאַר-
געסן. אויף דעם האָב איך באַקומען א קורצן בריוול אין רוסיש,
געהתמעט מין דוד פינקין: „דער פעליעמאַן קאַן ניש געדרוקט ווערן
איבער זיין שוואַכקייט“. מסתמא, איז ער געווען גערעכט. מער האָב
איך אין די יום-טוב פלעטלעך קיין זאַך ניש געשיקט.

אויף פסח 1895 בין איך געקומען פון ישוב קיין ווילנע און
האָב מיטגעבראַכט מיין איבערזעצונג, וועגן וועלכער איך האָב שוין
פריער דערמאָנט. איך האָב זי געוווּן דעם „לערער“, און ער האָט
מיד געזאָגט: „איך אליין בין א קנאַפער מבין. טראָגט עס אַזעק צו
קרייערן (בן-אריה). זאָל ער עס איבערלייענען און, אויב מען דאַרף,
פאַרדיכטן“. איך האָב זיך געזען מיט קרייערן. ער האָט איבערגע-
קוקט די איבערזעצונג און האָט צוגעזאָגט זי אויסצופעסערן און פאַר-
קויפן א פאַרלעגער — דערפֿי האָט ער געשטעלט צוויי תנאים:
ערשטנס — אַ העלפט פונם האַנאַראַר קומט אים; צווייטנס — מיין
נאָמען זאָל אויף דער איבערזעצונג ניש דערמאָנט ווערן, עס זאָל
נאָר שטיין: איבערגעזעט אינטער דער רעדאַקציע פון בן-אריה.

איך בין געווען אַן אַפּאָנטער, האָב ניש געהאַט קיינע פאַרבינדונגען מיט
פאַרלעגער. בן-אריה ווידער איז דעמאָלט געווען חשוב אין אָנגענומען
ביי זיי צוליב זיין „וועלט מיט וועלטלעך“. האָב איך קיין פרייה
ניש געהאַט און האָב מסכים געווען אויף זיינע תנאים. מיט זיינע
אויספּעסערונגען בין איך ניש שמענדיק געווען צופרידן. מיר האָט
דיך אָפט געדוכט, אַז ער מאַכט ערגער, ניש בעסער. אָבער ער האָט
געמענהט, אַז ער ווייסט שוין, ווי מען דאַרף שרייבן פאַר דער יידישער
מאַסע, ודראַיה — זיין „וועלט מיט וועלטלעך“. דערנאָך האָט זיך
אָנגעהויבן אַ סדרה מיטן פאַרקויפן. אין יענער צייט איז אַ קליין
ביכל פון איין דרוק-בויגן געווען אַ סך לייכטער צו פאַרקויפן, ווי
אַ בוך פון 5-6 בויגן. אַ קליין ביכל האָט ניש געפאַדערט פון
פאַרלעגער קיין גרויסע הוצאות. פאַרשפרייטן עס איז אויך געווען
לייכט. אַ בוך פון 5-6 בויגן פאַדערט שוין קאַפּיטאַל, און עס קאַן
אַמאָל אָפּליגן יאָרן לאַנג אויף די פּאָליצעס. דאָס איז שוין אַ
רויזיקע. און פאַר אַ גרעסערן ראַמאָן, וואָס אויף אים איז ניש גע-
שטאַנען דער נאָמען שמר אָדער בלאַשטיין, איז געווען שווער צו

קריגן א פארלעגער. אייב פאר א מעשה-ביכל פון איין בויגן האָט דער מחבר גענימען ניט ווייניקער פון 3 רובל, פלעגט מען פאר א ראָמאַן פון 10 בויגן נעמען ניט מער ווי 10-15 רובל האָנאַ-ראָד; דער מחבר איז געווען צופרידן אָפצוגעבן זיין פוך אומזיסט, אבי זען עס אין דרוק. מיינער א באַקאַנטער, דוד גילדענבלאַט, איז געקומען פון ליבאַוויטש קיין ווילנע מיט א גאַנצן פאַק קליינע דערציילונגען און מיט א גרויסן ראָמאַן „בי דעם שטן אין האָנט“. די דערציילונגען („אַבראַמל בעל עגלה“ און אַנדערע) האָט ער אין א האַלב יאָר צייט פאַרקויפט ווילנער יידישע דרוקער. יענע האָבן זיי אָפּגעהדוקט און פאַשטעלט ביים מחבר נייע בויגנדיקע אַנטיקן. דער ראָמאַן אָבער איז ביי אים אָפּגעלעגן גאַנצע צוויי יאָר. עס סוף האָט ער אים פאַרקויפט אויף אייביק פאַר 10 רובל.

צו מיין גליק האָט זיסף שריפּטזעצער זומער 1895 אויפּגעהערט אַרױסצוגעבן גוידאס „קליינע ביכלעך“ און האָט אָנגעהויבן אַרױס-געבן גרעסערע איבערגעזעצטע ראָמאַנען, אונטערן אַלגעמיינעם נאָמען „פאַרלאַג בן חיים“. אין דעם דאָזיקן פאַרלאַג זיינען אַרױס 4 ביכער, צו 10-15 דרוקבױגן: 1) קאַרל עמיל פּראַנצאַז-הודוּת מראַכטענבערג, איבערגעזעצט פון מישאַל. 2) פאַרן גלױבן און פאַרן פּאַטעריאַל-אַנד-א ראָמאַן און דריי טיילן פון דער צײַט פון חורבן בית-שני, איבער-געזעצט פון מישאַל. 3) דוד בן דוד (די ערשטע העלפט פון מ. דיקענס דוד קאַפּערפילד, איבערגעזעצט פון גוידא*). דער פּערטער זימער איז געווען מיין איבערגעזעצט, אונטערן נאָמען „די מלחמה פאַרן לעבן“. איך האָב געהאַלטן וואָרט און האָב אָפּגעגעבן קרייערן אַ העלפט פינעם האָנגאַראַר, גאַנצע 25 רובל. שריפּטזעצער האָט פאַר די גרעסערע זאַכן איך באַצאַלט טייערער, ווי די איבעריקע פאַרלעגער. מ״ץ אָדער קאַצענעלנבױגן וואָלט פאַר דער „מלחמה“ מער ווי אַ צענערל ניט געגעבן.

* דוד בן דוד איז געווען גוידאס לעצטע ארבעט אין רוסלאַנד. אין האַרבסט 1894 איז ער אַוועקגעפאַרן קיין אַמעריקע, וואו ער האָט אונטערן פּסעוּדאָנים ב. גאַרין געשריבן דערציילונגען, דראַמען און טעאַטער-רעצענזיעס. זיין היכטיקסטע ווערק איז די צווייבענדיקע „געשיכטע פון יידישן טעאַטער“. גוידא איז געשטאָרבן אין ניו-יאָרק אין האַרבסט 1924.

די „מלחמה פארן לעבן“ איז ארויס געהייב ווינטער 1895. שפעטער איז זי עטלעכע מאל איבערגעדרוקט געווארן און איז גע-
 ווען שטארק פאפולער ביי די ארבעטער-לעזער פון יענער צייט. די ערשטע העלפט פון דער דערציילונג האט ישראל-מוכל קאפל נהרן
 (דער, וואס איז דערנאך געווארן א פראוואקאטאר) איבערגעמאכט
 אין א דראמע, וועלכע איז אומלעגאל געשטעלט געווארן און אייניקע
 שטעט פון ליטע און פוילן. איינער אזא אומלעגאלער ספעקטאקל
 אין ווילנער פארשטאט „רוועלע“ איז אום פסח 1897 דורכגעפאלן. אלע
 אנטווערפער און צושויער זיינען ארעסטירט געווארן. צום גליק,
 האט עס די ווילנער זשאנדארמערע אגענטומען פאר א פשוטן יידישן
 מעאסטער אן אן ערלויבעניש, און אלע ארעסטירטע זיינען אין דריי
 טאג ארום באפרייט געווארן.

איך האב שוין געזאגט, אז אין יענע יארן האב איך קיין
 שום באגריף נישט געהאט וועגן דעם מחבר פון דער ערציילונג, וואס
 איך האב איבערגעזעצט. ווינטער 1909 איז מיר אויסגעקומען זיך
 צונויפצומערעפן מיט ש. אג-סקי, אין ריגע. מיר האבן זיך צערעדט
 וועגן די ערשטע מירט פון דער יידישער ליטעראטור פאר ארבעטער,
 און איך האב אים דערציילט וועגן דער „מלחמה פארן לעבן“. אג-סקי
 האט זיך צעלאבט: „גולן, דאס איז דאך מין אייגנס...“ איך האב
 די דערציילונג לכתחילה אָנגעשריבן אין יידיש, נאר ווייל איך האב
 זי נישט געהאט, וואו צו דרוקן, האב איך זי איבערגעזעצט אין
 רוסיש פארן „וואַסבאָד“. שוין א מעשה פון העכער 20 יאר. איצט
 דעררויס איך זיך, אז איר האט זיך אויף מין „געשיכטע“ מרחם
 געווען און האט זי אומגעקערט צום יידישן מקור. א גלגול פון
 א יידישער דערציילונג...

אין 1895 האט זיך קרייער ארוימגעטראָן מיט פלענער פון
 נייע ביכלעך, אָבער פון די אלע פלענער איז גארנישט געוואָרן. אין
 1896 האט ער צונויפגעשטעלט פאר קאצענעלנבורגנס פארלאג א
 קליין יידיש נאָטיץ-ביכל מיט א קאלענדאר, מיט נייטיקע ידיעות,
 וויצן און אפאָריומען. מיר דוכט, אז דאָס דאָזיקע נאָטיץ-ביכל איז
 ארויס עטלעכע יאר נאָכאנאָנד. אויף וויפל איך געדענק, האט ער
 מער קיין זאך נישט ארויסגעגעבן. א באַראַקטעריסטישער שמירך. אינס

צווייטן יאָרגאַנג פֿון די „יום-טובֿ-בלעטלעך“ האָט י. ל. פֿרין אינגערן
פֿסעוודאַניס פֿן-המור אָנגעשריבן אַ שאַרפע קריטיק אויף די „וועלט
מיט וועלטלעך“. קרייער איז געווען מוראדיק אין פֿעם. אַ צערייַצטער
פֿיו לעצט, האָט ער צו מיר געשריען: ווי שרייבט מען עס קריטיק
אויף אַ ושאַרגאַניש פֿיכל? וואָס פֿאַדערט ער פֿון מיר? אַ מאַלסאַזי
פֿין איך, וואָס?...

דרך אַגב וויל איך דאָ איבערגעבן אַ אינטערעסאַנטע מעשה,
וואָס איך האָב געהערט פֿון קרייערן. דאָס איז געווען דער ערשטער
האַלב-יאָר פֿון ניקאָלאַי דעם צווייטנס ממשלה. ווי פֿאַקאַנט האָבן
די רסישע ליבעראַלן די ערשטע צייט איך געלייגט גרויסע האַפֿענונגן
גען אויפן יונגן צאַר. מ'האַט דערציילט, אַז זייענדיק אַ פֿריינד איז
ער געווען נישט צופֿרידן מיטן פֿאַטערס רעאַקציאָנערער פֿאַליטיק און
איצט, אַליין אַ צאַר, וועט ער בייטן דעם פֿאַליטישן קורס. די
רסישע ליבעראַלן האָבן זיך גאַר גיך אויסגעניכטערט פֿון זייערע
זיסע האַפֿענונגען, נאָכדעם ווי ניקאָלאַי האָט אין זיין פֿאַקאַנטער
דעדע אָנגעשריען אויף די שווערער ליבעראַלע זעמצעם: „קיין אומ-
זינקע חלומות וועל איך נישט דולדן! איך וועל גיין אינם וועג פֿון
דעם טאַטן!“ די ייִדישע פֿני האָט אַ לענגערע צייט געהאַפֿט אויף
ישועות פֿון דעם נייעם מלך חדר. מ'האַט דערציילט מעשיות, אַז
ער האָט אַ ייִדישע געליבטע און זי קערט איבער זיין האַרץ צו
גוטן אויף ייִדן. די פֿאַליאַקן האָבן דערציילט, אַז דער נייער צאַר
האַט אַ פֿיילישע געליבטע און אין די פֿיילישע קרייזן אין ווילנע
האַט מען אויך געהאַפֿט. בנגע דער געליבטער זיינען אפֿשר ביידע
מסחאות געווען נישט ווייט פֿונם אמת: אין דעם פֿרש איז דער יונגער
צאַר געוויס געווען אינטערנאַציאָנאַל. פֿאַר פֿסח 1895 פֿין איך אַמאָל
געקומען צו קרייערן און איך האָב אים געפֿונען אַן אויפֿגערעגטן.
גוט, זאָגט ער, וואָס איר זייט געקומען. נעכטן אין אָונט איז
אין תלמוד-תורה געווען אַן אַסיפה פֿון די שטאַט-גבאים (ער האָט
אָנגערופן אַ ריי נעמען, סאַלין, גאַרדאָן און אַנדערע). מ'האַט גע-
רעדט וועגן דעם מצב פֿון ייִדן און וועגן די ייִדישע סאַציאַליסמן.
ס'הייסט: דער נייער מלכות וואָלט וועלן טאַן טובות ייִדן. ווי וועט
אַבער זיין, אַז ער וועט זיך דערוויסן, אַז ביי ייִדן זיינען פֿאַראַן

סאציאליסמן, פונטאזשטישקעס, מורדי במלכות? וועט ער ניט אין פעס ווערן און אָפּקערן זיין האַרץ פון אינו? האָט איינער פּאַרגעלייגט, אַז מיר זאָלן ניט וואַרפן בײַ די מלוכה וועט זיך דערוויסן פון אינווערע שעדלעכע עלעמענטן, נאָר מיר זאָלן זיי אַליין איבערגעבן, וועט די רעגירונג זען, אַז מיר זיינען לאַיאַלע פּשרע בירגער. אַנ-דערע חידושי האָבן געזאָגט: וואָס דאַרפן מיר אַליין אַנווייזן אויף אינווערע זאָגן? אָן אינו וועט זיך אפשר די רעגירונג נאָר ניט דערוויסן פון אינווערע סאציאליסמן. און אַז מיר וועלן איר עפענען די אויגן, וועט זי אפשר אין פעס ווערן אויף אַלע ייִדן. איר ווייסט דאָך: כל ישראל ערבים זה בזה... מ'האָט לאַנג גערעדט און עס איז געבליבן זיך צוטיסקלייבן נאָך אַמאָל. איך האַלט, האָט מיר קרייער געזאָגט אומרוק, אַז פאַר אייערע לייט קאָן דערפון ארויס-קומען אַ גרויסע סכנה. גייט אַריין צו גאָשאַנאָבין און דערציילט אים די גאַנצע מעשה. זאָל ער זיין גרייט! איך בין גלייך צוועק צום לערער און האָב אים אַליין דערציילט. ער האָט מיך איינגעהערט גאַנץ רויק: „ס'איז גאַרנישט! ייִדישע גולנים! זיי וועלן זיך ניט דערוועגן! ... און ווי עס ווייזט אים האָבן זיי זיך טאַקע ניט דער-וועגט. מער האָב איך פון דער דאָזיקער מעשה קיינמאָל נאָר ניט געהערט.

מיט קרייערן האָב איך זיך פון 1896 קיינמאָל ניט פאַנגעגנט. ער האָט זיך אינגאַנצן דערווייטערט פון די סאציאליסטישע קרייזן צו וועלכע ער איז איינגעלעך קיינמאָל נאָר נאָענט ניט געשטאַנען. ער איז געבליבן אַ געוויינלעכער תלמוד-תורה-לערער ניט מער. קרייער איז געשטאַרבן אין דער צייט פון דער דייטשער אַקאָפּאָציע אין אַ קליין שטעטל לעבן ווילנע, דוכט זיך, אין מיישאַנאָלע. פאַר פּסח 1895 האָט פּרץ אַנגעהויבן אַרויסגעבן דעם צווייטן יאָרזאַנג יום-טוב-בלעטלעך. די בלעטלעך זיינען געוואָרן גרעסער און רייכער אין אינהאַלט. ער האָט געפלאַנעוועט אַרויסגעבן אַ ריי גרע-סערע ביכער אין ייִדיש, אַרגינעלע און איבערגעזעצטע. אָבער קיין געלט איז ניט געווען; די יום-טוב-בלעטלעך האָבן געגעבן אַ דע-פיציט. האָט ער געשיקט דוד פּינסקין קיין ווילנע און מיינסק, פּרו זיך נעענטער צוטיסצובינדן מיט דאָרטיקע ייִדישע סאציאליסמן, איינ-

שמעלן פעסטער די פארשפרייטונג פון זיינע אויסגאבן און, דער עיקר, באקומען געלט.

דוד פינסקי איז געקומען אין ווילנע ארום תשעה באב. אין א פאר אינטעליגענטע הייווער האט ער געמאכט אימלעגאלע פאר-
זאמלונגען פון דער יונגער אינטעליגענץ אין אינטעליגענטע ארבע-
טער. אויף די דאזיקע פארזאמלונגען האט פינסקי אליין און אייניקע
ארטיקע יידישע סאציאליסטן גערעדט מכוון דעם ציל פון זיין קיי-
מען קיין ווילנע, אויסער דעם, האט ער פארגעלייענט זיינע און
פרעסע שריפטן. געלט האבן די פארזאמלונגען געגעבן ניט פיל,
אבער א מאראלישן ערפאלג האבן זיי געהאט א גרויסן. דאס איז
געווען די ערשטע דעמאנסטראציע פאר דער נאר-האט געבוירענער
נייער יידישער ליטעראטור. דאס זעלביקע האט זיך איבערגעחזרט
אין מינסק, דער איינגאלעכער ציל פון זיין נסיעה האט זיך פינסקי
ניט איינגעגעבן. קיין פעסטן מאטעריעלן באדן פאר פרעסע אויס-
גאבן האט ער ניט געשאפן. די פארוועגונג איז שוין דעמאלט לת-
ערך געווען אויסגעוואקסן. ווילנע איז פאקטיש געווארן א צענטער,
און די פירער פון דער דארטיקער באוועגונג, די פיאנערן פון בונד,
האבן געמונטן פאר נייטיק צו נעמען די גאנצע זאך אין זייערע
אייגענע הענט; ווארעם סוף-כל-סוף האבן זיי אויף פריצן ניט גע-
קוקט ווי אויף אינגאנצן אן אייגענעם. זיין סאציאליזם איז פאר
זיי געווען ניט גענוג קלאר, צו בעלעמרישטיש. אויף דער לעצטער
פארזאמלונג, וואס איז צוליב פינסקים קומען געמאכט געווארן אין
ווילנע, איז געגרינדעט געווארן א „זשארגאנישער קאמיטעט“. זיין
ציל איז געווען — פארשפרייטן גוטע ליטעראטור צווישן יידישע
ארבעטער, גרינדן יידישע ארבעטער-ביבליאטעקן אין דער פראווינץ
און ארויסגעבן פאפולער-וויסנשאפטלעכע און בעלעמרישטישע ביכער
אין יידיש.

איוב פאר די פירער, וועלכע האבן נאך דעמאלט דאס רוב
געקוקט אויף יידישע שרייבער, ווי אויף האלבע אינטעליגענטן, ישיבה-
בתורים, איז פינסקים אראפקומען אין ווילנע געווען א „נייטיקע ארבעט“,
איז זי פאר אונז, האלבע אינטעליגענטן, געווען א יום-טוב. אבער
מען מוז זאגן דעם אמת: אונזער יום-טוב איז ארויסגעקומען ניט שטארק

יום-טובדיק. פון נאָענטן, אין פּערזענלעכע באַגעגענישן, האָט אויף אונז פּינסקי געמאַכט גאָר ניט דעם איינדרוק, וואָס פון ווייטן, בעת מיר האָבן אים געקענט נאָר פון לייענען. בפרט, אָז אונז האָט אױס-געוויזן, אָז ער האַלט זיך מיט אונז, ווי אַ שעקספּיר מיט גימ-נאָויסטלעך פון „פּרינאַטאָויטעלני“ קלאַס. ווען ער האָט פאַרגעסן, אָז ער איז פּינסקי, און פּלעגט אָנהויבן דערציילן פּינסלעך אין וואַרשע און אין ווין, פון פּרין, ספּעקטאָר, בריינין, איז ער אונז געווען אינטערעסאַנט, און מיר האָבן זיך געפּילט מיט אים גאַנץ גוט. אָבער באַלד פּלעגט ער זיך דערמאַנען, אָז ער איז אַ שרײַ-בער מיט אַ נאַמען, און פּלעגט אָנהויבן אין אַ טאָן פון אויבן אַראָפּ זאָגן פאַרנעפּלטע תּורה וועגן עמישן סאַציאַליזם, וועגן דער הויכער קונסט, און אונזער יום-טוב איז פאַרשטערט געוואָרן. און טאַמער האָט עמעצער געהאַט אַ העזה ניט מכּסּים צו זיין מיט אים, צו דערווידערן, פּלעגט פּינסקי ווערן שטאַרק אויפגערעגט. איך געדענק, איך בין געווען ניט פאַרויכטיק און האָב אַרויסגעזאָגט עט-לעכע קריטישע באַמערקונגען וועגן זיין „רב שלמה“; האָט ער מיך אָפּגענואַסן מיט די אויגן פון קאַפּ פּו די פּיס און האָט אַרויסגעזיט טרויכן צווישן די ציין: „בעת שעקספּיר האָט אָנגעשריבן זיין „האַמלעט“, האָט מען אים אויך ניט פאַרשטאַנען“. אין מינסק איז אַפּילו גע-קומען צו אַ שאַרפּן קאָנסליקט צווישן פּינסקי מיט א. וואַלש און זיינע חסידים. גריילעך זענעלעך, אָז אין דעם אַלעמען איז געווען שולדיק ניט פּינסקי, נאָר מיר אַליין: אונזער יונגע נאָווע הויך, וואָס האָט אַרומגערינגלט די קעפּ פּוין אונזערע באַליבטע שרײַבער מיט אַ צו שטאַרקן שטראַלן-קראַנץ, אונזער קרענקלעכע אייגנליבע. פּינסקי איז נאָך דעמאָלט געווען אַזוי יונג, און מיר זיינען נאָך יינגער געווען.

דער ווילנער „זשאַרגאַנישער“ קאָמיטעט האָט געהאַט אַפּטיי-לונגען אין מינסק, ביאָליסטאָק און אין אייניקע קלענערע שטעט. ער האָט עקסיסטירט פּו 1898. בראש פּונם קאָמיטעט זיינען געשטאַ-נען פ. ראָזנמאַל (שפּעטער פ. אַנמאַן, פ. ראָל), חנה העלער (שפּעטער פּרוי ראָזנמאַל), צילאַ קליס (שפּעטער פּרוי גאַזשאַנסקאַ), צמח קאַפּלואַן (טימאַפּי), פּאַריס לעווינזאָן (איצט אין אַמעריקע)

אין זיין שוועסטער בערמע (שפעטער פרוי סטאן. מיט עמלעכע יאָר צוריק געשטאָרפן אין ניו-יאָרק). מיט זיי זיינען געשטאָנען אין ענגער פארבינדונג די פירער פון דער דעמאָלטיקער יונגער אַרבעטער-פאַ-וועגונג: אַלפֿבֿרד קרעמער (אַרקאַדי), י. איינשטאַט (יוֹדן) און ליובע לעוויןזאָן. מיטמאָפּי האָט אייך געהערט צו די פירער. אייטער א. ראָזנבערג און אייניקע אַנדערע אַזוי-גערוּפֿענע האַלבע אַנטעליגענטן (וואָס האָבן נישט פאַקטמען קיין סיסטעמאַטישע שול-בילדונג, גע-ווענענע ישיבה-בחורים), זיינען אַלע טוער געווען אַסימילירט, האָבן שלעכט גערעדט און פּמעט נישט געקענט לייענען אויף ייִדיש. אייניקע פון זיי האָבן זיך שטאַרק געמיט אויסצולערנען ייִדיש, אָבער דאָס איז זיי אָנגעקומען שווער. ליובע לעוויןזאָן האָט געשריבן פּראָפּאגאַנדע-פּראָשורן פאַר אַרבעטער-קרייזלעך, אָבער איר שפּראַך איז געווען מער דייַטש, ווי ייִדיש. איינע פון אירע געשריבענע פּראָשורן, וואָס איז מיר געבליבן אין זכרון, האָט געהייסן „די אַנטשטענדונג דער מאָדערנער פּרוּדשוואַזן“. א. קרעמער, אַ זון פון אַ מלמד אַ משכיל, פון נאַטור אַ פּאָלקס-מענטש, האָט זיך פאַמיט צו ריידן ייִדיש, ווי „דאָס פּאָלק רעדט“; אָבער ער האָט געמיינט, אַז דאָס הייסט איבערשיטן די רייד מיט זידל-זערטער און קללות. ביי אונזער ער-שטער פּאָגענעניש האָט ער מיך מקבל-פּנים געווען אין רוסיש בודה-הלשון: „איר זייט אַ ושאַרגאַניסט? איך קען שוין אויך ריידן ושאַר-גאַן. איך וועל אייך פּאַלד זאָגן אַן אמתע ושאַרגאַנישע פּראָזע“. און ער האָט מיר געזאָגט אויפן אויער: „פּגן זאָלסטו מיט אַ חזיר זיין איין טאַג...“ אין דעם וואָרט ושאַרגאַן, אין דעם נאַמען ושאַרגאַ-נישער קאַמיטעט איז דעמאָלט נישט געלעגן קיין פּאָזיאַטיוויקע פאַר-אַכטונג. פּשוט, קיינעם פון אונז איז נאָך דעמאָלט נישט איינגעפּאַלן, אַז דאָס, וואָס די ייִדישע מאַסע רעדט, איז אַ שפּראַך. ייִדיש האָט עס דעמאָלט גערופּן נאָר דאָס פּאָלק. ווער ס'האָט פּאַרמאָגט אַ שייַן פון בילדונג, האָט עס גערופּן ושאַרגאַן.

די טוער פונם „וּשאַרגאַנישן קאַמיטעט“ האָבן געקוקט אויף דער נייער ייִדישער ליטעראַטור נאָר ווי אויף אַ מיטל פאַר אַגיאַטאַציע; קיין ווערט אַליין פאַר זיך האָבן זיי איר נישט צוגעגעבן. אין עס איז קיין חידוש נישט אויף די דאָזיקע העכער האַלפֿ אַסימילירטע יונגע-

לייט. מיר ווייסן דאך, אז כמעט אזוי האָט געקוקט אויף יידיש
 פּרין אין דעם ערשטן באַנד פון זיין „יידישער ביבליאָמעק“. אזוי
 האָבן געקוקט די יידישע פּראָפּאגאַנדירטע אַרבעטער אַליין.
 די יידישע ביבליאָמעק, וואָס איך מיט מיינע חברים האָבן גע-
 געגרינדעט אין האַרבסט 1893, האָט זיך שוואַך אַנטוויקלט. ניט גע-
 ווען קיין געלט. האָב איך מיט אַ יאָר שפּעטער, אין האַרבסט 1894,
 סאָרגעלייגט די פירער פון דער רוסישער אַרבעטער-ביבליאָמעק, זיי
 זאָלן צונעמען אינווערע ביכער און גרינדן ביי זיך אַ יידישע אָפּטיילונג.
 די רוסישע אַרבעטער-ביבליאָמעק האָט איך עקסיסטירט אומלעגאל,
 נאָר מיט איר האָט זיך שטאַרק אינטערעסירט די אינטעליגענטע
 יוגנט, און זי האָט געהאַט גענוג געלט מיטלען. דאָס איז געווען
 די צייט פון אַברום גאַרדאָנאָ (אַברום ריעזשיק) אָפּאָזיציע, בעת די
 יונגע אַרבעטער-דייען האָבן זיך געטיילט אויף אָנהענגער פון אַנט-
 וויקלונג פאַר איינצלע אױסדערוויילטע יידישע אַרבעטער אױף רו-
 סיז און אויף אָנהענגער פון אַגאַטציע פאַר די ברייטערע יידישע מאַסן
 אין יידיש. ביידע צדדים האָבן געפּודט אַ שאַרפּן קאַמף פאַר דער
 אַרבעטער-ביבליאָמעק. פאַר דער אָפּאָזיציע איז די ביבליאָמעק געווען
 וויכטיק, ווייל דאָס איז דאָך אַנטוויקלונג, און אין רוסיז. די אַנט-
 הענגער פון אַגאַטציע ווידער האָבן זיך געיאָגט נאָך דער ביבליאָמעק,
 ווייל זי איז געווען אַ פעסטע אינסטיטוציע, וואָס האָט צוגעצויגן
 די בעסערע אַרבעטער, פון וועמען מען האָט געהאַפּט אױסצובילדן
 אַגאַטאַרן. וויז דעם, האָבן זיי נאָך אַליין געקוקט מיט אַ פאַ-
 זונדערן דרך-אַרץ אויף אַ רוסיזן בוך. די אָנהענגער פון אַגאַטציע
 האָבן זיך באַצויגן צו מױן פּאַרשלאָ: גאַנץ קאַלט, די אָפּאָזיציע—
 שאַרף געגנעריש, און איך בין שוין געווען זיכער, אז מױן פּאַרשלאָ
 וועט דורכפאַלן. פּלוצלונג האָט אַלמער דער קאַנאַשן-מאַכער, פון
 דער אָפּאָזיציע, אַן אינטעליגענטער אַרבעטער פון די ערשטע צו-
 געצויגענע, זיך אָנגערופּן: „איך פאַרשטיי ניט, ווי קאָן מען זיין
 קעגן אַ יידישער ביבליאָמעק... דאָס איז דאָך אַנטוויקלונג. זאָל
 דער יידישער אַרבעטער דערפּילן דעם טעם פון אַנטוויקלונג אין
 זשאַרגאָן, וועט ער פאַלד איינזען, אז ער קאָן דאַרמין ווייניק
 געפינען, און ער וועט נאָך שטאַרקער פאַדערן רוסיז.“ אַלמערס

ווארט האט געווירקט, און מוין פארשלאג איז אָנגענומען געוואָרן. איך מוז דאָ נאָך באַמערקן, אז אויף יענער זיצונג פון דער ביבליאָ-טעק קאָמיטע האָבן אַלע אָנטיילנעמער גערעדט רוסיש.

עס זיינען געווען אַרבעטער-טוער, ביי וועלכע דאָס וואָרט זשאַראָן איז לויט אינערציע געבליבן אויף דער צונג אין אין גע-דאַנקען אַפילו עטלעכע יאָר נאַכדעם, ווי דער פונד האָט שוין גע-האַט אָנגענומען זיין נאַציאָנאַלע פּראָגראַם. אַ מענטשן, וועלכער קען שרייבן ייִדיש, האָבן זיי גערופן „זשאַראָניסט“. אין די יאָנאר-טעג פון 1905 בין איך געקומען קיין וואַרשע „אַרבעטן“. איך האָב מיטגעבראַכט אַ פּאַרחתמעטן פּריוו פונם צ. ק. די פּאַרשטייערין פונם וואַרשעווער קאָמיטעט האָט געעפנט דעם פּריוו, דורכגעלייענט און געזאָגט מוט אַ קאַלטן שמייכל אין רוסיש: מ'שרייבט מיר, אַז איר זיט אַ זשאַראָניסט. זייער גוט. מיר דאַרפן טאַקע אַצט האָבן אַזאַ איינעם, וואָס זאָל קאָנען שרייבן לייכט פּראָקלאַמאַציעס... דער ערשטער, וואָס האָט אין דער לעגאַלער ייִדישער ליטעראַטור אין היסלאַנד אָפן און קלאַר אַרזיסגעזאָגט דעם געדאַנקען, אַז ייִדיש איז אינער נאַציאָנאַלע שפּראַך, איז, דוכט זיך, געווען אַברהם ריווען אין יאָרפּיך „פּראָגרעס“, וואַרשע 1899.

די געלט-מיטלען פון די זשאַראָנישע קאָמיטעטן זיינען לויט-ערך געווען קליין. זיי זיינען באַשטאַנען פון מיטגלידע-אַפּצאלונגען און פון הכנסות פון אַוונטן, אויף וועלכע מען האָט געלייענט פּרעזן אין פינסקין. דער זשאַראָנישער קאָמיטעט פלעגט מאַכן זיינע פּאַר-דעוונגען פאַר דער אינטעליגענטער יוגנט. אָבער אין דער זעלביקער צייט פלעגן פּרעזעס און פינסקיס זאָבן פּאַרגעלייענט ווערן אויך פאַר אַניטאַטאָרן-אַרבעטער און מען פלעגט זיי דערפּי דערקלערן, ווי זיי זאָלן די דאָזיקע זאָבן אויסמייטשן פאַר ברייטע אַרבעטער-קרייזן לשם אַניטאַציע. ביי אַ טייל פון דער יונגער אינטעליגענץ איז איין צייט געוואָרן אַ שטיקל מאַדע צו גיין אויף ייִדישע פּאַרלעוונגען. אויף די פּאַרלעוונגען פונם קאָמיטעט פלעגן אַמאָל פּאַרבלאָנדזשען אַפילו זינגע חובבי ציון. דער זשאַראָנישער קאָמיטעט פלעגט צורופּשטעלן קליינע ייִדישע ביבליאָטעקן פאַר אַזעלכע קלענערע שמעט, ווי אַשמנע, סמאָרגאָן, לידע, וואו די אַרבעטער-באַוועגונג האָט ערשט אָנגע-

הויבן צו שפראצן. אָבער די הויפט-אויפמערקאמקייט האָט מען גע-
ווענדט אויף פאַרלענגערישער אַרבעט. דער קאָמיטעט האָט אין ווילנע
איבערגעדרוקט אין באַזונדערע ביכלעך פּרצעט „שמריימל“ און פינסקיס
„חיים משרת“, און האָט זיי פאַרקויפט דורך פאַקטורעגער צו 3
קאָפּיקעס. „פּאַנציע שווייט“ האָט די ווילנער צענוזר ניט דורכגע-
לאָזן. פּרצעט „זיס-מוז-בלעמלעך“ האָבן סוף 1895 אויפגעהערט אַרויס-
צוגיין. ערשטנס, איז ניט געווען קיין געלט, צווייטנס, האָט די
צענוזר אָנגעהויבן קוקן מיט צו שאַרפע אויגן, אַזוי, אַז עס איז
געוואָרן אוממעגלעך איינצוהאַלטן זייער פּריערדיקן כאַראַקטער.

דער זשאַרגאַנישער קאָמיטעט האָט גענומען ווכן אַן אנדער
פאַרלאַג, מיט וועמען זיך צו פאַרבינדן. אין 1895 האָבן א. קאָטיק
און א. ברעסלער געעפנט אין וואַרשע אַ פאַרלאַג פון פאַפּולער-
וויסנשאַפטלעכע ביכלעך. די ערשטע צוויי ביכלעך, וואָס זיי האָבן
אַרויסגעלאָזן, זיינען געווען: פּאָולאָאָמיש „הוי האָבן מענטשן גע-
לעבט מיט אייניקע טויזנט יאָר צוריק“ און קאָראַפּטשעווסקי „ערציי-
לוינגען וועגן ווילדע מענטשן“, ביידע איבערגעזעצט. בכלל האָט
מען דעמאָלט געהאַלטן, אַז אָנהויבן אַנטוויקלען אַן אַרבעטער דאַרף
מען ניט אנדערש ווי פון שישת ימי בראשית; די ערשטע פאַרלעזונגען
דאַרפן זיין וועגן פאַרהיסטאָרישן מענטשן. אַ באַזונדער אויפמערק-
זאַמקייט האָט מען, פאַרשטייט זיך, געלייגט אויף דעם פאַרהיסטאָ-
רישן קאָמוניזם. די ערשטע צוויי ביכלעך פון דעם נייעם פאַרלאַג
זיינען געווען שלעכט אויסגעקליבן און נאָך ערגער איבערגעזעצט.
אָבער די פּונוה איז געווען אַ גוטע. א. קאָטיק איז געווען איינער פון
די ערשטע יידישע סאַציאַליסטן אין וואַרשע, פון די פּיאָנערן, ער
איז געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט טימאָפּיען (צ. קאַפּלאָן). און
ווען דער ווילנער זשאַרגאַנישער קאָמיטעט האָט אָנגעהויבן זיין פאַר-
לענגערישע טעטיקייט, האָט ער זיך פאַרבונדן מיט קאָטיקן (א. ברעס-
לער איז באלד אינגאַנצן אָפּגעשטאַנען פונם פאַרלאַג) אויף פאַלגנ-
דיקע תנאים: ביכלעך ווערן באַשמעלט אין רעדאַקטירט אין ווילנע;
זיי ווערן געדרוקט אין וואַרשע אונטער דער פּרעסע „א. קאָטיקס
אויסגאַבן“. פאַר די דריי יאָר, וואָס דער זשאַרגאַנישער קאָמיטעט
האַט עקזיסטירט, האָט ער אין קאָטיקס פאַרלאַג אַרויסגעגעבן פאַלגנ-

דיקע ביכלעך: 1) סוודערסקי, ארבעט אין קאפיטאל, א פאפולערער פאליטישער עקאנאמיע, איבערגעזעצט פון פויליש. 2) חיה ועלדעס - ווינטער-אונטן, פאפולער-וויסנשאפטלעכע שמועסן איבער דעם צוזאמענשטעל פון שטאף, ערשטער אונט. 3) קודריאזוסקי - אדם הראשון הורות אדער די פארהיסטארישע צייט פון מענטשן (מיט 14 צייכענונגען). 4) סיפאוסקי - סאקראטעס דער גריכישער פילאזאף. 6) יאנושעווסקי - וועגן לופט. 6) קוראזשקין - פלאנצן-לעבן. 7) רובאקין - דער וידע צייט און 8) חיה ועלדעס - ווינטער-אונטן, צווייטער און דריטער אונט (די נומער 8-7 זיינען איבערגעזעצט פון רוסיש). די איבערזעצונגען, וואס דער „ווארטאגאנישער קאמיטעט“ האט אפגעדרוקט, זיינען געווען נישט אין ערך בעסער, אידער די ערשטע צוויי, וואס קאזשקין און ברעסלער האבן פריער ארויסגעגעבן אויף זייער אייגענער אחריות. אונטער פסעוודאנים חיה ועלדעס האט זיך באהאלטן דער שרייבער פון די דאזיקע שורות. (חיה האט געזאלט מאכן ח. י. העלפאנד און ועלדעס האט מען גערופן מיין מאמען. אין מיין ערשטן פסעוודאנים איז נאך געלעגן א שטיק ישיבה-בחדרישע פמלנות). געווען דעמאלט אין רוסיש זייער א פאפולערער ביכל „פראקטאיע סלאווא א מודריאנאי נאקע“, שמועסן וועגן כעמיע אין א האלב בעלעטריסטישער פארהאט מיט ביישפילן פונם פייערשן לעבן. דער ווארטאגאנישער קאמיטעט האט באשיטמט, אנטשרייבן אויף דער ועלביקער טעמע און אויך אין א האלב בעלעטריסטישער פארהאט א ביכל אין יידיש. ווינטער 1895-1896 בין איך ווידער געווען א לערער אויף א ישוב ביי א רייכן מילנער. איך האב מיטגענומען מיט זיך א צענדליק ביכער ווען דעם צוזאמענשטעל פון שטאף און האב דארטן אויפן מיל אנגעשריבן דאס ערשטע ביכל „ווינטער אונטן“, אומגעפער 2 א האלב דרוק-בויגן. דאס 2טע ביכל (אומגעפער 4 א האלב בויגן) איז אנגעשריבן געווארן אין ווילנער פאליטישער סארמע, וואו איך בין געזעסן פון יוני 1896 ביז סוף מאי 1897. ביידע ביכלעך זיינען ארייס אין איין צייט, זומער 1897. בעת איך האב געשריבן די „ווינטער אונטן“, איז מיין אמביציע געווען: אנטשרייבן א זאך, וואס זאל שטיין נישט נישט דעיקער פון בן-אריהם „א וועלט מיט וועלטלעך“. און שפעטער.

בעת דאָס ביכל איז אַרויס, האָט מען מיר די גרעסטע שמחה פאַרשאַפּט, ווען מען האָט געזאָגט: „ווינטער-אַונטן“ זיינען אַ צווייטע, וועלט מיט וועלטעלעך“. בעת דער מאַנוסקריפּט פונעם ערשטן ביכל איז געווען ביי קאַטיקן, האָב איך באַקומען אַ גרויסן בריוו פון פּרעז, אין רוסיש. ער האָט געלייבט מיין ביכל, ער האָט מיר אָפּער געראַטן איבער-צומאַכן איין אָרט. אינם ערשטן קאַפיטל, וואו דער לערער גורסקי באַווייזט זיינע צוהערער די גרויסע באַדייטונג פון וויסנשאַפּט, זאָגט אַ יידישער קאַראַביניק מוט שפּאַט: „וואָס פאַר אַ נייעס קאָן די אויפּטאַן. אייער וויסנשאַפּט? שלמה המלך האָט דאָך שוין לאַנג געזאָגט: „אין כל חדש תחת השמש“ — נימאָ קיין ניים אויף דער וועלט“. דער לערער גורסקי ענטפערט מיט אַ לאַנגער רעדע, וואָס איר קרצער אינהאַלט איז: „בעת מען דערווייזט אייך עפעס מיט שכל, מיט לאַגיק, זאָלט איר ניט פרעגן קיין קשיות פון פּאַרקים און גמרות. די פּאַרקים און גמרות זיינען אויך אָפּט סותר איינע די אנדערע. אין מען קאָן ניט אָפּפּרעגן דעם שכל פון היינט מיטן שכל, וואָס מענטשן האָבן געהאַט מיט טויזנטער יאָרן צוריק“. פּרין האָט געפּאָדערט, איך זאָל דערקלערן דעם, פּאַרק אין כל חדש תחת השמש“ אין זיינען פון דער מאַדערנער וויסנשאַפּט. דאָס הייסט, די אייביקייט פון שטאַף און ענערגיע. ווי גרויס מיין אַכטונג צו פּרעז איז ניט געווען, האָב איך זיך דאָך דערפון אָפּגעזאָגט. ערשטנס, האָב איך געפונען, אַז איך קאָן ניט שוין אין ערשטן קאַפיטל געבן דעם לעזער אַזא האַרבן באַגריף, וואָס ער וועט אים אפשר קאָנען באַנעמען ערשט נאָך דעם, ווי ער וועט דורכלייענען דעם גאַנצן ביכל. צווייטנס, האָב איך געהאַלטן פאַר אוממעגלעך אַריינצולייגן אינם פּאַרק פון קהלת אַזא מאַדערנעם אינהאַלט, וואָס דער אַלמער פּאַרצייטיקער מחבר האָט בשום אופן ניט געקאָנט מיינען. איך האָב ניט געוואָלט, ביים לעזער זאָל פלייבן דער פּאַלשער איינדרוק, אַז אַלץ, וואָס די וויסנשאַפּט האָט דערגרייכט אין אַ משך פון טויזנטער יאָרן, ליגט שוין פּאַרפאַרן אין אונזער אַלמער תּורה. אויף אַזוי פיל בין איך שוין דעמאָלט פון די משפּילישע וויקעלעך אַרויס. וועגן די ווינטער-אַונטן איז געווען דערמאָנט אין אַ לייט-אַרטיקל אין „המליץ“, געשריבן פונעם רעדאַקטאָר איש יהודי (לעאָן ראַבינאוויטש)

אלוין. ער האָט געהאַט שטאַרקע מענות צו די נייע זשאָרגאַנישע שרייבער בכלל און צו מיר בפרט, פאַרוואָס מיר גיבן די דינסט-מיידלעך דאָס, וואָס זיי דאַרפן ניט. וויל מען צונויף קומען אַ יידיש דינסט-מיידל, האָט ער געשריבן, דאַרף מען איר לערנען, אָו אויב זי קאָכט מיטאַג און זי וויל האָבן אַ גוטע קרעפטיקע פליישיקע זופ, דאַרף זי אַרײַנלייגן דאָס פלייש אין טאַפּ, גלייך ווי זי שטעלט אים צום פייער, בעת דאָס וואַסער איז נאָך קאַלט, וועט דאָס פלייש זיך ביסלעכווייז קאָכן מיטן וואַסער צוזאַמען און וועט אַרויסגעבן אַלע זיינע זאַפּטן. אויב ווידער זי איז אויסן גיט קיין קרעפטיקע זופ, נאָר געשטאַקע זאַפטיקע פלייש, דאַרף זי אַפּרייער אויספירן דאָס וואַסער אין ערשט נאָכדעם אַרײַנלייגן דאָס פלייש. פון דעם ווירקן וואַסער ווערט אַרום דעם פלייש אַ מיין שטייפער שאַלאַכץ, און פּמעט נאָר די זאַפּטן פלייבן אינעווייניק. אָט דאָס וועט דער דינסט-מיידל צונויף קומען; אָבער צו וואָס דאַרף זי וויסן וועגן אַטאַמען און מאָלעקולן? צו וואָס טויגן איר פּוּזיקע און כעמיע?

איך האָב זיך אָפּגעשטעלט אַזוי לאַנג אויף מיינע „ווינטער-אַונטן“, ניט ווייל דאָס ביכל איז עס ווערט, נאָר וויל מיר דוכט, אָו דאָס, וואָס איך האָב דערציילט, איז כאַראַקטעריסטיש פאַר יענער צייט.

האַנאַראַד האָב איך באַקומען 60 רובל. שפעטער, בעת אַלע קאַטיקס אויסגאַבן זיינען געוואָרן דאָס אייגנע פון לידסקים „פּראָגרעס“, האָט לידסקי עטלעכע מאָל איבערגעדוקט מיין ביכל נדוכט זיך, 6 מאָל, אָבער ער האָט קיינמאַל ניט געהאַלטן פאַר נייטיק ניט זיך מישב צו זיין זיך מיט מיר וועגן איבערמאַכן און באַנייען דאָס ביכל, ניט צו באַצאַלן מיר האַנאַראַד פאַר די שפּעטערדיקע אויסגאַבן. דאָס ביכל איז שוין איצט שטאַרק פאַרעלטערט; עס איז לכתחילה אויך געווען צופיל צעקייט און איבערגעחורט, נאָר וויל קיין אַנדער ביכל פון דעם מיין איז אין יידיש ניט געווען, פּלעגט מען די „ווינטער-אַונטן“ באַנוצן אין אַונט-שולן פאַר אַרבעטער נאָך ביזן אָנ-הייב פונם וועלט-קריג.

איז זשאָרגאַנישן קאַמוטעט איז די אַרבעט די ערשטע צייט געווען איינגעטיילט אַזוי: מיט דער פאַרלעגערישער און אַהאַנאַמיטאַרישער

ארבעט איז געווען פארנומען דער עיקר פ. ראָזנמאַל, מיט פאַר-
 שפּרייטן—צילע קלים און א. ראָזנבערג. זומער 1886 זיינען קיין ווילנע
 געקומען פון וויטעבסק ראובן אמסטערדאַם און האַצקיל אוסישקין.
 אמסטערדאַם איז געווען זייער פאַפולער ביי דער יוגנט פון ווי-
 טעבסקער און מאַהילעווער גובערניע. ער האָט אָנגעהויבן אַלס משכיל,
 איז שפעטער געוואָרן אַ חובב ציון, דערנאָך אַ אחד-העמים; אין
 מיטן די ניינציקער יאָרן איז ער געוואָרן אַ סאָציאַליסט. זיין וועלט-
 אָנשוונג איז געווען אַ געמיש פון השכלה, חובת ציון און סאָ-
 ציאַליזם, אַ געמיש, וואָס האָט זיך נאָך ניט אָפגעשטאַנען, ניט
 סינטעזירט. די, וואָס האָבן אמסטערדאַמען געקענט נאָענט, האָבן
 אים געהאַלטן פאַר אַ גרויסן אידעאָליסט, פאַר אַן אויפריכטיקער
 נשמה. מער ווי אַליין, איז ער געווען אַן „אנטוויקלער“, אַרודין.
 וואו ער איז געגאַנגען און וואו ער איז געשטאַנען, האָט ער עפעס גע-
 פּרידיקט, פאַר עפעס אַגירט. אין ווילנע האָט ער צווישן די
 יידישע סאָציאַליסטן די ערשטע צייט קיין גרויסע ראַלע ניט גע-
 קאַנט שפּילן: דאָרטן זיינען שוין געווען אַזעלכע מענטשן, ווי אַלכסבּוד
 קרעמער, וולאַדימיר קאַסאַווסקי. און דאָך איז אמסטערדאַם קומען
 געווען קענטיק. ניט געהאַט קיין קלאַרע נאַציאָנאַלע פּראָגראַם, אפילו
 ניט פאַרגעפילט אַזעלכע, האָט דאָך אמסטערדאַם אַריינגעטאַן
 און די ווילנער יידישע סאָציאַליסטישע קרייזן אַ סך יידישע שטי-
 מינגען. מיט אַ פּאַזונדער ענערגיע האָט ער זיך אָפגעגעבן דעם
 זשאַרגאַנישן קאַמיטעט, וויל דאָ האָט ער זיך געפילט, ווי אין
 דער היים. זיין ראַלע איז אָבער דאָ אויך געווען מער אַ אידעישע,
 ווי אַן אַקטיוו-פּראַקטישע. אַנדערש איז געווען אוסישקין. דאָס איז
 געווען אַן ענערגישע נאַמור. בעת ער איז געוואָרן אַ חובב ציון,
 האָט ער אויף זיך גענומען גיין צופּום קיין פּאַלעסטינע. כדי זיך
 צוצוגעוויינען צו דער לאַנגער נסיעה, פלעגט ער איין צייט גיין
 צופּום פון וויטעבסק אין די נאָענטע שמעטלעך, און ער האָט עס
 געפראַכט אזוי ווייט, אַז ער האָט געקאַנט גיין 40 ווערסט אַ מאָג.
 געוואָרן אַ סאָציאַליסט, האָט ער באלד זיך אָנגעהויבן לערנען אַ
 מלאכה, „אַריין אין פּעל פּינס אַרבעטער“. אין ווילנע ווערט ער
 אַ מיטגליד פּינס זשאַרגאַנישן קאַמיטעט און נעמט אויף זיך צו

פארשפרייטן די נייע ביכלעך אויפן אלטן שטייגער. ער ווערט א פאקן-טרעגער, טראגט ארום פארקויפן די נייע יידישע ביכלעך אויפן שול-הויף און איבער די ווארשטאטן. שפעטער פרווזט ער גיין מיט א קארב ביכער איבער די קליינע שטעטלעך, וואָס ארום ווילנע. זיין אויפמז האָט פארכאפט די פאנטאזיע פון דער אינטעליגענטער יוגנט, אין דער „קניגא-נאַשא“ איז ביי זיי געוואָרן אַ מין לעגענדע.

פארשפרייטן יידישע ביכלעך איז אין פּלוג געווען אַ גאַנץ לעגאַלע זאַך; אָבער אזוי ווי דאָס האָבן געטאָן סאַציאַליסטן, האָט עס שוין אין יענער צייט ממילא פאַקומען אַן אומלעגאַלן כאַראַקטער. די אַרבעט איז ניט געווען אָפּגעגראַענצט פֿון דער אומלעגאַלער טעטיקייט, וואָס די זעלביקע מענטשן האָבן געטאָן. ווען פֿון דער פּראָווינץ איז עמעצער געקומען קיין ווילנע נאָך אומלעגאַלער ליטע-ראַטור אָדער נאָך אַנווייזונגען פֿון צענטער, פּלעגט ער שוין פֿאַר איין גאַנג אַריינגיין אין זשאַרגאַנישן קאַמיטעט נאָך לעגאַלע ביכלעך. אויב נאָך אים איז נאָכגעגאַנגען אַ שפּיאַן, האָט יענער צונויפּגעמישט די דורות און די מענטשן אין איין חשד. אַפֿט פּלעגט מען ביידע סאַרטן ליטעראַטור אָפּשיקן אויף די זעלביקע אַדרעסן. עס האָט אַפּילו געטראָפּן, אַז מען האָט זיי אָפּגעשיקט אין איין פּעקל. חוץ דעם, האָבן זיך אין יענער צייט שוין אָנגעהויבן אָפּטערע הויז-זוכונגען און אַרעסטן, און די זשאַנדאַרמערע האָט געוואָרפּן אַן אויג אויף דעם, וואָס ביי די יידישע פּאַרדעכטיקע אַרבעטער געפינט מען פּעט שטענדיק לעגאַלע יידישע ביכלעך פֿון אַ געוויסן מין. דאָס אַלץ האָט סוף-פֿל-סוף געמוזט ברענגען צו אַ דורכפאַל.

אין דעצעמבער 1896 איז געקומען פֿון וויטעבסק קיין ווילנע נאָך יידישע ביכלעך איינער מענדעלעוויטש. ער איז פּאַרפּאָרן אין אַ האַטעל. און אין איין ווינטער פּאַרנאכט, ווען ביי אים אין צי-טער זיינען געוועסן זיינע לאַנדסלייט און הכּרם אַמטשערדאָם און אויסשיקן, איז פּלוצלונג אָנגעקומען די זשאַנדאַרמערע און האָט זיי אַלעמען אַרעסטירט. גראָד אין יענעם מאָמענט איז אין האַטעל געקומען מיט אַ פּעקל ביכלעך פּאַר וויטעבסק א. ראַזנבערג, איז ער אויך אַריינגעפאַלן. די זעלביקע נאַכט איז אַרעסטירט געוואָרן ביי זיך אין וואוינונג צילע קלייס, און ביי איר האָט מען געפונען

באשטעלונגען, געלט-חשבונות און א ריי אדרעסן פון דער פראווינג.
 מענדעליעוויטש איז געווען נאך א האלב יאָר. די איבעריקע אַרעסטירטע
 האָט די זשאַנדארמיערע אָנגענומען פאַר וויכטיקע פאַרברעכער און
 האָט זיי געהאַלטן אונטערן שלאָס אַנדערטהאַלבן יאָר. דערנאָך האָט
 מען זיי אַרױכגעשיקט אויף דריי יאָר אין קליינע שטעטלעך פון
 מאַהילעווער און וויטעבסקער גובערניע אונטער פאַליציי-אויפזיכט. אויף
 אַמסטערדאַמען האָט די טורמע זייער שלעכט געווירקט. ער איז גע-
 וואָרן טויבלעך, נערוועז. אינם קליינעם שטעטל, וואו מען האָט
 אים פאַרשיקט, איז ער דערטרונקען געוואָרן בעתן באַדן זיך. א-
 שישקין און קליס האָבן שפעטער געאַרבעט אין בינד.
 נאָך דעם אַרעסט האָט זיך די אַרבעט פונם זשאַרגאַנישן קאָ-
 מיטעט ניט אָפגעשטעלט. עס איז געוואָקסן די אומלעגאַלע אַר-
 בעטער-באַוועגונג און צוזאַמען מיט איר איז געוואָקסן די נויט אין
 אַ לעגאַלן ייִדישן בוך. אין יאָר 1897 האָט דער זשאַרגאַנישער
 קאָמיטעט געפונען פאַר נייטיק צו עפענען אין ווילנע אַן אייגענע
 בוך-קראָם. דאָס איז אָנגעקומען שווער. מען האָט געדאַרפט גע-
 פּינען אַ מענטשן, וואָס זאָל געבן זיין פּערן נאַמען אויף אַ האַלב
 מדינא זאָך. אויפן ווילנער שול-הויף אונטער דער קברנישער שול,
 לעבן שכעה קרוואים, האָט איינער אַן עלטערער ייד, סווענציאַנער,
 געהאַלטן אַ קליין ספרים-קרעמל, וואו ער האָט פאַרקויפט מוזות,
 לוחות, ציצית און סידורים. סווענציאַנערס טאַכטער האָט געהאַט
 פאַרבינדונגען מיט די סאַציאַליסטן, האָט מען פאַר געלט געהאַלטן
 די ביכער פונם זשאַרגאַנישן קאָמיטעט ביי סווענציאַנערן אין קראָם
 און פאַר איין גאַנג שוין ביי אים אין שטוב אויך. אין סווענציאַנערס
 קרעמל גופא האָט מען ווייניק פאַרקויפט. קינים פלעגן אַהין קומען
 נאָך אַ מוזז, ניט נאָך אַ ביכל. אָבער דאָס איז געוואָרן אַ פּשרער
 צענטער, וואו מען האָט זיך געקאַנט טרעפן מיט אַ מענטשן פון
 פראַווינג: פון דאָרטן האָט מען געקאַנט פינאַנדערשיקן פעקלעך.
 אַמאָל פלעגט אַהין אַרײַנקומען אַ געוויינלעכער פאַקן-מאַנער, וועל-
 כער האָט שוין געוואוסט, אַז אויף דער נייער סחורה געפינען זיך
 בעלנים און מען קאַן פון דעם אַמאָל פאַרדינען ניט ער-
 גער, ווי פון די אַלטע מעשה-ביכלעך. צו יענער צייט האָט דער

ושאר גאָנצער קאָמיטעט שוין געהאט אַ געזאַלמן אָנגעשטעלמן,
 דאָס איז געווען דער אייבנדערמאָנטער דוד גילדענבלאַט. איצט איז
 ער אַ דאָמיסט אין דובראַווע אָדער אין ליבאַוויטש (רוסלאַנד).
 אין די יאָרן 1895—1898 איז אין בערלין געווען אַ קרייז יידישע
 סמודענמן פון רוסלאַנד. געווען צווישן זיי ציוניסטן-דעמאָקראַטן, וואָס
 האָבן געהאַלטן פון יידיש, למשל, אי. עליאַשעוו (דער שפּעטערדיקער
 בעל-מחשבות); געווען צווישן זיי אויך סאַציאַליסטן. אויף אייני-
 קע פון דעם דאָזיקן קרייז האָט געהאט אַן איינפלוס י. אייזנשטאַט,
 בעת ער האָט אין 1895 יאָר געוואוינט אין בערלין. סוף 1895
 האָט זיך אין בערלין באַזעצט דוד פינסקי און ער איז געווען נאָ-
 ענט פאַרברנדן מיט דער דאָרטיקער רוסיש-יידישער סמודענטשאַפּט.
 אין דעם קרייז איז אַריין י. דאָוידסאָן, שפּעטער אַן איסקראָווער,
 אַן אַסימילאַטאָר*, צו יענער צייט אַ סאַציאַליסט, וואָס האָט זיך
 נאָך נישט אינגאַנצן באַפרייט פון חיבת-ציון-שטימונגען. ער איז גע-
 ווען פאַרברנדן מיט די ווילנער יידישע סאַציאַליסטן בכלל און מיט
 דעם ושאַרגאַנישן קאָמיטעט בפרט. אין יאָר 1898 האָבן דאָויד-
 סאָן, פינסקי און נאָך אייניקע סמודענמן פון דעם בערלינער קרייז
 געגרינדעט אַ יידישע פאַרלעגערישע גרופּע, „צייט-גייסט“.

פּערזענלעך בין איך מיט דער גרופּע „צייט גייסט“ נישט גע-
 ווען פאַרברנדן. איך בין שוין דעמאָלט געווען אַרויסגעשיקט קיין
 קאָטעריןאַסלאַוו אונטער פּאָליציי-אויפוויכט און פלעג קומען קיין ווילנע
 זעלמן. אויף וויפיל איך ווייס, האָט די גרופּע „צייט-גייסט“ געהאַט
 אַ קאָנסערוועניז מיט די ושאַרגאַנישע קאָמיטעטן אין ליטע. פאַרמעל

* אונטער די פּסעוודאָנימען „יעווריי“ אין ק. ק. געשריבן אין
 „איסקראַ“ און „זאריא“ אַרטיקלען קעגן דער נאַציאָנאַלער פּראַגראַם פון בונד.
 צוליב זיין פּסעוודאָנים „יעווריי“ האָט מען אים אין די בונדישע קרייזן גערופן
 „דער ייד פון איסקראַ“. אין 1919 — 20 פלעג איך זיך מיט אים טרעפן אין
 קיעוו אין די מענשעוויסטישע קרייזן. ער איז געבליבן אַן אַסימילאַטאָר אין
 אין די זכרונות וועגן דעם אָנהייב פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג, וואָס
 ער האָט פּרילינג 1920 אין אַבעראַכענעס יידיש געלייענט אין לעקאַל פון
 דער קיעווער קולטור-ליגאַ, האָט ער זיך אַרויסגעזאָגט בפירוש קעגן אונזער
 גייער קולטור-באַוועגונג, ער איז געשטאַרבן אין קיעוו אין 1923.

זיינען די פארשטייער פון די ווארגאנישע קאמיטעטן געווארן אנגענומן פון דער פארלעגערישער פירמע „צייט-גייסט“. יעדער אנענט האט באקומען א קוויטאציע מיט טאלאנען אויפצונעמען באשטעלינגען און האנט-געלט. דאס האט געוואלט פשוט די פארשטייער פון די קאמיטעטן אין די אויגן פון דער רוסישער פאליציי. צי האט די סגולה עפעס געהאלפן, ווייס איך נישט. אין פארלאג „צייט-גייסט“ זיינען ארויס פאלגנדיקע ביכלעך (דעם סדר געדענק איך נישט אקוראט): די לערע פון לעבן (פיוזאלאגיע) באארבעט נאך לונקעוויטש און אנדערע דורך ד. מארדמין (פסעוודאנים פון דוד פינסקי) ערשטער שיעור: דאס בלוט איז דאס הארץ. י. דאוידאן—, די אייביקע מלאמה אין דער נאטור, א פאפולאריזאציע פון דארווינט שיטה וועגן קאמף פארן לעבן; דער זעלבער מחבר האט אנגעשריבן נאך א ביכל: „די נאטור איז די בעסטע שדכנטע“ (א פאפולאריזאציע פון דאר-ווינט געשילעכטלעכן אפסקלייב). איך ווייס נישט, פארוואס יענס ביכל איז נישט געדרוקט געווארן. ד. פולס (פסעוודאנים פון ד. פינסקי)— די אפן, באארבעט נאך ברעם. ד. פינסקי—דראפן און ערב יום-יום-כפור, צוויי ערציילונגען. די לערע פון לעבן: צווייטער שיעור, דאס עסן-פארדייען. די לערע פון לעבן, דריטער שיעור: דאס עסן-מען. יעדער ביכל האט געהאלטן פון 40 ביז 80 זיימן און האט געקאסט פון 10 ביז 20 קאפיקעס. די ביכלעך האבן זיך געדרוקט אין בערלין, נאך פרי מען זאל זי מעגן פארשפרייטן אין רוסלאנד, האט מען זיי אפריער דורכגעפירט דורך ווילנער צענזור.

אין 1898 איז די גאנצע ארבעט פונם ווילנער ווארגאנישן קאמיטעט איבערגעגאנגען צו זיין אנגעשטעלטן קלמן קראפיווינסקי. געבוירן ביי ארעמע עלטערן, פרי א יתום געווארן, געלערנט אין ווילנער ישיבות, געהויערט, ארוימגעגאנגען אפגעריסן, האט ער צו 15 יאר געשריבן העברעישע שירים, און די ווילנער חובבי ציון האבן זיך מיט אים געצאצקעט, ווי מיט א ציקונפטיקן העברעישן פאעט. זיי האבן אים געשיצט, און דערפאר האבן זיי געפאדערט דאנקבארקייט און „אנשטענדיקע אויפפירונג“. קלמן איז געווען א ינגל אן עקשן, מיט א קראנקער אייגנליבע. די באצייג צו זיינע בעלי-טובות האט אים טיף פאלידיקט און ער פלעגט אפט זיין

מיט זיי גראָב, צערייַצט, ווי אַ קליינע חיה. צו 16 יאָר איז ער געוואָרן אַ סאָציאַליסט. ער האָט אָנגעהויבן זיך דרייען צווישן אַר-בעטער — איז אויך געווען אַ לערער אויף אַ ישוב, דערנאָך איז ער געוואָרן אַ פּאַפּיראַסן-מאַכער. אָבער ער האָט געמוזט פּאַרלאָזן די פּאַפּריק, ווייל ער איז געווען זייער שטאַרק קורצזיכטיק. ער האָט געשריבן ייִדישע לידער, און די אַרבעטער האָבן אים גערופן דער פּאַעטיק. זיינע לידער זיינען קיין מאָל נישט געדרוקט געוואָרן. זיי פלעגן אוימגיין געשריבענע פּון האַנט צו האַנט. קיין גרויסן ווערט האָבן זיי נישט געהאַט. ביי מיר אין זכרון האָבן זיך אָפּגעשטעלט נאָר פּאַלגנדיקע 4 שורות:

איך גלויב נישט אין גאָט, אין מלאכי השלום,
 איך גלויב נישט, איך גלויב נישט אין קיינעם אויף דער וועלט.
 איך גלויב נאָר אין שדים, איך גלויב אין טייוואָלים,
 איך גלויב נאָר אין רוחות, איך גלויב נאָר אין געלט.
 די שנאה צו זיינע אַמאָליקע בעלי-טובֿהניקעס, די חובבי-ציון,
 האָט אין קלמנען איינגעפלאַנצט אַ שטאַרקן האַס צו העברעיִש. ער ווערט אַ חסיד פּון פּרצעס בלעטלעך און הייבט אָן זיי ענערגיש צו פאַרשפּרייטן.

קלמן איז געווען זייער אָן אַקטיווע נאָטור, אַ הייסער טעמפע-ראַמענט מיט דעספּאָטישע נייגונגען. זיין ענערגיע איז געווען נישט קיין ריזיקע און גלייכמעסיקע, נאָר אַ טומלדיקע, אַ שפּרינגענדיקע. אַרבעטן קאָלעגיאַל איז פאַר אים געווען פּמעט אוימעגלעך. ער האָט אַ פּולע אויפגעטאָן; אין אַלין, צו וואָס ער האָט זיך גענומען, האָט ער אַריינגעטראָגן אַ סך איניציאַטיוו, אָבער אויך אַ סך צע-וואַרפּנקייט און דעוואַגאַנזאַציע. די חברים האָבן פּון אים שטאַרק געהאַלטן, אָבער זיי האָבן אים נישט ליב געהאַט אין געהאַלטן פאַר אַ מיטגענעם, און זיין אַרט אַרבעטן האָט מען אין ווילנע אַ נאָמען געגעבן קלמניזם. די פּאַציונג, פּון די חברים האָט אים שטאַרק געקרענקט, און ער האָט זיך געפּולט גליקלעך, ווען ער האָט גע-זען, אַז ער איז זיי נייטיק, אַז זיי קאָנען אָן אים נישט אויסקומען. מיטפּת 1899 בין איך געווען אין ווילנע. קלמן האָט זיך מיט מיר פּונאַנדערגערעדט וועגן זיין ראָלע אין דער פּאַווענונג; „איר ווייסט,

ווער קלמן איז איצט? דער ווילנער קאמיעטט פון בונד טוט קיין זאך נישט און קלמנען. קלמן איז דער פירער פון די ווילנער פרי-קאזשטיקעס. קלמן פארשפרייט די נייע יידישע ביכער איבער גאנץ ליטע. קומט עמעצער פון פראווינג, צו וועמען גייט ער אריין? צו קלמנען. ווארט, קלמן וועט נאך ווערן דער פירער פון ווילנער קאמיעטט פון בונד; איר וועט באַלד הערן פון אים, ווי פון אַ גרויסן אַראַטאַר. איר ווייסט דען, וואָס קלמן איז?" איך האָב גע-ענטפערט: „אויב קלמן רעדט אָפט אין אַזאַ טאָן, פאַרשטיי איך, פאַרוואָס מ'האַט קלמנען נישט ליב". ער איז אין כּעס געוואָרן. צווישן די ווילנער אַרבעטער-מענער פלעגט מען טאַקע מיט תּיוק איבער-חזון: קלמן דער אַראַטאַר, קלמן דער אַגיאַטאַר, קלמן דער אַרגאַ-ניואַטאַר...

אין דעם ענין פון פאַרשפּרייטן יידישע ביכער האָט קלמן אייך אַריינגעטראָגן אַ סך טעמפּעראַמענט און ברייטקייט. אים האָט זיך איינגעגעבן צו עפענען אויף הקדש-גאָס אַ יידישע בוך-קראַם אויפן נאָמען פון אַברהם גאַסעלניק. גאַסעלניק איז געווען אַן אָנגעזעענער בוכהאַלטער, מיט אַ רעפּוטאַציע פון אַ פּשרן לייטשן מענטשן. דגם אין דער אמתן איז ער געווען אַ בונדיסט, און האָט מיטגעפילט דעם זשאַרגאַנישן קאָמיטעט. גאַסעלניקס קראַם איז געוואָרן אַ צענט-מער פינגס נייעס יידישן בוך. פון דאָרטן האָט זיך פאַרשפּרייט אַלץ מער אַדער ווייניקער אינטערעסאַנטס, וואָס איז אַרויס אין רוסלאַנד אין אין אמעריקע.

אַ גרויסן חלק אין אַרגאַניזירן דאָס לעגאַלע בוך-געשעפט האָט געהאַט באָריס קלעצקין, וועלכער האָט מיט מיר צוזאַמען געגרינדעט די אייבנדרעמאַנטע יידישע אַרבעטער-ביבליאָטעקל אין ווילנע. שפעטער אַ ביסל איז ער כּמעט אין איין צייט מיט מיר אַריין אין די סאָציאַליסטישע קרייזן. ער האָט זיך שטאַרק פאַראַינטערעסירט מיט דעם „זשאַרגאַנישן קאָמיטעט" און האָט אים ענערניש געשטיצט מיט וואָס ער האָט נאָר געקאָנט. צוליב זיין פּאַטערס געשעפטן פלעגט אים אויסקומען אַרומצופאַרן איבער די שטעטלעך פון ווילנער גובערניע; פלעגט ער דאָרטן פאַרשפּרייטן די נייע ביבליעך, ווכן אָנהענגער, אַניטורן. אין די יאָרן 1895-1899 אין שפעטער איז

קלעצקין געווען ענג פארבונדן מיט אלע אונטערנעמונגען, וואָס זייער צוועק איז געווען אַרױסגעבן און פאַרשפּרײטן לעגאַלע ײִדישע ליטע-ראַטור פאַר אַרבעטער. בעת מ'האַט דעם ענין געדאַרפּט לעגאַליזירן, עפענען אָן אײגענע פּוכהאַנדלונג, איז קלעצקין געווען דער, וואָס האָט אױסגעאַרבעט דעם פּלאַן און האָט גענומען אַ גרויסן אָנטייל אין דער פּראַקטישער דורכפֿורונג.

אײן צײט האָט גאַסעלניקס פּיכער-געשעפט געפּליט. אָבער די אַרבעטער-פּאַווענונג איז שטאַרק געוואַקסן. אײבער די אָפטע אַרעסטן זײנען די רײען פֿון אײנמעליגענמע טוער געוואָרן שײטער. און די וואָס זײנען געפּליבן, זײנען אײננאַצן אַוועק אין דער אױטערערדישער אַרבעט, אױף שאַפּן און פאַרשפּרײטן אומלעגאַלע ליטעראַטור, אױף אַרגאַניזירן דעם עקאָנאָמישן קאַמף א. ד. גל. קלמן גיבט האָט אַר-גאַנזירט אין ווילנע אָן אױמלעגאַלן פאַראײן פֿון ײִדישע האַנדלס-אָנגעשטעלטע, און דער דאָזיקער אַרבעט האָט ער אָפּגעגעבן דעם גרעסטן טײל פֿון זײן ענערגיע. וײנטער 1900-1901 האָט דער פּאַר-אײן פֿון האַנדלס-אָנגעשטעלטע, לױט קלמנס אײנציאַטײו, געעפּנט אין ווילנע אױף רודניצקער גאַס אָן אײגענע גאַר-קוך, וועלכע איז פּאַקטיש גלײך פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ סאַציאַליסטישן קלױב. קלמן פּלעגט פּאַרן אין אַנדערע שטעט פֿון ליטע צו גרינדן דאָרטן אײך פאַראײנען פֿון האַנדלס-אָנגעשטעלטע. ער האָט געהאַלפּן צונויפ-הױפּן אין דױנסק אַ קאָנפּערענץ פֿון די דאָזיקע פאַראײנען. אױף דער קאָנפּערענץ איז געלײגט געוואָרן אַ גרונדשטיין פאַר אַ פּאַר-פּאַנד פֿון ײִדישע האַנדלס-אָנגעשטעלטע, לױט דעם מיסטער פֿון דעם בערשטער-פּונד. קלמן איז אַוועק מיט קאַפּ, לײב און לעבן אין דער אומלעגאַלער פּאַווענונג. אין אױם האָט זיך אָנטדעקט אַ פּאַרײטנדיקער רעדנער-מאַלאַנט און ער האָט וײנטער 1900-1901 אַרגאַניזירט עטלעכע דיספּוזן מיט די דעמאָלטיקע פּיאַנערן פֿון דעם פּועל-צײונוס: האַלפּערין, בערגער און סראַלאָוו. די אַרבעט אין פּוך-געשעפט האָט ער פאַרלאָזן. קײן ושאַרנאַנישער קאַמיטעט איז שײן לאַנג ניש געווען. די אַלמע מיטגלידער זײנע זײנען זיך צע-פּאַרן, אַדער מען האָט זײ אַרעסטירט אין פאַרשיקט. קײן נײע זײנען ניש צוגעקומען. גאַסעלניקס געשעפט האָט זיך געהאַלטן אױף

זיך אליין. צו ביסלעך האָבן געארבעט שמואל פערסאָן, ד. לעווין
און א. גאָסעלניקס יינגערער ברודער. אָבער זיי האָבן קיין גרויסע
אַקטיוויקייט ניט ארויסגעוויזן. חוץ דעם, האָבן די ערשטע צוויי אָפּ-
געגעבן אַ סך צייט דער אומלעגאלער באַוועגונג, און דער דריטער
איז נאָך געווען צו יונג. דער געשעפט האָט ניט געלעבט, ער
האָט זיך געשלעפּט. אין פּרילינג 1901 איז געקומען וואַסאַו און
האָט געמאַכט אַ סוף צו זיין לאַנגער גסוסה.

זיי אַמאָל דער זשאַרגאַנישער קאַמיטעט, אזוי איז שפּעטער
גאַסעלניקס בוך-געשעפט קעגן דעם ווילן פון זיינע גרינדער און
פירער געוואָרן אַ צענטער פאַר אומלעגאלער אַרבעט. דאָס איז דאָך
געווען אַ כשרער אָרט, פּלעגט מען דאָרטן אָפּשטעלן צוואַמענ-
טרעפּענישן. דאָס איז געווען אַ כשרער אדרעס, פּלעגט מען אהין
צושיקן בריוו וועגן אַרגאַניזאַציע-ענינים. אהין פּלעגן קומען חברים
פון דער פּראָווינץ זיך דערוויסן, וואו און ווען מען קאָן זען דעם
אָדער יענעם טיטיקן מענטשן. זיי פּלעגן אָפט פון וואַקואַל אַראַפּגיין
צו גאַסעלניקן אין קראָם. און דער כשרער אָרט איז טריף געוואָרן.
ער איז געוואָרן אַ צענטער פון שפּיאַנאַזש. אין פּרילינג 1901 האָט
וואַסאַו געמאַכט גרויסע אַרעסטן אין גאַנצן ראַיאָן פון פּונד, און
מער ווי אומעטום אין ווילנע. דעמאָלט זיינען אַרעסטירט געוואָרן
קראַפּיווויקאָו און פּערסאָן. לעווין איז נאָך פריער אַרעסטירט גע-
וואָרן אין דאַוידהאַראַדאָק, מינסקער גובערניע. גאַסעלניקס בוך-גע-
שעפט איז פאַרמאַכט געוואָרן.

קלמן קראַפּיווויקאָו איז אָפּגעשיקט געוואָרן אין מאַסקווער טור-
מע, וואו ער איז געזעסן אומגעפער אַ יאָר. נאָך דעם ווי ער ווערט
באַפרייט, אַרבעט ער אַ קורצע צייט אומלעגאל אין וואַרשע און
אין זשיטאָמיר און ער ווערט ווידער אַרעסטירט. דאָס מאָל ווערט
ער פאַרשיקט אין אַרכאַנגעלסקער גובערניע. זיין לעבעדיקע נאַמור
האַלט ניט אויס דאָס ליידיק זיצן. ער ווערט נערוועז, פאַלט אַרײַן
אין יאָוש, פאַרלירט דעם גלויבן אין זיך. עס הייבט אים אָן ציען
צו זעלבסטמאָרד. דערצו ווירקן נאָך מיט סיבות פון אינטימען כאַראַקט-
טער. אין האַרפּסט 1904 באַווייזט זיך אַ מעגלעכקייט צו אַנטלויפן,
זיך אומצוקערן צו דער „אַרבעט“. קלמן איז ווידער געוואָרן מר-

טיק, לעבעדיק, איפגעהערט צו טראכטן ווען מ׳זיט. אָבער דאָס
אַנטלויפן איז נישט צושטאַנד געקומען, נישט געווען קיין מעגלעכ-
קײט. און אין דעצעמבער 1904 האָט זיך קלמן איפגעהאַנגען. אַ
פאַרשיקטע חכמע, וואָס האָט געוואוינט אין איין דאָרף מיט אים,
מ. ש., האָט שפּעטער באַשריבן קלמן׳ס לעצטע טעג אין אַ סקיצע
„איין ווייטן צפּון“, אָפּגעדרוקט אַפּרייל אין דער פּונדלישער „פּאָלקס-
צײַטונג“ אין יאָר 1906, אַרױס דערנאָך אין אַ באַזונדערער איינגאַבע
אין ייִדיש און רוסיש.

די אַרבעט, וואָס די זשאַרגאַנישע קאָמיטעטן האָבן אָנגעהויבן,
איז איבערגעריסן געוואָרן. די פּאָפּולער-וויסנשאַפּטלעכע ביכלעך, וואָס
לידסקיס פּאַרלאַג „פּראָגרעס“ האָט אַרױסגעגעבן אין די ערשטע יאָרן
פּינע נייעס יאָרהונדערט, זײַנען געווען איבערגעדרוקט פּון קאָמיטעס
אָדער פּון אַמעריקאַנער איינגאַבן. חוץ דעם, איז דער פּאַרלאַג „פּראָ-
גרעס“ געווען אַ רײן קאָמערציעלע אונטערנעמונג, אָן אַ אידענטישן
איינערשלאַג. אין יאָר 1903 האָט א. קאָמיטע געפרוּווט מאַכן אויפֿ-
לעבן זײן פּאַרלאַג אין ביאַליסטאָק, וואו ער האָט דעמאָלט געוואוינט.
אָבער דערמין איז גאַרניש אַרױסגעקומען. מער קיין פּראָבעס פּון
לענאַלע איינגאַבן האָבן די סאַציאַליסטן אין יענע יאָרן נישט גע-
מאַכט, נישט געווען אין חוסלאַנד קיין פּרײַע קרעפטן פאַר דער דאָ-
זיקער אַרבעט. און אין אויסלאַנד זײַנען שוין דעמאָלט געווען אַ
הױפּט ביכל פּונדליסטן, סאַדענמן און פּאָליטישע עמיגראַנטן. דער
אויסלענדישער קאָמיטעט פּון פּונד האָט אַנטוויקלט אַ גרויסע לי-
טעראַריש-פּאַרלעגערישע מעטיקײט. צוזאַמען מיט צײַטשריפטן און
פּראָשורן, וואָס האָבן דירעקט באַדינט די באַוועגונג, האָט ער אַרױס-
געגעבן אַ סך ביכלעך אויף געוועלשאַפּטלעכע מעמעס, וואָס וואָלטן
אין חוסלאַנד נישט דורכגעגאַנגען דורך דער צענזור, וועלכע איז צו
אַ ייִדישן ביכל געווען נאָך שטרענגער, ווי צו אַ רוסישן. ער האָט
אויך אַרױסגעגעבן אייניקע בעלעטריסטישע זאַכן, ווי פּינסקיס באַוואוסטע
דראַמע „די פּאַמיליע צבי“, וועלכע האָט אין חוסלאַנד דעמאָלט
פּשוט אומן נישט געקאָנט געדרוקט ווערן. די לאַנדאַנער און זשענעווער
איינגאַבן האָבן זיך אָפּט מער פאַרשרײַט אין חוסלאַנד, ווי לענאַלע
ביכלעך, געדרוקטע אין ווילנע אָדער וואַרשע. די אַרבעטער-באַ-

וועגונג איז אויסגעוואקסן ניט בלויז אין צאל, נאָר אויך אין באַ-
וואוסטווייז, און ריידן וועגן אַ געזעלשאַפּטלעכער פראגע כּוּמֶן האַלפֿן
בויל האָט מען שוין ניט געקאָנט.

די איבערגעריסענע מעטיקייט פון די זשאַרגאַנישע קאָמיטעטן
איז ווידער אויפגענומען געוואָרן ערשט אין זומער 1905. אונטערן
דרוק פון דער רעוואָלוציע איז די צענוור צו יענער צייט געוואָרן
אַ סך ווייכער.

סוף 1905 איז אין וואַרשע ביים אָרטיקן קאָמיטעט פון „בונד“
געגרינדעט געוואָרן אַ פּאַרלאַג אונטערן נאָמען „אַרבעטער-שטימע“,
וואָס האָט אַדיסונגעגעבן לעגאַל אַ ריי פּאַפּולער-וויסנשאַפּטלעכע בראַ-
שורן, וועלכע זיינען פריער געדרוקט געווען אין זשענעווע. ווי קאָנסקוס
„ערפורטער פּראָגראַם“, „אויף מאַרגן נאָך דער סאַציאַלער רעוואָ-
לוציע“, א. אָנ. ס׳איז אינטערעסאַנט, אַז די באַוואוסטע בראַשור פון
ז. ליבּנעכט—„שפיגען און פּליגען“ איז פּאַרקייט געוואָרן אויף
די גאַסן פון וואַרשע אין 10,000 עקזעמפּלאַרן, צו 1 קאָפּיע אַ
שטיק.

דעם 12-טן דעצעמבער 1905 איז פּאָליציי באַפּאלן דעם סקלאַד
פון פּאַרלאַג (נאָוואָליפּיע 17) און האָט קאָנפּיסקורט אליין, וואָס
זי האָט געטראָפּן אויפן אָרט. די ביכער, וואָס זיינען בעת-מעשה
אין סקלאַד ניט געווען, האָט זיך דעם צ. ק. איינגעגעבן איבערצו-
טראַנספּאָרטירן קיין ווילנע, וואו עס איז אין אָנהויב 1906 געגריי-
דעט געוואָרן דער באַוואוסטער פּאַרלאַג „די וועלט“. צו די נע-
ראַטעוועמע ביכער האָט מען צוגעקלעפּט אַ ניי שער-בלאַט מיט
דער פּירמע „די וועלט“ און זיי האָבן געלייגט דעם גרונדשטיין פאַר
דעם דאָזיקן פּאַרלאַג, וואָס האָט אין אַ סך אַ גרעסערער מאָס
געטאָן די אַרבעט, וועלכע די „זשאַרגאַנישע קאָמיטעטן“ האָבן אָנגע-
הויבן מיט 11 יאָר פריער.

דער פּאַרמעלער אייגנטימער פונם פּאַרלאַג „די וועלט“ איז
ווידער געווען א. גאַסעלניק, וועלכער האָט פאַר דער גאַנצער צייט
איינגעהאַלטן זיין כּשרן נאָמען, ווייל ער האָט קיין אַקטיוון אָנטייל
אין דער אַרבעטער-באַוועגונג ניט גענומען.

כאַראַקטער-שטריכן

פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג

I

די שטאַרקסטע זייט פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג איז שטענדיק געוועזן - אַרגאַניזאַציע. אין פּרט פון אַרגאַניזאַציע איז דער בונד געווען אַ מוסטער פאַר אַנדערע אַרבעטער-פאַרטייען אין רוסלאַנד. פון וואָנען האָט זיך עס גענומען? ווי קומט אַזאַ זאַך צו יידן, וואו אויף 10 קעפּ זיינען פאַראַן 11 מיינונגען?

געוואוינלעך שרייבט מען עס צו דעם פאַקט, וואָס די יידישע מאַסן האָבן דורך לאַנגע הונדערטער יאָרן געהאַט זייערע חברות פאַר רעליגיעזע ענינים, צדקה און זעלבסט-הילף. ביי אַ פּאַלק, וואָס האָט אומעטום געוואוינט צווישן פרעמדע, האָבן אַזעלכע חברות געמוזט אויסוואַקסן און ווערן אַן אַנשפאַר, אַ מין פעסטונג; און אָט די חברות האָבן עס איינגעוואַרצלט אין די יידישע מאַסן אַן אָנגרייטיקייט און געוואוינשאַפט צו אַרגאַניזאַציע. אָבער אויסער די חברות, האָט דאָ געווירקט נאָך אַ וויכטיקער פאַקטאָר, שוין ניט פון דער געשיכטע, נאָר פון דער געגנוואַרט - אַ חסרון, פון וועלכן ס'איז אַרויסגעוואַקסן אַ מעלה, אַ נויט, וואָס האָט געבראַכט צו אַ טונג.

די יידישע אַרבעטער פאַרמאָגן ווייניק בלינדן אימפעט. דאָס, וואָס מ'רופט סטיכיאישקייט, אַנטשטייט אין גרעסערע מאַסן, ווען זיי געפינען זיך צוזאַמען. דאָס וואַקסט אויס אין דער גרויסער אינדוסטריע, וואו הונדערטער און טויזנטער אַרבעטער זיינען פאַראייניקט דורך דער פאַבריק. דאָרטן

פלאקערט אויף יענע מעכטיקע מאַסן-שטימונג, וועלכע פאַר-
שלינגט דעם באַוואוסטזיין און דעם ווילן פון יעדן
איינצלנעם, שלעפט אַוועק דעם יחיד נאָך זיך, ווי דער ים
אַ טראָפּן; די סטיכיע, וואָס איז אַ סך גרעסער און מעכטיקער,
איידער דער סך הכל פון די איינצלנע פּוּחות, וועלכע
שטאַלן זי צונויף; די סטיכיע, וועלכע הויבט זיך אויף און
פאַלט אַראָפּ ניט צונויפגערעדט, ניט לויט אַ קאָמאַנדע, נאָר
אַזוי ווי פון זיך אַליין, פּלוּצלינג, און קאָן אַמאָל אין איין
טאָג געבן אַזעלכע רעזולטאַטן, אויף וועלכע אַן אַרגאַניזאַציע
וואָלט געדאַרפט אַרבעטן חדשים און יאָרן. די יידישע
אַרבעטער, וועלכע זיינען מער ווי אַלץ געווען פאַרנומען
אין מלאכה און הויז-אינדוסטריע, וואו די פּראָדוקציע איז ניט
קאָנצענטרירט, האָבן זעלטן ווען געלעבט אין אַן אַטמאָספּערע,
וואו די סטיכיע קאָן אויספלאַצן. חוץ דעם איז דער יידישער
אַרבעטער ניט קיין נעכטיקער דאַרפסטאַן: די געשיכטע האָט
אים געפורעמט אַזוי, אַז ער איז ווייניק פּרימיטיוו, לאָזט זיך
זעלטן ווען פירן בלויו פון אינסטינקטן. די סטיכיע וויל ניט
וויסן פון קיין חשבון, און דער יידישער אַרבעטער האָלט
נאָכאַנאָנד אין אויסרעכענען זיינע קרעפטן אזוי די קרעפטן
פונם קעגנער.

איך ווייס זייער ווייניק שטרייקן פון יידישע אַרבעטער,
וואָס זאָלן אויסברעכן פון זיך אַליין, אינגאַנצן ניט
אַרגאַניזירט. ווען מען שרייבט, אַז די ערשטע שטרייקן צווישן
די יידישע שניידער אין ווילנע מיט עטלעכע און דרייסיק יאָר
צוריק האָבן זיך אָנגעהויבן פון זיך אַליין - הייסט עס בלויו,
אַז די אינטעליגענטן, די פירער פון דער קרייז-באַוועגונג,
האָבן דערפון פריער ניט געוואוסט. אָבער אין שניידער-פאַך
זיינען שוין געווען עטלעכע פּראָפּאַגאַנדירטע אַרבעטער, וואָס
האָבן די שטרייקן צוגעגרייט. אַזוי האָט דעם ערשטן שטרייק
פון יידישע שניידער אין ווילנע אַרגאַניזירט און אָנגעפירט
מענדל דער דאַמסקער (זיין פאַמיליע געדענק איך ניט. ער
איז פאַרן וועלט-קריג געשטאַרבן אין לאַנדאָן). סטיכיאישע
שטרייקן פון יידישע אַרבעטער ווייס איך פון מיין דערפאַרונג

נאָר אין וואַרשע אין 1905. אָבער וואַרשע האָט דעמאָלט פאַר-
 מאַגט אַ גרויסע צאָל יידישע אַרבעטער און אַ היבש ביסל פון
 זיי האָבן געאַרבעט אין גרויסע וואַרשטאַטן און מיטעלע
 פאַבריקן. ביי די מעכאַנישע שוסטער זיינען געווען פאַבריקן
 מיט אַ פאַר הונדערט אַרבעטער. און דאָס איז דאָך געווען
 אין 1905, ווען די אַטמאָספּערע איז געווען אָנגעגליט, און
 אַפילו די אָפגעשטאַנענסטע אַרבעטער זיינען אַרומגעכאַפט
 געוואָרן פון אַרעוואָלוציאַנערער נערוועזיטעט. איך האָב
 דעמאָלט געפרעגט אַ יידן אין אַ לאַנגער קאַפּאַטע: ווי אזוי
 איז איך אַרויף אויפן זינען צו שטרייקן? האָט ער מיר גע-
 ענטפּערט: היינט שטרייקן אַלע. אַפילו בהמות וועלן באַלד
 דערקלערן אַ שטרייק... און וועגן דער סטיכיאישקייט פון יענע
 שטרייקן לאָזט זיך נאָך עפּעס זאָגן: ווי נאָר אַזאַ שטרייק
 האָט אויסגעבראַכן, איז מען באַלד געקומען צו דער
 אַרגאַניזאַציע: קומט, פירט אָן, העלפט! די אָפגעשטאַנענסטע
 אַרבעטער האָבן שוין דעמאָלט געוואוסט, אז עס איז פאַראַן
 אַן אַרגאַניזאַציע, און, אָנהויבנדיק זייער שטרייק, האָבן זיי
 לכתחילה אויסגערעכנט אויף איר הילף.

קאָנט איר זיך פאַרשטעלן אַ סטיכיאישן שטרייק ביי
 זאָקנמאַכערקעס, וועלכע אַרבעטן צעזייט און צעשפרייט, צו
 איינע, זעלטן צו 2-3 אין איינעם? ווי האָט געקאָנט פאַרקומען
 פון זיך אַליין וועלכע ניט איז אַקציע ביי יידישע שוסטער
 אָדער שניידער אין ווילנע, וועלכע האָבן געאַרבעט אין קליינע
 וואַרשטאַטן, און אַן אונטערנעמונג פון 10 אַרבעטער איז ביי זיי
 געווען אַ זעלטענער אויסנאַם? בפרט אין אָנהויב, ווען די
 פאַגריסן שטרייק, קאַמף וכדומה זיינען פאַר 999 פון טויזנט
 געווען תרגום לשון. די פּראָדוקציע גופא האָט ניט פאַראייניקט,
 די סטיכיע האָט ניט אָנגעצונדן; אַן אַרגאַניזאַציע האָט מען
 זיך פון אָרט ניט געקאָנט רירן. דער קלענסטער טריט האָט
 געקאָנט געשטעלט ווערן נאָר צונויפגעערעדט, פּלאַנמעסיק.
 אַרגאַניזירט. אויף דער אַרגאַניזאַציע האָט מען דאָ געמוש
 שווער אַרבעטן; יעדער שטיין אירער האָט געקאָסט אַסך פּוּחַ
 און מוּחַ. און קוים איז זי געשאַפן געוואָרן, האָט מען נאָכ-

אנאנד געציטערט, מ'זאל זי ניט פארלירן. יעדער באוואוסט-
זיניקער ארבעטער האט געוואוסט: מיט דער ארגאניזאציע
איז ער א קראפט, אן איר איז ער גאר נישט. אין אקטאבער
1897 קלייבט זיך ציוניף דער ערשטער, דער גרינדונגס-
צוזאמענפאר פון בונד - וועגן וואס רעדט מען? וועגן פראגראם?
ניין, מ'לייענט באריכטן און מ'באהאנדלט די פראגן פון
ארגאניזאציע. אויף וויפיל איך ווייס, האט מען אויפן צווייטן
צוזאמענפאר אויך וועגן קיין אנדער זאך, אויסער ארגאניזאציע,
ניט גערעדט. איז עס ניט כאראקטעריסטיש?

און מע מוז נאך נעמען אין אכט, אז די בונדישע
ארגאניזאציע איז אויסגעשמידט געווארן ביי אומלעגאלע
באדינגונגען, אין דער אטמאספערע פון קאנספיראציע און
מאטיריערטום. האבן די יידישע מאסן אריינגעטראגן אין איר
די אייגנטימלעכע פארויכטיקייט, וואס איז אויסגעוואקסן אין דער
יידישער פסיכיק אין משך פון הונדערטער יארן רדיפות און
רעכטלאזיקייט; האבן זיי זי איינגעהילט אין א שטראלן-
קראנץ, פארוועבט מיט דער ספעציפיש-יידישער סענטימענט-
טאליטעט. ביי די סאציאל-דעמאקראטן בכלל, ביים בונד בפרט
איז ווייניק אנטוויקלט דער קולט פון פערזאנען; די יידישע
מאסע האט אבער געהאט א באדערפעניש אין עפעס אזוינס,
וואס זי זאל קאנען פארהייליקן. האט זיך אויסגעארבעט א קולט
פון דער ארגאניזאציע. דער צענטראל קאמיטעט איז געווארן
א מין קודש-קדשים. „די ארגאניזאציע האט באשלאסן“ - דאס
איז געווען א געבאט, ניט ווייניקער הייליק, ווי די אלטע
תרי"ג מצוות.

אין 1906-1902 זיינען אין בונד געווען טוער, וואס זייער
מוח איז נאכאנאנד געווען פארנומען מיט די פארמען פון
ארגאניזאציע, מיט אירע איינצלהייטן. אין דער צייט פון
„אונטערערדישער“ ארבעט איז עס אין דער אמתן געווען
א שווערע פארוויקלטע תורה. אין 1906, בעה די באדינגונגען
האבן זיך אפיסל געביטן, פלעגט מען ביי אונז גוטמוטיק
אפלאכן: „דער חבר יונה קען אנשרייבן א דיסערטאציע וועגן
די רעכט פון דער „סכאדקע“ אין אלטן גריכנלאנד...“ אבער

אפילו די אפלאַכער האָבן געפילט די גרעסטע אַכטונג צו די „פראָפעסאָרן פון אַרגאַניזאַציע-רעכט“, וועלכע זיינען געווען סוביעקטיווע שלוחים פון דער אַביעקטיווער נויטווענדיקייט דאָס אַלץ דערקלערט אונז, פאַרוואָס דער יידישער אַרבעטער איז גרייט צו גיין אויף די גרעסטע פרינציפיעלע פשרות, אַבי אינצוהאַלטן די גאַנצקייט פון זיין אַרגאַניזאַציע, אַבי אויסצומיידן אַ שפּאַלטונג. די דאָזיקע היפּערטראָפּיע פון דעם אַרגאַניזאַציע-געפיל האָט געהאַט אויך שוואַכע זייטן. דאָס שטענדיקע ציטערן איבער איר האָט געמאַכט די אַרגאַניזאַציע פון די יידישע אַרבעטער צו ענג פאַרן קאַמף פון מיינונגען; די מינדערהייט האָט זיך אין איר געפילט צו שטאַרק געפונדן. די צו שטריינגע דיסציפלין, די שטרעבונג אַלץ צו רעגולירן פון אויבן האָט אָפט געפּענטעט די אינציאַטיוו. אין שווערע מאָמענטן האָט מען אין בונד פאַר-שטאַנען, אַז די אַרגאַניזאַציע דאַרף זיין ניט בלויז פעסט, נאָר אויך עלאַסטיש, אַז צו ענג קאָן אַמאָל שאַדן ניט ווייניקער ווי צו לויז. אין 1906, בעת עס האָט זיך געהאַנדלט אום אַזאַ וויכטיקע פּראָגע, ווי: אַריין צוריק אין דער רוסלענדער ס. ד. פאַרטיי אָן דעם „איינציקן פאַרשטייער“; אין 11-1909, בעת עס זיינען געווען שאַרפע חלוקי דעות איבער די פּראָגן וועגן לעגאַלע און אומלעגאַלע אַרבעט, וועגן נאַציאָנאַלן נייטראַליזם, קאָמפּעטענץ פון דער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, קהילות, פאַרמולד פון רעכט אויף שבת-רו—איז געגעבן געוואָרן אַ גרויסע פרייהייט פון דיסקוסיע; און די אַרגאַניזאַציע איז דערפון ניט אָפּגעשוואַכט, נאָר פאַרשטאַרקט געוואָרן. ניט אַלע מאָל איז אַזוי געווען; ניט אַלע מאָל האָט מען געהאַט אין זינען די נויטיקע עלאַסטישקייט. אָבער פאַרצייכענדיק חסרונות, טאָר מען ניט פאַרגעסן די גרויסע מעלה: די טיפע צו-געפונדנקייט פון די יידישע אַרבעטער צו זייער אַרגאַניזאַציע, דאָס שטענדיקע ציטערן איבער איר האָט געמאַכט די יידישע אַרבעטער-באַוועגונג פעסט צונויפגעשמידט. האָט איר געגעבן אַ מעגלעכקייט אויסצוהאַלטן די ערגסטע צייטן, אַרויסצוגיין גאַנץ פון די שווערסטע קריזיסן.

ווען איך וואָרף אַ קוק צוריק אויף דעם וועג, וואָס דער
ייִדישער אַרבעטער איז דורכגעגאַנגען, רופן ביי מיר אַרויס
די גרעסטע באַוואַנדערונג זיינע געווינסן אויפן עקאָנאָמישן
געביט. איך קלייב זיך ניט צו געבן קיין אָפהאַנדלונג. איך
וויל נאָר אָנוואַרפן אַ פּאַר גראַבע שטויכן.

זומער 1894 האָט אַ קאָנווערטן-מאַכערקע, וואָס האָט זיך
ביי מיר געלערנט „גראַמאַטע“ (לייענען און שרייבן רוסיש)
מיר דערציילט, ווי זי לעבט: איך גיב אויס 9 גראַשן אַ טאָג.
אין דער פרי פאַר אַ פּיים (אַנדערט-האַלבן קאָפּיקעס) צוויי
שוואַרצע קוכנס און אַ גראַשן צושטייער אויף טיי. ביי טאָג
פאַר אַ פּיים ברויט, פאַר אַ גראַשן הערינג און ווידער אַ גראַשן
צושטייער אויף טיי. און ביינאַכט זופּ איך אין דערהיים
גרויפן. — און פלייש? — כ'ווייס, און אַז מ'עסט שוין שבת די פּאַר
לָאָקשן „גאַוויאַדינע“. וואָס האָט מען דערפון? — אַבער אָן
פלייש, וואָס פאַר אַ טעם האָבן די גרויפן? — וואָס רעדט איר?
די מאַמע טוט אַריין אַ שטיקל טוקעווע שמאַץ, צוגעפּרעגלט
מיט אַ ציבעלעקע — אַ מאַכל. און אַז מיט קעפלעך און פּיסלעך
איז גאָר אַ מחיה... איך האָב זיך דערמאַנט: אין גענולאַרנע
פליקן די אַרעמע ווייבער אָפּ די גענו, דערפאַר גיט מען זיי
אַוועק דאָס קעפל מיט פּיסלעך און זיי פאַרקויפן עס צו דריי
קאָפּיקעס אַ גאַנג. מיין מאַמע פּלעגט עס אויך אַמאָל קויפן,
און מיר האָבן הנאָה געהאַט ניט אַזוי פון די גענוצע יוידן,
ווי פון גרויזען די ביינדלעך. עסן מיטאָג פאַר 10 קאָפּיקעס
מיט אַ קניידל, וואָס איז באַשטאַנען פון ברויט מער ווי פון
פלייש — דאָס האָט זיך געקאָנט דערלויבן נאָר אַ „גרויסער
פאַרדינער“.

ווען אַן אַרבעטער-פאַמיליע האָט געוואוינט פאַר זיך
אין אַ קאַמער, האָט זיך עס גערעכנט פאַר אַ לוקסוס. מיין
טאַטע, אַ פּורמאַן, האָט ניט שלעכט פאַרדינט, און מיר האָבן
געוואוינט צוויי פאַמיליעס אין איין קעלער-שטוב מיט צוויי
קליינע פענסטערלעך, וואָס האָבן אַרויסגעקוקט אויפן טראַטואַר.

און אז אונזער שכן, א טרעגער, האָט חתונה געמאַכט אַ טאָכטער, האָט דאָס יונגע פּאָרל דעם ערשטן יאָר געוואוינט אינם זעלביקן קעלער-שטוב. מ'האָט צוגעשטעלט נאָך אַ בעט, פּאַרשטעלט מיט אַ פּאַראַוואַן, דורך וועלכן מ'האָט ווייניק געזען, אָבער אַלץ געהערט – און גענוג. גלייך פון דער חופּה-וועטשערע איז דאָס פּאָרל געקומען צו אונז אין קעלער; דאָרטן איז ביי זיי אויך דאָס ערשטע קינד געבאָרן געוואָרן. איז עמעצער קראַנק געוואָרן, איז מען געגאַנגען צו מיכאַליעווסקין אין דער גביריש-רבנישער רעסטאָראַציע בעטן אַ ביסל הינערשע יויך. דאָס האָט זיך ניט גערעכנט פּאַר אַ נדבּה. ווען איר וואָלט עמעצן געזאָגט, אַז דאָס הייסט אויס-שטרעקן אַ האַנט, וואָלט ער זיך פּאַרחדושט: וואָס טייטש? דאָס איז דאָך אַ רפואה, אזוי ווי אַ קאַפּ מאַלינעס – אַ לאַבונג פּאַר אַ היץ-קראַנקען...

דער אַרבעטסטאַג האָט קיין מאָס ניט געהאַט. זומער איז געווען אַ גרענעץ – דער וון-פּאַרגאַנג. ווינטער האָט מען געאַרבעט ביז 10–11 ביינאַכט, מיט אַ שעה אַ איבעררייס – בין מנחה למעריב. שאַרע גאָדזינע האָט מען עס אין ווילנע גערופּן. ווינטער האָט מען געאַרבעט שבת-צו-נאַכט. דאָנערשטיק און פּאַר אַ יום טוב האָט מען געאַרבעט אַ גאַנצע נאַכט. מאָלט אייך, אַז די אַרבעט איז געווען ניט זייער אינטענסיוו. מ'האָט גענודזיעט. די הענט האָבן געדערעמלט. אָבער קיין פּרייע מינוט האָט מען ניט געהאַט, און דעם געזונט האָט מען געפּטרט די באַהאַנדלונג איז געווען גראָב; זלזולים, אַמאָל אַ קלאַפּ אויך.

אָן דעם קאָן מען ניט אויסקומען, – פּלעגט זיך דער באַלעבאָס פּאַרענטפערן. אַז גאָט וועט דיר העלפּן, וועסט אַליין ווערן אַ באַלעבאָס, וועסטו אויך אזוי טאָן... אַ קליינעם באַלעבאָס פּלעגט מען אַ מאָל געבן צוריק, און עס האָבן זיך געשאַטן גראַבקיטן פון ביידע זייטן. איז דער באַלעבאָס געווען אַ גרעסערער, בפרט פון די „שיינע יידן“, האָט ער געקוקט אויף זיינע אַרבעטער, ווי אויף משרתים, וואָס ער שפּייזט זיי מיט ברויט; און די אַרבעטער גופּא האָבן אויף

זיך אויך אזוי געקוקט. בעת עס האָבן זיך אָנגעהויבן די שטרייקן, האָט אַזאַ מין באַלעבאַס ניט געקאַנט פאַרטראַגן ניט אזוי דעם עקאַנאָמישן היזק, וואָס ער האָט געליטן, ווי די העזה פון די „גראַבע יונגען“. זיי מאַנען ביי אים, פונקט ווי זיי וואָלטן איינגעלייגט אַ חלק... איינער אַ סוחר'ל פון אַט דעם מין האָט נאָך אַ שטרייק געמוזט העכערן זיינע אָנגע-שטעלטע פון 4 רובל אַ וואַך אויף 5. האָט ער אַ לאַנגע צייט נאָכדעם אַלע וואַך פאַרשריבן אין בוך: 4 רובל שכירות; אַ פינטער רובל בגאָלדוואַי...

ווי ווייט מיר זיינען פון דעם אַלעם אַוועק! דאָס איז געווען אינגאַנצן מיט אַ יאָר דרייסיק צוריק, און עס גלויבט זיך קיים. עס זעט אויס, ווי אַ בייזער חלום.

III

דער יידישער פראָלעטאַריאַט האָט געפירט זיין עקאָ-נאָמישן קאַמף מער ווי אַלץ קעגן דער קליינבורזשאַזיע; טיילווייז אויך קעגן דער מיטעלער; די יידישע גרויס-בורזשאַזיע איז עקאַנאָמיש פאַר אים געווען בלויז אַן אַבסטראַקטער באַגריף. זי האָט קיין יידישע אַרבעטער כמעט ניט באַשעפטיקט, און ער האָט זיך מיט איר באַגעגנט פנים אַל פנים נאָר אין פאָליטישן קאַמף. דאָס האָט געמאַכט אונזער עקאַנאָמישן קאַמף קליין אין פאַרנעם; דאָס האָט געשאַפן די טרויעריקע, אָבער אומפאַרמיידלעכע דערשיינונג, וועלכע דער דיכטער לעסין האָט אַמאָל אָנגערופן „קבצן שטרייקט קעגן דלפון“. דאָס האָט אויך געהאַט אַ ריי פאָליטישע נאָכוירקונגען. ווען אַ יידישער אַרבעטער מאַכט פאַר זיך אַ וואַרשטאַטל, גייט ער אַוועק ניט בלויז פון זיין פראַפעסיאָנעלן פאַראיין, נאָר אויך פון זיין פאַרטיי, אַפילו ווען ער איז נאָך געבליבן טריי איר פאָליטישע פראַגראַם. ווייל עס איז אוממעגלעך צו האַלטן אין איין אַרגאַניזאַציע די אַרבעטער מיטן באַלעבאַס, ביי וועמען זיי שטרייקן. דאָס איז פריער פאַר אַלץ פסיכאָלאָגיש אוממעגלעך. ביי די דייטשן קאָנען קליינע בעלי-מלאכות יאָ זיין אין דער

סאציאל-דעמאקראטישער, אפילו אין דער קאמוניסטישער פארטיי, ווייל דער עקאנאמישער קאמף פירט זיך דער עיקר ניט קעגן זיי, נאר קעגן גרויס-קאפיטאל. ביי אונז קאן מען אין א פראבלעטארישער פארטיי גיכער צולאזן א גרויסן סוחר, וואָס זיינע עקאנאמישע אינטערעסן קומען ניט אין קיין דירעקטן קאנפליקט מיט יידישע אַרבעטער, אָדער אַ העכערן באַנק אָנגעשטעלטן, וואָס לויט זיין אַרט לעבן און פּסיכאָלאָגיע שטייט ער נענטער צו דער בורזשאַזיע, איידער אַ יידישן קליינעם בעל מלאכה, וואָס לויט זיין לעבן און פילן איז ער גאַנץ נאָענט צום פּראָלעטאָריאַט.

פאַר איינצלע מענטשן איז עס אַ טראַגעדיע. שוין אין די ערשטע יאָרן פון דער באַוועגונג האָט אָפּט געטראָפּן, אַ פּראָפּאָגאַנדירטע אַרבעטער האָבן ניט געפונען קיין פּלאַץ פאַר זייערע פּעהיקייטן און ענערגיע אין די ענגע ראַמען פון אונזער מלאכה, וואו זיי זיינען געווען פאַרמשפּט אויף אַן אַרעם לעבן; זיי האָבן געהאַט די ברירה: עמיגרירן, זיך לערנען דאָנטיסטיק אָדער - פאַרלייגן אַ וואַרשטאַטל מיט אַ פאַר לערנינגלעך, אַמאָל מיט אַ לוי-אַרבעטער, און אויף אַזאָ אופן מיט אַ ווייטיק אין האַרצן זיך געזעגענען מיט זייערע יוגנט-אידעאַלן. און וויפיל מאָל מאַכט זיך, אַז אַן אַרבעטער איז געצוואונגען צו מאַכן פאַר זיך אַ וואַרשטאַטל, ווייל ער קאָן אין ערגעץ קיין אַרבעט ניט קריגן דווקא צוליב זיין אָנטייל אין דער באַוועגונג. אַנאָמלען, אַראָפּגייענדיק פון אַ לעקציע, טרעף איך אַן אַלטן חבר, וועלכן איך קען נאָך פון סיביר. ער האָט עטלעכע יאָר געאַרבעט אין אַן אומלעגאַלער דרוקעריי. פרעג איך אים: פאַרוואָס זעט מען עס אייך אין ערגעץ ניט? איר זייט אַרויס פון בונד? און ער ענטפערט מיר מיט אַ פאַרשעמטן שמייכל: איך האַלט איצט א שפּייז-קרעמל... מיר גייען אַ פאַר טריט שווייגנדיק. דערנאָך זאָגט ער מיר שטיל און זיין קול ציטערט: איך האָב געמיינט, איר האָט מיך שוין לאַנג פאַרגעסן. איר ווייסט, איך האָב דאָך געזעצט אייער פּראָקלאַמאַציע „מאַסן-העלדן און העלדישע מאַסן“. אין מערץ 1905 איז עס געווען, אין וואַרשע... אַ טייערע צייט געווען... ער גייט אַוועק איילנדיק, געזענגט

זיך אפילו ניט מיט מיר. איך בין זיכער, ער האָט מורא, ער זאָל זיך ניט צעוויינען... און אָט איז מ. ב. דאָ ניט לאַנג נאָך איז ער געווען דער פּאַרזיצער פון זיין פּאַראיינ, אַ מיטגליד פון פּאַרטיי-קאָמיטעט. נאָר צוליב אַ שטרייק האָט ער געמוזט זיך זעצן נייען פּאַר זיך. איך באַגעגן אים, פרעג: ווי גייט עס? און ער ענטפערט: איר ווייסט ניט? איך בין היינט אַ קליינער בורזשוי און אַ גרויסער קבצן. פון פּאַראיינ האָב איך געמוזט אַרויס. אין דער פּאַרטיי בין איך געבליבן - קיינער גלויבט ניט, אַז מײן באַלעבאַטישקייט וועט לאַנג האַלטן - אָבער פון אַקטיווער אַרבעט האָב איך זיך אַליין אָפגערוקט. עס פּאַסט דאָך ניט. מ'וועט זאָגן: דער קאָמיטעט פון בונד באַשטייט פון קליינבירגער...

און צוריק גערעדט. ביי דעם קליין-מלאַכהישן כאַראַקטער פון אונזער פּראָדוקציע טרעפט דאָך אַזוי אַפט, אַז דער נעכטיקער אַרבעטער ווערט היינט אַ באַלעבאַס, און דאָס טרעפט גיכער ווי אַלץ מיט די ענערגישערע, פעהיקערע אַרבעטער. ווען מ'זאָל אַזעלכע איבערלאָזן אין דער פּאַרטיי, איז ביי זייער צאָל, פעהיקייטן און ענערגיע, וואָלטן זיי אין איינע צען יאָר פאַרוואַנדלט די פּאַרטיי פון אַ פּראָלעטאַרישע אין אַ קליין-בירגערלעכע. און דעריבער ווי טראַגיש דאָס זאָל ניט זיין פאַר איינצאלע מענטשן, וויפיל כּוחות עס זאָלן דורך דעם ניט אָפגעצאָפט ווערן פון דער באַוועגונג - די פּאַרטיי קאָן אַנדערש ניט. זי קאָן זעלטן ווען מאַכן אַן אויסנאַם, אָבער בכלל מוזן אירע טירן בלייבן פאַרשלאָסן פאַר קליינע בעלי-מלאכות-באַלעבאַטים.

דאָס האָט נאָך אַ פּאָליטישע נאָכווירקונג, אַ סך אַ גרעסערע, ווי די, וואָס איך האָב אַקאַרשט פאַרצייכנט. דער יידישער פּראָלעטאַריאַט האָט צו ווייניק פּאָליטישע מיטלויפער. די יידישע קליינבירגער גייען ניט מיטן יידישן פּראָלעטאַריאַט אפילו דעמאָלט, ווען פּאָליטיש וואָלט עס פאַר זיי געלוינט. זיי שטויסט אָפּ די פיינטשאַפט, וואָס ווערט געשאַפן אין אַלגעמיין לעבן עקאָנאָמישן קאַמף. דאָס לאַזט זיך שטאַרקער, ווי אַלץ פילן ביי פּלעריי וואָלן. אין 1905 אין 1917 איז דער יידישער

קליינבירגער געוואָרן אַביסל מוטיקער: די רעוואָלוציע איז
 דאָך געווען אַ פּאַקט. און דעם קליינמענטשעלע ציט שטענדיק
 צום שטאַרקן; ער איז געוואָרן געענטער צום פּראָלעטאַריאַט,
 ווייל ער האָט געהאַפּט, אַז די אַרבעטער וועלן אויסקעמפּן
 פאַר אים גלייכבאַרעכטיקונג. און אַפילו דעמאָט זיינען דאָס
 רוב יידישע קליינבירגער געגאַנגען ניט מיטן פּראָלעטאַריאַט,
 נאָר מיט די פאַרטייען פון פּלל-ישראל

די פיינטשאַפּט, וואָס ווערט געשאַפּן אינם אַלטעגלעכן
 עקאָנאָמישן קאַמף, ווירקט אָפּט צו פאַרטונקלען די פּאָליטישע
 פּערספּעקטיוו אויך ביים יידישן פּראָלעטאַריאַט. ער אינטערע-
 סירט זיך צו ווייניק מיטן יידישן קליינבירגער. ער שטרעבט
 ניט גענוג שטאַרק צו פירן אים נאָך זיך. ניט וועגן וואָס-
 מיטינגען האַנדלט זיך דאָ, נאָר וועגן פּאָליטישע מעשים. דער
 קליינבירגער דאַרף פילן, אַז דער פּראָלעטאַריאַט פאַרטיידיקט
 זיינע גערעכטע אינטערעסן, וואָס שטימען מיט דער פּראָגרע-
 טיווער אַנטוויקלונג. ביי אונז פילט ער דאָס צו ווייניק. ווען
 עס מאַכט זיך אַ פּונקט, וואו די אינטערעסן פונם יידישן
 אַרבעטער גייען זיך צונויף מיט די אינטערעסן פונם יידישן
 קליינעם בעל מלאכה, איז דוכט זיך קלאָר, אַז דער
 פּראָלעטאַריאַט מוז שטאַרקער קלאַפּן אויף דעם דאָזיקן פּונקט,
 און אַזוי אַרום אָנהויבן אַפּרייסן די קליינבירגערלעכע מאַסע
 פון דער פּגי און פירן זי נאָך זיך. ליידער ווערט עס ניט
 אַלע מאָל געטאָן.

פּדי ניט צו זיין אַבסטראַקט, וויל איך אָנווייזן אויף
 אַ נאָענטן ביישפּיל. אין פּוילן האַלט מען איצט* ביים
 דורכפירן אַ געזעץ וועגן איינפירן איבערנייעס צעכן;
 אַ וואַרשטאַט מיט לוינ-אַרבעטער וועט מעגן האַלטן נור אַזאַ
 איינער, וואָס האָט אויסגעהאַלטן עקזאַמען אין זיין פּאַך. שוין
 ניט ריידן דערפון, וואָס די צעכן האַלטן אָפּ די עקאָנאָמישע
 אַנטוויקלונג פונם לאַנד, וואָס זיי זיינען פּאָליטיש אַ שטיץ-
 פּונקט פאַר דער רעאַקציע — איז דאָך קלאָר, אַז מ'איז דאָ

(* געשריבן אין אָקטאָבער 1925)

אויסן צו „פארפולישן די מלאכה“ ; אז דער עקזאמען וועט זיין לייכט, ווי פוך, פאר „אייגענע“ און שווער, ווי א שטיין, פאר „פרעמדע“ ; אז גרויסע טויזנטער יידישע מלאכה-באלעבאטים און צענדליקער טויזנטער יידישע מלאכה-ארבעטער וועלן דורך דעם ארויסגעווארפן ווערן אויפן גאס, ווייל אין די פוילישע ווארשטאטן נעמט מען דאך קיין יידישע ארבעטער פמעט אינגאנצן ניט צו. האט דאך דער באוואוסטזיניקער יידישער פראלעטאריאט געדארפט פירן די גרויסע מאסע יידישע בעלי-מלאכות צום פראטעסט, צום קאמף פאר זיינע און זייערע אינטערעסן, וועלכע פאלן דא צונויף. און דא האנדלט זיך ניט אום פארלייקענען וועלכן ניט איז פראלעטארישן פרינציפ, אויך ניט וועגן אויסמישן זיך מיט די קליינפירגער. אזוי ווי אונזער פראלעטאריאט איז ניט אין ערך מערער ארגאניזירט און באוואוסטזיניק, ווי די קליינע בעלי-מלאכות, וועט ער דא אן ספק האבן די איניציאטיוו און די העגעמאניע. אז דאס איז לכל הדעות פשר, האט מען געקאנט בריינגען ציטאטן פון מארקסן. און דאך... שוין דאס אליין, וואס דא קומען אין באטראכט אויך די אינטערעסן פון קליינע בעלי-מלאכות, מאכט דעם גאנצען ענין פארדעכטיק און אפילו האלב טריף. פאר די לעצטע עטלעכע צענדליק יארן זיינען געווען ניט ווייניק ענלעכע ביישפילן. דער עקאנאמישער קאמף לאזט אויף איין מינוט ניט פארגעסן, אז דער קליין-בעל מלאכה איז „דער באלעבאט“ ; און דער יידישער פראלעטאריאט פלייבט אינאלירט. ביי דער טאציאלער סטרוקטור פון דער יידישער בא-פעלקערונג, וואו דער פראלעטאריאט מאכט אויס ניט קיין גרויסע מידערהייט, קומט אים פון אזא פשרער קורצזיכטיקייט געוויס קיין געזונט ניט צו.

לא זי, וואס די יידישע קליינפירגער גייען ניט נאכן יידישן פראלעטאריאט. זיין באוועגונג שטויסט זיי אפ ווייט אויף רעכטס, רעכטער, ווי זיי האבן געדארפט זיין לויט זייערע אינטערעסן. און דאס איז אפשר איינע פון די סיבות, פארוואס ביי יידן האט זיך נאך ניט איינגעגעבן צו בילדן וועלכע ניט איז באזייטנדיקע פירגערלעך-דעמאקראטישע פארטיי.

דער פאָלקיוס קומט דאָך נישט אין חשבון: דאָס איז אַ שטאַב
אָן אַן אַרמיי, און מ'קאָן אים חושד זיין אין וואָס איר ווילט,
נאָר נישט אין דעמאָקראַטיזם.

IV

די יידישע מאַסע איז פון תמיד אָן געווען שטאַרק
רעליגיעז. אָבער די אַרבעטער, וואָס זיינען אַריינגעצויגן
געוואָרן אין דער באַוועגונג, האָבן באַלד אויסגעטאָן פון זיך
יעדע פרומקייט און גאָטספּאַרכטיקייט. פון וואַנען האָט זיך עס
גענומען? איז עס איז געווען אַ רעזולטאַט נאָר פון פּראָפּאַגאַנדע
אַליין? פאַר וואָס האָט די אַנטירעליגיעזע פּראָפּאַגאַנדע נישט
געווירקט אַזוי גיך און אַזוי שטאַרק ביי די דייטשן?

אָודאי האָט די פּראָפּאַגאַנדע געהאַט אַ גרויסע ווירקונג.
ביי דער יידישער מאַסע איז געווען נויטיק אַ שטאַרקערע
פּראָפּאַגאַנדע, וואָס זאָל טיפּער פאַרכאַפּן די גאַנצע פּסיכיק
ערשטנס דערפאַר, וואָס די קליין-אינדוסטריע, אין וועלכע דאָס
רוב יידישע אַרבעטער זיינען געווען באַשעפטיקט, איז אַליין
נישט געווען מסוגל אַריינצוציען אין דער באַוועגונג. צווייטנס,
האָבן די אַלטע גלויבונגען און די אַלטע פאַרמען פון לעבן צו
שטאַרק געפונדן און עס איז געווען אוממעגלעך זיך צו רירן
פון אַרט, איידער מ'האַט זיי אונטערגעגראָבן. די ערשטע יידישע
סאָציאַליסטן איז אין אַ געוויסער מאָס אויסגעקומען צו טאָן
צווישן די מאַסן דאָס, וואָס די משפּילים האָבן פריער געטאָן
צווישן דער באַלעבאַטישער יוגנט.

איך געדענק נישט, מ'זאָל ווען עס איז האָבן געפירט
אַ ספעציעלע פּראָפּאַגאַנדע פאַר אַטעאיזם. די פּילאָזאָפּישע
פּראַגע, צי איז פאַראַן אַ גאָט אַ באַשעפער, די סיבה פון אַלע
סיבות, צי נישט - האָט מען כמעט נישט באַרירט. אויף וויפיל
איך ווייס, איז זי באַהאַנדלט געוואָרן נאָר אינם ערשטן
קאַפיטל פון פּיליפּ קראַנצס גרויסן אַרטיקל „גאָט, מאַראַל און
רעליגיעזן“. און דאָס אויך גענוג אויבערפלעכלעך. מיט דער
אַנטי-רעליגיעזער פּראָפּאַגאַנדע האָט מען זיך געשטעלט צוויי

ציפן : 1) אויסוואַרצלען דעם גלויבן, אַז רייכקייט און אַרעמקייט זיינען אַ שכר און עונש פאר גוטע מעשים און זינד, צי גאָר אַ מזל-זאָך. אַז אַלץ איז פון גאָט, און אַ מענטש טוט ניט אַ קלאַפּ מיטן פינגער אונטן, סיידן דאָס איז פריער אָנגעהחמעט געוואָרן פון אויבן, איינפלאַנצן דעם גלויבן אין מענטשן, אין זיין אַקטיוון ווילן. מער ווי אַלץ האָט מען דערצו באַנוצט די בראַשור „אַ נפּוח איבערן מזל“ – געשריבן, דוכט זיך, פונם „לערער“ (קנו גאָזשאַנסקי). 2) באַקעמפן די רבנים און פלי-קודש און זייער שליטה איבערן פּאָלק. דערצו האָט מען אויסגענוצט פרצעס „שטריימלי“. אַ גרויסע ווירקונג האָבן געהאַט די ערשטע ידיעות פון נאַטור-וויסנשאַפט. ווען דער אַרבעטער האָט זיך דערוואוסט, אַז די וועלט איז אַ סך עלטער, ווי קנאַפע זעקס טויזנט יאָר, די ערד איז ניט דער צענטער פון דער וועלט און זי דרייט זיך אַרום דער זון, ניט פאַרקערט, אַז אין דער גאַנצער נאַטור הערשט אַ פעסטע געזעצמעסיקייט, און קיינע צופאַלן, קיינע נסים זיינען ניט מעגלעך – האָט ער שוין ניט געקאָנט גלויבן, אַז די וועלט איז באַשאַפן געוואָרן אין 6 טעג, משה האָט געשפּאַלטן דעם ים און יהושע האָט אָפּגעשטעלט די זון און די לבנה אין זייער גאַנג; די האָט שוין ביי אים דער חומש פאַרלאָרן זיין אויטאָריטעט. די עלעמענט-טאָרסטע ידיעות פון פיזיאָלאָגיע האָבן אים דערקלערט נאַטירלעך די פונקציעס פונם לעבעדיקן אָרגאַניזם; ס'איז געפאַלן די וואַנט צווישן מענטש און בהמה, אונטערגעגראָבן געוואָרן די אמונה אין תּחית המתים. איך האָב געקענט אַרבעטער, ביי וועלכע די נאַטור-וויסנשאַפט איז געוואָרן אַ מין רעליגיע, אַ נייער אני מאמין. אויף אַלע פּראַגן האָבן זיי געהאַט איין ענטפער, אויף אַלע דערשיינונגען איין דער-קלערונג – עלעקטריע: ס'איז ניטאָ קיין נשמה; אַז די עלעקטריע גייט אויס שטאַרבט מען... אַ גרויסע ווירקונג האָבן אויך געהאַט די ערשטע ידיעות פון קולטור-געשיכטע. דער יידישער אַרבעטער איז געוואויר געוואָרן, אַז דער איצטיקער קולטור-מענטש האָט זיך ביסלעכווייז אַנטוויקלט פונם אוראַלטן ווילדן, אַז עס זיינען ניטאָ קיין אייביקע אינסטיטוציעס, וואָס זיינען

אַלע מאָל געווען און וועלן אַלע מאָל בלייבן אַזוי, ווי זיי זיינען איצט, און די רעליגיע גופא איז אויך אַ פראָדוקט פון דער געשיכטע און זי האָט שוין דורכגעמאַכט אַ היבש ביסל עטאַפן. די אַרבעטער האָבן אין די קרייזלעך באַקומען נאָר אויפן שפיץ-מעסער פון נאַטור-וויסנשאַפט און געשיכטע; אָבער די באַגריפן פון עוואָלוציע און געזעצמעסיגקייט האָבן זיי באַלד איבערגענומען. און דאָס איז געווען גענוג אונטערצוגראַפן זייער רעליגיעזן וועלט-באַנעם.

אָבער דאָס אויסטאָן זיך פון דער אמונה איז געגאַנגען אַ סך גיכער, ווי די ווירקונג פון דער פראָפאָגאַנדע. ס'איז גענוג געווען, אַן אַרבעטער זאָל אויפּעסן אַ פּערטל פונט טריפה וואורשט, און ער זאָל ביי זיך גלייך פּוועלן, אַז מע מעג לייקענען אין גאָט. דאָס איז געלעגן אין דער איינגטימלעכער נאַטור פון דער יידישער אמונה. די קריסטלעכע רעליגיע האָט אַרויסגעלייגט אויף אירע גלויביקע געוויסע התחייבותן; זי האָט אָבער ניט געבונדן יעדן טריט אין זייער טאַג-טעגלעכע לעבן, ניט רעגולירט זייער עסן, טרינקען, קליידונג וכדומה. פאַר אַ יידן זיין פרום האָט געהייסן זיין פאַרזאַמט פון אַלע זייטן מיט ראָגאַטקעס; מיט יעדן טריט, וואָס ער האָט געשטעלט אויסער די פיר איילן פון בית המדרש, האָט ער ניט ווילנדיק עובר געווען אויף אַ ריי געבאַטן. און אַזוי ווי די יידישע אמונה האַלט זיך ניט אַזוי אויף דער פונה, ווי אויף די מעשים, איז זי ווי אַ קייט: ווער עס דערלויבט זיך צעפּרעכען איין רינג, פאַר דעם איז שוין די גאַנצע קייט צעריסן. בפרט, אַז לויט דער רעליגיעזער טראַדיציע האָט אַ ייד געמוזט נאָר גלויבן, ניט געטאַרט טראַכטן, איבערקלערן. „מ'דאַרף ניט קלערן, מ'טאַר ניט קלערן, מ'קאָן דערפון משוגע ווערן." און דאָ איז זיין קאַפּ פּלוצלינג פול געוואָרן מיט אַים נייע געדאַנקען און ספקות: די באַוועגונג האָט אים נאַכאַנאַנד געצוואונגען זיך צו פאַרטראַכטן, איבערצושאַצן אַלע ווערטן. האָט שוין דאָס אַליין געבראַכן די רעליגיעזע טראַדיציע. די בחורים, וועלכע האָבן באַקומען אַ גרעסערע רעליגיעזע דערציהונג און מ'האַט פון קינדהייט אַן שטאַרקער אַכטונג

זעגעבן אויף זייער פרומקייט - די האָבן נאָך אמאָל איבער-
געלעבט אַ שטיקל רעליגיעזן קריזיס. ביי די מיידלעך איז עס
צוגעגאנגען אַ סך לייכטער.

מ'דערציילט, אַז אין באַריסאָוו איז אין 1901 אָדער 1902
פאַרגעקומען אַ דיסקוסיע: פאַראַנען אַ גאָט אָדער ניט? און
מ'האָט אָנגענומען אַ רעזאָלוציע: דאָלאַי גאָט! אין פינסק האָט
אַרום יענער צייט איינער אַן אַגיטאַטאָר געהאַלטן אַ רעדע פאַר
אַ רויע מאַסע, האָט ער צווישן אַנדערן געזאָגט: איר ווילט
אַ באַוויוו, אַז עס איז קיין גאָט ניטאָ? טאָ זעט: היינט איז
שבת, יאָ? איז אָט וועל איך דאָ פאַר אַלעמען אין די אויגן
פאַררויכערן אַ פאַפיראַס. אויב ס'איז דאָ אַ גאָט - זאָל ער
אַראָפּוואַרפן אַ שטיין פון הימל און מיר פלעטן דעם מוח...
דאָס קלינגט אַנעטדאָטיש. אָבער איך געדענק נאָך גוט, ווי
אין אַ געוויינלעכן שמועס פלעגט מען דאָס וואָרט גאָט פאַר-
בייטן אויף דאָס וואָרט נאַטור. און טאָמער פלעגט זיך עמעצער
אַרויסכאַפן מיטן וואָרט גאָט, פלעגט ער זיך באַלד פאַרכאַפן:
די נאַטור מיינ איך... און ווען מ'האָט געזונגען דאָס דעמאָלט
פאַפּולערע אָפּשיידס-לידל:

„איך שווער ביי דעם אַלמעכטיקן גאָט,

אַז אייביק וועל איך דיר זיין טריי.

אונז צעשיידן איז קיינער ניט אימשטאַנד,

נאָר גאָט אַליין מיט זיינער האַנט.

פלעגט מען די ערשטע שורה זינגען אזוי: „איך
שווער ביי דער אַלמעכטיקער נאַטור“, און די לעצטע שורה:
„נאָר די נאַטור מיט אירער האַנט“.

די ערשטע צייט, ווען מ'האָט אָנגעהויבן רויכערן אום
שבת, האָט מען עס געטאָן באַהאַלטענערהייט: ערשטנס, האָט
מען נאָך מורא געהאַט פאַר די עלטערע; צווייטנס, וואָלט עס
געקאָנט ברעכן די קאָנספיראַציע: די אַרומיקע וואָלטן
געדרינגען: אַן אַרבעטער איז ניט פרום, איז ער מסתמא
אַ סאָציאַליסט. שפעטער, ווען די מורא איז אַ ביסל אַראָפּ,
האָט מען אָפט גערויכערט דווקא, אַז די עלטערע זאָלן זען;
עס איז געווען אַ מין צו להכעיס, אַרעאַקציע אויף דער

פאנאטישער שטרענגקייט פון דעם אַלטן דור; עס איז אויך געווען אַ דעמאָנסטראַציע פאַר די נייע אָנשוואַונגען. יום כפור איז ביי אונז געווען אַ מין רעוואָלוציאָנערער יום טוב פון עסן. מיר האָבן געפילט אַ שמחה און אַ שטאַלץ דערפון, וואָס מיר זיינען נייע: מיר עסן און מאַכן זיך פריילעך, בעת אַלע יידן פאַסטן און וויינען... אָבער קיין אָפענע דעמאָנסטראַציע האָט מען ביי אונז דערפון ניט געמאַכט. די באַוואוסטע יום-כפור באַזן פון די אַנאַרכיסטן זיינען אויסגעוואַקסן אויפן אַמעריקאַנער באַזן. שפעטער איז ביי אונז דאָס עסן אום יום כפור געוואָרן אַ וואַכעדיקער ענין, ווי די ניט-פרומקייט בכלל.

געווען אַרבעטער, וואָס האָבן פון זיך אַראָפּגעטרייסלט די רעליגיע נאָר פון אויבן. אין האַרצן איז ביי זיי פאַרבליבן דער אַלטער ציטער, און ווען זיי זיינען געוואָרן עלטער און זיינען אַוועק פון דער באַוועגונג, האָבן זיי זיך אומגעקערט צו דער רעליגיעזער טראַדיציע, אָבער שוין אַ סך קעלטער און מער פאַרמעל, ווי פריער. ביי פרויען פלעגט אַזאַ רעזידיוו טרעפן אַ סך אָפטער, ווי ביי מענער: ווי לייכט זיי זיינען פון גאָט אַוועק, אַזוי לייכט האָבן זיי זיך צו אים אומגעקערט. עס זיינען אויך געווען אַזעלכע אַרבעטער, וואָס זיינען פון דער באַוועגונג אַוועק, אָבער די ניט-רעליגיעזע אויפפירונג האָבן זיי איינגעהאַלטן. און אַפילו ביי אַ סך פון די, וואָס זיינען נאָך דער חתונה געוואָרן פיינע באַלעבעסלעך און אָנגעהויבן גיין שבת מיטן שווער אין שול אַריין – איז עס געווען מערער פון סטאַטעק וועגן, ווי פון האַרצן. אין דער באַוועגונג גופא איז די אַטמאָספערע געבליבן דורכאוס ניט רעליגיעז, און אויב עמעצן פון די ארבעטער ציט נאָך אַ ביסל צו גאָט, באַמיט ער זיך עס צו באַהאַלטן, צו דערשטיקן אין זיך.

אָבער אָפקערנדיק זיך מיטן רוקן צו דער רעליגיע, האָבן די יידישע אַרבעטער איינגעהאַלטן יענע זייטן אירע, וואָס זיינען פאַרבונדן מיטן לעבנסשטייגער: די צערעמאָניעס פון חתונה און גט, די יום טובדיקע מאכלים, מל זיין קינדער. מ'האָט ניט געקאָנט ברעכן מיט קרובים, מיט דער גאַנצער

סביבה; און דער עיקר - דער לעבנסשטייגער איז געזעסן צו טיף אין דער נשמה, ער איז געווען צו שטארק פאר-פלאַכטן מיט דער געוואוינשאַפט. אום שבת האָט מען גערויכערט, געשריבן. מ'איז אַנטלאָפן פונם שבתדיקן טיש, ווייל דאָס האָט געפענטעט, צוגעבונדן צום שטוב, בפרט די אַקטיווע טוער, וועלכע זיינען שבת געווען באַזונדערס פאַרנומען. אָבער אַרבעטן אום שבת - וואו עס איז ניט געווען קיין באַזונדערס שטאַרקער עקאָנאָמישער דרוק, האָט מען דאָס ניט געטאָן. און אויב עמעצער האָט געאַרבעט אום שבת, האָט ער זיך געפילט עלנט, אָפגעריסן פון דער סביבה. דאָס איז דער בוח פון דעם טיף-איינגעוואַרצלטן, פּנסשטייגער.

V

איך רייך די גאַנצע צייט פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג און פאַררוף זיך נאָר אויפן בונד. דאָס איז ניט ביליוו דערפאַר, וואָס אין מיר רעדט דער פאַרטיי-פאַטריאָטיזם, און וואָס מיין פערזענלעכע דערפאַרונג איז מער ווי אַלץ, אַ בונדישע; אויך ניט דערפאַר, וואָס דער בונד איז געווען די ערשטע פּראָלעטאַרישע אָרגאַניזאַציע אויף דער יידישער גאַס און עד היום פאַרנעמט ער אין דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג, אַ סך אַ גרעסערן אָרט ווי פלעריי פועלי-ציון מיט די רעשטלעך פון ס. ס. צוזאַמען גענומען. דאָס איז דער עיקר דערפאַר, וואָס ווי ווייט די פועלי-ציון און די ס. ס. זיינען זיך ניט פאַנגדער-געגאַנגען מיטן בונד אין פּראָגראַם - אין די פאַרמען פון אָרגאַניזאַציע און אין די מעטאָדן פון פּראַקטישער אַרבעט האָבן זיי דורכאויס קאָפּירט דעם בונד, קיין אייגן וואָרט ניט צוגעטראַכט. עס האָט אפילו טיילמאָל געטראָפן, אַז מ'איז אין נאָכמאַכן דערגאַנגען ביז קאָמיזם. אויף אַ באַקאַנטן פע-דאַנטישן אָרגאַניזאַטאָר פון די ס. ס., למשל, דערצייילט מען אַזאַ מעשה: עס זיינען געווען צייטן, ווען ער איז געפליבן דער איינציקער מיטגליד פון צ. ק., די איבעריקע זיינען אַוועק פון דער אַרבעט, אָדער זיי זיינען געזעסן אין טורמע. אַלע האָבן דערפון געוואוסט, נאָר ער האָט עס געוואָלט

באזאלטן און ער האָט געמאַכט אַן אָנשטעל, אַז ער איז
אַ באַפולמעכטיקטער פון אַ געהיימען צ. ק. ווען מע פלעגט צו
אים קומען וועגן אַ פאַרטיי-ענין, פלעגט ער אויסהערן און
אַ זאָג טאָן: איר וועט אַ וויילע אויפואַרטן, און איך וועל
אַריינגיין זיך מיט זיין מיטן צ. ק. אַריינגעגאַנגען אין
צווייטן צימער און זיך מיט געווען אַ מינוט צען מיט זיך
אַליין, פלעגט ער אַרויסגיין און רעזאָלוטיוו און פייערלעך מעלדן:
דער צ. ק. האָט דעם ענין אַלזייטיק באַטראַכט און מיט
אַ מערהייט שטימען באַשלאָסן...

אמת איז, אַז ביים אָנשליסן זיך אָן דער אָדער יענער
פאַרטיי, שפילט ביי אַ מענטשן ניט אַלע מאָל אַ ראָלע דער
באַוואוסטזיין. זייער אָפט ווירקט דאָ אַ צופאַל: דער ערשטער
באַקאַנטער, דאָס ערשטע ביכל, קרובים און פריינט, וואָס
געערן שוין פון פריער צו דער אָדער יענער פאַרטיי.
אַ באַקאַנטער האָט מיר אַ מאָל דערציילט, ווי אַזוי ער איז
געוואָרן אַ ס. ר. אַ רויער גימנאַזיסט פון אַ יאָר 17, אָן וועלכן
ניט איז באַגריף וועגן רעוואָלוציע און סאָציאַליזם, איז ער
צופעליק אַריינגעפאלן אויף אַ געהיימע פאַרזאַמלונג פון ס. ר.
מ'האָט געפייערט דעם ערשטן מערץ. אַ מאָן 25 האָבן זיך
צונויפגעקליבן אויף אַ בוידעם-שטיבל הינטערן שטאָט, אויס-
געהערט רעדעס, געזונגען לידער. וועגן זשעליאַבאָוו,
פעראַוסקא, בכלל וועגן די טעראָריסטן, וואָס האָבן דעם
ערשטן מערץ 1881 געהרגעט דעם צאַר אַלעקסאַנדער דעם
צווייטן האָבן איך זיך דערוואוסט ניט פריער, ווי אויף דער
דאָזיקער פאַרזאַמלונג. אין די רעדעס האָבן איך ניט אַלץ
פאַרשטאַנען; אָבער איך בין געווען אָנגעצונדן, אַנטציקט, און
מיר האָט זיך מיט אַמאָל פאַרוואָלט ריידן. וואָס איך האָב
געזאָגט, געדענק איך ניט, באַר מיין רעדע האָט געדויערט
העכער אַ האַלב-שעה און זי איז געפעלן געוואָרן. איך ווייס
ניט, צי איך האָב געווירקט אויף עמעצן אַנדערש, אָבער זיך
אַליין האָבן איך איבערצייגט: מיין רעדע האָט מיך געמאַכט
פאַר אַ ס. ר.

איך ווייס, אַז אין בונד זיינען פאַראַן טוער, וואָס האָבן

געקאָנט זיין אויסגעצייכנטע ס. ס., פונקט ווי צווישן די ס. ס. זיינען געווען מענטשן, וואָס וואָלטן געוועזן מערער אויף אַן אָרט אין בונד. און דאָך איז פאַראַנען אַ ספּעציפישער בונדישער טיפּ, פונקט ווי עס איז פאַראַנען אַ פּועל ציוניסטישער אָדער אַ ס. ס. ייִשער טיפּ. און ניט דאָס אַליין, וואָס די פאַרטיי לייגט אַרויף אַ באַזונדערן שטעמפל אויף אירע מיטגלידער און טוער, נאָר אויך דאָס. וואָס ניט קוקנדיק אויף אַלע צו-פעליגקייטן, איז דאָך פאַראַנען אַ מין פאַרטיי-אויסוואַל. עס זיינען פאַראַן מענטשן, וואָס, לויט זייער מהות און דערציהונג, זיינען זיי מער צוגעפאַסט צו איין פאַרטיי, ווי צו אַ צווייטער. ניט אַלץ לאָזט זיך איבערגעבן. עטוואָס וויל איך פאַרצייכענען. הויבן מיר אָן פון די טוער. די בונדיסטן זיינען געקומען צום ייִדישן אַרבעטער נאָר מיטן סאָציאַליזם. בנוגע ייִדישע פּראָבלעמען, זיינען זיי מיט ביידע פּיס געשטאַנען אויפן באַדן פון גלות, וועלכער דאַרף געלייטערט ווערן און געפינען זיין תקון אין דעמאָקראַטיע און סאָציאַליזם. אייגנטלעך האָבן פאַר זיי קיין זעלבסטשטענדיקע ייִדישע פּראָבלעמען ניט עקזיסטירט; דאָס זיינען געווען בלויז איינצלהייטן פון די אַלגעמיינע פּראָבלעמען. דאָס איז געווען מאַניסטיש, גראַדלינק, אָן סתירות. די בונדיסטן זיינען געווען מענטשן אָן אַ נאַציאָנאַלער ראַמאַנטיק; די וואָס זיינען געקומען פון אַסימילירטע קרייזן. האָבן זי קיינמאָל ניט געהאַט; די געוועזענע ישיבה-בחרים האָבן זיך געמיט אַרויסצערייסן אירע שפורן פון זייער נשמה, זיינען געוואָרן אירע צולהכעיסניקעס. די ייִדישע קולטור איז פאַר די בונדיסטן געווען אַ זאַך פון נויטווענדיקער אַרבעט, ניט פון סענטימענטן. דער בונד איז אויסגעוואַקסן אויף דער פּראַקטישער אַרבעט, וועלכע האָט געפאַדערט אַלע פּוחות און צו וועלכער יעדער אָנהענגער האָט זיך געריסן מיט דער גאַנצער נשמה.

אַ בונדיסט איז פריער פאַר אַלץ אַ ווילנסמענטש. אַ מענטש פון מעשים, אַ ניקטערער. ניט גענויגט צו איליוועס, הגם זיין ניקטערקייט האָט אים ניט געשטערט צו דערגיין ביז העראַזיס און מסירת נפש. ער האָט ניט איבעריקס חשק צו טעאָרעטיזירן.

צו פארקריכן אין ווייטע דרכים. אין דעם ליגט א געוויסע שוואַכקייט זיינע; אין דעם ליגט אויך זיין פוח: ער נעמט זיך צו א פראַגע נאָר דעמאָלט, ווען זי איז שוין צייטיק, קלאַפט אַקטועל אין טיר פון לעבן און אַפלייגן קאָן מען זי ניט; און ער נעמט אויף די טעאָריע נאָר אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל זי איז נויטיק פאַר דער פראַקטיק.

די ס. ס. און די פועלי ציון זיינען געקומען צו דער אַרבעטער-באַוועגונג פון ציוניזם, און די גאַנצע צייט פון זייער עקזיסטענץ האָבן זיי געמוזט שפּרינגען אויף צוויי שוועלן, פאַראייניקן מאַרקסן מיט פינסקערן און הערצעלן, גלותיזם מיט טעריטאָריאַליזם. האָבן זיי געמוזט נאָכאַנאַנד טעאָרעטיזירן, זיך פלפולן, דער פאַרשטאַרבנער באַרוכאָוו האָט אַמאָל געשריבן: אַ בונדיסט צו זיין איז לייכט - ס'איז איינפאַך, אָן סתירות. שווערער איז צו זיין אַ ס. ס. - פאַרוויקלטער; אָבער דער גרעסטער קונץ איז צו זיין אַ פועל-ציון; ווייל דער פועל-ציוניזם איז פול מיט ראַדיקאַלע סתירות און ס'איז שווער צו געפינען דעם סינטעז.

די פועלי ציון מיט די ס. ס. זיינען געווען נאַציאָנאַלע ראַמאַנטיקער. אָבער אַזוי ווי די פועלי ציון האָבן געפאָדערט ניט בלויז אַ לאַנד בכלל, נאָר דאָס אַלטע היסטאָרישע לאַנד, איז ביי זיי די ראַמאַנטיק געווען שטאַרקער, ווי ביי די ס. ס., וועלכע זיינען געווען „טעריטאָריאַליסטן אָן אַ געאָגראַפישן פונקט“ און האָבן געקאָנט בענקען, ניט חובבן, און ווייל די פועלי ציוניסטן האָבן שטאַרק געבויט אויף די אַלטע סענטימענטן פונם פאָלק, האָבן זיי געטראָגן זייער ראַמאַנטיק אויף דער גאַס און זי איז ביי זיי געוואָרן אי שרייעדיק, אי זיסלעך-מליצהדיק. בעת די פועלי ציון און די ס. ס. זיינען געקומען צו דער יידישער מאַסע, איז די פראַקטישע אַרבעט אין דער באַוועגונג שוין לאַנג געטאָן געוואָרן פונם בונד, און זיי האָבן אים אין דעם פרט נאָר געקאָנט נאָכטאָן אין אַ סך אַ קלענערן מאַסשטאַב. וועלנדיק באַקעמפן אים, האָבן זיי געמוזט שטאַרקער שלאָגן אויף אונזערע נאַציאָנאַלע פראָבלעמען, אויפן אַנאַלויז פון דער יידישער ווירקלעכקייט; איז ביי זיי די טעאָרעטישע

נייגונג געווען גרעסער, ווי די אַקטיוויטייט. דאָך איז אין דעם
 פרט געווען אַ באַדייטנדיקער אונטערשייד צווישן די פּועלי
 ציון מיט די ס. ס. די פּועלי ציון האָבן אַ באַשטימטן פּונקט
 פאַר זייערע טעריטאָריאַליסטישע באַשטרעבונגען — ציון, זיי
 האָבן אַן אָרט, וואו אויסצוגיסן זייער ראַמאַנטישע ענערגיע;
 זיינען זיי דעריבער אַקטיווער, איידער די ס. ס., וועלכע
 האָבן ערשט געהאַלטן אין זוכן לענדער, און האָבן אַנשטאַט
 אַ טעריטאָריע געהאַט אַ טעאַריע. אָבער צוליב דער זעלביקער
 סבה איז אין איין פרט דער ס. ס. געווען שטאַרקער, ווי דער
 פּועל ציוניסט. דער פּועל ציוניסט זוכט ניט קיין נייעס; ער
 זוכט נאָר ראיות צו פאַרענטפערן און פאַרעכטיקן דאָס, וואָס
 ער האָט שוין פון קאַנג געפונען; דעריבער איז פון זיין
 טעאַרעטיזירן גאַרנישט אַרויסגעקומען. דער ס. ס. איז געווען
 אַ בענקנדיקער זוכער. ער האָט זיך פאַרטיפט אין דעם אַנאַלי
 פון דער יידישער ווירקלעכקייט; ער האָט דעם פאַרדינסט פון
 אַנווייזן קראַנקע ערטער, פון שטעלן פראַגן; אים איז אָבער
 ניט באַשערט געווען צו געבן אויף זיי אַ ריכטיקן ענטפער.
 מער ווי אַלץ האָבן אים געשטערט אין דעם די פאַרטיקע
 מיינונגען, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פונם ציוניזם. געשטערט
 האָט אויך דאָס, וואָס הגם די ס. ס., ווי די פּועלי ציון, האָבן
 נאָכאַנאַנד ציטירט מאַרקסן, זיינען זיי פונדעסטוועגן געווען
 זייער ניט פעסט אין מאַרקסיסטישן מעטאָד: זייער דואַליסטיש-
 צעשפאַלטענער אַרט דענקען האָט זיי געמאַכט ניט פעהיק
 דערצו. האָט דער ס. ס. געמאַכט די זוכעניש פאַר אַ זעלבסט-
 צוועק און ער האָט זיך שוין צו אָפט געגריבלט, געדרייט
 מיטן גראַפן פינגער. דאָס האָט אויך געווירקט אויף זיין יידיש,
 וועלכע איז געווען ניט קלאַר, האַרט, פול מיט שווערע העברעאישע
 ווערטער און ווענדונגען און דערמאָנט אין אַלט פּרענקישן
 חקירה-ספר. דאָס רוב געוועזענע ס. ס. קאָנט איר נאָך עד
 היום דערקענען נאָך זייער פאַרפלאַנטערטער שפראַך.
 דער בונד האָט פאַר זיך אָפגעצאָמט דעם תּחום פונם
 פראַלעטאַריאַט און פונם דאָזיקן ווינקל האָט ער געקוקט אויפן
 גאַנצן יידישן פּאָלק. די פּועלי ציון און ס. ס. זיינען געווען

מער קרובים מיטן פלל-פאלק; זיי האָבן דאָך געהאַלטן, אַז אַן אמתער פּראָלעטאַריאַט און אַן עכטער קלאַסן-קאַמף דאַרפֿן ביים ייִדישן פּאלק נאָך ערשט געבוירן ווערן אין אַן אייגענעם לאַנד. און אַ טעריטאָריע קאָן דאָך סוף פֿל סוף ניט פאַר-ווירקלעכט ווערן פֿונם פּראָלעטאַריאַט אַליין. דערצו איז אַזוי צו אַנדערש נויטיק דאָס גאַנצע פּאלק.

וועגן די י. ס. (סיימיסטן) רייד איך דאָ ניט. ווייל זיי זיינען תמיד געווען בלויז אַ הייפֿל אינטעליגענטן, קיינמאָל ניט קיין פּאַרטיי.

וואָס איז שייך די מאַסן, איז כמעט אַ כּלל, אַז צו די פּועלי-ציון האָט מערער געצויגן די האַלב פּאַלעפּאַטישע עלעמענטן צווישן דעם ייִדישן פּראָלעטאַריאַט, ווי האַנדלס-אַנגעשטעלטע, פּריזירער וכדומה, וואָס זיי שטייט ניט אָן זיך אַראָפּצולאָזן צום „פּשוטן המון“, אויך אַזעלכע עלעמענטן, וועלכע זיינען דערוויילע ניט פּעהיק אויף אַ סיסטעמאַטיש-אַרגאַניזירטן עקאָ-נאָמישן קאַמף. די קעלנער זיינען געווען אי „יחסנים“, אי קנאַפּ אַרגאַניזאַציע-פּעהיק. און אין 1906, ווען די פּועלי ציון האָבן אָנגעווענדט עקאָנאָמישן טעראָר, האָבן זיי צוגעצויגן אַ גרויסן טייל פֿון די ייִדישע קעלנער.

צוליב דעם טאַקע זיינען צווישן די בונדיסטן געווען אַ סך מער עכטע פּאַלקס-מענטשן, און די גאַנצע אַטמאָספּערע איז ביי זיי געווען אַ סך פּאַלקסטימלעכער, ווי ביי די פּועלי ציון. אברהם רייזען, אַליין דורכאויס אַ פּאַלקס-מענטש, האָט מיר אַמאָל דערקלערט, פּאַרוואָס ער האָט אין קראַקע מער ליב צו פּאַרברענגען צווישן די זש. פ. ס. (גאַליציאַנער בונדיסטן) איידער צווישן די פּועלי ציון. ער האָט געזאָגט אומגעפער אַזוי: די פּועלי ציון זיינען וואוילע יינגען, זיי האָבן ליב פּאַעזיע, אָבער ביי זיי רעדט מען אַזעלכע הויכע ווערטער און אַלץ איז אַזוי אָנשטענדיק, אַז מיר איז דאָרטן קאַלט אויף דער נשמה. ביי די בונדיסטן אין קלוב, אַז איך קום אַריין אין אַוונט, באַקן מיר קאַרטאָפֿל אין הייסן אויוון און מיר ריידן ווערטער, ווי ברעטער, פּשוט און היימיש.

דער צווישנפּאַרטייאישער קאַמף האָט זיך אויף דער

יידישער גאס שטענדיק געפירט מיט דער גרעסטער פארביסונג-
 קייט; דאך איז ער ביי די לעצטע יארן קיינמאל ניט דער-
 גאנגען צו אונז שארפקייט, אז מ'זאל באשולדיקן א קעגנער
 אין פראוואקאציע, ווי דאס האבן אמאל געטאן די פ. פ. ס.
 קעגן די פ. ס. ד. און די פ. ס. ד. פון ראזא לוקסעמבורגס
 ריכטונג קעגן די פ. ס. ד. פון דער אפאזיציע. ליידער איז
 די לעצטע יארן אין דעם פרט געווארן א סך ערגער. אנטשטאט
 א קאמף פון פרינציפן - איז געקומען א קאמף פון פויסטן.
 מ'קעמפט מיט רכילות און אינסינואציעס, מ'קעמפט מיט
 שטעקנס; ניט ווי ברידער קעגנער, נאר ווי בלוטיקע שונאים.
 אויס מורא איבערצוכאפן די מאס און ווערן נאציאנאליסטיש-
 טיש, איז א בונדיסט אין יידישע פראגן שטענדיק לינקער, ווי
 אין אלגעמיין-פאליטישע. עס איז שוין לאנג געזאגט געווארן;
 בונדיסטן זיינען מענשעוויקעס אין אלגעמינע פראגן און
 באשעוויקעס אין יידישע פראגן. ביי אייניקע טוער פלעגט
 עס אמאל אננעמען אן אריגינעלן כאראקטער. די חברטע אסתר,
 למשל, איז צייטנווייז געווען נאציאנאליסטיש געשטימט. זי
 האט עס געוואוסט און מורא געהאט פאר זיך אליין; און
 אויב איר איז אין אונז שטימונג אויסגעקומען צו באהאנדלען
 וועלכע ניט איז יידישע פראגע, פלעגט זי איבערבויען דעם
 שטעקן אין דער צווייטער זייט און זיך אנטפארן כמעט
 אין אסימילאציע.

אבער דער בונדיסט איז שטענדיק געהארכאם דעם רוף
 פונם לעבן, און זאלן עס נאר די אפיעקטיווע באדינגונגען
 פארדערן, וועט א בונדיסט דריסט איינגיין אויף אזעלכע טריט.
 פאר וועלכע ער האט נעכטן, בעת דאס איז געווען א געגנ-
 שטאנד פון דיסקוסיעס, שטארק מורא געהאט. פארקערט איז
 מיט די פועלי ציון און ס. ס.: די רעכטע פועלי ציון, למשל,
 געערן אין לאנדאנער אינטערנאציאנאל צום לינקן פליגל און
 דאך נעמען זיי אנטהיל אין די ציוניסטישע קאנגרעסן און מיר
 זעען זיי אפט אין די פארשיידנסטע קאאליציעס מיט די
 בירגערלעכע ציוניסטן. ביי אונז איז שוין כמעט געווארן
 א פלל; וואס נאציאנאליסטישער א יידישע ארבעטער-פארטיי

איז, אַלץ אַ לינקערע פראָזע־אַלגעמיינע באַנוצט זי אין אַלגעמיינע פראַנגן. פון 1905 אָן האָבן די ס. ס. אין אַלגעמיינע פּאָליטישע פראַנגן כמעט שטענדיק גענומען מיט אַפּאַר טענער העכער, איידער דער בונד, און די פּוּעלי ציון האָבן זיך פשוט געריסן אויפן בייקול. די דאָזיקע פאַרקערטע פראָפּאַרציע צווישן דעוואָלוציאָנערישקייט פאַר לייטן און אַפּאַרטוניזם ביי זיך אין דער היים - האָט זיך איינגעהאַלטן ביז היינטיקן טאָג.

VI

דער יידישער אַרבעטער איז געוואוּנלעך מער אינטער-נאַציאָנאַליסטיש, איידער די אַרבעטער פון אַנדערע נאַציעס; און דאָס איז ניט, ווי די ציוניסטן באַשולדיקן אים, ווייל ער פאַרגעסט די אינטערעסן פון זיין אייגענער נאַציע, נאָר דוקא ווייל ער געדענקט זי אויסגעצייכנט. עס קלינגט, ווי אַ פאַראַדאָקס; עס איז אָבער אַ פאַקט, אַז אינטערנאַציאָנאַליזם איז אַ נאַציאָ-נאַלער שטריק פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג.

יידן זיינען אומעטום אַ מינדערהייט; ניט ווי די אוקראינער און ווייס-רוסן אין פּוילן, למשל, וועלכע זיינען אַ מינדערהייט אינם גאַנצן לאַנד אָבער אַ מערהייט ביי זיך אין געגנט. יידן זיינען אַ עקסטרעמיטאַריעלע מינדערהייט. די יידישע אַרבעטער זיינען אומעטום נאָר אַ טייל פונם גאַנצן פראָלעטאַריאַט; זיי מוזן אומעטום אַזוי צי אַנדערש זיין פאַרבונדן מיטן גאַנצן; ווען ניט זיינען זיי אַנמעכטיק. אפילו אויפן געביט פון פראָפּעסיאָנעלן קאַמף, וואו דער יידישער אַרבעטער איז אַפּ-געצאַמט אין אַ מין ווירטשאַפּטלעכער געטאָ און ביי דער אַרבעט באַגעגנט ער זיך זעלטן ווען מיט ניט-יידישע חברים - קאָנען זיינע געווינסן ניט האָבן קיין גרויסע ממשות, ווען די אַרבעטער פון דער מערהייטס-נאַציע וועלן ברעכן זיינע שטרייקן, אַראָפּדריקן זיין לוי. ווער רעדט נאָך, ווען עס קומט אויס צו פירן אַ קאַמף פאַר רעכט אויף אַרבעט: ווען מ'דאַרף ניט לאָזן זיך אַרויסצושטויסן פון פאַבריקן, וואָס גייען איבער פון האַנט-אַרבעט צו מעכאַנישער קראַפט און די

אָפגעשטאַנענע פּוילישע אַרבעטער פּרעטענדירן אויף די אייבי-
 געזעסענע שטעלעס פון די יידישע אַרבעטער מיט דער אַלטער
 טענה: יידן אַרבעטן אין וואַרשטאַטן, די פּאַבריק געהערט
 דעם פּאָליאַק; אָדער ווען מ'ויל ברעכן די וואַנט און אַרייבי-
 דרינגען אין די גרעסערע פּאַבריקן, אין די אונטערנעמונגען
 פון דער מלוכה און פון דער זעלבסט-פאַרוואַלטונג — דאָ קאָן
 מען זיך געוויס ניט באַגיין אָן דער הילף פונם אַרגאַניזירטן
 ניט-יידישן פּראָלעטאַריאַט, וואָס אינם זעלביקן לאַנד. די יידישע
 אַרבעטער האָבן נאָך מיט אַיאָר עטלעכע און צוואַנציק צוריק
 געגרינדעט דעם פעדעראַטיוון גאַרבער פאַרבאַנד. זיי זיינען
 אַלע מאָל געווען קעגן סעפּאַראַטע פּראָפּעסיאָנעלע פאַראיינען.
 טאַמער האָט דער חבר ב-סקי אין 1907 זיך אַרויסגעוואָגט
 פאַר ריין יידישע נאַציאָנאַלע פּראָפּעסיאָנעלע פאַראיינען, האָט
 ער קיין שום אָפּקלאַנג ניט געפונען. דער בונד האָט שטענדיק
 געשטרעבט צו קאַנצענטרירן דעם גאַנצן עקאָנאָמישן קאַמף
 אין גרויסע פאַראיינען, וואָס זאָלן אַרומנעמען אַלע אַרבעטער
 פון פּאָך, אָן אונטערשייד פון נאַציע; אויטאָנאָמע נאַציאָנאַלע
 סעקציעס אין די פאַראיינען האָט ער געפּאָדערט נאר פאַר
 דער קולטור-אַרבעט.

אויפן געביט פונם פּאָליטישן קאַמף איז נאָך קלערער,
 אַז דער יידישער אַרבעטער-קלאַס אַליין, אַלס טייל, אַלס
 מינדערהייט, קאָן ווייניק אויפטאַן. און ניט בלויז פאַר די
 אַלגעמיינע פרייהייטן און רעכט — אפילו פאַר די פונקטן,
 וועלכע זיינען מער ווי אַלץ זיינע: גלייכבאַרעכטיקונג,
 נאַציאָנאַלע רעכט — אפילו פאַר דעם קאָן ער אויך קעמפן
 מיט ערפּאָלג נאָר מיט דער הילף פונם לאַנדס-פּראָלעטאַריאַט.
 דערום האָט דער יידישער פּראָלעטאַריאַט שטענדיק געשטרעבט
 צו זיין אַנגעשלאָסן אָן אַ גרויסער לאַנדס-פאַרטיי. און די לענדער,
 וואו ער אַרבעט און פירט זיין מאַסן-קאַמף, זיינען באַוואוינט
 ניט פון איינער, נאָר פון עטלעכע נאַציעס — ניט קיין
 נאַציאָנאַלע שטאַטן, נאָר נאַציאָנאַליטעטן-שטאַטן — ווי דאָס
 אַמאָליקע עסטרייך, רוסלאַנד, די היינטיקע פּוילן. איז דער
 יידישער פּראָלעטאַריאַט געווען פאַראינטערעסירט, אַז אין

יענע לענדער זאל עקזיסטירן איין גרויסע ארבעטער-פארטיי, א מין פראלעטארישער אינטערנאציאנאל פאר יענעם לאנד. אין עסטרייך, וואו אזא פארטיי איז שוין געווען, האט דער גאליציאנער בונד מיט אלע כוחות געשטרעבט זיך אן אים אנטזשוליסן. אין רוסלאנד האט דער בונד א סך מיטגעהאלפן צו באשאפן די רוסלענדער סאציאל-דעמאקראטישע ארבעטער פארטיי, און ביי אומאויפהערלעכע שפאלטונגען, וואס האבן אין איר געהערשט ביז 1917. איז דער בונד פסדר געווען דער פשרה-מאכער, דער אויסגלייכער, האט ער תמיד געשטרעבט צו פארקניפן די איבערגעריסענע פעדעם, צו פאראייניקן. דער יידישער באוואוסטזיניקער ארבעטער האט זיך געפילט שלעכט, ווען קיין לאנדס-פארטיי איז גאר ניט געווען, ווען זי איז געווען צעברעקלט און גלייך ווי ניט געווען, אדער ווען ער האט זיך געפונען אויסער אירע ראמען.

די יידן, וואס האבן געארבעט אין דער פ. פ. ס. און „איסקרא“ אמאל, ביי די „רויטע“ היינט, האט עס געפירט דערצו, אז זיי האבן אינגאנצן געלייקנט די נויטיקייט פון א וועלכע עס איז זעלבסטשטענדיקע יידישע ארבעטער-ארגאניזאציע (*). דאס זיינען אבער געווען יידן-סאציאליסטן, ביט קיין יידישע סאציאליסטן. די לעצטע האבן געוואוסט, אז אן זעלבסטשטענדיקער יידישער ארבעטער-ארגאניזאציע וועט

(* מיט די יידישע איסקראוועס און פ. פ. ס. איז די זאך אביסל פארוויקלטער. צוליב דער אויסשליסלעכער לאגע פון דער יידישער מאסע, הערשן ביי איר צוזאמען מיט געזונטע נאציאנאלע שטימונגען אויך שאוויניס-מישע און אסימילאטאריש-קאסמאפאליטישע טענדענצן. עס ווענדט זיך אן מאמענט און אן שיכט, צו וועלכן דער אדער יענער ארבעטער געהערט. די גרויסע מאסע קאן אמאל אונטערן איינפלוס פון גרויסע צרות אדער גלאנציקע אילוזיעס צייטווייליק פארקריכן אין זומפ פון שאוויניזם; אסימילאטאריש קאן זי ניט ווערן, ווייל קיין מאסע קאן פון זיך ניט אוועק. די יידישע ארבעטער-אריסטאקראטיע קאן פארלויפן סאי אין שאוויניזם, סאי אין קאס-מאפאליטיזם, אפהענגיק פון איר דערציאונג און סביבה, אפהענגיק דערפון, צי זי האט א אפגונג אויסצונצן פראפעסיאנעל די לאנדספראך און די

ניט זיין קיין יידישע אַרבעטער-באַוועגונג, און צווישן באַזונדער און צונויפגעגאַסן האָבן זיי געפונען אַ סינטעז: אַ יידישע אויטאָנאָמע אַרגאַניזאַציע אין אַן אַלגעמיינער לאַנדס-פאַרטיי. אין 1903 אויפן צווייטן צוזאַמענפאַר פון דער רוסלענדער ס. ד. האָט מען דעם דאָזיקן סינטעז אָפגעוואָרפן, איז דער בונד געווען געצוואונגען אַרויסצוגיין פון דער לאַנדס-פאַרטיי; ווען ניט, וואָלט ער פאַרשלאָנגען געוואָרן. די אַרגאַניזירטע יידישע אַרבעטערשאַפט האָט עס פאַרשטאַנען און באַשטעטיקט. די גאַנצע דריי יאָר, וואָס דער בונד האָט זיך געפונען אויסער דער פאַרטיי, האָט ער גערעכנט, אַז דאָס איז נאָר דערווילע און האָט געזוכט לפחות צייטווייליקע אָדער אַרטיקע אָפמאַכן. אין יענער צייט האָט ער אין לעטלאַנד געשאַפן דעם פעדעראַטיוון קאָמיטעט פון די לעטישע אַרבעטער מיט די יידישע.

אין 1906 האָבן די רוסישע ס. ד. אונטערן דראַנג פון דער רעוואָלוציע געמוזט איינגיין אויף דער אויטאָנאָמיע פון בונד; און ווי נאָר עס האָט זיך געעפנט אַ מעגלעכקייט צו אַרבעטען צוזאַמען, האָט זיך באַלד ביי דער יידישער מאַסע באַוויזן די גרעסטע תּשוקה צו פאַראייניקונג. ניט אין אַלץ האָט די רוסישע ס. ד. נאָכגעגעבן. זי האָט בשום אופן ניט געוואָלט איינגיין אויף דער פּאָדערונג, דער בונד זאָל זיין אין דער רוסלענדער פאַרטיי דער איינציקער פאַרשטייער פונם יידישן פּראָלעטאַריאַט. פון דעם דאָזיקן פונקט האָבן קעגנער און שונאים חוזק געמאַכט, זיין אינהאַלט איז פאַרטונקלט געוואָרן און ער פּאָדערט אַ קורצע דערקלערונג. דאָס האָט געהייסן, אַז אין דער לאַנדס-פאַרטיי קאָן ניט זיין נאָך איין אַרגאַניזאַציע, וואָס טוט די סאָציאַליסטישע אַרבעט צווישן דעם יידישן פּראָלעטאַריאַט אַ חוץ דעם בונד, אַז די רוסלענדער פאַרטיי גומאָ און די פ. ס. ד. — זי האָט דעמאָלט געהאַט

אַלגעמיינע בילדונג, וואָס זי באַזיצט. די יידן פון דער „איסקראַ“ און פון די פ. פ. ס. האָבן אויסגעדריקט די קאָסמאָפּאָליטישע טענדענץ פון דער יידישער אַרבעטער-אַריסטאָקראַטיע.

פרעטענויעס אויף דעם — דארפן די דאָזיקע אַרבעט ניט טאָן. עס זיינען געווען טוער — „האַרטע“ האָט מען זיי גערופן — וועלכע האָבן געהאַלטן, אַז אָן דעם „איינזיקן פאַרשטייער“ טאָר מען זיך ניט פאַראייניקן; אין דעם דאָזיקן פונקט — האָבן זיי געזאָגט — לײַגט דער גאַנצער פרינציפ פון אויטאָנאָמיע; און אויב אין איין פאַרטיי וועלן זיין עטלעכע פאַראַלעלע אָרגאַניזאַציעס, וואָס טוען די זעלביקע אַרבעט צווישן יידישן פראָלעטאַריאַט, וועט צווישן זיי זיין אַ שטענדיקע צאַנקעריי; דאָס וועט ברענגען דעם גרעסטן שאָדן דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג און די פאַראייניקונג וועט ביי אַזעלכע באַדינגונגען גאָר ניט ווערט זיין.

געזיגט האָבן די „ווייכע“. ניט מיט דער לאַגיק פון זייערע אָרגומענטן, נאָר מיטן דראַנג פון די יידישע אַרבעטער צו פאַראייניקונג. דעם דאָזיקן דראַנג האָבן אויף זיך שטאַרק געפילט אַלע פירער און טוער. איך בין געווען פון די האַרטע; איך האָב געהאַלטן, אַז מיר מעגן איינגיין אויף אַנדערע פאַרמעלע פשרות, אַבי זיך דערשלאָגן אַ פולע אויטאָנאָמיע; זאָל מען אונז נאָר געבן די נויטיקע זעלבסטשטענדיגקייט — דאָס איבעריקע וועט שוין אַליין קומען. פון אָנהויב האָבן מיר געהאַט פּמעט אַ מערהייט, אָבער וואָס אַ טאָג זיינען אונזערע רייען שיטערער געוואָרן. איך פלעג באַגעגענען חברים, וועלכע זיינען נאָך נעכטן געווען האַרטער פון מיר און איבער נאַכט זיינען זיי „ווייך“ געוואָרן. „סטייטש?״ פרעג איך. „מ'קאָן ניט אַנדערש“... ענטפערט מען מיר. מעדעם, וועלכער איז אין גרונד געווען אַ „האַרטער“ און דאָך האָט ער זיך געשטעלט אין די רייען פון די „ווייכע“, האָט עס מיר דערקלערט אַזוי: „מיר מוזן וואָס גיכער דורכפירן די פאַראייניקונג פון אויפן; ווען ניט, וועט עס די מאַסע טאָן איבער אונזערע קעפּ. מיט דער שטימונג פון דער מאַסע שפילט מען זיך ניט“... אין לעמבערג אויפן זיבעטן צוזאַמענפאַר פון פונד איז געווען אַ גרויסע מערהייט ווייכע. אָבער ווען עס וואָלט ניט אַזוי געווען, ווען אָן אַ פאַר שטימען פון די „האַרטע“ וואָלט זיך געווענט: אָנעמען די פאַראייניקונג אָדער

אָפּוואַרפֿן — בין איך זיכער, אַז ביי אַ היפּשע ביסל פֿון די האַרטע וואָלט זיך די האַנט ניט אויפּגעהויבן צו שטימען קעגן. און גלייך נאָכן צוזאַמענפאַר, בעת מ'האַט געדאַרפט דורכפירן די פאַראייניקונג אין לעבן, זיינען דאָס רוב נעכטיקע „ווייכע“ האַרט געוואָרן און האָבן מיט אַלע כוחות געשטרעבט דערצו, אַז די אויטאָנאָמיע זאָל זיין וואָס פולער, אַז דאָס וואָס מ'האַט ניט געקאָנט געווינען דורך אונטערהאַנדלונגען, זאָל מען געווינען דורך פאַקטן.

וואָס איז שייך דער אַלדוועלטלעכער אָרגאַניזאַציע פֿונם פּראָטעסטאַנט, דעם אינטערנאַציאָנאַל, זיינען די יידישע אַרבעטער שטענדיק געווען זיינע הייסע חסידים. און ווידער אַמאָל ניט בלויז צוליב אַלגעמיינ-סאָציאַליסטישע, נאָר אויך צוליב יידיש-נאַציאָנאַלע טעמים. ערשטנס, צוליב דעם, וואָס יידן האָבן שוין לאַנג ניט קיין אייגענע מלוכה, צוליב דעם, וואָס זיי זיינען אַ וואַנדער-פּאָלק, פעלט זיי אַ סך אינסטינקטן, וועלכע זיינען דורך לאַנגע הונדערטער יאָרן טיף איינגעפלאַנצט געוואָרן ביי די מאַסן פֿון אַנדערע נאַציעס. זיי פעלט דער אינסטינקט פֿון — גערעכט אָדער אומגערעכט — מיין לאַנד. זיי פעלט דאָס געפיל פאַר פרעסטיזש. די יידן אין מינסק האָבן געוויס געפילט די צרות פֿון דער דייטשער אַקופאַציע ניט ווייניקער, ווי די בעלגיער פֿון לעיזש; אָבער די באַליידיקונג דערפֿון, וואָס אַ פרעמדער הערשעוועט ביי אונז אין לאַנד — דאָס האָט דער בעלגיער פֿון לעיזש געוויס געפילט אַ סך טיפּער און פּינדלעכער, ווי דער ייד פֿון מינסק. דאָס מאַכט דעם יידישן סאָציאַליסט מער מסוגל צו אינטערנאַציאָנאַליזם. עס זיינען געווען אין דייטשלאַנד יידן סאָציאַל-פּאַטריאָטן, ווי פּראַנק וכדומה. אָבער די יידישע סאָציאַליסטן, וועלכע האָבן נאָך געהאַט לעבעדיקע יידישע שטימונגען, זיי האָט געצויגן צום אינטערנאַציאָנאַליזם. און אויב ניט בלויז די ראַדיקאַלן האַאָזע און אָסקאַר קאָן, נאָר אפילו דער רעפּאַרמיסט עדיאַרד בערנשטיין — אַלע דריי זיינען באַוואוסט מיט זייערע יידישע שטימונגען — איז בעתן וועלט-קריג געווען אַ קעגנער פֿונם בורג-פּרידן, האָט דאָ אָן שום ספק אַ געוויסע

ראָדע געשפילט אונזער נאַציאָנאַלער אינטערנאַציאָנאַליזם.
 צווייטנס. צוליב די נאַציאָנאַליטעטן-מלוכה, און צוליב
 די מאַסן-איבערוואַנדערונגען קומט ביי איצטיקע גרויסע מלחמות
 אויס מענטשן פון איינער און דערזעלביקער נאַציע מלחמה צו
 האַלטן קעגנאַנדער אין פאַרשיידענע אַרמיען. אין דער
 לעצטער וועלט-מלחמה איז אויסגעקומען די „רוסישע“ דייטשן
 צו שעכטן די „דייטשע“ דייטשן, דאָס זעלבע האָבן געמוזט
 טאָן די „דייטשע“ און „עסטרייכישע“ פּאָליאַקן, מיט די
 „רוסישע“ פּאָליאַקן. די בירגער פון אַמעריקע קאָן ביי יעדער
 מלחמה מיט אַן אייראָפּיאישער מלוכה אויסקומען אויפצוהויבן
 דעם שווערד קעגן זייערע ברידער פון איין נאַציע. אָבער קיין
 אַנדער נאַציע קאָן אַזוי אָפט און אַזוי שטאַרק ניט פילן דעם
 דאָזיקן ספּעציפישן פּיין, ווי די יידן, וועלכע זיינען צעשפּרייט
 איבער אַלע לענדער פון דער וועלט. ביי דער יידישער
 בורזשואַזיע ווערט עס קאָמפּענסירט מיט גרויסע מלחמה-
 פּראָפּיטן, און זיי קאָנען זיין מאָרד-פּאַטריאָטן פון זייער
 פּאַטערלאַנד. די יידישע מאַסן האָבן פון אַ מלחמה נאָר צרות,
 אַלגעמינע און ספּעציפיש-יידישע: יעדע מלחמה פאַרשטאַרקט
 דאָך דעם שאַוויניזם און ממילא אױך דעם אַנטיסעמיטיזם.
 וואָס איז דער חידוש, אַז דאָס טרייבט די יידישע מאַסן
 שטאַרקער ווי אַנדערע צום אינטערנאַציאָנאַליזם?... אין שלום
 אַזש דראַמע „אַ שנירל פּערל“ אין לעצטן אַקט איז פאַראַנען
 אַ סימבאָלישע סצענע, ווי די צוויי זין פונם אַלטן ר' מלך,
 ביידע זעלנער, איינער פון דער עסטרייכישער אַרמיי, דער
 צווייטער פון דער רוסישער, וואָרפן זיך פאַרביטערט איינער
 אויפן אַנדערן מיטן אויסגעשריי: דער שונא! דער פּאַטער
 האַלט זיי אָפּ: ניט דער שונא, נאָר דער ברודער! און ער
 דערמאָנט זיי אָן דעם אַלטן געבאָט „לא תרצח“, וואָס דאַרף
 שטיין העכער פאַר דעם נייעם אָפּגאָט „דאָס פּאַטערלאַנד“; און
 פון אַלע זייטן שאַלט אַ געזאַנג: „ס'איז אַ גרויסע שעה!
 אַ ברודער האַט אַ ברודער געפונען! הללויה!“

דריטנס. דער יידישער אַרבעטער איז פאַראינטערעסירט
 אין דעם, אַז ער און די אַרבעטער פון אַנדערע נאַציעס, וואָס

וואוינען מיט אים אין איין לאַנד, זאָלן זיין פאַרבונדן אין
 איין העכערן אינטערנאַציאָנאַל, צו וועמען זיי זאָלן קאָנען
 אַפּעלירן אין פּאַל פּון אַ נאַציאָנאַלן קאָנפּליקט, וועלכער זאָל
 קאָנען אויסגלייכן אַזעלכע קאָנפּליקטן. און וואָס שטאַרקער עס
 איז דער אינטערנאַציאָנאַל צווישן לאַנד און לאַנד, אַלץ
 זיכערער איז דער צוזאַמענבונד צווישן די נאַציאָנאַלע פּראָ-
 לעטאַריאַטן אין יעדן איינצלנעם לאַנד; אַלץ פעסטער זיינען
 די אַלגעמיינע לאַנדס-פּאַרטייען, וואו זיי זיינען שוין פאַראַן;
 אַלץ מער האָפּענונג, זיי זאָלן ווערן, וואו זיי זיינען נאָך נישט אָ-
 פּערטנס. אַ מעכטיקער אינטערנאַציאָנאַל קאָן אויפהויבן זיין
 אויטאָריטעטע שטים קעגן גורות און רדיפות אויף יידן אין
 איינצלנע לענדער, קאָן ווערן אַ שטיצפּונקט אין קאַמף פאַר
 גלייכבאַרעכטיקונג.

דאָס אַלץ ווירקט נישט בלויז אויף די יידישע מאַסן-
 פּאַרטייען; דאָס ווירקט אין אַ געוויסער מאָס אויך אויף
 איינצלנע יידן, וואָס געפינען זיך אין נישט-יידישע סאָציאַליס-
 טישע פּאַרטייען. דעריבער געפינט איר אין יעדן פּון די
 עקזיסטירנדיקע אינטערנאַציאָנאַלן אַזוי פיל איינפלוסרייכע יידן.
 דער יידישער סאָציאַליזם און די יידן-סאָציאַליסטן זיינען
 הויזן פון אינטערנאַציאָנאַליזם. מ'זאָגט, דאָס איז די יידישע
 מיסיע. אָבער ערשטנס האַנדל'ט זיך עס נישט אום דאָס יידישע
 פּאָלק, אַלס אַ גאַנצע: די יידישע סאָציאַליסטן זיינען אַ קליינע
 מינדערהייט אינם יידישן פּאָלק. און צווייטנס, איז דאָס
 וואָרט מיסיע מיט'יש אָדער מעטאָפּיזיש און אויסער נעבן
 גיט עס גאָר נישט; און דאָ האַנדל'ט זיך וועגן אַ קלאָרע
 היסטאָרישע דערשיינונג. דער יידישער סאָציאַליזם איז צוליב
 אָביעקטיווע באַדינגונגען געצוואונגען צו זיין די הויזן פון
 אינטערנאַציאָנאַליזם. און אָט די אָביעקטיווע נויטווענדיקייט ווערט
 אויפגענומען סוביעקטיוו, נישט ווי אַמשא, וואָס עמעצער האָט איבער-
 געוואָלט אָנגעוואָרפן, נישט ווי אַ פיינלעכע אָנשיקעניש, נאָר וויליק
 און מיט פּאַגייסטערונג, ווי אַן אויפגאַבע, וואָס שטימט מיט דעם
 אינערלעכן דראַנג. דאָס איז אפשר נישט אַזוי שוין, ווי די מיסטיש-
 מעטאָפּיזישע מיסיע, דערפאַר איז עס קלערער און זיכערער.

אויפן פעלד פון קולטור

I

די יידישע סאָציאַליסטן פון אלע וויכטונגען האָבן אָפּט לייב איבערצוחזון: „מיר זיינען ניט קיין קולטור-טרעגער“. אין אונזערע פּראָלעטאַרישע פּאַרטייען איז מען צייטנווייז גענויגט צו רעכענען די קולטור-אַרבעט פאַר מינדערווערטיק אין פאַר-גלייך מיט דער פּאַליטישער און פּראָפּעסיאָנעלער טעטיקייט. דאָס מאַכט די קולטור-אַרבעט וואַכעדיק. לויבן אַזאַ מין באַציהונג קאָן מען געוויס ניט, אָבער פאַרשטענדלעך איז זי. ביי פּאַליטישע פּאַרטייען מוז אויפן ערשטן אָרט שטיין פּאַליטיק; זייער אויפגאַבע איז ניט אַזוי טאַן די קולטור-אַרבעט גופּאָ, ווי צוגרייטן די פּאַליטישע באַדינגונגען פאַר איר. דאָס זיינען קעמפּערישע פּאַרטייען, און אין פּראָפּעסי-אָנעלער און אין פּאַליטישער אַרבעט איז דער עלעמענט פון קאַמף בולטער, איידער אויפן פעלד פון קולטור; די מאַסן מאַנען זייערע עקאָנאָמישע און פּאַליטישע נויטן אַ סך דרינגענדיקער, איידער די קולטור-באַדערפענישן, וועלכע מ'דאַרף נאָך ערשט ביי זיי אַרויסרופן; אין הייסע מאַמענטן דאָזט דער פּראָפּעסיאָנעלער און פּאַליטישער קאַמף זיך ווייניקער אָפּלייגן, ווי די קולטור-אַרבעט; ער פאַרכאַפט אינגאַנצן, דאָזט ניט אָפּאַטעמען. און מ'קאָן ניט פאַרדיינקען סאָציאַליסטן, ווען זיי צאַמען זיך אָפּ פון ריינע קולטור-טרעגער, ביי וועלכע קולטור איז דער א' און דער ת' פון פּראָגראַם און די גאַנצע זאַך איז בלויז אַ מין פּילאַנטראָפּיע – צוואַרפן דער אַרעמער מאַסע נעבען אַ פאַר ברעקלעך פונם רייכן קולטור-טיש. אָבער ניט געקוקט אויף דעם וואַכעדיקן טאַן, אין

וועלכן מ'האָט אָפּט גערעדט פון דער קולטור אַרבעט, האָבן אַלע יידישע פּראָלעטאַרישע פּאַרטייען נאָכאַנאַנד די דאָזיקע אַרבעט געטאָן; אין מאָמענט פון שטילשטאַנד איז זי געווען פּמעט זייער איינציקע אַרבעט. זיי האָבן עס געמוזט טאָן, ווייל זיי האָבן געוואוסט, אַז אָן אַלגעמיינע אויפקלערונג איז נישט מעגלעך קיין טיפּערע סאָציאַליסטישע פּראָפּאַגאַנדע, אַז אָן אומקולטערעלע מאַסע קאָן נישט ווי געהעריק אויסנוצן, קאָן נישט באַפעסטיקן אירע נצחונות, און ווען זי זאָל אפילו פאַרכאַפּן די מאַכט, וועט זי נישט זיין אימשטאַנד זעלבסט-שטענדיק אָנצופירן נישט די ווירטשאַפּט פון לאַנד, נישט דעם גאַנצן מלוכה-אַפּאַראַט. נישט אומזיסט האָבן זיי כּסדר געחזרט מיט די אַרבעטער, אַז „וויסן איז מאַכט“. די אַלגעמיינע אויפ-קלערונג ווידער האָבן די סאָציאַליסטן נישט געוואָלט אָנטרויען נישט-סאָציאַליסטישע טוער, כּדי יענע זאָלן זי נישט באַפאַרבן מיט אַ בורזשאַזן גייסט, זאָלן דערווייל נישט קריגן קיין השפּעה אויף די אַרבעטער. און דער עיקר: עס איז פשוט נישט געווען, וועמען די דאָזיקע אַרבעט אָנצוטרויען.

אפילו היינט, ווען מיר פאַרמאָגן ברוך השם אומ-פּאַרטייאישע אָרגאַניזאַציעס פאַר ליטעראַטור און קולטור, ליגט נאָך אויך דער גרעסטער טייל אַרבעט אויף די פלייצעס פון די פּראָלעטאַרישע פּאַרטייען; די בירגערלעכע קרייזן גיבן נאָר איינצלע טוער, וועלכע ווערן דאָס רוב אויסגענוצט פון די סאָציאַליסטן; און בעת מ'רעדט ביי אונז וועגן פאַר-ברייטערן די באַזע פון דער קולטור-באוועגונג און אַריינציען די בירגערלעכע דעמאָקראַטיע, האַנדלט עס זיך מערער אום אַ טענדענץ, איידער אום פּאַקטישע כוחות, בפרט מיט עטלעכע און דרייסיק יאָר צוריק. בעת די פאַרגייער פון בונד האָבן אָנגעהויבן זייער אַרבעט, איז אויף דער יידישער גאַס נישט געווען אַזאַ כּח, וואָס זאָל וועלן און קאָנען טאָן אַ וויפיל נישט איז ברייטע קולטור-אַרבעט צווישן די מאַסן. זיי, די אָנהויבער, האָבן געוואוסט, אַז פון הימל וועט קיין קולטור פאַר די יידישע מאַסן נישט אַראָפּפאַלן, און ווען זיי זאָלן נישט צולייגן די האַנט, נישט געבן דעם נויטיקן שטויט, טאָ ווער וועט עס

טאָן? די מפיצי-השכלה איז נאָך דעמאָלט געווען אַ גביריש-פילאַנטראָפיש-אַסימילאַטאָרישע חברה, וועלכע האָט געטראָגן רוסישע פאַרמעלע בילדונג פאַר באַלעבאַטישע קינדער. די חברה איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין געזעלשאַפט מיט אַ ברייטערע מיטגלידערשאַפט - און דאָס איך נאָר אין אייניקע גרעסערע שטעט - נאָך 1905, און דעמאָלט ערשט האָבן זיך אין איר באַוויון יידישיסטישע טענדענצן - אונטער דער ווירקונג פון די סאָציאַליסטישע פאַרטייען.

אום איז באַשערט געווען לאַנגע יאָרן צו זיין אַפריער דער בן יחיד, דערנאָך די גרעסטע אַרבעטער-פאַרטיי אויף דער יידישער גאַס; און עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, ווען איך וועל זאָגן, אַז דאָס וואָס דער בונד האָט געטאָן און אויפגעטאָן אויפן געביט פון קולטור, שטייגט ווייט אַריבער די אַרבעט פון אַלע אַנדערע יידישע פאַרטייען צוזאַמען גענומען.

II

מ'קאָן זאָגן, אַז אויסן פעלד פון קולטור האָבן די פיאָנערן פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג ביז צו אַ געוויסן גראַד ווייטער געפירט די איבערגעריסענע אַרבעט פון די משפּילים, וואָס די השכלה האָט געטאָן פאַר די באַלעבאַטישע קינדער, דאָס האָבן די ערשטע יידישע סאָציאַליסטן געטאָן פאַר די אַרבעטער-מאַסן: געבראַכן די ממשלה פונם רב און גוטן יידן, פון בית המדרש און אַלטן ספר, אויסגעוואַרצלט פאַרשימלטע פאַראורטיילן און אָפגעלעבטע טראַדיציעס, אומגעוואָרפן די ווענט, וואָס האָבן אָפגעטיילט דעם יידן נון דער נייער אייראָפּיאישער ציוויליזאַציע, געריסן פון דער געטאָ אַרויס, מיט אַנדערע וועגן און מיטלען, מיט אַ גרעסערן אימפעט און אַ סך טיפער און ראַדיקאַלער, אָבער די אַרבעט איז גערען די זעלביקע - דאָס, וואָס די משפּילים האָבן אויף וויער מליצה-

לשון גערופן: פארטרייבן פינסטערניש און שפרייטן ליכט. דערפון האָט מען געמוזט אָנהויבן; אָן דעם האָט מען ניט געקאָנט גיין ווייטער. לייענט איבער די ערשטע בראַשורן פון בונד און זיינע פאָרגייער, וועט איר זיך חידושן, ווי ווייט זיי זיינען לויט זייער טאָן אָפט ענלעך צו דער השכלה-ליטעראַטור.

דער גרעסטער פארדינסט פון בונד אויף דעם געביט, וועגן וועלכן מיר ריידן, איז דאָס, וואָס ער האָט דערהויבן דעם יידישן אַרבעטער צו דער מדרגה פון אַ קולטור-מענטש, וואָס ער האָט אים געמאַכט פאַר אַ לעבעדיקן טרעגער פון דער נייער יידישער קולטור.

מיט אַ יאָר 35 צוריק האָט דער יידישער אַרבעטער פּמעט ניט געהאַט קיינע קולטור-באַדערפענישן. זיין גייסטיקע שפּייז: אין דער יוגנט - אַ מעשה-ביכל, שמרס אַ האַרצרייסעדיקן ראָמאַן; שפּעטער - פון שבת צו שבת אַ פאַרשלאָפענער קאַפיטל תהילים אָדער אַ שטיקל חיי אָדם, אָן פאַרשטענדעניש. זיינע פאַרגעניגט: בחורוייז - אַ גלעזל און אַ קארטל, און דאָס אויך געמאַסטען און געוואויגן, ווי אַ סטאַטעק; ביי די פאַרשייטערע - אַ טאַנץ-קלאַס; אַ פאַר מאָל אין לעבן איז מען געגאַנגען אין צירק, געוואוינלעך חתנווייז. עלטער געוואָרן, איז דער גרעסטער פאַרגעניגן געווען - אָפּשלאָפן די שבתים און יום-טובים, אין דער היים נאָכן עסן אָדער אין בית-המדרש, הערנדיק אַ מגיד. מ'האַט זיך געקוויקט מיט דעם חונט אַ „מקומן" און מיט אַ הייסן געשלעג אין צעך אויף אַן אסיפה. די דערציהונג פון זיינע קינדער - „שמוץ, שמוץ אין עם הארצות". דער יידישער אַרבעטער איז געווען טעמפל, אָבערגלויביק; ער האָט נישט געזען ווייטער פון זיין נאָז; שוין נישט געהאַט קיין הנאה פון אַ מצוה, נאָך געציטערט אימת-מות פאַר אַן עבירה. דאָס „יידישע פּאָלקס-בלאַט", די געציילטע בעסערע ביכער, וואָס זיינען שוין דעמאָלט געווען, זיינען געלייענט געוואָרן פון משפּילים און באַלעבאַטישע ווייבלעך; צו דעם אַרבעטער פּלעגן זיי פּמעט ניט דערגיין און זיי זיינען געווען פאַר אים צו „נודנע", אפילו שמרס און

בלאשטיינס ראמאנען האָט געלייענט נאָר אַ קליינע מינדער-
הייט. דאָס רוב האָבן גאַרנישט געלייענט. ס'איז נישט געווען
ניט קיין צייט, ניט קיין אינטערעס, און אויף דער עברי איז
מען אויך געווען שווער.

דער בונד האָט פון זיין ערשטן טריט אָן געוועקט ביים
יידישן אַרבעטער אַ אינטערעס צו קולטור, אַ דורשט צו
וויסנשאַפט, געפלאַנצט ביי אים די געוואוינשאַפט צום לייענען,
געמאַכט דאָס לייענען פאַר אַ נויטווענדיקייט. ער האָט געלערנט
דעם יידישן אַרבעטער קוקן אויף אַ בוך מיט דרך-ארץ; נישט
ווי אויף אַ נאַרישקייט, אַ קינדער-שפּיל די צייט צו פאַרטייבן,
נאָר ווי אויף אַ טיף-ערנסטע זאַך, וואָס דאַרף לערנען, דערציען,
ווייזן אַ וועג אין לעבן, ווי אויף אַ זאַך, פאַר וועלכע עס
לוינט צו ליידן, אפילו זיך מקריב צו זיין. און דער בונד
האָט אויך געזאָרגט דערפאַר, אַז דער יידישער אַרבעטער זאָל
האָבן צייט צו לייענען. דער קאַמף פאַר אַ קורצערן אַרבעטס-
טאַג איז צווישן אַנדערע דאָך געווען אויך אַ קאַמף פאַר
פרייע שעהן, פאַר אַ מעגלעכקייט פון גייסטיקער אַרבעט. דאָס
לייענען גופא איז פאַרן יידישן אַרבעטער דעמאָלט געווען גאָר
נישט קיין גרינגע מלאכה. דאָס רוב בחורים פלעגן נאָך ווי
עס איז דורכקריכן אַ יידיש ביכל: זיי זיינען דאָך געגאַנגען
אין חדר, געקאַנט דאוונען. צווישן די מיידלעך זיינען געווען
גאָר אַ סך, וואָס האָבן אפילו קיין עברי ניט געקענט. אויס-
געלערנט לייענען האָבן זיי זיך שוין אין דער באַוועגונג.

אַבער קענען לייענען איז נאָך ניט אַלץ. אַ חוץ דעם
אלץ בית פון אותיות, איז נאָך פאַראַן אַן אלץ בית פון באַגריפן,
די ערשטע עלעמענטאַרע ידיעות פון געשיכטע, נאַטור וכדומה,
אָן וועלכע עס איז אוממעגלעך צו פאַרשטיין אַן ערנסטע
רעדע אָדער ביכל. ביי לייטן באַקומט מען אָט די ראשי
פרקים אין דער פאָלקס-שול. דער יידישער אַרבעטער האָט
קיין פאָלקס שול ניט געהאַט; פון חדר האָט ער קיין וועלט-
לעכע ידיעות ניט מיטגעבראַכט. די קרייזלעך און געהיימע
פאַרזאַמלונגען, די באַגענישן מיט אינטעליגענטן, דער קלוב
אונטערן פרייען הימל, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען

„אַרבעטער-בערווע“, שפעטער די אַוונט-קורסן אין ליטעראַרישע פאַראיינען – דאָס אַלץ האָט באַרייכערט דעם מוח מיט נייע באַגריפן, מיט פאַרשיידענע ידיעות, צוגעוואוינט צו דענקען, זיך אָפצוגעבן אַ דין וחשבון אין אַלץ, וואָס אין אים און אַרום אים. דאָס האָט אין אַ געוויסער מאָס פאַרביטו די אַנפאַנגס-בילדונג אין אַ פּאָלקס שול.

אַ מענטש פון דער מאַסע, ווען דאָס ליינען איז אפילו ביי אים געוואָרן אַ געוואוינשאַפט, האָט ער ליב צו זיפן ביכער; אַפט ליינעט ער נאָר די קורצע שורות, די געשפרעכן, היפט איבער די באַשרייבונגען, יאָגט זיך צו דערוויסן דעם סוף פון דער מעשה. אַמאָל פאַרשטייט ער יעדע שורה באַזונדער און איז ניט בכח צונויפצובינדן עטלעכע שורות אין איין געדאַנק. ביים סוף זייטל פאַרגעסט ער דעם אָנהויב. וואָס עפעס טיפער רופט ער „נודע“, אַ בוך, זאָגט ער, דאַרף זיך ליינען אַליין...“ זיך אַריינטאָן, אָנשטרענגען, פאַרטיפן, אומקערן זיך אַביסל צוריק און פאַרגלייכן, הנאה האָבן פון דער שפראַך – דאָס געהערט צו אַ העכערער מדרגה פון קולטור; אַ מענטש מוז אַרבעטן איבער זיך, איידער ער דערגרייכט דערצו. דאָס זעלביקע איז מיט קענען הערן ניט בלויז מיט די אויערן, נאָר אויך מיטן קאָפּ, זיך אַריינטראַכטן, איבעראַרבעטן דאָס געהערטע מיטן אייגענעם שכל. ליינען און הערן אַקטיוו – דאָס האָט דער יידישער אַרבעטער פון חדר ניט מיטגעבראַכט. די ישיבה האָט נאָך געגעבן וועלכע ניט איז גימנאַסטיק פאַרן מוח; אָבער וויפיל קינדער פון דער מאַסע האָבן עס געהאַט דעם „גליק“ צו לערנען אין אַ ישיבה? דער אַוואַנגאַרד פונם יידישן פּראָלעטאַריאַט האָט באַקומען די נויטיקע גייסטיקע דיסציפלין אין זיין קלאַסן-באַוועגונג, וועלכע האָט געלייגט די גרעסטע וואָג אויפן געדרוקטן און געהערטן וואָרט, אויף דער אַרבעט פון באַוואוסטזיין. דאָס, וואָס דער גייער אַרבעטער-ייד האָט גענומען איבערשאַצן אַלע ווערטן, ברעכן אַלע פאַר-אורטיילן און טראַדיציעס – שוין דאָס אַליין האָט געמאַכט, אַז זיין מוח זאָל זיך באַוועגן געשווינדער און לעבעדיקער, האָט אים געשליפן, קולטיווירט.

דער אַרבעטער, אַלס קולטור-מענטש - דאָס איז דער גרעסטער פאַרדינסט פונם סאָציאַליזם פאַר דער נייער יידישער קולטור. אָן דעם וואָלט זי ניט מעגלעך געווען, זי וואָלט פשוט ניט געהאַט אויף וועמען זיך צו האַלטן. אונזער בעסטער בוך, אונזערע ערנסטערע לעקציעס, די התחלות פון אַ יידישן קונסט-טעאַטער, פון אַ יידישער פּלאַטישער קונסט - דאָס אַרץ איז מעגלעך נאָר אַ זאַנק דעם, וואָס די יידישע אַרבעטער-באַוועגונג האָט אין משך פון עטלעכע און דרייסיק יאָר געשאפן אין דער יידישער מאַסע באַדייטנדיקע קולטורעלע שיכטן, וואָס נויטיקן זיך אין דעם אַלעם, פאַר וועלכע די נייע דיטעראַטור, די נייע קונסט - די נייע קולטור בכלל איז אַ לעבעדיקע בלוטיקע נויטבאַדערפטיקייט.

די אומגאַנגס-שפראַך פונם יידישן אַרבעטער איז געווען אַזוי אַרעם, ווי אַרעם ס'איז געווען זיין וועלט. ער האָט ווייניק ווערטער געדאַרפט און האָט ווייניק ווערטער פאַרמאָגט. האָט זיך עמעצער געוואָלט אויספיינען, „ריידן מיטן שבתדיקן לשון“, לויטן זאַפטיקן אויסדרוק פון פאַלק, פלעגט ער אַריינ-בראַקן עטלעכע ווערטער סמאַרגאַנער דייטש, אַ פאַר האַלבע פראַזן ווילנער רוסיש; איין צייט זיינען געווען אין דער מאַדע אַזעלכע ווערטלעך, ווי: עס פאַסט צו זאָגן, מיט רעספעקט צו מעלדן, פאַלאַזשים. די באַוועגונג האָט מיט אַמאָל פאַר-ברייטערט דעם האַריוואָנט פונם יידישן אַרבעטער, ער האָט געקריגן אַ נויט אין אַ סך נייע ווערטער. אַפריער האָט מען זיי גענומען פון רוסיש, נאָר אַ קליין ביסל פאַריידישט. די פראַפאַגאַנדע האָט זיך דאָך די ערשטע יאָרן געפירט אויף רוסיש; די אינטעליגענטן האָבן געטראַכט אין רוסיש, און די יידישע ווערטער, וואָס זיי האָבן גערעדט מיט די אַרבעטער, זיינען ביי זיי געווען איבערגעזעצטע. די ערשטע 10-12 יאָר פון דער באַוועגונג איז די שפראַך פון אַ באַוואוסטזיניקן אַרבעטער געווען פול מיט אַזעלכע ווערטער און אויסדריקן: ער איז אַ סאָונאַטעלנער, דער אינטעליגענט גיט אַ קרוזשאַק, מ'דאַרף קענען גראַמאַטע, ער ראַוויווייעט זיך, נעמען אין ווינמאַניע, האָבן אַ פאַניאַטיע, מאַכן אַ סטאַטשקע, גיין אויף

א סאָבראַניע, אויף אַ סכאָדקע... די אַלטע „שבועה“ פון בונד
האַט אין זיך געהאַט אַ זעלכע שורות: מיר זיינען דער
פראָלעטאַריאַט, וואָס מ'רופט דער פראָסטער נאַראָד (וואַריאַנט:
טשאַרנער נאַראָד)... טאָ שרייט זשע, ברידער: נאַראָד,
״װפּעריאַד!״ ביסלעכווייז זיינען די רוסישע ווערטער אַרויס-
געשטויסן געוואָרן און אויף זייער אָרט זיינען געקומען
אַזעלכע דייטשע, וואָס זיינען געווען נאָענט צום יידישן שניט,
אָדער אינגאַנצן יידישע ווערטער. היינט, ווען אַן אַרבעטער
רעדט מיט סלאַווישע אָדער דייטשע ווערטער, מאַכט מען פון
אים הווק.

דאָ האָט געווירקט די אַרבעטער-ליטעראַטור, ס'האַט
געווירקט דער פאַקט, וואָס די וואַרשעווער און לאַדזער יידן
האַבן ניט געקאָנט פאַרדייען די רוסישע ווערטער; עס האָט
אויך געווירקט דער עסטעטישער חוש פון די אַרבעטער.
אַ גרויסן פאַרדינסט פאַר די נייע ווערטער האָבן די בערשטער,
וועלכע האָבן געוואוינט ביי דער פרייסישער גרענעץ, און די
דייטשע שפראַך איז זיי געווען נעענטער, ווי די רוסישע. ניט
אַזוי גיך טוט זיך, ווי עס רעדט זיך. יעדעס וואָרט איז
דורכגעגאַנגען עטלעכע גלגולים, ביז עס האָט זיך אויסגע-
טאַלירט. איך געדענק נאָך די גלגולים פונם וואָרט קרוזשאַק.
סוף פאַריקן יאָרהונדערט האָט שוין אָט דער רוסישער טערמין
געקלונגען פרעמד דעם בעסערן יידישן אַרבעטער און מ'האַט
גענומען זוכן, מיט וואָס אים צו פאַרבייטן. אין איין געגנט
האַט מען באַנוצט „אַ רעדל“, אין אַנדערע געגנטן „אַ צירקל“,
אַ רינגל. אין האַרבסט 1900 איז דער פירער פונם בערשטער-
בונד אורציק געקומען פון וואַלקאַווישק קיין דווינסק און
מיטגעבראַכט דאָס וואָרט „קרייזל“. עס איז געפעלן געוואָרן,
האַט זיך צוגענומען.

עס איז געווען קנאַפּ צו שאַפן אַ יידישן אַרבעטער-
לעזער; מ'האַט געדאַרפט זאָרגן דערפאַר, דער דאָזיקער לעזער
זאָל האָבן וואָס צו לייענען: דער לעזער וואַקסט דאָך צוזאַמען
מיטן בוך. צוזאַמען מיט די ערשטע עקאָנאָמישע קאַסעס
(אומלעגאַלע פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען) גייען די יידישע

ארבעטער-ביבליאָטעקן. אין דער נעץ איינריכטונגען פון יעדער אָרגאַניזאַציע האָט אלע מאָל פאַרנומען אַ חשובן אָרט די ביבליאָטעק-קאָמיטע. אָנגעהויבן פון אַ פּאַר צענדליק ביכער, וואָס זיינען געלעגן באַהאַלטן ערגעץ אויף אַ בוידעם-שטיבל און האָבן געבילדעט דאָס ביבליאָטעקל פון אַ קרייזל אָדער אַ פּאַר, געענדיקט מיט די פאַרהעלטניסמעסיק רייכע ביבליאָ-טעקן פון אייניקע היינטיקע גראַסער אָדער באַראַכאָו-קלובן, ציט זיך אַ לאַנגע ליניע זאָרגן אין כוחות, וואָס זיינען אַוועקגעלייגט געוואָרן אויף דער שווערער אַרבעט פון געבן דעם אַרבעטער אַ בוך אין האַנט.

אַ ביבליאָטעק דאַרף מען האָבן מיט וואָס אָנצופילן. מיט אַ יאָר 35 צוריק איז פאַר אַ יידישע ביבליאָטעק כמעט קיין ביכער ניט געווען. דער רוסישער אַרבעטער האָט באַקומען בירושה פון זיינע הערשנדיקע קלאַסן אַ רייכע ליטעראַטור. וואָס פאַר אַ ירושה האָט דער יידישער אַרבעטער באַקומען פון זיינע פּני? אויפן געביט פון דער וועלטלעכער ליטעראַטור כמעט ווי גאַר נישט. פון בעלעטריסטיק האָבן מיר מיט 35 יאָר צוריק פאַרמאָגט נאָר מענדעלין און די ערשטע טריט פון שלום עליכם און פרץ. די שיינע ליטעראַטור, וואָס מיר פאַרמאָגן היינט, איז אויסגעוואַקסן צוזאַמען מיט דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג און זי וואָלט געווען ניט אַן ערך אַרעמער, ווען זי זאָל זיך דאַרפן שטיצן נאָר אויף אונזער קליין-באַלעבאַטיש וועלט. אונזער קליינבירגערלעכע מאַסע – אַ גרויסער טייל אירער איז פרום און אַלט פּרענקיש און דאַרף בכלל קיין ליטעראַטור נישט; אַן אַנדער גרויסער טייל האָט שטאַרקע העברעאיסטישע סענטימענטן, וואָס גייען כמעט דורכאויס האַנט און האַנט מיט תכלית-אַסימילאַציע. ניט אַן ערך קלענער זיינען די קליינבירגערלעכע שיכטן, וואָס פילן אַ נויט אין אַ יידישן בוך און צווישן זיי איז דאָ אַ סך אַזעלכע, וואָס זיינען אין דער יוגנט געווען אַרבעטער און האָבן דורכגעמאַכט די שול פון דער באַוועגונג.

די נייע יידישע ליטעראַטור איז דורכגעדרונגען מיט זאַפטן פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג. דערמאָנט זיך

מאָריס ראָזענפעלד, אברהם רייזען, דוד פינסקי, דערמאָנט זיך י. 9. פרצעס שאַפונגען פון 1894-1897. אונזערע בעלעטריסטן זיינע שטאַרק באַאיינפלוסט געוואָרן פון די קעמפנדיקע אַרבעטער-מאַסן, גענומען פון זיי טעמעס, שטימונגען. און אויב יעדער שריפטשטעלער, צי וויל ער עס אָדער נישט, רעכנט זיך מיט דער אוידיטאָריע, וועלכע וועט זיין ווערק אויפנעמען, און זי ווירקט מיט אין זיין שאַפן, איז פאַרן יידישן לעזער אַזאָ אוידיטאָריע געווען מער ווי אַלץ די פאַרגעשריטענע יידישע אַרבעטערשאַפט. דער נייער יידישער אַרבעטער האָט געגעבן נישט בלויז די אוידיטאָריע; ער האָט אויך אויסגעטיילט פון זיך טאַלענטירטע שעפער. עס איז גענוג אָנצורופן די נעמען: י. מ. ווייסנבערג, יונה ראָזענפעלד, מאניע לייב, ליוויק און אַ סך אַנדערע קלענערע.

די אַרבעטער-באַוועגונג האָט דאָ אויך געווירקט דירעקט, זי האָט זיך געמיט צוצויען די אויפמערקזאַמקייט פון אונזערע קינסטלער צו דעם נייעם אַרבעטער-יידן. די פיאַנערן פון בונד זיינען געשטאַנען אין ענגער פאַרבינדונג מיט פרצען, פינסקין, גוידאַן, רייזענען און האָפן אויף זיי געווירקט. די סאָציאַליסטן האָבן אויך געהאַלטן פאַר נויטיק אַרויסצוגעבן בעלעטריסטיק פאַר אַרבעטער. אין דער צייט פון קאָנספּיראַציע, ווען דרוקן און טראַנספּאָרטירן לייטעראַטור האָט געקאָסט קרבנות, האָט דער „בונד“ געדרוקט אין זשענעוו קליינע בעלעטריסטישע זאַמליכער, דוד פינסקיס „פאַמיליע צבי“, האָט עס טראַנספּאָרטירט קיין רוסלאַנד און דאָרטן פאַרשפּרייט. שפעטער, נאָכן 1905, גיט דער בונדישער פאַרלאַג „די וועלט“ אַרויס גרויסע לייטעראַרישע זאַמליכער (אין איינעם פון זיי איז צום ערשטן מאָל אָפגעדרוקט פרצעס „גאָלדענע קייט“). גיט אַרויס הירשביינס דראַמעס, ווייטערס „פאַרטאָג“, דוד איינהאַרנס „שטילע געזאַנגען“; דרוקט דער פאַרלאַג פון די ס. ס. שלום אַשס „גאָט פון נקמה“.

אויב אויפן געביט פון בעלעטריסטיק האָבן מיר מיט 35 יאָר צוריק שוין פאַרמאַגט מענדעלען, איז נאָך די פּאָפּולער. וויסנשאַפטלעכע לייטעראַטור אין יידיש דעמאָלט געווען אַ מדבר.

דאָ האָט מען נאָך אַלץ געדאַרפט אָנהויבן פון בראשית. די
 פּיאָנערן פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג האָבן זיך
 גענומען פאַר דער דאָזיקער אַרבעט. מ'האָט איבערגעזעצט,
 קאָמפּילירט, פּאָפּולאַריזירט; געשריבן, אַרויסגעגעבן, פאַר-
 שפּרייט. די אַרבעט איז געווען אַ סך שווערער, ווי מ'קאָן זיך
 איצטער פּאַרשטעלן: די יידישע שפּראַך איז נאָך דעמאָלט
 ניט געווען מסוגל אויסצודריקן וויסנשאַפּטלעכע באַגריפּן; גישט
 געווען קיין טערמינאָלאָגיע, קיין בוי פון דער פּראָזע. דאָס
 אַלץ האָט מען געמוזט שאַפּן. אויב פאַר דער שיינער לייטעראַטור
 האָט געבויט די יידישע פּראָזע מענדעלי, אין די שפּעטערדיקע
 קינסטלער אונזערע האָבן זי פאַרפּולקומט און פאַרפּיינערט,
 איז די יידישע פּאָפּולער-וויסנשאַפּטלעכע שפּראַך – ניט בלויז
 פאַר געזעלשאַפּטלעכער, נאָר, אין אַגרויסער מאָס אויך פאַר נאַטור-
 וויסנשאַפּט – געשאַפּן געוואָרן אין דער אַרבעטער באַוועגונג,
 אין אַמעריקע און אין רוסלאַנד. די אַמעריקאַנער האָבן אָבער
 געשריבן דייטשמעריש, בעת אין רוסלאַנד האָט מען זיך געמיט
 צו שרייבן יידיש. לייענט איבער די פּאָפּולאַריזאַציעס, וואָס
 האָבן זיך זעלטן ווען געדרוקט אין יידישן פּאָלקס-בלאַט
 זכּוּמה, און פאַרגלייכט זי מיט די פּאָפּולאַריזאַציעס, וואָס דער
 בונד האָט אַרויסגעגעבן; נאָכמער, פאַרגלייכט די שפּראַך אין
 פאַרשיידענע פּאָפּולאַריזאַציעס פון בונד גופא פון 1897 ביז 1905,
 וועט איר אָפּשאַצן, וואָס עס איז אויפגעטאָן געוואָרן אויף
 דעם געביט.

און דאָס, וואָס איז געזאָגט געוואָרן וועגן דער פּאָפּולער-
 וויסנשאַפּטלעכער לייטעראַטור, קאָן מען נאָך קאָטעגאָרישער זאָגן
 וועגן אונזער פּובליציסטיק, ביז דער אַרבעטער-באַוועגונג האָבן
 מיר קיין יידישע פּובליציסטיק גאָר ניט געהאַט. אין די
 וואַנבלעטער פּלעגן זיך דרוקן בטלנישע מאַמרים, אָן טעם
 און אָן רית, געשריבן אין אַ תּחינה-לשון אָדער האַלב-דייטש,
 פּאָלאָווינאָ-רייסיש. די שרייבער פון יענע מאַמרים האָבן ניט
 געהאַט וואָס צו זאָגן און ניט געוואוסט ווי צו זאָגן. פאַר
 אַ נייעם וועלטלעכן געדאַנק איז נאָך דעמאָלט אין יידיש ניט
 געווען ניט קיין ווערטער, ניט קיין געבויטע פּראָזע.

די סאָציאַליסטן זיינען געקומען צום יידישן אַרבעטער מיט אַ נייעם גרויסן אינהאַלט. זיי האָבן געהאַט אַ סך צו זאָגן און האָבן זיך באַמיט צו זאָגן עס וואָס לייכטער, וואָס איינ-דרוקספולער. אין אָנהויב האָט זיך עס אונז נישט איינגעגעבן. די שפראַך איז געווען אַ הילצערנע, נישט בויגעוודיק, נישט שייך. די אַרבעטער פלעגן אָפט גוטמוטיק זאָגן: „דער לשון פון דער „אַרבעטער-שטימע“ איז ווי תרגום - מ'קאָן די ציין צעברעכן“. אויף די מיטאַרבעטער פון אונזערע אומלעגאַלע אָרגאַנען, פלעגט מען זאָגן, אַז זיי דאַרפן זיך פאַרשרייבן אין האַלץ-אַרבעטער פאַראיינן... ביסלעכווייז האָבן מיר זיך אויסגעלערנט שרייבן. די שפראַך איז געוואָרן רייכער, די פראַזע עלאַסטישער, ענערגישער. און מ'קאָן זאָגן קאַטעגאָריש: די יידישע פובליציסטיק איז געפורן געוואָרן און אַ היבש ביסל אויסגעוואַקסן אויפן שוים פון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג. די בירגערלעכע פובליציסטן האָבן שוין געפונען די שפראַך אין אַ געוויסער מאָס פאַרטיק.

גייען מיר איבער פון דער שפראַך צו דעם אינהאַלט. נישט בלויז די בירגערלעכע פובליציסטן, נאָר אפילו די חברים פון אַנדערע יידישע סאָציאַליסטישע פאַרטייען האָבן זיך אָפגעגעבן כמעט דורכאויס נאָר מיט ריין יידישע פראַזן און פראַבלעמען, וועלכע זיי האָבן געקייט און געזויגן אָן אַן אויפהער. דער בונד האָט זיך שטענדיק מער ווי אלץ אָפגעגעבן מיט אַלגעמיינע פראַזן, און אפילו די ריין יידישע פראַזן האָט ער געשטעלט אין פערספעקטיוו פון די גרויסע אַלגעמיינע פראַבלעמען; אונזערע נאַציאָנאַלע אינטערעסן האָט ער געגעבן אן אויסבליק אין די ווייטע וועלט-האַריזאָנטן. אין אַלגעמיינע פראַזן האָבן די יידישע אַרבעטער פון אַלע פאַרטייען און ריכטונגען מער ווי אַלץ זיך געשפייזט מיט די אויסגאַבן פון בונד. נישט בלויז אין רוטלאַנד אַליין, נאָר אפילו אין גאַליציען און רומעניען, ביז אַ געוויסן גראַד אויך אין אַמעריקע האָט דער יידישער אַרבעטער געצויגן זיין קולטורעלע יניקה פון פאַרלאַג „די וועלט“. נעמען מיר אַ היינטיקע יידישע ביבליאָטעק. אַ באַדייטנדיקער טייל אירער איז באַשאַפן געוואָרן דירעקט

אין דער אַרבעטער באַוועגונג; נאָך אַ גרעסערער טייל איז געשאַפן געוואָרן אונטער איר איינפלוס אָדער איז געוואָרן מעגלעך נאָר אַ דאַנק איר אַרבעט.

די יידישע שפראַך און ליטעראַטור זיינען געוואַקסן אויף אַ ריי גרויסע באַוועגונגען, וואָס יעדערע אין איר צייט האָט זיי געגעבן אַ שטאַרקן שטויס. דאָס איז געווען אַ פריער די חסידות, וועלכע האָט באַרייכערט די שפראַך מיט אַ סך העכערע נשמה-יתירהדיקע ווערטער, האָט אַריינגעגאַסן נייע לעבעדיקע שטראָמען אין אונזער פאָלקלאָר און האָט אונז איבערגעלאָזן אַזאַ פערל ווי ר' נחמן בראַסלאַווערס מעשיות. דערנאָך איז געקומען די השפלה. אין די לעצטע עטלעכע און דרייסיק יאָר האָבן געווירקט צוויי גרויסע באַוועגונגען: דער ציוניזם און דער סאָציאַליזם. ביידע האָבן געהאַט אַ השפעה אויף דעם וואַקס פון אונזער שפראַך און ליטעראַטור. דער ציוניסטישער „יוד“ איז געווען אַן עטאַפּ אין דער נייער יידישער ליטעראַטור. אָבער דער ציוניזם איז אין תוך געווען העברעאיסטיש און אויב ער האָט עפעס געטאָן פאַר יידיש, איז עס געווען קעגן זיין ווילן, נאָר געטריבן פון זיינע קעגנער, די סאָציאַליסטן. איך רייד ניט וועגן דעם אָדער יענעם איינצלעם ציוניסט; איך רייד וועגן דעם ציוניזם אַלס ריכטונג און באַוועגונג. און דער ציוניזם איז געשטאַנען איבער די מאַסן, ניט אין די מאַסן. איז זיין ווירקונג געווען אומגעהויער קליין אין פאַרגלייך מיטן סאָציאַליזם, וועלכער האָט געעפנט נייע שאַפונגס-קוואַלן אין די טיפענישן פון פאָלק.

לאָמיר דאָ פאַרצייכענען די אָונט-קורסן פאַר אַרבעטער אין ווילנע, מינסק, האַמעל, די ליטעראַרישע געזעלשאַפטן אין ווילנע, וואַרשע, דווינסק, וויטעבסק, די „האַרפע“ אין לאָדז, די דראַמאַטישע פאַראיינען. אין די פינסטערע יאָרן פון סטאַליניזם: ממשלה זיינען זיי געווען כמעט די איינציקע לעגאַלע צענטרן פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט – אין יידישן תחום זיינען דאָך קיין לעגאַלע פראַפעסיאָנעלע פאַראיינען אין יענער צייט כמעט ווי ניט געווען. קיין ברייטע אַנטוויקלונג איז די קולטור-געזעלשאַפטן פון יענער צייט ניט באַשערט געווען: אין יענע

יארן איז דאך די אינטעליגענץ אנטלאפן פון דער באוועגונג, איז געווען א מאנגל אין קולטור-טוער. חוץ דעם זיינען די לעגאלע מעגלעכקייטן דעמאלט געווען זייער קליין און די אדבעטער פלעגן זיי מיט רעכט רופן: לעגאלע אוממעגלעכקייטן. די קולטור-געזעלשאפטן האָבן ניט אזוי געלעבט, ווי פסדר געציטערט פארן טויט. פראָבעס אויפן געביט פון טעאָטער האָבן די יידישע סאָציאַליסטן אָנגעהויבן מאַכן נאָך אין די „אומלעגאלע“ יארן. מיט דער גרעסטער איינשטעלעניש פלעגט מען סוף פאַריקן און אָנהויב היינטיקן יאָרהונדערט שטעלן אומלעגאל, ערגעץ אין אַ שטאַל הינטער דער שטאַט די „מרחמה פאַרן לעבן“ (איבערגעמאַכט פון ש. אַנ-סקיס „געשיכטע פון אַ פאַמיליע“) הויפטמאַנס „וועבער“. אַקטאוּ מירבאַס „זשאַן און מאַדלענאַ“. נאָכן 1905 האָבן זיך ביי די לייטעראַרישע און דראַמאַטישע פאַראיינען געגרינדעט דראַמאַטישע קרייזן, וועלכע האָבן געשטעלט „ליטעראַרישע“ דראַמעס און האָבן געהאַלפן דערציען ניט בלויז דעם יידישן טעאָטער-עולם, נאָר אויך אַ ריי אַרטיסטן. הירשביינס דראַמעס זיינען אַ פריער אַ לענגערע צייט געשטעלט געוואָרן נאָר דורך די דראַמאַטישע קרייזן פון אַרבעטער און ערשט פון דאָרטן זיינען זיי אַריבער אויף דער פראָפּעסיאָנעלער בינע. די „וויילנער טרופע“ אין איר ערשטער פאַרמאַציע איז אויסגעוואַקסן פון דעם דראַמאַטישן קרייז ביי דער ווילנער לייטעראַריש-דראַמאַטישער געזעלשאַפט פון בונד.

און די יידיש-וועלטלעכע פאַלקסשול - ווער האָט זי געשאַפן? די יידישע סאָציאַליסטן האָבן געקעמפט פאַר די פאַליטישע פאַרבאַנדינגונגען, אָן וועלכע אַזאַ שול וואָלט געווען אוממעגלעך; זיי האָבן געוועקט ביי די יידישע אַרבעטער דעם ווילן צו אַ גייער יידישער שול. זיי האָבן אויך אַ סך געטאָן צו שאַפן די יידישע שול גופא. אין קיעוו, וואַרשע, ביאַלאַסטאָק, לאָדז, ווילנע, דווינסק, מינסק, קאָוונע, ריגע און ד. גל. האָבן די יידישע אַרבעטער-פאַרטייען דירעקט געשאַפן די יידישע פאַלקס-שול, דעם יידישן קינדער-גאַרטן און קינדער-היים. אַלע ווייסן, וואָס פאַר אַ גרויסע ראַלע די בונדישע עלעמענטן שפילן אין דער אַלגעמיינער יידישער שול-אַרגאַניזאַציע פון גאַנץ פוילן

אָדער אין דעם צענטראַלן בילדונגס-קאָמיטעט (צ. ב. ק.) פון ווילנע. ווי ווייט אין די פאַראייניקטע שטאַטן און אין קאַנאַדע עקזיסטירט אַ יידישע שול האָבן אין דעם אַ גרויסן פאַרדינסט די פּוּעלי ציון און די ס. ס. (ס. ט. האָט מען זיי אין אַמעריקע גערופן, ס'הייסט סאַציאַליסטן-טעריטאָריאַליסטן.) שפּעטער זיינען דאָרטן צו דער שול-אַרבעט צוגעשטאַנען די בונדיסטן, דער אַרבעטער-רינג.

איינער פון די סימנים פון אַ קולטורעלן פּראָלעטאַריאַט איז דאָס, וואָס ער טיילט אויס פון זיך זיין אייגענע אינטע-ליגענץ, וועלכע פירט אָן זיין באַוועגונג. אין דעם פּרט קאָן זיך דער דייטשער פּראָלעטאַריאַט רעכענען פאַר דעם קול-טורעליסטן זון פון דער אַלועלעלעכער פּראָלעטאַרישער משפּחה, אַזוי פיל האָט ער אויסגעטיילט פון זיינע רייען פּאַליטישע, פּראָפּעסיאָנעלע און קאָאָפּעראַטיווע טוער און פירער, אַזוי פיל רעדאַקטאָרן, פּובליציסטן, לעקטאָרן וכדומה. דער יידישער פּראָלעטאַריאַט טיילט אויס ניט גענוג אינטעליגענטע טוער און פירער פאַר זיין באַוועגונג. די יידישע קולטור איז נאָך צו אַרעם, אַז אויף איר אַליין זאָל זיך קאָנען אויסהאַדעווען אַ מאָדערן-אויסגעפילדעטער אינטעליגענט. בפרט, אַז ביז די לעצטע 10 יאָר האָבן מיר נאָך אַפילו קיין יידישע פּאַלקסשול ניט געהאַט. און אויב אַן אַרבעטער באַהערשט די לאַנדס-שפּראַך ווערט זי ביי אים אַ קאַפיטאַל, וואָס גיט די מעגלעכ-קייט זיך אויפצוהויבן העכער אויפן סאַציאַלן לייטער, ווערן אַ דאַנטיסט צי גאָר אַ דאָקטאָר. אין דער ווירטשאַפּטלעכער געטאַ, ביי דער ענגשאַפּט פון די יידישע פּרנסות, פון וועלכער יעדער עטוואָס מער פעאיקער און ענערגישער מענטש זוכט צו אַנטלויפן, איז זיך ביים אינטעליגענטערן יידישן אַרבעטער פאַראַן אַ גרויסע שטרעבונג צו עקסטערנעווען; אַ דערוואַקסענעם מענטשן, וואָס האָט אין דער קינדהייט ניט באַקומען קיין סיסטעמאַטישע בילדונג, קומט דאָס שטודירן אָן שווער, גיט ער דערויף אָפּ זיין גאַנצע ענערגיע, און די אַרבעטער-באַוועגונג פאַרלירט אים פּמעט אין גאַנצן. אָבער ווי ווייט ביי אונז עקזיסטירט אַן אַרבעטער-אינטעליגענץ, האָבן די סאַציאַליסטישע

פארטייען א סך געטאָן, כדי זי אַרויסצורופן און דערציען. דער
 בונד, וועלכער האָט מער ווי אַלץ געהאַט צו טאָן מיט דער
 פשוטער מאַסע, ניט מיט באַלעבאַטישע קינדער, האָט דערביי
 געהאַט אַ שווערע אַרבעט, און דאָך האָט ער אין דעם פרט
 אַ סך אויפגעטאָן. זיינע קרייזלעך, אָוונט-קורסן, דיסקוסיעס,
 זיין לייטעראַטור און פרעסע האָבן דערצויגן אַ ריי אַרבעטער-
 אינטעליגענטן, וואָס האָבן געשפילט אַ גרויסע אָנפירנדיקע ראָלע
 אין דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג פאַר די לעצטע 25 יאָר.

III

נאָך צוויי שטריכן, וואָס מאַכן פול דאָס בילד.
 אַ יידישער בוכהענדלער און פאַרלעגער דערצייילט מיר:
 ביז 1906 פלעגן מיר אַרויסגעבן און פאַרקויפן דער עיקר
 ראַמאַנען, דערצייילונגען, לידער. די נייע ביכלעך זיינען קיין
 געשעפט ניט געווען. ערשטנס איז געווען אַ שטיקל ספּנה.
 ס'איז טאַקע אַלץ כּשר, דער צענוואָר האָט דערלויבט, און דאָך
 ציטערט די הויט. אָבער דער עיקר: ס'האַט ניט געלוינט.
 ווער האָט זיי געדאַרפט די דאָזיקע ביכלעך און וואָס האָט
 מען געקאַנט האָבן פון זיי? ערשט אין 1906 האָט מען אין
 די בוך-קראַמען אָנגעהויבן זיך נאָכפרעגן אויף ביכלעך מיט
 משונהדיקע נעמען, עפעס קאַנסוס-פאַראַיינען (ער
 מיינט קאטסקיס „קאַנסוס-פאַראַיינען“) און נאָך אַזעלכע
 שאַלאַמויזן. מיר האָבן זיך דערוואוסט, אַז פון די נייע ביכלעך
 קאָן מען אויך מאַכן אַ רובל, האָבן מיר עס אָנגעהויבן פאַר-
 קויפן; שפעטער אַפילו אַליין דרוקן: מיר האָבן אונזערע
 אייגענע שרייבער, וואָס טויגן צו אַלץ און קענען אָנשרייבן,
 וואָס נאָר מ'הייסט, ביליק און גיך, האָבן מיר ביי זיי באַשטעלט
 אַזעלכע ביכלעך מיט משונהדיקע נעמען. דער נייער מין סחורה
 האָט זיך ביי אונזערע מוכרי ספרים טאַקע אַזוי גערופן
 „קאַנסוס-פאַראַיינען“.

שלום אַש האָט מיר אַמאָל געזאָגט: איך בין ניט קיין
 סאַציאַליסט, אָבער פאַרן „בונד“ האָב איך גרויס דרך ארץ.

און דווקא דערפאר, וואָס איך בין אַ יידישער שרייבער. דער יידישער אינטעליגענט פאָדערט פון מיר: שרייב נאָר וועגן יידן און יידישקייט. אַלגעמיינ-מענטשלעכע פראָבלעמען, די אַלגעמיינ-מענטשלעכע שטריכן פון מיין נשמה – דאָס געפין איך ביי די רוסן, ביי די דייטשן. דו דאַרפסט ריידן צו מיין פינטעלע ייד... אויף אַזאָ אופן האַקט ער מיר אָפּ די פליגלען, פאַרוקט ער מיך אונטערן אויוון פונם אַלטן בית-המדרש. פאַר דעם אַרבעטער בין איך ליב און וויכטיק אינגאַנצן, ער פאָדערט ניט, איך זאָל פסדר קיצלען זיין יידישע נשמה. ער זוכט דעם מענטשן אין מיר, די גאַנצע וועלט אין מיר. ער פאָדערט פון מיר ברייטיקייט און מאַכט מיך ברייט. אָט פאַרוואָס איך האָב ליב דעם יידישן אַרבעטער.

מען מוז געדענקען: די קולטורעלע אַנטוויקלונג פון די מאַסן גייט זייער לאַנגזאַם. עס דאַרף נעמען יאָרן און יאָרן, איידער מ'הויבט אויף אַ מאַסע אויף עטוואָס אַ העכערע מדרגה פון קולטור. און די יידישע קולטור-אַרבעט האָט באַגעגנט אויף איר וועג גאָר אַ סך מניעות: באַגרענצונגען און רדיפות, עקאָנאָמישע דלות, די קללה פון צוויי שפראַכן, די אַרעמקייט און צעברעקטקייט פון אינווערע קולטור-פּוּחות. און די יאָרן פון וועלט-קריג, פון פאַגראַמען און גירושים, פון הונגער און בלוטיקער נויט זיינען געווען באַזונדערס שווער פאַר אונזער קולטור-אַרבעט.

און מ'טאָר זיך ניט אָפּ אַרען. מיר האָבן נאָך אַ סך, גאָר אַ סך פינסטערניש צו באַקעמפן. די לעצטע יאָרן האָבן אין אייניקע פרטים אָפּגעשטויסן די קולטורעלע אַנטוויקלונג פון די ברייטע מאַסן אַ ביסל אויף צוריק. אונזער וועג איז נאָך גענוג לאַנג און שווער. אָבער ווען מ'פאַרגלייכט דעם קולטורעלן מצב פון די יידישע מאַסן פאַר אַ יאָר 35 צוריק מיט דעם, וואָס מיר זען איצט, קומט אויס צו באַוואונדערן, וואָס פאַר אַ ווייטן מהלך מיר זיינען שוין אָפּגעגאַנגען. עס איז איצט זיך גאָר שווער פאַרצושטעלן די געדיכטע פינסטערניש, אין וועלכער דער יידישער אַרבעטער האָט דעמאָלט געלעבט. איצט פעלט אונז נאָך אַ סך; דעמאָלט האָבן מיר קיין זאַך

נישט פאַרמאָגט. איצט ווייסן מיר לפחות, וואָס אונז פעלט,
פילן מיר אַ דורשט נאָך קולטור. דעמאָלט זיינען מיר געווען
טעמפּ, קיין זאך נישט געוואוסט און קיין זאך נישט געוואָלט
וויסן. איצט קאָנען מיר שוין ציילן קולטורעלע דערגרייכונגען,
האָבן מיר שוין אויסגעטראָטענע וועגן. דעמאָלט האָבן מיר
געלעבט אין אַ מדבר, אַ מדבר אַרום אונז און אין אונז.

לאַבוועס, גנבים און קאָמפּינאטאָרן

זייערע באַגעגענישן און צוזאַמענשטויסן מיט

דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג

א קאָפיטל זכרונות

I

מיט אַ יאָר 30 - 40 צוריק, ווען מען פלעגט איך
ווילנע זאָגן דאָס וואָרט „חברה“, האָט עס געהאַט צווייערליי
טייטשן. עס האָט געקאָנט הייסן חברה תורה, חברה פועלים,
חברה קדישא; און עס האָט אויך געקאָנט הייסן: חברה-
פאַטש. סתם אַ חברה-מאַן האָט געהייסן אַ וואוילער יונג, פֿון
די טרינקער און שלעגער. איז אַ פֿרומער ייד געוואָרן
אַ מיטגליד פֿון דבורה-אסתרס „גמילת-חסד“, צי פֿון ר' צבי הירשס
„חיי אדם“ - האָט מען אויף אים געזאָגט: ער האָט זיך
פֿאַרשריבן אין חברה. אויף אַ וואוילן יונג, וואָס איז
געוואָרן אַ חבר פֿון יחיאלקען אָדער יחיאל-אייזקען, האָט
מען געזאָגט: ער האָט זיך איינגעקויפט אין חברה. אפשר
דערפֿאַר, וואָס ביי יחיאלקען אָדער יחיאל-אייזקען האָט
מען נישט געשריבן און נישט געמעקט, נאָר ביים אַריינגיין
פלעגט מען דאַרפֿן שטעלן בראָנפֿן פֿאַר חברה.

די חברה פאַטש איז באַשטאַנען פֿון פֿורמאַנעס,
קצבים, שמידן, קוימנקערער - שטאַרקע, רייזקאַנטן, וואָס
קאָנען גוט אַריינגיסן, געבן אַ פלעם, אַז אויף דעם אָרט
זאָל קיין גראָז נישט וואַקסן, און רעכענען זיך ווייניק מיט
די אַנגענומענע מנהגים פֿון דרך-ארץ און סטאַטעק. קיין

פראפעסיאנעלע גנבים אָדער פֿרויען-הענדלער זענען זיי נישט געווען. זיי פֿלעגן אַפילו קוקן אויף יענע, ווי אויף געפאַלענע, נידעריקע נפשות; ווען אַ וואוילער יונג איז אַרעסטירט געוואָרן, איז עס דאָס רוב געווען אין פּאַליציי פאַר אַ סקאַנדאַל, נישט אין טורמע פֿאַר אַ גנבה. אָבער אינ-גאַנצן ריינע הענט האָט אין חברה זעלטן ווער געהאַט. וואו עס האָט זיך געפֿאַזן פאַרבייגייענדיק עפעס „צוציען“, נעמען אַ „מאַטע“ (אַ חלק אינם געגנבעטן) אָדער „פֿאַרדינען“ אַ קערבלֿ ביי טריפֿה סחורה, האָט מען דערמיט נישט געבראַקירט. בכלל זענען דאָס געווען נישט קיין פאַרברעכער, נאָר פרימיטיווע מענטשן מיט הייס בלוט, ביי וועמען די ענערגיע ברויזט און רייסט זיך פון די פענטעס.

די חברה-לייט זענען דאָס רוב געווען יונגע מענטשן פון אַ יאָר 20 - 30. אַ פֿערציקער האָט מען צווישן זיי געקאַנט טרעפן נאָר זעלטן. ווען אַ חברה-מאַן איז געוואָרן עלטער, האָט ער זיך געסטאַרעט צו „ווערן אַ מענטש“. חברה-לייט פֿלעגן זיך שפֿאַגן מיט די הוילע הענט, מיט שטעקנס, מיט וואָס מ'האַט געכאַפט. אייניקע האָבן געהאַט אייזערנע הענטשקעס. ביז מעסערס פֿלעגט דערגיין זייער זעלטן, און מער ווי אַלץ ביי קצבים: אַ קיילער - פֿלעגט מען זאָגן - איז אַ מערדער; צו אַ „שפייער“ (רעוואָלווער) האָבן נאָך דעמאָלט די יידישע פֿאַבוזעס געפֿילט אַן אינערלעכן שרעק. די חברה איז נישט געווען קיין פֿעסטע אָרגאַניזאַציע. דאָס איז גיכער געווען אַ לויזער פאַרבאַנד. נעמען זיך צונויף אַ 5 - 6 מענטשן אַרום יחיאַלקען, אַ מענטשן 10 אַרום ראובקע די בלוז; נאָך עטלעכע אַרום משהקע גראַבאַטש. האָבן מיר דריי חברות. יעדע חברה גייט צוזאַמען, טרינקט צוזאַמען, צוזאַמען גיט מען אַ קלאַפּ און צוזאַמען כאַפט מען אַ קלאַפּ. יעדע חברה האָט זיך איר עלטסטן. קיינער קלויבט אים נישט אויס. ער ווערט פון זיך אַליין דער פֿירער, ווייל ער איז דער שטאַרקסטער אָדער דער גרעסטער ריזיקאַנט.

חברות שפֿאַגן זיך מיט אַנאַנדער, מאַכן שלום, גיסן

זיך צונויף און שפאלטן זיך ; איינצלנע וואוילע יונגען גייען
אָפֿט אַרויס פֿון איין חברה און קויפֿן זיך איין אין אַן
אַנדער חברה. חברה איז אין יענער צייט געווען פּאָפּולער, אַפֿילו
אַרומגערינגלט מיט אַן אייגנאַרטיקן שטראַלן-גלאַנץ ; זי האָט
געווירקט אויף דער פּאַנטאַזיע, אויף דער פּוסטער גאווה. לויט
דעם מוסטער פֿון דערוואַקסענע, האָבן זיך געבילדעט חברות
פֿון 15 – 16-יעריקע בחורימלעך. אַפֿילו 10 – 12-יעריקע חדר-
יינגלעך פֿלעגן זיך שפּילן אין חברות און זיי פֿלעגן דעם
שפּיל אָננעמען גאַנץ ערנסט. ביי די חדר-יינגלעך זענען
די מער-באַוואוסטע דערוואַקסענע חברה-לייט געווען
איינגעהילט אין לעגענדן. אויף יעדן פֿון זיי האָט מען
געזאָגט, אַז ער האָט אַרום זיך עטלעכע רייפֿן (קייילעכדיקע
ביינער, וואָס גאַרטלען אַרום דעם גאַנצן גוף און גיבן אים
צו אַ באַזונדערן פֿוח) און מען האָט געהאַט צו דערציילן
אַ סך מעשיות פֿון זייער גבורה.

חברה פּאָטש איז געווען איינגעגלידערט אין לעבנס-
שטייגער. זי האָט אַזוי צו זאָגן, אויסגעפֿילט געוויסע
פֿונקציעס, וואָס קיין אַנדערער האָט אויף זיך נישט געקאָנט
נעמען. דאַרף אַ סוחר ברענגען סחורה פֿון אייזנבאַן אין
שטאָט אַרײַן און האָט מורא, אַז גנבים אָדער די פֿורמאַנעס
אַליין זאָלן אויפֿן וועג עפעס נישט אַראָפּנעמען – דינגט ער
אַ חברה-מאַן, יענער זאָל מיטגיין מיט די פּורן ; און ווען
אַ ראובקע „די בלוז“ וועט מיטגיין, וועט שוין די סחורה
זיין גאַנץ. אָפֿט איז אַפֿילו נישט נויטיק, דער חברה-מאַן
זאָל מיטגיין ; עס איז גענוג, מ'זאָל וויסן, אַז ראובקע
„די בלוז“ אָדער משהקע גראַפּאַטש איז אין דעם, אַז ביי
די פּורמאַנעס זאָל ציטערן די הויט. ווילט איר זיך אַפּרעכענען
מיט אַ שונא און איר ווילט נישט, צי איר קאָנט עס נישט
טאָן אַליין מיט אייגענע הענט – גיט איר יחיאלקען אַ קוואַרט
בראַנפֿן מיט אַ קערבל, און ער וועט אָנפּאַטשן אייער שונא
אויפֿן גאַס, פֿאַר אַלעמען אין די אויגן, אַזוי, אַז יענער זאָל האָבן
צו געדענקען. האָט אַ מיירל פֿון דער מאַסע אַוועקגעוואָרפֿן

איר בחור און אָנגעהויבן אַרומגיין מיט אַן אַנדערן - דאַרף דער אַוועקגעוואָרפענער געבן אַבקע קליינמאַנטיק אין האַלד און אין האַנט אַריין; אַמאָל איז גענוג, איר זאָלט דעם חברה-מאַן גוט בעטן - וועט ער דאָס מיידל מיט בזיונות אַראָפּפירן פֿון שורס פֿאַווע (אַ טראָטואַר, וואו מיידלעך מיט בחורים פֿלעגן דעמאָלט שפּאַצירן אין די פֿאַרנאַכטן און אום שבתים און ימים-טובים). עס זענען געווען יונגע באַלעבאַטישע הילטאַיעס, קינדער פון שיינע טאַטעס, וואָס פֿלעגן צאָלן דעם אָדער יענעם חברה-מאַן וואַכער-געלט, ער זאָל זיך פֿאַר זיי „אַננעמען“. געווען אַפילו אַזעלכע „וויטישע יאַטעס“ (אַנשטענדדיקע), וואָס פֿלעגן זיך אַליין איינקויפן אין חברה - זאָלן לייט וויסן, ווער זיי זענען!...

חברה פֿאַטש פֿלעגט זיך אַמאָל מישן אין קהלשע זאכן אויך. בעת אַ מחלוקת צוליב אַ חזון אָדער אַ מגיד, פֿלעגן ביידע צדדים רופֿן חברה צו הילף, אָדער חברה פֿלעגט אַליין אַריינשטעקן אַ האַנט. אין וואַלקאָויסק, גראַדנער גובערניע, איז אין יענע צייטן געווען אַ חברה יושר-שלעגער, וואָס פֿלעגן אַכטונג געבן אויף גערעכטיקייט אין שטאַט; און טאַמער פֿלעגט זיך זיי דאַכטן, אַז דער גביר אָדער דער רב האָט עמיצן געטאָן אַן עוולאָה, פֿלעגן זיי מאַכן אַ טומל, נישט „לאָזן לייענען“, געבן פעטש. אָט די וואוילע יונגען פֿלעגן אויך אַכטונג געבן אויף גוטע מידות. זיי פֿלעגן זיך אָפּרעכענען מיט אַן אשת-איש אָדער מיט אַ באַלעבאַטיש מיידל, וואָס פירט זיך אויף נישט לייטיש. בעת איך בין געווען אַ יונג יינגל, איז מיר אויסגעקומען זיך באַענט צו באַגעגענען מיט אַ סך חברה-לייט. יחיאלקע און אַבקע קליינמאַנטיק האָבן ביי מיין טאַטן געאַרבעט און זיי זענען ביי אונז געווען היימישע מענטשן. צוליב זיי זענען זייערע חברים אויך געווען איינגייער ביי אונז אין שטוב. איך האָב זיך אַ סך אָנגעהערט וועגן חברה און נישט איינמאָל בין איך אַליין דערביי געווען ביי געשלעגן אויפן גאַס נעבן אונזער טיר

אָדער אין שענק, וואָס אין דעם זעלביקן הויז. איך וויל זיך דאָ אָפּשטעלן אויף די דריי, וואָס איך האָב שוין עטלעכע מאָל אָנגערופן: יחיאל־אייזקע און אַבקע קליינמאַנטיק זענען כאַראַקטעריסטיש פֿאַר אַ סך פון זייערע חברים.

יחיאלקע איז געווען אַ פּורמאַן. מען האָט אויף אים געזאָגט, אַז ער קאָן אַרויפטראַגן אויפֿן דריטן עטאַזש אַ קאַסטן פון 15-18 פּוד. ער האָט געלעבט פֿון זיין אַרבעט. אים איז קיינמאָל אָפּילו נישט איינגעפּאַלן צו מאַכן זיין חברהמאַנשאַפט פֿאַר אַ שטענדיקער פּרנסה, הגם עפעס האָט זי אים יאָ אַריינגעבראַכט. אַ נישטערער איז ער געווען אַ שטילער, אַ ווייכער מענטש, וואָס האָט נישט אָנגערירט אַ פּליג אויף דער וואַנט. אָבער אַ שפורער איז ער געווען ווילד, ווי אַ חיה, און האָט נאָר געזוכט, מיט וועמען זיך צו שלאָגן. יחיאלקע פֿלעגט זיך שלאָגן מיט די הוילע הענט, אַמאָל פֿלעגט ער כאַפֿן אַ בענקל, אַ שווערע ברעט און פֿלעגט דערמיט פּאַכן, ווי מיט אַ שטעקעלע. איך געדענק נישט, ער זאָל ווען נעמען אַ מעסער. פון אַן אייזערנער הענטשקע האָט ער גלאַט נישט געהאַלטן. און אַזוי פֿלעגט ער ברויען און ווילדעווען, ביז ער איז געפּאַלן שלאָפֿן. אויפגעשטאַנען, איז ער ווידער געוואָרן אַ זיידענער מענטש און פֿלעגט זיך שעמען דערמיט, וואָס ער האָט נעכטן אָפּגעטאַן. שפורעהייט האָט ער נישט אויסגערעכנט זיינע כוחות, זיך פֿאַר קיינעם נישט געשראַקן, געווען גרייט צו גיין איינער קעגן דריי, געפּילט אַ באַזונדערע הנאה איינצוטיילן אַ חלק אַ גאַראַדאָוואַי. ער פֿלעגט אָפט נעכטיקן אין צירקל (פּאַליציי). ווען די גאַראַדאָוואַיעס פֿלעגן אים אַריינכאַפֿן שוין אַ טויט־שפורן, פֿלעגן זיי אים גוט אָנברעכן די ביינער; דאָך האָבן זיי צו אים געפּילט עפעס אַ מין ווייכקייט, געמישט מיט פּחד. און אַט דער יחיאלקע, וואָס האָט פֿאַר קיינעם קיין מורא נישט געהאַט, פֿלעגט אָפּילו אַ שיכורער האָבן דרך־ארץ פֿאַר אַן אַרטן ייד, פֿאַר אַ יידענע. איך געדענק, אַמאָל, בעת ער איז

געווען זייער ווילד און האָט מיט אַ שטיין געבראַכן די שויבן ביי אונזערן אַ שכן, איז אַרויס די שכנה, אַ באַיאָרנטע יידענע, און האָט אים געגעבן אַ פּאַטש. יחיאלקע האָט זיך גוטמוטיק צעלאַכט: „אַזוי גאַר, מומינקע?״... אויפגעהויבן זי אויף די הענט ווי אַ הינדעלע, און אַ שרייענדיקע, אַ צאַפּלדיקע אַריינגעטראָגן צו איר אין שטוב. ווען ער איז אַרויס צוריק, איז ער געווען דער זעלביקער בויאָן, ווי מיט פּינף מינוט פריער, ווי קיין זאַך וואָלט נישט געשען. יחיאלקע איז שוין לאַנג געשטאַרבן. אויף די עלטערע יאָרן איז ער געווען אַ שוואַכער, אַ צעבראַכענער. ער האָט אין זיין לעבן שווער געאַרבעט, ווייניק געגעסן און פיל געטרונקען. אַ סך קלעפּ געגעבן אַנדערע, אָבער נישט ווייניק קלעפּ אַליין באַקומען און ער האָט אין זיין גוף קיין גאַנצן אָרט נישט געהאַט.

גאַר אַן אַנדערער איז געווען יחיאלקעס נאָענטסטער חבר יחיאל-אייזיקע. יחיאל-אייזיקע האָט קיין באַטיממע מלאכה נישט געהאַט. ער פלעגט אַמאָל אין אַ יובל אַרבעטן אויך. אָבער בכלל איז די חברה געווען זיין פּראָפּעסיע. ער איז געווען להוט נאָך געלט און האָט זיך געמיט „אַרויס-שלאָגן״ וואָס מער פרנסה. יחיאל-אייזיקע פלעגט זיך קיינמאָל נישט אָנהויבן מיט אַ שטאַרקערן. פֿאַר פּאַליציי האָט ער מורא געהאַט אימת-מות. דערפֿאַר צו אַ שוואַכערן איז ער געווען גרויזאַם. שפור, צי ניכטער — שטענדיק איז ער געווען אַ בעלן צו שלאָגן, צו פייניקן. יחיאלקע האָט הנאה געהאַט דער עיקר פונם פּראָצעס פון שלאָגן, דערפון, וואָס ער האָט אויסגעגאַסן זיין גבורה; צי עס האָט יענעם ווי געטאָן צי נישט — וועגן דעם האָט ער זיך נישט געקימערט; ביי יחיאל-אייזיקען איז געווען דער גרעסטער פֿאַרגעניגן צו מאַכן, יענעם זאָל וואָס שטאַרקער וויי טאָן. ער האָט ליב געהאַט צו קוקן אויף יענעם ביילן, אויף יענעם בלוט. איך געדענק, אַמאָל האָבן דיאָזיקע נאָענטע חברים צוזאַמען געטרונקען אין שענק, וואָס נעבן אונז. יחיאלקע איז שוין געפֿאַלן טויט שפור. יחיאל אייזיקע

האָט זיך נאָך געהאַלטן אויף די פיס, האָט ער אַרויסגענומען
אַ מעסער און אָנגעהויבן שניידן ביי יחיאלקען די הויט אויפֿן
שטערן. אַנס, וואָס דער שענקערין איז איינגעפאַרן אַגעשריי
צו טאָן: „דער אַקאָלדאָטשניק גייט!“ האָט זיך יחיאל אייזקע
געלאָזט לויפֿן.

איך ווייס נישט, צי יחיאל-אייזקע לעבט נאָך. מיט אַ יאָר
15 צוריק האָב איך געהערט, אַז ער איז אַוועקגעפאַרן קיין
אַמעריקע און דאָרטן האָט ער אַוועקגעוואָרפֿן די חברהשע
גענג און האָט זיך גענומען צו אַרבעט. פאַר יחיאל-אייזקען
איז עס גאַנץ נאַטירלעך, פאַר דעם היימישן גאָראָדאָוואַי
האָט ער אויך מורא געהאַט; אָבער מיט יענעם האָט מען
זיך דאָך געקאָנט פֿילן מעשה גוטער ברודער: מען האָט
אַפֿט צוזאַמען אויסגעטרונקען, מען פֿלעגט זיך אַמאָל טיילן
מיט „כשרע הכנסות“. פאַרן פֿרעמדן אַמעריקאַנער פּאָליסמאַן
האָט אַ יחיאל-אייזקע געמוזט מורא האָבן ווי פאַרן מלאַך
המות. צום היימישן אַרעסט איז ער געווען צוגעוואוינט און
ער פֿלעגט זיך באַרימען: „פאַר וועמען עס איז אַ תּפּיסה,
פאַר מיר איז עס אַ היים“. פאַרן פֿרעמדן אַרעסט-הויז
איבערן ים האָט אַזאַ איינער געמוזט פֿילן אַ פּחד, ווי פאַרן
גיהנום.

אַבקע קליינמאַנטיק, דער יינגערער פֿון די דריי, איז
געווען אַ נידעריקער, אַ קיילעכדיקער, ווי אַ קורבעס, מיט
לאַכענדיקע מילדע אויגן. ער האָט ליב געהאַט קינדער,
געווען צוגעבונדן מיט ליב און לעבן צו זיין פייגען, הגם
ער פֿלעגט איר אַמאָל געבן אַ קלאַפּ אויך. אין חברה איז
ער אַריין נאָך גאָר אַ יונגער, צו אַ יאָר 17. ער האָט ליב
געהאַט נישט אַזוי דעם בראַנפֿן, ווי דאָס שכור ווערן,
נישט אַזוי דאָס שלאַגן זיך, ווי די ברייטקייט פֿון חברה,
דאָס וואָס מען איז „כּוואַטעס“. און מער ווי אַלץ האָט ער
ליב געהאַט זיך אַרויסצעווייזן, מ'זאָל אים פֿילן, מ'זאָל וועגן
אים רעדן. ער איז געווען אַנטוויקלטער פאַר זיינע חברים,
פֿלעגט ליב האָבן צו ליינען שמ"רס, צוויי קעץ אין איין

זאק" און בלאַשטיינס - „געוואַלט שדוכים". איך האָב זיך מיט אים באַגעגנט אַסך מאל אין לעבן און איך האָב אים ליב געהאַט. צו 18 יאָר איז ער געווען אַ פירער פון אַ „חברה" אונטערגעוואַקסענע בחורים. צו 25 יאָר איז ער געווען אַ פּורמאַן פֿאַר זיך. אַ טאַטע פֿון אַ פֿאַר קינדערלעך, האָט ליב געהאַט זיך צו קהלן און געווען אַ גבאי אין בעל-עגלהשן קלויז. אין יאָר 1906 איז ער ווידער געווען אַ לויג-אַרבעטער, געפֿאַרן ביי יענעם און געווען אַ מיטגליד פון פֿאַרוואַלטונג אין פֿאַריין פון די פֿורמאַנעס. אין אַלע זיינע גלגלים איז אין אים, שטאַרקער ווי אַלץ, געווען דער חשק צו גבאות. ער איז שוין געשטאַרבן. וועגן די לעצטע יאָרן פֿון זיין לעבן - ווייס איך גאַרנישט.

II

אין אָנהויב פֿון דער באַוועגונג זענען אונזערע באַגעגענישן מיט די לאַבּוּזעס געווען נאָר צופֿעליקע. אין די זומערדיקע שבתים פֿלעגן מיר גיין אין וואַלד אונטערן שטאַט אָפּהאַלטן אַ קרייזל אָדער אַ קליינע פֿאַרזאַמלונג. די לאַבּוּזעס פֿלעגן אין זעלבן וואַלד שפּאַצירן מיט זייערע מיידלעך. פֿאַרשטייט זיך, אַז מיר האָבן זיך געסטאַרעט אויסצומיידן זייערע וועגן. מ'פֿלעגט זיך אַמאל דאָך צוזאַמענטרעפן! און נישט פֿאַרשטאַנען, וואָס מיר טוען אין וואַלד, פֿלעגן זיי מאַכן חוזק פון די יאָלדן, אַרייַנוואַרפן אַ קלאַפּ, אַ שטורך. אונזערע פֿלעגן מאַכן אַ שווייג און זיך אָפּטראָגן. מיר זענען דאָך געווען נעלימים... אונזערע באַגעגענישן מיט די לאַבּוּזעס זענען געוואָרן אָפטער און פֿיינדלעכער, בעת עס האָבן זיך אָנגעהויבן די ערשטע שטרייקן. די באַלעבאַטים האָבן געפונען פֿאַר נויטיק צו דינגען שלעגער, זיי זאָלן ווייזן די אַרבעטער, ווער עלטער איז, אָפּשלאָגן דעם חשק צו „שפּילן זיך אין סטאַטשקעלעך". און זאָל עס דאָ פֿאַרשריבן ווערן; די יידישע באַלעבאַטים און זייערע

פובליציסטן האָבן שפּעטער אַזוי שטאַרק געקלאָגט אויף דעם
עקאָנאָמישן טעראָר מצד די אַרבעטער, בעת אין דער אמתן
זענען זיי געווען די ערשטע, וואָס האָבן דעם דאָזיקן
טעראָר אָנגעהויבן.

די שלעגער פֿלעגן כאַפּן איינצלע אַרבעטער אויפן
גאַס, זיי פֿלעגן זיך אַריינרייסן צו אַן אַרבעטער אין דער
היים: ברעכן די ביינער, „קנייטשן די שוויבן“ און „מאַכן
אַ רושם“. פון אָנהויב האָבן זיי אַפילו געפרוווט אָנפֿאַלן די זאַמל-
ערטער פֿון די אַרבעטער – פֿריער אויפן שול-הויף, שפּעטער
אויף זאַוואַלענע גאַס (ווילנע); זיי האָבן זיך אָבער באַלד
אַרומגעזען, אַז דאָס איז געפּערלעך: בעת די אַרבעטער
זענען צוזאַמען, איז מיט זיי אַ מורא זיך אָנצוהויבן – זיי
גיבן גאַנץ געשמאַק צוריק. דאָס איז דער פּוּח פֿון דער
מאַסע, וועלכער האָט זיך שוין דעמאָלט געגעבן צו פֿילן,
ווי קליין די מאַסע איז נישט געווען. מיט דער צייט האָבן
מיר באַקומען אייגענע שלעגער. ווען די באַוועגונג האָט זיך
פֿאַרברייטערט, זענען אין איר אַריינגעצויגן געוואָרן אויך אַזעלכע
פּאַכן, וואו די אַרבעטער פֿאַרמאָגן מער פיזישן פּוּח, ווי
אונזערע אויסגעווייקטע שניידער און זאַקנמאַכערס – שמידן,
סטאַליאַרעס, קוימענקערער, אַפילו קצבים. פֿון די לאַבּוּזעס
גופּא זענען איינצלע אַריינגעצויגן געוואָרן אין אונזערע
רייען. ביי אַ שטרייק האָבן מיר שוין געהאַט אייגענע חברים,
וואָס קענען געבן אַ קלאַפּ, און זיי פֿלעגן זיך שטעלן קעגן
די געדונגענע לאַבּוּזעס, וועלכע זענען נישט זעלטן געווען
זייערע נעכטיקע חברים. אין אַזאַ פּאַל זענען די לאַבּוּזעס
געווען באַזוגדערס פֿאַרביסן און זיי האָבן געשלאַגן נישט
אַזוי צוליב געזאַלט, ווי אויס באַליידיקונג: געזען אַביסל,
אַ נאַש בראַט, נעכטן צוזאַמען געשפורט, און היינט איז ער
אַ גאַנצער „יאַ טיעביע דאָס“... שטייט פֿאַר די „ברידער
און שוועסטער“... און אַז איינער פון די געוועזענע לאַבּוּזעס
און היינטיקע חברים פֿלעגט אַרעסטירט ווערן און מ'האַט
אים געבראַכט אין פּאַליציי-צירקל, פֿלעגט דער פּריסטאַון

איבער אים זיך הלומעווען: דו אויך א סאָציאַליסט? זאָג נאָר, וועלכן אוניווערסיטעט האָסטו געענדיקט?... דער באַוואוסטער סניטקאָ פֿון ערשטן צירקל אין ווילנע פלעגט מיט אַ געמאַכטן דרך-ארץ טאָן און מיט אַ זיסניקן שמייכעלע אַ פּרעג טאָן: זאָגט, איך בעט אייך, וואו האָט איר אייער דערציִהונג באַקומען?... און ווען אַ גרופּע ווילנער קוימענקערער זענען אַרעסטירט און פּאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר פֿאַר עקאָנאָמישן טעראָר בעת אַ שטרייק, האָט די באַצבאַטישע וועלט געלאַכט: קוימענקערער און פּאַליטיקע... מסתמא האָבן זיי נישט גוט אויסגעקערט דעם קוימען ביים גובערנאַטאָר, האָט ער זיי דערפאַר פּאַרשיקט...

צוזאַמענשטויסן מיט די לאַבֿוּזעס זענען פּאַרגעקומען כמעט אומעטום, וואו עס איז געווען אַ יידישע אַרבעטער-באַוועגונג, ערטערווייז זענען עס געווען פּאַרמעלע, לאַנג-דויערנדיקע „מלחמות“ מיט אונטערהאַנדלונגען און „וואַפֿן-שטילשטאַנדן“. די דאָזיקע צוזאַמענשטויסן ווערן שוואַכער און הערן אינגאַנצן אויף מיטן וואוקס פֿון דער באַוועגונג. אין פּוילן זענען אַזעלכע צוזאַמענשטויסן נאָך פּאַרגעקומען אַפילו אין 1905. אַ קינסטלערישע שילדערונג דערפֿון קען מען געפֿונען אין וויסנבערגס „שטעטל“. בעת איך בין אין פֿרילינג 1905 געווען אין וואַרשעווער קאָמיטעט פֿון בונד, פלעגן חברים פון דער פּוילישער פּראָווינץ אָפט קומען זיך קלאַנגן, אַז די בעלי-עגלות פֿון זייערע שטעטלעך מישן זיך אַריין אין שטרייקן, שלאָגן, מסרן. איך געדענק, אַז די וואַרשעווער אָרגאַניזאַציע פלעגט אָננעמען קעגן דעם אַזאַ מיטל: ווען די שלעגער זענען געקומען קיין וואַרשע, האָבן זיי באַקומען אַ בריוו מיטן שטעמפל פֿון קאָמיטעט. אין דעם דאָזיקן בריוו האָט מען זיי אָנגעזאָגט מיטן האַרבן וואַרט, אַז אויב זיי וועלן אין דער היים איבערחזרן זייערע ווילדע מעשים קעגן די אַרבעטער, זאָלן זיי זיך נישט דערוועגן צו קומען נאָך אַמאָל קיין וואַרשע, עס וועט זיין שלעכט... אין 1905 פלעגט אַזאַ בריוו האָבן די געהעריקע ווירקונג.

און עס זענען געווען פאלן, ווען מ'האט ביי א זעלכע שלענער
צוגענומען אין ווארשע דעם פערד און וואָגן מיט די סחורה
און מ'האט עס זיי אָפגעגעבן נאָכדעם, ווי זיי האָבן צוגעזאָגט
צו זיין אין דער היים גוט און פרום...

צווישן די לאַבוועס, וואָס זענען אַריבער צו דער
אַרבעטער-באוועגונג, זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן מיט
אַלע כוחות זיך געמיט צו מאַכן פאַרגעסן זייער נאָענטע
פאַרגאַנגענהייט. ווען מען פלעגט זיי אַמאָל שיקן שלאָגן
אַ באַלעבאַס, אַ מסור אָדער אַ פאַרביסענעם שטרייקברעכער,
זענען זיי געגאַנגען מיט אַ קרים: אויף קיין אַנדערע אַרבעט
טויגן מיר שוין נישט, וואָס?... אַזעלכע האָבן די גראַבקיט
און פאַרשייטקייט פון די לאַבוועס איבערגעלאָזן אין דער
אַלטער חברה; אין דער נייער סביבה האָבן זיי מיטגענומען
נאָך זייער מוט און איינשטעלעניש. געווען אָבער אַנדערע, וואָס
זענען אין דער באַוועגונג פאַרבליבן די זעלביקע לאַבוועס
מיט אַלע מידות און חפצות פון די חברה-לייט. טיפיש איז
געווען איינער פון זיי, וועלכער האָט איין צייט געהאַט
אַ גרויסן נאָמען צווישן די יידישע אַרבעטער פון ליטע,
ווייס-רוסלאַנד און אַפילו פון וואַלין - יאַשקע דער בויגער.
אַ וואַלקער איז ער געווען, אַ פשישווע-בויגער, ווי מ'רופט עס
אין פוילן. אַ נידעריקער מיט ברייטע פלייצעס, אַ קיילעכדיק
פנים מיט קליינע אויגעלעך, גרויסע באַק-ביינער און פמעט
אָן אַ שטערן. זיין גאַנצער אָנבליק האָט אויסגעדריקט גראַפע,
טעמפע גבורה. אין דער באַוועגונג איז ער געווען פון די,
וואָס זוכן שטענדיק אַבסאָלוטע גערעכטיקייט. אויף אַלץ און
אויף אַלעמען האָט ער פסדר געפונען פעלערן אויסצוזעצן.
עס איז געווען אַ צייט פון אַפאָזיציעס, און יאַשקע האָט
נאָכאַנאָנד געהאַלטן אין אַריבערגיין פון דער „אַרגאַניזאַציע“
אין דער „אַפאָזיציע“, און פון דער „אַפאָזיציע“ צוריק אין
דער „אַרגאַניזאַציע“. אין ערגעץ האָט מען אים נישט געקאָנט
צופרידן שטעלן: ס'איז נישט דאָס... נישט אַזוי האָט געדאַרפט
צו זיין... וואו איז יושר?... הגם אין זיינע אייגענע באַציהונגען
צו חברים האָט ער זיך וועגן יושר נישט שטאַרק געקיימערט.

יאָשקע פלעגט פאָדערן, מ'זאָל אים אַרייננעמען אין
 העכסטן קרייזל, וואו עס לערנט דער „גרעסטער אינטעליגענט“:
 „אַזא מענטשן, ווי איך, דאַרף מען אַ סך געבן“. אָבער אין
 דעם קרייזל, וואו ער איז געווען, האָט ער מער געדערעמלט,
 ווי געהערט. ווען ער האָט זיך אַמאָל צעכראַפּעט אין די
 רעכטע געדיכטע פון פּאָליטישער עקאָנאָמיע, און די חברים
 האָבן זיך שטאַרק צעלאַכט, האָט ער אַ קלאַפּ געטאָן איבערן
 טיש: „וואָס הירזשעט איר? אין מיין פּויסט איז פאַראַן מער
 רעוואָלוציע, ווי אין אַלע אייערע עקאָנאָמיעס...“ דערפאַר איז
 ער געווען שטאַרק, אומדערשראַקן און שטענדיק שלאַג-פעהיק.
 אַז מ'האָט געדאַרפט עמעצן געבן אַ קלאַפּ, איז יאָשקע תמיד
 געגאַנגען מיט פאַרגעניגן. שלאַגן אַ שפּיאָן, אַ שטרייק-ברעכער,
 אַמאָל אַ באַלעבאָס, וואָס איז שוין צופיל געקראַכן די אַרבעטער
 אין די ביינער, - דאַרויף איז יאָשקע געווען דער גרעסטער
 בעל'ן און דער גרעסטער בריה. אָבער עס האָט געטראַפּן, אַז
 אין אַ מינוט פון פּעס, האָט ער אויפגעהויבן די האַנט אויך
 אויף אַ חבר; און ער האָט נישט איינמאָל געסטראַשעט, אַז ער
 וועט זיך נאָך דערקלייבן צו „די אינטעליגענטן פון קאָמיטעט“
 אויך... מ'האָט אים נישט איינמאָל געזען אַ שפורן. מ'האָט
 דערציילט מעשיות, אַז ער איז אויסגעלאָסן, נישט גאָר ריין
 אין געלט-זאַכן. אַן אַנדערן וואָלט מען שוין לאָנג אויסגעשלאָסן
 פון דער אַרגאַניזאַציע, בפרט דעמאָלט, ווען אין דער יונגער
 אַרבעטער-פּאַרטיי האָט געהערשט אַ פּאַזונדערע מאַראַלישע
 ריינקייט. אָבער יאָשקען האָט מען געדולדיק איבערגעטראַגן,
 ווייל ער איז געווען אַ נויטיקער מענטש: שוין דער נאָמען
 „יאָשקע דער בויגער“ פלעגט וואַרפן אַ פּחד אויף שטרייק-
 ברעכער און פּאַלעבאָטיס. אַז יאָשקע האָט אַנטיילגענומען אין
 אַ געשלעג, האָבן זיך די חברים געפילט מוטיקער.
 ביסלעכווייז איז יאָשקע געוואָרן אַ שם-דבר. אין גאַנצן
 ראַיאָן פון בונד האָט מען דערציילט נסים וועגן זיין גבורה.
 און עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז ווען ערגעץ-וואו אין
 אַ שטאָט פלעגט אויסברעכן אַ גרעסערער שטרייק, האָט מען
 אויסגעשריבן יאָשקען: טאַמער וועט מען דאַרפן צוילייגן

א האנט... יאָשקע האָט אָנגעהויבן אַרומפּאַרן אויף גאַסראַפּן
און ער האָט זיך דערמיט שטאַרק איבערגענומען. קומענדיק
אין אַ שטאָט אויף אַ שטיקל אַרבעט, פלעגט ער זיך ברעקלען,
לאָזן בעטן, שטעלן פּאָדערונגען. מ'דערציילט, אַז מ'האָט אים
אַמאָל אויסגעשריבן קיין ביאַליסטאָק. עס איז געווען אַ שטרייק
ביי יאַנאווסקין אויף דער טאַבאַק-פאַבריק און מ'האָט געדאַרפט
אַנלערנען אַ מייסטער אַ מנובל, וועלכער האָט זיך געהאַלטן
שענדלעך מיט די אַרבעטערקעס, געמסט די פירער פון
שטרייק. יאָשקע איז געזעסן אויף אַ קאָנספּיראַטיווער דירה
ערגעץ אויף כאַנאַיקעס און ער האָט זיך געדונגען מיטן
שטרייק קאָמיטעט: „איר מיינט, איך ווייס נישט? ביי אייך
איז נישטאָ קיין קרייזלעך, נישטאָ קיין דיסקוסיעס, מ'גייט די
אַרבעטער גאַרנישט...“ די אָרטיקע האָבן מיט אים איינ-
געטענהט: עס איז גאָר נישט אַזוי שלעכט, און ס'וועט געוויס
ווערן בעסער. זאָל נאָר אַריבער דער שטרייק... יאָשקע האָט
זיך געלאָזט איבעררעדן, זיך געטאָן אַ שטעל אויף: איך גיי!
אַבער אין דער מינוט איז האַסטיק אַריין אַ חברטע - חייקע די
שוואַרצע האָט מען זי גערופן, אַ מיידל אַ גבר. אַ צעפלאַמטע,
קוים אַפּכאַפּנדיק דעם אָטעם, האָט זי אַ זאָג געטאָן: ער מעג
שוין זיצן דאָ דער יחסן... מיר האָבן שוין דעם הונט אַליין
אַנגעבויקערט... יאָשקע איז געוואָרן אַן אָנגעצונדענער: „איר
האָט נישט געקאָנט וואַרטן אַ רגע?“ - „מיר האָבן גענוג
געוואַרט... נישקשה, ער וועט אונזערע קלעפּ אויך האָבן
צוגעדענקען, ווי לאַנג ער לעבט...“ יאָשקע איז אַוועק
אַ פאַרבייזערטער, אַ באַליידיקטער.

אַרום 1901 איז יאָשקעס לאַגע אין בונד געוואָרן אוממעג-
לעך: די חברים האָבן מער נישט געקאָנט אַריבערטראָגן זיין
וויילדיקייט, און אים איז געוואָרן ענג צווישן זיי. ער איז אַוועק
צו די אַנאַרכיסטן. אין 1902 אָדער 1903 איז ער אַרעסטירט
געוואָרן, געווען, דאַכט זיך, אין סיביר, געלאָפּן, אַריבער קיין
אַמעריקע. אויף וויפיל איך ווייס, האָט ער אין דער נייער
מדינה קיין נאָענטע פּאַציהונגען מיט דער אַרבעטער-באַוועגונג
נישט געהאַט. ער איז דאָרטן געוואָרן אַ דאָך-בלעכער און איז

איינמאל ביי דער ארבעט אראפגעפאלן פון א דאך און גע-
הרגעט געוואָרן. יאָשקע איז אַריין אין דער אַרבעטער באַוועגונג
אין ווילנע אַרום 1894, נאָך פאַרן בונד. אַרעסטירט געוואָרן
איז ער אַרום 1903. פון יענער צייט איז אַ סך וואַסער
אַריבערגעלאָפן; אָבער עלטערע אַרבעטער אין לייטע און
ווייס-רוסלאַנד געדענקען נאָך דעם נאָמען „יאָשקע דער פּויגער“
און האָבן פון אים אַ סך צו דערציילן.

III

אויף דער פריי האָב איך קיין גנבים נישט געקענט.
דעם ערשטן מאל האָב איך זיך מיט זיי באַגעגנט אין טורמע,
פאַר אַ שטראַף אָדער צוליב ענגשאַפט פֿלעגט מען אונז,
פּאָליטישע, אַמאל אַריינזעצן אין אַן אַלגעמיינעם קאַמער
צוזאַמען מיט קרימינעלע. מיר פֿלעגן זיך צוכאַפן צו אַט דעם
בייעם מין מענטשן מיט דער דורשטיקער נייגיריקייט פון יוגנט.
אין אונזער פּאַנטאַזיע האָבן מיר זיך זיי פאַרגעשטעלט, ווי
העלדן, אַוואַנטוריסטן מיט אַן אייזערנעם ווילן און רייכע
איבערלעבונגען. מיר פֿלעגן ביי אַזאַ איינעם אויטפרעגן אַלע
איינצלהייטן פון זיין ביאָגראַפיע, ווי אַזוי ער איז געקומען
צו אַזאַ לעבן. זיי האָבן אונז דערציילט. זיי האָבן בכלל ליב
אַ סך צו דערציילן. פאַרשטייט זיך, אַז זיי האָבן אונז אָנגע-
פֿלודערט אַ סך בבא מעשיות, וואָס נישט געשטויגן נישט
געפֿלויגן. אַזוי איז שוין די נאַטור פון זייער פּראָפּעסיע. און
הויך דעם איז בכלל געווען שווער צו פאַרלאַנגען, זיי זאָלן פון
העלער הויט עפענען דאָס האַרץ פאַר ווילד-פרעמדע. שפעטער,
ווען מיר זענען מיט זיי נעענטער באַקאַנט געוואָרן, האָבן מיר
זיך אויסגעלערנט אויסצעשיילן אין זייערע דערציילונגען דעם
אמת פון ליגן, דעם פּאַקט פון דער גוזמא. און וואָס מער אַ גנב
האַט פון די ערשטע ווערטער געפילט, אַז ער קאָן דיך נישט
נאַרן, אַז דו זעסט אים אויף דורך און דורך, אַלץ ווייניקער
ליגן האָט ער דיר געזאָגט. די קרימינעלע פון זייער זייט
האַבן זיך אויך שטאַרק פאַראינטערעסירט מיט דעם בייעם מין

ארעסטאנטן און האָבן אונז גענומען אויספרעגן : ווער זענען
 מיר ? וואָס ווילן מיר ? און כמעט יעדער געשפרעך פלעגט זיך
 ענדיקן מיט דער פראַגע : „אַבער וואָס צאָלן זיי אייך דערפאַר ?
 אָט יענע, מיינען מיר, וואָס האָבן אייך געדונגען ?...“ אַז מ'קאָן
 עפעס טאָן נישט פאַר געצאָלט, נאָר צוליב אַן אידעע, – דאָס
 האָבן זיי בשום אופן נישט געוואָלט גלויבן. מיר זענען דאָך
 נישט קיין קינדער, איר וועט אונז נישט איינרעדן, אַז גלאַט
 אַזוי פון מצוה וועגן זאָלן מענטשן גיין אין טורמע...“
 די ערשטע צייט פלעגן צווישן אונז מיט זיי אָפט
 אַרויסקומען „מיספאַרשטענדענישן“. מיר זענען דאָך געווען
 יאָלדן און זיי – „בלאַטע“ ; האָט מען געפרוווט ביי אונז אַראָפּ-
 ציען די שטיוול, צעטרענען די קישן און זוכן דאָרטן פאַרנייטע
 געלט, אַמאָל געבן אַ קלאַפּ אויך. אַבער דאָס האָבן געטאָן די
 קלענערע, די מאַרעוויכער ; די גרעסערע, עלטערע גנבים
 האָבן זיך באַמיט צו לעבן מיט אונז אין גוטברודערשאַפט. מיט
 גנבים פלעגן מיר זיך טרעפן אויך אין אונזערע איינצל-קאַמערן.
 קרימינעלע, וואָס זענען שוין לאַנג געזעסן, געהאַטן ביים
 אַרויסגיין, פלעגן באַשטימט ווערן פאַר קאָרידאָר-באַדינער ;
 זיי פלעגן פונדערטראַגן ברויט, געקעכץ, וכדומה, אויפראַמען,
 וואַשן די דילן. פלעגט זיי אויסקומען צו עפענען דאָס
 קליינע פענסטערל פון אונזער טיר, כדי עפעס צו דערלאַנגען,
 אַמאָל אַריינגיין אינעווייניק אין קאַמער און דאָרטן אַביסל
 פאַרבלייבן. אין אַזעלכע פאַלן האָבן מיר זיך געפיטן מיט טובות ;
 מיר זיי – אַ פאַפיראַס, צוקער, אַמאָל איבעריק ברויט. זיי
 אונז – איבערגעבן אַ צעטעלע פון קאַמער אין קאַמער, איבער-
 שיקן דורך אַ געליפטע, וואָס קומט אויף אַ זעהונג, אַ בריוועלע
 אויף דער פריי. און שטייענדיק נעבן פענסטערל אָדער
 אַריינגייענדיק צו אונז אין קאַמער, פלעגט מען רעדן, דער-
 ציילן, זיי אונז און מיר זיי. אין אונזער יונגער באַגייטערונג
 האָבן מיר אומעטום געזוכט אַן אַביעקט פאַר אַגיטאַציע און מיר
 האָבן די גנבים אויך אָנגעהויבן צו אַגיתירן ; אין דער
 אַלגעמיינער און אין איינצל-קאַמער, אין באַד, וואו מ'האַט
 אונז איבער אַ פרייטיק געפירט צוזאַמען, – אומעטום האָבן מיר

זיי אָגטירט. און וואָס מער די באַוועגונג איז געוואָקסן אויף דער פּריי, אַלץ מער יחסנים זענען מיר געוואָרן אין טורמע, אַלץ אָנציענדער איז אונזער וואָרט געוואָרן פאַר די קרימינעלע אַרעסטאַנטן. מיר האָבן אָנגעהויבן אַרײַן אין דער מאָדע. איצט האָבן די קרימינעלע זיך אויפּמערקזאַמער צוגעהערט צו אונזער אָגטאַציע, אָפּטער צוגעשאַקט מיטן קאַפּ, געגעבן גערעכט. אָבער אין 9 פּאַלן פון 10 איז עס געווען נישט דערפאַר, וואָס אונזער וואָרט האָט זיי באמת דורכגענומען, נאָר ווייל זיי האָבן אונז געוואָלט חנפּען אָדער אַביסעלע פּאַזירן. אַמאָל פּלעגט אַ גנב מאַכן אַ טודות-פּולן פנים און מיט האַלבע ווערטער און אָנצוהערענישן אונז פאַרטרויען, אַז אייגנטלעך איז ער שוין לאַנג אַ אונזעריקער; ער האָט געהאַט פּאַקאַנטשאַפּט מיט יענע לייט, מיט די סאַמע באַהאַלטענע, האָט שוין נישט איין שטיק אַרבעט אַזעלכע אָפּגעטאַן... אין דער גנבה, פאַר וועלכע ער זיצט, שטעקט אויך אַ שטיק פּאַליטיק; עס איז נאָר פאַר נאַטשאַלסטוואַ אַ גנבה... אין דער אמתן אָבער... אונזערע לייט פאַרשטייען דאָך... דערביי פּלעגט ער עס מאַכן אַזוי אומ-געלומפערט, אַז מ'האַט שוין געדאַרפּט זיין צו נאַאיוו אים צו גלויבן.

די קרימינעלע, וואָס האָבן געקענט לייענען, פּלעגן ביי אונז בעטן ביכער. אָבער אונז איז געווען שווער זיי צופּרידן צו שטעלן. אַפילו די בעלעטריסטיק, וואָס מיר האָבן זיי געגעבן איז געווען פאַר זיי „צו נודנע“. „גיט עפעס אַזוינס, וואָס זאָל פאַרכאַפּן...“ אַז אין טורמע פּלעגט אַמאָל אַריינפאַלן אַ פּראָקלאַמאַציע, פּלעגן זי די קרימינעלע לייענען מיט גרויס חשק, נישט אַזוי צוליב דעם אינהאַלט, ווי צוליב דעם טאָן. „אַט אַזו, אַריינגעלייגט אַ חלק! גוט געגעבן! די נשמה פון זיי ו' געווען צווישן די קרימינעלע אויך אַזעלכע, אמת ווייניק, וואָס האָבן געהאַט אַ גרויסן באַגער צו קענטענישן. זיי פּלעגן ביי אונז נעמען פּאַפּולער-וויסנשאַפּטלעכע ביכלעך, דערנאָך שטעלן פּראַגן, רעדן וועגן דעם איבערגעלייענטן. פאַר מיינע אויגן שטייט בער זלאַטקין — אַ בחור פון אַ יאָר 19, אַ דאַרער, אַ קרענקלעכער. ער איז געוואָרן אַ גנב צו 8 יאָר, געווען

פריער א מאַרעוויכער (א קעשענע גנב), שפעטער האָט ער זיך אויפגעהויבן צו דער מדרגה פון אַ קאַסע-ברעכער. ער האָט זיך לאַנג געוואַלגערט אין די טורמעס, האָט פאַרמאַגט אַ פלינקן שכל און אַ פעסטן כאַראַקטער. די אַרעסטאַנטן האָבן פון אים שטאַרק געהאַלטן – אַפילו די אַדמיניסטראַציע פון טורמע האָט פאַר אים דרך ארץ געהאַט. דער דאָזיקער זלאַטקין, וועלכער האָט נישט געקענט ליענען קיין יידיש און האָט זיך אין די טורמעס אויסגעלערנט גוט ליענען און שרייבן רוסיש, איז געווען אַ פליסיקער לעזער. אָן אַ בוך, האָט ער געזאָגט, איז אים שווערער אויסצוקומען, ווי אָן אַ פאַפיראַס. ער האָט ליב געהאַט צו גריבלען זיך אין די רוסישע קרימינעלע געזעצן; ער האָט אַפילו ביי זיך אין קאַמער געהאַט אַן אייגענעם „סוואַד זאַקאַנאָוו“ – דאָס, האָט ער געזאָגט, מוז אונזערער אַ יינגל וויסן, פאַר זיך און פאַר חברים. „איך, פלעגט ער זאָגן מיט שטאַלץ, קען אַפילו אַ פראַשעניע אַליין פאַר זיך אָנשרייבן“. און נאָך האָט ער ליב געהאַט, שוין נישט צוליב נוצן, נאָר צוליב דער זאַך גופא, נאָטור-וויסנשאַפט. ער פלעגט ביי מיר בעטן ביכלעך וועגן עלעקטריע, וועגן מאַשינען און „בכלל וועגן דער וועלט“. די וועלט, פלעגט ער זאָגן לאַכנדיק, איז דאָך עפעס די גרעסטע מאַשין... נאָך יעדן ביכל פלעגט ער מיך פאַרשיטן מיט פראַגן. איינמאָל איז ער געשטאַנען ביי אַ שעה צייט נעבן פענסטערל פון מיין טיר – דער אַלטער וועכטער האָט געשוויגן: ער האָט צו זלאַטקינען געפילט עפעס אַזוינס, וואָס איז געווען געמישט פון ליבע, דרך ארץ און מורא. דעם מאָל האָט זלאַטקין גערעדט נישט וועגן נאָטור-וויסנשאַפט. ער האָט מיך פאַנאַנדער-געפרעגט, פאַר וואָס איך זיך, וואָס איז סאַציאַליזם און וואָס רעוואָלוציע. אין זיינע פראַגן האָט זיך געפילט אַ טיפער אינטערעס. איך האָב לאַנג גערעדט, אים דערקלערט, וואָס מיר ווילן, מיט שוואַרצע פאַרבן געשילדערט דעם פינסטערן היינט, מיט העלע קאָלירן – דעם ליכטיקן מאַרגן – ווי אַ יונגער אַגיטאַטאָר. ער האָט אויפמערקזאַם געהערט, זעלטן ווען מיך איבערגעריסן מיט אַ פראַגע און ווידער געהערט. לסוף האָט ער אַ זאָג געטון: „אַלץ גוט. אָבער, וואָס וועט זיין פאַר-

אונזערע יינגלעך? איך האָב אים אָנגעקוקט פאַרחדושט. יאָ, האָט ער איבערגעחזרט, אַלע גליקן, וואָס איר דערציילט, וועלן זיין פאַר אַרבעטער און פאַר פויערים. אָבער פאַר אונזערן אַ יינגל, פאַר אַ גנב, ווי איר, וואָס האָט אייער סאַציאַליזם? איך האָב זיך באַמיט אים צו דערווייזן, אַז אין דער סאַציאַליסטישער אָרדנונג וועלן קיין גנבים נישט זיין. - זעט איר, האָט ער אַ מאַך געטון מיט דער האַנט, דאָס איז שוין אוממעגלעך. פֿל זמן עס וועלן זיין מענטשן, וועלן זיין גנבים."

פאַרשטייט זיך, אַז פון אונזער אַגיטאַציע צווישן די קרימינעלע איז גאָר ווייניק אַרויסגעקומען. געווען אין טורמע אַזעלכע, וואָס זענען שוין, דאָכט זיך, אינגאַנצן געווען אונזערע. פאַרן אַרויסגיין אויף דער פריי האַבן זיי צוגעזאָגט צו ווערן ערלעכע אַרבעטער, קעמפער; האַבן מיטגענומען בריוו צו אונזערע חברים און באַקאַנטע, וואָס זאָלן זיי באַהילפֿיק זיין אויף זייער נייעם וועג. דאָס רוב פֿלעגט אַזאַ איינער צערייסן דעם בריוו, גלייך ווי ער איז אַריבער דעם שוועל פון טורמע. אַנדערע פֿלעגן אַפֿטראַגן די בריוו, אויסנאָרן אַביסל געלט און דערנאָך פאַרשוואַנדן ווערן. זעלטן ווער עס האָט באַמת געפרוווט זיך נעמען צו ערלעכער אַרבעט. און דער, וואָס האָט עס געטון, האָט זיך אויך נישט דאַנג געהאַלטן אויף זיין נייעם וועג. אין אַ חרשים 3-4 אַרום, ער איז שוין ווידער אין טורמע, איבערנייעס פאַר אַ גנבה. און נישט ווייל ער האָט נישט געוואָלט, נאָר ווייל ער האָט נישט געקאַנט ווערן אַנדערש. דאָס זענען דאָך דאָס רוב געווען מענטשן אָן ווילן, איינגעוואַקסן אין פאַרברעכערישע געוואוינשאַפטן, און דאָס פֿעפן פון אַן ערלעכן אַרבעטער איז גאָר נישט אַזוי זיס. גנבים, וואָס זענען באַמת געוואָרן אַרבעטער, באַמת אונזערע, ווייס איך זייער ווייניק. איך קאָן זיי אַנצייילן אויף די פינגער. אַ פאַר פון זיי האַבן שפּעטער געשפּילט אַ ראָלע אין דער פאַוועגונג, געווען אפילו אין קאָמיטעט.

די קרימינעלע האַבן אויך גענומען אַ געוויסן אַנטייל אין אונזערע צוזאַמענשטויסן מיט „נאַטשאַליסטוואָ". ביי אַ הונגער-שטרײק, בעת מ'האַט עמעצן פון די פּאָליטישע מיט געוואָלט

געשעפט אין קארצער, און די חברים האָבן געמאַכט אַ טומל, געקלאָפט אין די טירן, געבראַכן שויבן, זיך געוואָרפן אויף די וועכטער, ביי אַ פרוּוו צו אַנטלויפן, זענען געווען קרימינעלע, וואָס האָבן אונז געדינט, געהאַלפן מיט וואָס זיי האָבן גאָר געקאָנט. מיר ווידער האָבן זיך פאַר זיי אויך איינגעשטעלט. מיר פלעגן פראָטעסטירן, ווען מ'האַט זיי צו שטאַרק באַליידיקט. צוליב דעם זענען מיר אָפט פאַרוויקלט געוואָרן אין אַ קאַמף מיט „נאַטשאַלסטוואָ“. אין די יאָרן 1905-1906, בעת די רעוואַ-לוציאַנערע כוואַליע האָט זיך אויפגעהויבן הויך און עס האָט זיך געדאַכט, אַז אָט אָט וועלן מיר אינגאַנצן זיגן, זענען די גנבים אין טורמע געווען מיט אונז קעגן „נאַטשאַלסטוואָ“. ווען דער נאַטשאַלניק פלעגט פרוּוו אָנהעצן עמעצן פון זיי צו שלאָגן אַ פאַליטישן, פלעגט יענער מיט פעס זיך אָפּוואַגן. אין יענע יאָרן פלעגן די קרימינעלע אונטערהאַלטן די פראָטעסטן פון די פאַליטישע, און עס זענען געווען מאָמענטן, ווען די גאַנצע טורמע האָט זיך געהאַלטן, ווי איין חברישער קבוץ. די לאַגע האָט זיך געפיטן אין 1907, ווען סטאַליפּינס רעזשים האָט צוגעדריקט גאַנץ רוסלאַנד און נאָכמער די באַוואוינער פון טורמע. די פאַליטישע זענען ווידער געוואָרן הפקר; אויף זיי האָבן זיך געשאַטן רעפרעסיעס, באַליידיקונגען און אפילו קלעפּ. דאָס האָט אַראָפּגעוואָרפן אונזער אויטאָריטעט אין די אויגן פון די קרימינעלע. זיי האָבן זיך אָנגעהויבן באַציען צו אונז מיט גרינגשעצונג, ווי צו געפאַלענע. אייניקע פון זיי פלעגן שפּיאַנירן. און איבערגעבן דער „נאַטשאַלסטוואָ“, וואָס מיר רעדן און טוען און נישט איינמאָל האָט געטראַפן, אַז די קרימינעלע פלעגן זיך לאָזן אָנרעדן צו שלאָגן די פאַליטישע, איבערהויפט בעת הונגער-שטרייקן און אַנדערע צוזאַמענשטויסן מיט דער אַדמיניסטראַציע.

אויף דער פריי, אויסער די ווענט פון טורמע, איז אין די יאָרן 1905 - 1907 אונז אויך אויסגעקומען צו האָבן צוזאַמען-שטויסן מיט די גנבים. אין 1905 און 1906 איז אין ווילנע און וואַרשע, למשל, דער בונד געווען אַזוי פאַפולער און זיין אויטאָריטעט אַזוי גרויס, אַז די באַפעלקערונג פלעגט קומען

צו דער אָרגאַניזאַציע, ווי צום העכסטן משפט, זיך קלאָגן אויף
 יעדער עולה, אויף יעדער באַליידיקונג, וואָס איז איר געטאָן
 געוואָרן. אַ יידענע איז געקומען צו די, וואָס זי האָט אָנגענומען
 פאַרן קאָמיטעט, אָנקלאָגן איר מאַן, אַז ער איז אַ שכור און
 ער שלאָגט זי; אַ שכן, - אַז דער באַלעבאָס דריקט אים מיט
 דירה-געלט; אַ מיידל - אַז דער חתן איז זיך מיט איר שלעכט
 באַגאַנגען און האָט זי אוועקגעוואָרפן. הכלל, וואו נאָר אַ ביז
 האַרץ, איז געקומען זוכן הילף ביים בונד. אין יעדער צייט
 פלעגט מען קומען צו אונז אויך צוליב ענינים פון גנבה.
 מ'האָט, למשל, באַגנבעט אַן אַרבעטער, פלעגט דער קאָמיטעט
 שיקן צום „טאָטע“ פון די גנבים און פאָדערן די געגנבעטע
 זאָכן זאָלן נישט אַנדערש אָפגעגעבן ווערן. דאָס האָט נישט
 איין מאָל געהאָלפן. די „טאָטעס“ האָבן נישט געוואָלט איינרייסן
 מיטן בונד און אויב זיי האָבן נאָר געקאָנט, האָבן זיי זיך
 געסטאַרעט, די גנבה זאָל אומגעקערט ווערן. וואָלט עס געווען
 גוט, ווען אַזא זאָך זאָל געשען נאָר זעלטן. צום אומגליק האָט
 זיך עס אָנגעהויבן מאַכן צו אָפט. יעדער איינער אין שטאָט
 האָט געהאַט באַקאַנטע צווישן די אַרבעטער און וועמען מ'האָט
 נאָר באַגנבעט, איז ער גלייך געלאָפן זוכן אַ „פראָטעקציע“
 ביי דער אָרגאַניזאַציע. די גנבים האָבן זיך געפילט אָנגערירט
 אין זייערע בלוטיקע אינטערעסן. - די „ברידער און שוועסטער“
 לאָזן אונז נישט לעבן!... האָבן זיי געשריגן, און עס האָט זיך
 אָנגעהויבן אַ קאַמף. די גנבים פלעגן העלפן פאָליציי נאָכשפירן
 די בונדיסטן, זיי פלעגן באַפאלן איינצלנע אַרבעטער-טווער
 און ממיתן זיי. זיי האָבן זיך אַפילו געוואָרפן אויף אַרבעטער-
 פאַרזאַמלונגען אין וואָלד. אין ווילנע, וואַרשע, לאָדז, ביאָליסטאָק
 זענען אויף דעם באַדן נישט איין מאָל אַרויסגעקומען
 לאַנגדויערנדיקע צוזאַמענשטויסן צווישן דער אָרגאַניזאַציע מיט
 די גנבים. אין 1907 איז אין ווילנע צוליב אַזא מין קאָנפליקט
 שווער פאַרוואַנדעט געוואָרן מיט אַ מעסער דער סעקרעטאַר
 פון מעטאַליסטן-פאַרין ח' חנה באַסעוויטש (לאָזער, געשטאַרבן
 אין פאַרין אין דער צייט פונם וועלט-קריג).

אין די יאָרן 1902 - 1905, בעת די רעוואָלוציאָנערע אויפֿלעבונג איז געווען גרויס, און די יידישע אַרבעטער זענען געווען זייער קעמפֿעריש געשטימט, אין די יאָרן פון קאַמפּס-גרופּעס (ב. אָ. : באַיעוויע אַטריאַדי) און זעלבסטשוץ, פון גאַסן-צוזאַמענשטויסן און טעראָריסטישע-אַקטן - האָבן די געוועזענע לאַבוזעס געפונען מער פּלאַץ אַרויסצעווייזן זייער מוטיקע איינשטעלערישע נאַטור.

אין פּרילינג 1901, בעת אַ גרויסע מאַסע יידישע אַרבעטער האָט אַרויף נאָוועגאַראַד, (אַ פאַרשטאַט פון ווילנע) צעטראַגן דאָס הויז פון אוריאַדניק און באַפרייט די אַרעסטירטע בונדיסטן (די באַוואוסטע „מעשה-פאַנבוק“) זענען די אָנפירער געווען צוויי יידישע שוסטער, הירשקע און עלטישק - ביידע געוועזענע לאַבוזעס. דער ערשטער איז געווען דער באַרימטער הירש לעקערט, וועלכער האָט מיט אַ יאָר שפעטער געשאָסן אין דעם ווילנער גובערנאַטאָר פּאָן וואַל, דערפאַר, וואָס יענער האָט געהייסן שמיסן די אַרעסטירטע מאַי-דעמאָנסטראַנטן; לעקערט איז געהאַנגען געוואָרן. מיט זיין העלדישן אַקט און מיט זיין מאַרטירער-טויט האָט ער אָפּגעווישט דעם שאַנד-פּלעק, וועלכן דער צאַרישער הענקער האָט געוואָלט אַרויפלייגן אויפן יידישן פּראָלעטאַריאַט. דער צווייטער איז געווען אליהו רייטשוק, וועלכער האָט דערנאָך יאָרנלאַנג געאַרבעט אין בונד; אין 1912 איז ער געווען זיך-רעדאַקטאָר פונם בונדישן וואַכנבלאַט „לעבנס פּראַגן“, נאָך דעם, ווי די „לעבנס-פּראַגן“ זענען פאַרמאַכט געוואָרן, איז רייטשוק אַרעסטירט געוואָרן, מ'האַט אים פאַרשפּט און דערנאָך באַפרייט צוזאַמען מיט מעדעמען. איצט איז ער אַ קאָמוניסט, אַ פאַרוואַלטער פון אַ שוסטערישן פּראָדוציר-קאָאָפּעראַטיוו אין מינסק-רוסלאַנד.

דעם פּראָוואָקאַטאָר אַרנאַטסקי אין פינסק האָבן געהרגעט געוועזענע לאַבוזעס, איינער אפילו אַ געוועזענער גנב. אין זעלביקן פינסק האָט די יידישע מאַסע צעטראַגן אַ פּאָליציי-צירקל און באַפרייט דעם אַרעסטירטן קאָליע טעפּער (דעמאָלט

אַ בונדיסט). די איניציאַטאָרן און פירער פונם דאָזיקן אויפטו
 זענען ווידער אַמאָל געווען געוועזענע לאָבזעס.
 דער בונד, ווי אַ סאָציאַל-דעמאָקראַטישע אָרגאַניזאַציע,
 איז געווען קעגן טעראָר. די דיסציפּלין אין בונד איז דעמאָלט
 געווען אַ גאַנץ שטאַרקע. און דאָך זענען אין 1905 אין ראַיאָן
 פון בונד פאָרגעקומען אַ ריי טעראָריסטישע אַקטן, אויסגעפירט
 פון בונדיסטן. די מעשה דערפון איז, וואָס עס זענען געווען
 פאָלן, ווען דער געוויסן פון דער מאַסע האָט געפאָדערט
 אַ טעראָריסטישן אַקט: נקמה-נעמען פאַר אַזעלכע גרויזאַמקייטן,
 וואָס זענען אַפילו פאַרן צאַריום געווען נישט געוואונדערליך;
 אַפּרוימען פון וועג אַ הענקער, וועלכער איז אַפילו פאַר יענער
 צייט געווען צו הענקעריש. לעקערט, למשל, איז געווען דער
 נישט-געשיקטער שליח פון דער גאַנצער יידישער אַרבעטערשאַפט;
 אַלע זענען געווען איבערצייגט, אַז מע מוז זיך מיט פאָן וואָלן
 אַפּרעכענען. אַלע זענען געווען זיכער, אַז מ'וועט זיך מיט
 אים אַפּרעכענען; און ווען נישט לעקערט, וואָלט עס געטאָן אַן
 אַנדערער, אַ דריטער. די אָרגאַניזאַציע האָט אין אַזאַ פאַל
 נישט געקאָנט נאַכגעבן דער שטימונג פון דער מאַסע און אַליין
 אָרגאַניזירן אַ טעראָריסטישן אַקט. זי האָט מורא געהאַט, אַז
 פון איינצלנע אַקטן וועט דער טעראָר ווערן אַ סיסטעם, און
 דעמאָלט וועט אַפּגעשטויסן ווערן אין הינטערגרונט די אָרגאַניזאַציע
 פון די אַרבעטער-מאַסן, ווי דאָס איז פאַקטיש געווען ביי די
 ס. ר. די באַוועגונג פון די מאַסן וועט פאַרוואַנדלט ווערן אין
 אַ באַוועגונג פון הייפּלעך, וועלכע וועט גיך אויסגעשעפט ווערן.
 אַפּער די מאַסע וויל נישט אַלע מאָל וויסן פון טאַקטיק. אין
 הייסע מינוטן לאָזט זי זיך פירן מערער פון איר שטימונג.
 און אַז די אָרגאַניזאַציע האָט נישט געקאָנט אויף זיך נעמען
 אָרגאַניזירן טעראָריסטישע אַקטן, האָבן זיך געבילדעט באַזונדערע
 קליינע גרופּעס, וועלכע האָבן אָרגאַניזירט די אַקטן אויף זייער
 אייגענע אחריות, אָן דער סאַנקציע און אַפילו אָן דעם וויסן
 פון דער אָרגאַניזאַציע. אַמאָל האָבן זיך פאַר אַזעלכע זאַכן
 גענומען אַפילו איינצלנע מענטשן; געטריבן פון זייער
 רעוואָלוציאָנערן טעמפּעראַמענט, האָבן זיי אויסגעקליבן דעם

אַביעקט, אויף וועמען דעם אַקט אויסצופירן, דעם מאַמענט, ווען און די מיטלען, ווי אים אויסצופירן - לויט זייער אייגענער איינזעעניש. פאַרשטייט זיך, אַז ביי אַזעלכע באַדינגונגען זענען צוזאַמען מיט אַזאַ דרינגענדן געבאַט פון דער מאַסע, ווי דער שאַס פון הערש לעקערט, געווען אויך אַקטן פון רעוואָלוציאָנערע מנחם-מענדלס.

אין די טעראָריסטישע אַקטן, וואָס זענען אין יענע יאָרן אויסגעפירט געוואָרן אין ראַיאָן פון בונד, האָבן אָפּט אַנטייל גענומען מענטשן, וועלכע האָבן פאַרבראַכט זייערע פּריסטע יאָרן צווישן לאַבזעס און גאַסן-יונגען. אַזאַ איינער איז געווען - 5. - ש., אַ יונגער אַרבעטער, אַ בונדיסט, וואָס האָט אין 1905 אין איינער פון די ווייס-רוסישע שטעט געשאַסן אויף אַ פּריסטאווי. ער איז פאַרמשפט געוואָרן צום טויט; די טויט-שטראַף איז פאַרביטן געוואָרן אויף אייביקע קאַטאַרגע. פון קאַטאַרגע איז ער אַנטלאָפּן, האָט זיך דערקליבן ביז אַמעריקע, דאָרטן איז ער געווען אַ געשעפטס-מענטש און אין דערוועלדיקער צייט אַ מיטגליד פון דער סאַציאליסטישער פאַרטיי. אַלס סאַציאליסט, האָט ער מיט אַ ברייטער האַנט געגעבן געלט אויף אַלע באַדערפענישן פון דער באַוועגונג. אַלס אונטערנעמער האָט ער זיך פאַר קיין זאַך נישט אָפּגעשטעלט, אַבי רייך צו ווערן, און בעת אַ שטרייק האָט ער גערופן פּאָליציי קעגן זיינע אָנגעשטעלטע. אין אים איז געווען פאַרייניקט אַן אויפריכטיקע רעוואָלוציאָנערע שטימונג מיט אַ גרויסער ליבע צו פּאָוע, אַ פיפיקער געשעפטס-מענטש, וואָס שטרעבט צו באַלעבאַטישן וואוילטאָג און פּוץ, און אַ העלד, וואָס איז אין אַ הייסע מינוט פּעהיק אויף גרויסע מעשים; אַ סענטימענטאַלע האַרציקייט מיט אַ סאַדיסטישער גרויזאַמקייט; אַן עם האַרץ, וואָס שטרענגט זיך אַן אויסצווען געשליפּן. חוץ דעם איז ער געווען אַן איבער-געאייילטער מענטש, וואָס קאָן נישט און האָט נישט ליב צו טראַכטן. זיינע געשעפטן זענען געשפרונגען: היינט איז ער אין די פעדערן, מאָרגן אַן אביון, איבערמאָרגן גייט ער ווידער באַרג-אַרויף. אין פּרילינג 1917 האָט ער זיך אַזוי פאַרפּלאָנערט אין זיינע געשעפטן, אַז די חברים האָבן געמיינט, אַט-אַט

פאלט ער אריין אין קרימינאל. אָבער נאָכדעם, ווי די פאַרייניקטע שטאַטן זענען אַריין אין וועלט-קריג, איז - 5. - ש. אַרעסטירט געוואָרן פאַר אַנטי-מיליטאַריסטישע אַגיטאַציע, אין 1918 איז ער געקומען קיין רוסלאַנד און באַלד געפונען זיין אָרט אין טשעקאָ. פריער אין גרויס-רוסלאַנד, נאָכהער אין אוקראַינע. באַגעגענדיק זיינע געוועזענע חברים, די בונדיסטן - ער האָט זיי געזוכט צו באַגעגענען, פדי צו פאַזירן מיט דער גדולה, צו וועלכער ער האָט דערגרייכט - פלעגט ער פאַרויכערן, אַז ער באַמייט זיך מיט אַלע כוחות אויסצומיידן טויט-שטראַף. דער אמת איז אָבער געווען פאַרקערט: אין אַ גרויסער שטאַט, אין אוקראַינע, איז די צאָל אויסגעפירטע טויט-אורטיילן אויסגעוואַקסן אין דרייען נאָכדעם, ווי - 5. - ש. איז דאָרטן געוואָרן פאַרוואַלטער פון טשעקאָ. אין יענער שטאַט האָט געטראָפן, אַז אַגענטן פון טשעקאָ האָבן בעת אַ הויז-זוכונג צוגענומען ביי אַ יידישן בעלעטריסט אַ טעקע מיט כתבים. אין אַ חודש אַרום איז דער בעלעטריסט געקומען פרעגן, פאַרוואָס מ'גייט אים נישט אָפּ זיינע כתבים, וועלכע האָבן גאַרנישט צו טאָן מיט פּאָליטיק, האָט - 5. - ש. געענטפערט: וואָס קומט אַרויס פון אייער שרייבן? אָט זעט, וואָס איך שרייב. דאָס וועט ראַטעווען די וועלט... און ער האָט אים געוויזן אַ ריי אונטערגעשריבענע טויט-אורטיילן... 5. ש. האָט זיך געמייט צו ראַטעווען פון טויט-שטראַף אַ באַוואוסטן בונדישן פראָוואַקאָאָטאָר, וועלכן ער האָט נאָך געקענט אין זיין געבורטס-שטאַט אין 1905. אין דער זעלבער צייט פלעגט ער פאַר זיינע חברים זיך קלאַפן אין האַרצן: אויב ליבער וועט צו אונז אַריינפאַלן, וויל איך האָבן דעם פּבּוד צו שיסן אים מיט מיין אייגענער האַנט: איר פאַרשטייט, איך בין געווען אַ בונדיסט... אין די יאָרן 1905 און 1906 איז דער טערנאָר אין ערגעץ נישט געווען אַזאַ פאַרשפרייטע דערשיינונג, ווי אין פוילן, באַזונדערס אין וואַרשע. אַנפאַלן אויף אַ מאַנאָפּאָלקע (מלוכהשע בראַנפן-קראַם) און צונעמען די קאסע, עקספּראָפּירירן אַ געלט-פּאַסט, דערשיסן אַ פריסטאוּ אָדער אַן אַקאָלדאָאָטשנעם איז געוואָרן אַ געוויינלעכע, כמעט אַן אַלטעגלעכע דערשיינונג.

עס זענען געווען גרעסערע אַקטן אויך: אַטענטאַטן אויף די
 העכערע פּאַרשטייער פון צאַריום, אָנפאַלן אויף אַ צוג, באַפרייען
 וויכטיקע אַרעסטירטע פון טורמע וכדומה. דאָס רוב גרעסערע
 און קלענערע אַקטן זענען אויסגעפירט געוואָרן דורך די
 באַוויקעס (קאָמפּס-גרופּעס) פון די פ. פ. ס. די דאָזיקע באַוויקעס
 זענען באַשטאַנען נישט דורכאויס פון אידעאישע רעוואָלוציאַנערן;
 געווען צווישן זיי אויך נישט ווייניק פּוילישע און יידישע
 לאַבוועס (נישט קיין געוועזענע, נאָר טאַקע איצטיקע), וואָס
 האָבן געאַרבעט צוליב געלט, אויס ליבע צו אַוואַנטורעס. אָבער
 פון אַט די לאַבוועס האָבן זיך אַרויסגערוקט אייניקע העלדן,
 וועלכע האָבן אין דער טעראָריסטישער אַרבעט דערוואָרפן דעם
 אידעאָליזם און באַוואוסטזיין, וואָס זיי האָבן פריער נישט
 געהאַט. אַזאַ איינער איז געווען דער באַוואוסטער ברוך שולמאַן,
 וועלכער האָט אין 1906 געהרגעט אין וואַרשע דעם פּאַרהאַטן
 פּאַליציי-קאָמיסאַר קאָנסטאַנטינאַוו. ברוך שולמאַן איז נאָך מיט
 עטלעכע חדשים פאַר זיין טויט געווען אַ גאַסן-יונג, אַפילו
 אַ קרימינעלער טיפּ, אָבער די באַוויקע האָט אים געלייטערט.
 אין די לעצטע חדשים פון זיין לעבן האָט ער זיך דערהויבן
 צו דער מדרגה פון אַ העלד, וואָס זיין אויפטו און זיין טויט
 האָבן די אַרבעטער-מאַסן באַזונגען אין פּאַלקס-לידער. אין דער
 אָרגאַניזאַציע „פּראָלעטאַריאַט“ פון יענע יאָרן (להבדיל פון
 דעם „פּראָלעטאַריאַט“, וואָס אין די 80-ער יאָרן, וועמענס
 נאָמען עס איז הייליק פאַר יעדן סאָציאַליסט), וועלכע האָט
 אין וואַרשע אָרגאַניזירט די קצבים און האָט בעת שטרייקן
 אָנגעווענדט עקאָנאָמישן טעראָר, זענען געווען אַ סך וואוילע
 יונגען, אויף וועלכע עס איז אָפט געווען שווער צו זאָגן, וואָס
 זענען זיי, געוועזענע אָדער נאָך איצטיקע לאַבוועס. שפעטער,
 אין דער צייט פון די פּריוואַטע עקספּראָפּריאַציעס און
 קאָמבינאַציעס, האָבן אַט די „פּראָלעטאַרישע“ לאַבוועס געשפּילט
 אַ טרויעריקע ראָלע.

אין די זעלבסטשוין-גרופּעס פון בונד האָבן זיך פאַרשריבן
 אַ סך לאַבוועס און זיי האָבן דאָרטן אַרויסגעוויזן גבורה און
 מסירה-נפש. אַ סך פון די וואוילע יונגען זענען געקומען אין

זעלבסטשוין ערשט אין מאַמענט פון פּאָגראַם, און עס
האַט נישט איינמאַל געטראָפּן, אַז מענטשן זענען געקומען אָן
רעוואָלוציאַנערע כּוונות, געטריבן בלויז פונם נאַציאָנאַלן געפיל; ;
אַבער אין די זעלבסטשוין-גרופּעס זענען זיי רעוואָלוציאַניזירט
געוואָרן און זיי האָבן פון דאָרטן געפונען אַ וועג צום בונד.
און רעד איך וועגן געוועזענע לאַבזעס, וואָס זענען
אַריבער אין דער אַרבעטער-באַוועגונג און האָבן זיך אַרויסגעוויזן
אין טעראָריסטישע אַקטן און זעלבסטשוין, קומט מיר אויפן
זינען לייבע סטראַדאַל פון האַמעל, מיט זיין הויכער פעסטער
פּיגור, מיט זיין שטענדיק פאַראומערטן און דאָך מילדן פנים.
ער איז געווען אַ בויער פון פּאָך; אַבער בעת איך בין מיט
איים באַקאַנט געוואָרן, זומער 1905, איז ער שוין לאַנג געווען
אַ נעלם, האָט זיך געמוזט אויספאַהאַלטן און נישט געקאַנט טאָן
קיין בוי-אַרבעט. לייבע האָט זיך געמאַכט אַ נאַמען מיט זיין
אַנטייל אין זעלבסטשוין בעתן ערשטן האַמלער פּאָגראַם, אויך
מיט דעם נישט-געלונגענעם אַטענטאַט, וואָס ער האָט אויף
אייגענער אחריות געמאַכט אויפן האַמלער פּאָליטיימיסטער,
דעם דעמאָלט באַקאַנטן כליעבניקאָוו. אין האַמעל האָט לייבן
געקענט אַ קינד אין וויג; אַלע האָבן געוואוסט, ווער ער איז
און וואָס ער איז. די גאָראַדאָוואַיעס האָבן אויף אים מיט די
פּינגער געטיילט; און דאָך האָט ער נאָכן אַטענטאַט כמעט
זיך נישט באַהאַלטן. אין אַ וואָך אַרום איז ער שוין אָפּן
אַרומגעגאַנגען איבער די גאַסן פון האַמעל, פונקט ווי קיין
זאָך וואָלט נישט געשען. כּדי אים צו פאַרהיטן פון אַ דורכפאַל,
האַט אים דער קאָמיטעט געשיקט אַרבעטן אין אַ געהיימער
דרוקעריי. פאַר אַזאַ לעבעדיקן באַוועגלעכן מענטשן, ווי לייבע,
איז געווען שווער זיך צו פאַרגראָבן אין אַן אונטערערדישער
דרוקעריי, אַפּגעריסן פון אַלץ און פון אַלעמען. אים האָט געצויגן
אויף דער פּערזע, אויף פאַרזאַמלונגען, צו חברים, און דאָ
האַט ער צוליב קאָנספּיראַציע געמוזט טעג און וואָכן זיצן אין
שטוב און זיך באַגעגענען נאָר מיטן „פאַרמילער“, וועלכער
האַט געבראַכט געשריבענע פּראַקלאַמאַציעס און פאַפּיר און
האַט זיי אַפּגענומען געדרוקטע. און נאָך אַ זאָך. אַ גרויסער,

א געוונטער בחור איז ער געווען אַט דער לייבע; ער האָט געדאַרפט אַ סך עסן. דעם נאָמען סטראַדאַל אָדער סטראַדאַליען, ווי אַנדערע פֿלעגן אים רופן, האָט ער אויך געקראָגן צוליב זיין גרויסן אַפעטיט: ער איז אַמאָל צופעליק אַריינגעפאלן אין טורמע אויף עטלעכע וואָכן, און אַז ער איז אַרויס, האָט מען ביי אים אַ פּרעג געטאָן: ווי האָסטו זיך דאַרטן געפילט? האָט ער געענטפערט: איך האָב סטראַדאַיעט: מער ווי דריטהאַלבן פונט ברויט אַ טאָג האָט מען נישט געגעבן... און אַט דער מענטש מיטן גרויסן אַפעטיט האָט געדאַרפט אַרבעטן אין האַמלער געהיימער דרוקעריי, ביי האַלב-הונגעריקע באַדינגונגען. אָבער ער האָט עס געטאָן, ווייל די חברים האָבן געמוען, אַז דאָס איז נויטיק, דער היציקער לייבע האָט פאַרמאָגט אַ דיס-ציפלינירטע נאַטור.

דער קאַפּ איז ביי לייבען געווען נישט שטאַרק אַנטוויקלט. מ'האַט מיר דערציילט, אַז אין אָנהויב זומער 1905, איידער ער איז אוועק אַרבעטן אין דער דרוקעריי, איז לייבע געווען אויף ליבערס אַ רעפעראַט וועגן „בונד“ און „איסקראַ“. אַפּאָנירט האָט דער באַקאַנטער ברוך סטאַלפּנער, וועלכער האָט גערעדט בייסנדיק, מיט שטעך-ווערטלעך, מיט דעמאָגאָגישע שפיצלעך. אונזערע, די מערהייט פון דער אוידיטאָריע, זענען געווען שרעקלעך אויפגעבראַכט פון סטאַלפּנערס טאָן. לייבער איז געזעסן אָנגעפויגן איבער אַ נאָטיץ-ביכל, און זיין בלייפּעדער איז געפֿלויגן איבערן פּאַפּיר. גייט לייבע צו צו ליבערן, טוט אים אַ צי ביים אַרבל און זאָגט אים שטילערהייט: „האַרוועט נישט אַזוי מיטן בלייפּעדער, חבר! איך וועל אים געבן איין כמאָל, וועט ער פאַרשטומט ווערן, דער הונט...“ לייבער האָט געענטפערט מיט אַ שמייכל: „איך בין זיך נוהג צו ענטפערן אָן אַפּאָנענט מיטן מויל, נישט מיט די הענט...“ לייבע האָט אַפּגעטראָטן נישט אינגאַנצן צופרידן. סוף אויגוסט איז לייבע געקומען צום קאָמיטעט און געבעטן, מ'זאָל אים צונעמען פון דער דרוקעריי: אויב מ'מוז, איז קיין תירוץ נישט, וועל איך בלייבן. אָבער אויב איר האָט מיך מיט וועמען צו פאַר-בייטן, גיט מיר אַן אַנדער אַרבעט... דער קאָמיטעט האָט אים

צוגענומען פון דער דרוקעריי. מ'האָט אים אָנגעהויבן שיקן אין די נאָענטע שטעט צו אָרגאַניזירן קאַמפּס-גרופּעס (ב. א.), איז אין אַ נאָענטע שטאָט געווען אַ פּאָגראַם-געפּאַר, האָט מען געשיקט לייבען אָרגאַניזירן אַ זעלבסטשוין. ער פלעגט פּאַרן אַמאָל אַליין, אַמאָל מיט אַ פּאַר חברים. און די בלויע ידיעה, אַז לייבע סטראַדאַל איז געקומען, האָט שוין צוגעגעבן מוט די אָרטיקע אַרבעטער.

אין די אָקטאָבער-טעג, אין דער צייט פונם אַלגעמיינעם שטרייק, איז די הויפט-קוואַרטיר פון בונד אין האָמעל געווען אין דער דירה פון איינעם אַ בורזשואַזן דאָקטאָר, וואָס זיין ווייב איז געווען אונזערע אַ סימפּאַטיקערין. די אַנאַרכיסטן, וועלכע האָבן געפּאָדערט ביים דאָקטאָר אַ גרויסע סומע געלט, האָבן געסטראַשעט אויפצערייסן דאָס הויז צוזאַמען מיט די בונדיסטן, וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען. האָט דער קאָמיטעט אַוועגעזעצט לייבען היטן אונזער צענטראַלע קוואַרטיר. און אַז לייבע איז דאָרטן געזעסן, האָט זיך קיין אַנאַרכיסט נישט דערוועגט צוגיין נאָענט צום הויז - דערפאַר, וואָס די שמירה איז געווען גוט אָרגאַניזירט, און אפשר נאָכמער צוליב דעם גרויסן דרך-אַרץ, וואָס די אַנאַרכיסטן האָבן געהאַט צו לייבען. לייבע איז געפּאַרן אַ קרבן פון זעלבסטשוין אין רעטשיצע

נעבן האָמעל. דאָס איז געווען אין נאָוועמבער 1906, בעת דער צאָרזום האָט אויף דער רויטער רעוואָלוציאָנערער קוואַליע - געענטפּערט מיט אַ שוואַרצער קוואַליע פון פּאָגראַמען. די רעטשיצער סטאַראַווערצעס, פאַרביסענע שוואַרץ-מאהניקעס, האָבן געמאַכט אַ פּראָוואַקאַציע. זיי האָבן דעפּעשירט אין האָמלער קאָמיטעט פון בונד, אַז אין רעטשיצע איז אַ פּאָגראַם, מ'זאָל אַרויסשיקן זעלבסטשוין. איז פון האָמעל באַלד אַפּגעפּאַרן אַ גרופּע חברים מיט לייבע סטראַדאַל בראש. צווישן וואָקזאַל און דער שטאָט ליגט אין רעטשיצע אַ שטיק וועג פון אַ פּאַר וויאָרסט, מיט ווייניק הייזער און אַ סך פאַרקאַנעס, וואָס פאַר-צוימען פּויערישע פעלדער און גערטנער. בעת די חברים פון זעלבסטשוין זענען געגאַנגען פון סטאַציע אין שטאָט אַריין, האָבן די סטאַראַווערצעס גענומען שייסן אויף זיי פון הינטער

די פארקאנעס. צעטומלטע, נישט וויסנדיק, פון וואנען די קוילן קומען, האָבן זיך די חברים געלאָזט לויפן אין אַלע זייטן. דעמאָלט זענען די סטאַראַווערצעס אַרויס פון הינטערן פאַרקאַן און האָבן זיך געוואָרפן אויף די חברים מיט מעסערס און אייזנס. די חברים זענען אַלע געפאַלן טויטע, באַדנדיק זיך אין זייער אייגענעם בלוט, געבליבן לעבן איז נאָר איין מינע פייגענבערג, וועלכער איז געפאַלן אַפאַרחסטער, די מערדער האָבן געמיינט, אַז ער איז טויט און האָבן אים צורו געלאָזן. בעת ער איז געקומען צו זיך, זענען שוין די סטאַראַווערצעס נישט געווען. האָט ער זיך אויף אַלע פיר דערשלעפט ביז דער סטאַציע, פון וואַנען מ'האַט אים אַוועקגעפירט אין שפיטאַל. פייגענבערג איז געווען אַזוי צעשעדיקט, אַז מ'האַט אים געמוט אַראָפּנעמען ביידע פיס. פון אים ווייסט מען אַלע איינצלהייטן פון דער דאָזיקער טרויעריקער געשיכטע. ער האָט דערציילט, אַז אַ צעטומלטער פון די פּלוצלינגע שאַסן, איז לייבע דאָך נישט געלאָפן. אַ שווער-פאַרוואַנדעטער האָט ער זיך מיט זיין אייזערנעם שטעקן געוואָרפן אויף די מערדער, וואָס האָבן אים אַרומגערינגלט, און זיי האָבן פאַר זיין לעבן טייער באַצאָלט. לייבע סטראַדאַל האָט געלעבט און איז געשטאַרבן ווי אַ העלד.

V

געווען אַ מאַמענט, ווען די יידישע אַרבעטער-באַוועגונג האָט זיך צוזאַמענגעשטויסן אויך מיט די אַלפּאַנסן און סוטעניאַרן, אָדער ווי מ'רופט זיי אין פּוילן - די לומפן. איך רעד וועגן די פּאָגראַמען אויף שאַנד-הייזער, וועלכע זענען אין מאַי 1905 פאַרגעקומען אין וואַרשע, לאָדז און עטלעכע אַנדערע שטעט פון דער פּוילישער פּראָווינץ. כדי די דאָזיקע געשיכטע זאָל זיין פאַרשטענדלעך, איז נויטיק אַ לאַנגע הקדמה. אין דער יידישער אַרבעטערשאַפט אין וואַרשע איז דעמאָלט געווען אַזאַ עלעמענט, וואָס איז געשטאַנען צווישן דער באַוועגונג און דער אונטערוועלט און איז געווען אי דאָ.

אי דארטן. ארבעטער, וואָס פלעגן טרינקען און פארברענגען מיט אלפאָנסן און סוטעניאָרן און אין דער זעלביקער צייט פלעגן זיי גיין אויף דער בערוזע און אין אונזערע קאָוויאָרניעס, אַנטייִל־נעמען אין עקאָנאָמישן און אַמאָל אויך אין פּאָליטישן קאַמף, לאַמיר זיי רופן דער צווישנשיכט. אַזאַ מין אַרבעטער האָט געלעבט אין צוויי וועלטן, און עס איז שווער געווען צו זאָגן, וועלכע וועלט איז אים גענטער. אָט די צווייאַיקייט איז געלעגן נישט בלויז אין זיין אַרט לעבן, נאָר אויך אין זיין פּסיכאָלאָגיע. ווען ביי דעם מין אַרבעטער פלעגן זיך טרעפן קריגער־זייען און געשלעגן מיט די אמתע אלפאָנסן, פלעגט זיין אַזוי: אויב אונזערע צווישן־מענטשן האָבן געקראָגן קלעפּ פון די אלפאָנסן, זענען זיי געקומען צולויפן אין דער אַרגאַניזאַציע, ווי אומשוֹרדיקע שעפעלעך, וואָס זענען באַפאַרן געוואָרן פון כוליאָנעס, און האָבן געמאַכט קולות: „וואָס שווייגט די אַרגאַניזאַציע? די לומפן גיסן אַרבעטער־בלוט! איר מוזט עפעס טאָן קעגן דעם, אַז נישט וועלן מיר גיין צו די ס. ר. מירן גיין צום „פּראָטעסטאַנט“, יענע ווייסן, ווי צו שטיין פאַר די אַרבעטאַרער...“ אויב ווידער אונזערע האָבן געגעפן בעסער, זענען די געשלעגנע לומפן געלאָפן צו זייערע „שטאַרקע“ מיט געוואָלדן: „די פרידער און שוועסטער לאָזן אונז נישט לעבן. מ'מוז זיי געבן איבער די הענט, די יאָרדן!“

אַזוי ווי דאָס, וואָס איך גיי דערצייילן, איז געשען אין וואַרשע, מוז איך זאָגן עטלעכע ווערטער וועגן דעם צושטאַנד פון אונזער דאָרטיקער אַרגאַניזאַציע אין יענער צייט. דער בונד איז דעמאָלט געווען אין וואַרשע אויסערגעוויינלעך שטאַרק, אָבער צוליב די אומלעגאַלע באַדינגונגען פון זיין אַרבעט, האָט ער נישט געהאַט קיין פעסט באַשטימטע מיטגלידערשאַפט. מיר האָבן געוואוסט, אַז עטלעכע טויזנט מעכאַנישע שוסטער גייען נאָכן בונד, זיי אליין האַלטן, אַז זיי „געהערן צום בונד“, אָבער עס איז דאָך געווען אוממעגלעך צו רעכענען זיי אלעמען פאַר מיטגלידער. אַזוי אומגעפער איז געווען אין אַלע איבעריקע פּאַכן, וועלכע מיר האָבן גערעכנט פאַר אונזערע, מיר האָבן געהאַט קיינע פעסטע קערן־גרופּעס

און ארום זיי גרויסע לויזע מאסן. דער צענטראלער אפארט
פאר דער גאנצער שטאט איז צו יענער צייט באשטאנען
אינגאנצן פון 8-10 מענטשן; ער איז געווען פארווארפן מיט
ארבעט און האט נישט געקאנט אריינדרינגען אין אלע
שפעלטלעך פון דער באוועגונג, ארומכאפן די גאנצע ארבעט.
קיין לעגאלע ארבעטר-פרעסע איז נישט געווען, מיר האבן
זעלטן ווען געהאט א גענויען באגריף פון אלץ, וואס עס קומט
פאר אין שטאט. מיר האבן געלעבט אין א ים פון קלאנגען און
עס פלעגן אונז אפט טרעפן איבעראשונגען.

די פונקטן, וואו מיר פלעגן זיך צוזאמענטרעפן, זענען
געווען קאוויארניעס און טראקטירן. אויף גענשע 19, ביי
גרשונען אין קאוויארניע, פלעגן זיך צוזאמענטרעפן א פאר
הונדערט געענטערע מענטשן, מער אדער ווייניקער אקטיווע טוער.
די מאסע פלעגט זיך צונויפקומען אין טראקטירן. ראג מילע
און דזיקע איז געווען דער טראקטיר פון די שוסטער. אראפ
דזיקע איין אויף די ארומיקע גאסן איז געווען אונזער בערזע.
2 מאָל אַ וואָך, דינטאָג פאַרנאַכט און שבת בייטאָג, פלעגן
זיך דארטן צוזאמענקלייבן טויזנטער מענטשן. אויף דזיקע גופא
איז געווען די אלגעמיינע בערזע. אויף מילע, מוראנאו, סטאווקע
וכדומה – בערזעס פון איינצלנע פאכן. דאָס איז געווען
אונזער קלוב אונטערן פרייען הימל. היינט זעט עס מיר אליין
אויס, ווי אַ מעשהלע, אָבער דאָס איז אַ פּאַקט; אַ שבת ביי
טאָג פלעגן מיר אויף דער בערזע פארשפרייטן 10-12 טויזנט
פראַקלאַמאַציעס און עס איז נאָך געווען קנאַפּ. די בערזע איז
פאַרגעקומען צוויי מאָל אַ וואָך. האָט מען געדאַרפט צונויפקלייבן
די מאַסע נישט אין די באַשטימטע טעג, איז עס אָנגעקומען
זייער שווער: מ'האַט געדאַרפט אַפּריער באַשטימען אַ ספּעציעלע
בערזע און – אויב מ'האַט עס באַצייטן נישט געטאָן, האָט מען
געמוזט גיין איבער די פּאַבריקן, וואַרשטאַטן און טראַקטירן.
איצט נאָך אַלע הקדמות – צוריק צו דער מעשה.

אַ ייד, וואָס האָט געהאַט אַ הייזל אויף נאַוואָליפּיע ערגעץ
אין אַ הויף, האָט מיט יאָרן צוריק גענומען אַ מיידל אַ יתומה
פאַר אַ האַדאָוואַנקע, ער האָט געהיט איר צניעות, זי דערצויגן

זוי „א פשרע יידישע טאָכטער“, און אז זי איז אַלט געוואָרן
 20 יאָר, האָט ער איר חתונה געמאַכט מיט אַן אַרבעטער
 אַ קופערשמיד, אַ מאָסאַנזשניק, ווי מ'זאָגט אין וואַרשע. אָט
 דער קופערשמיד איז געווען איינער פון יענע אַרבעטער, וואָס
 שטייען מיט איין פוס אין דער באַוועגונג, מיט דער אַנדערער
 אין אונטערוועלט. אויף דער חתונה איז געווען אַ געמישטער
 עולם. אַלפאַנסן פון דער פּלהס צד און אַרבעטער פון חתנס
 צד. שפעט ביינאַכט, בעת מ'האַט זיך גוט אָנגעגעסן און
 נאַכמער אָנגעטרונקען, האָט מען אָנגעהויבן וואַרפן דרשה-
 געשאַנק. אַז אין היטל האָט זיך צונויפגעקליבן ביי אַ הונדערט
 רובל און אויף מער איז שוין קיין האָפּנונג נישט געווען,
 האָט דער מחותן פון דער פּלהס צד צוגענומען די היטל מיטן
 געלט צו זיך. דער חתן האָט געמאַכט אַ געוואָלט — דער
 דרשה-געשאַנק געהערט אים. דער מחותן האָט געטענהט, אַז
 ער האָט דאָס מיידל אויסגעהאַדעוועט, געגעבן נדן און אויס-
 שטייער, איז על פי יושר דער דרשה-געשאַנק זיינער. אַ וואָרט
 פאַר אַ וואָרט, האָט מען געלאָזן אין דער אַרבעט אַפריער די
 הענט, דערנאָך די ליידיקע פלעשער און לסוף אפילו מעסערס.
 געווען פאַרוואַנדעטע פון ביידע זייטן, דאָך בעסער האָבן
 געגעבן די אַרבעטער. זיי זענען גראָד געווען מערער. האָבן
 די אַלפאַנסן אויף מאַרגן צונויפגערופן זייער עולם, זיך אָפּ-
 רעכענען מיט די „ברידער און שוועסטער“, נישט דווקא מיט
 די, וואָס האָבן זיי באַליידיקט, נאָר מיט די אַרבעטער בכלל.
 כ'ווייס נישט ווי אַזוי, נאָר דערפון האָט זיך דערוואוסט
 פאַליציי און זי האָט עס גענומען אויסנוצן אויף איר אופן.
 עפעס אַ פאַרנאַכט האָט מען געזען, ווי איבער נאָוואַליפּיע,
 קאַרמעליצקע און נאָוואַליפּיע גייט אַן עולם פון אַ מאַן הונדערט
 אַלפאַנסן מיט אַ רוסישער נאַציאָנאַלער פענדל. אַ מאַניפעסטאַציע.
 זיי גייען און שרייען: „לעבן זאָל דער רוסישער קייסער!
 נידער מיט די שטרייקער!“ קינדער לויפן נאָך. דער עולם אַרום
 לאַכט; אַנדערע שפייען אויס. אָבער צום סוף האָט עס אייניקע
 אַרבעטער פאַרדראָסן. ס'איז געוואָרן אַ געשלעג מיט שטעקנס
 און מעסערס. ווידער אַמאָל פאַרוואַנדעטע און דאָס מאָל שוין

מער פון די אַרבעטער. שוין שפעט אין אָונט זענען די אַרבעטער, וואָס האָבן אַנטייל גענומען אין געשליעג, אַוועק איבער די געסלעך, וואו ס'וואוינט דער יידישער דלות, און האָבן גענומען רופן: „מ'דאַרף גיין זיך אָפּרעכענען מיט די לומפן...! אַ גרויסער עולם האָט זיך אַלאָ געטאָן צו די הייזלעך פון דריטן סאַרט, וואָס זענען אין יידישן ראַיאָן. די אַלפאַנסן זענען אַנטלאָפן. געפונען האָט מען די אומגליקלעכע מיידלעך. און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַן אמתער פּאָגראָם. אויף נאָוואָליפיע, קראַכמאַלנע, דזיעלנע א. ד. גל. איז מען באַפאַלן די „הייזלעך“, געבראַכן פּאַרטעפּיאַנעס און געוואָרפן דורך די פענסטער אויפן ברוק. געריסן בעטגעוואַנט און פּאַרשאַטן די גאַס מיט פעדערן און פוך. אויף די מיידלעך האָט מען צעריסן די קליידער, געשלאָגן זיי מפות-רצח. כ'ווייס פּאַלן, ווען מ'האָט אייניקע פשוט דורך די פענסטער אויפן גאַס אַרויסגעוואָרפן. אַזוי איז מען געגאַנגען פון הייזל צו הייזל, און דאָס האָט געדויערט אַ גאַנצן מעת-לעת.

אָנגעהויבן האָט זיך עס שפעט ביינאַכט, און די אַרגאַניזאַציע האָט דערפון נישט געוואוסט, ערשט אַכט אין דערפרי איז מען געקומען אונז אָנזאָגן. כ'גיי אַוועק אויפן ראָג מילע. דער גרויסער טראַקטיר פון די שוסטער איז שוין פול. איינע זענען לכתחילה צו דער אַרבעט נישט געגאַנגען, אַנדערע האָט מען באַוויזן אַראָפּצונעמען פון דער אַרבעט, מען שרייט: „די אַרגאַניזאַציע זאָל אָפּשטעלן די אַרבעט אין דער גאַנצער שטאָט אין אַלע פּאַכן“. — „צוליב וואָס?“ — „וואָס הייסט, צוליב וואָס? ס'איז אַ פּראָטעסט. אַרבעטער-בלוט גיסט זיך, און איר שווייגט. ווען מ'וואָלט געהרגעט עמעצן פון אייערע, פון די פירער, וואָלט איר געמאַכט אַן אַלגעמיינעם שטרייק. איר וואָלט אונז גערופן אויפן גאַס אויף אַ דעמאָנסטראַציע. און אַז מ'שלאָנגט די מאַסע, שווייגט איר, ווילט איר נישט פּראָטעסטירן...“ אונזער לאַגע איז געווען זייער אַ שווערע. פון איין זייט האָט מען געדאַרפט באַשיצן די אומגליקלעכע מיידלעך, נישט לאָזן פירן דעם פּאָגראָם ווייטער, איבערצייגן די מאַסן, אַז זיי גייען נישט אויפן ריכטיקן וועג. פון דער אַנדערער זייט האָבן מיר

געוואוסט, אז דאָס שמעקט מיט פּראָוואָקאַציע. פּאָליציי איז אויסן צו מאַכן אַרעסטן, אפשר איינצופירן קריגס-צושטאַנד, און מ'האַט אונז איבערגעגעבן ידיעות, אז אין אַלט-שטאָט, אין „מקום“, שטייען די אַלפּאַנסן שוין באַוואָפנט און מיט דער הילף פון פּאָליציי קאָנען זיי אַ יעדע מינוט אָנפאַלן אויף די אַרבעטער-קוואַרטאַלן. די פּוילישע צייטונגען, די ליבעראַלע ווי די קאָנסערוואַטיווע, זענען יענעם טאָג אַרויס מיט די ערשטע ידיעות פון פּאַגראַם און מיט אַרטיקלען, וואָס האָבן געלויבט די אַרבעטער. „די אַרבעטער האָבן זיך גענומען אויס-ראַמען דעם שמוץ און שאַנד פון וואַרשע, געזונט זאָלן זיין זייערע הענט; זיי פאַרדינען דעם גרעסטן לויב.“ און ווידער האָט דאָס אַלץ געשמעקט מיט אַ פּראָוואָקאַציע.

ווי געזאָגט, איז אונזער צענטראַלער אַפּאַראַט געווען אַ קליינער; און דאָ האָט מען געדאַרפט אויף גיך אָננעמען ענערגישע באַשלוסן און טאַקע גלייך זיי דורכפירן. מיר האָבן איינגערעדט די שרייער, אז די אַרבעט וואַרפן דאַרף מען נישט. — אָבער וואָס וועט זיין, אויב די לומפן וועלן אָנפאַלן אויף אונז? מיר האָבן געזאָגט, אז נישט אַרבעטן זאָלן נאָר די יונגע, די שטאַרקע, וואָס קאָנען געבן אַ ווידערשטאַנד. פרויען און אַלטע לייט זאָלן יאָ אַרבעטן. האָט מען דער-ווידערט: — „וואָס הייסט, מיר וועלן שטיין אויפן גאַס און זיי וועלן אַרבעטן און פאַרדינען? אז נישט אַרבעטן, איז קיינער נישט.“ קוים וואָס מיר האָבן ביי זיי געפּוועלט, אז מ'זאָל די עלטערע און די פרויען פון דער אַרבעט נישט אַראָפּנעמען. ווייטער האָבן מיר מאַביליזירט אונזערע קאַמפּס-גרופּעס אויפן פּלאַץ, וואָס איז דעמאָלט געווען סוף דזיקע, טאַמער וועלן די לומפן באמת באַפאַלן די אַרבעטער-קוואַרטאַלן, זאָל זיין גרייט אַ זעלבסטשוץ. אָבער דער עיקר איז געווען מאַכן אַ סוף צום פּאַגראַם, ראַטעווען די קרבנות. די מיטלידער פון קאָמיטעט האָבן מיטגענומען עטלעכע נאָענטע מענטשן און זענען אַוועק צו די הייזער. איך גיי אויף דויעלנע, אַ גרויסער עולם רינגלט אַרום אַ הייז. אַ צענדליק יונגע בחורים האָבן זיך שוין אַריינגערירטן אינעווייניק און אָנגעהויבן ראַבעווען. די מיידלעך

האָבן זיך באַהאַלטן אונטער די בעטן, אין אַלמענס. מען
שלעפט זיי איינציקווייז אַרויס און מ'שלאָגט זיי. זיי שרייען
היסטעריש, זידלען זיך, בעטן זיך. אַז איך בין געקומען מיט
אַ פּאָר חברים, האָבן מיר זיך קוים אַיינגעקריגן אינעווייניק.
מ'האַט גענומען שרייען: „שטילער, די אַרגאַניזאַציע איז דאָ!
דער קאָמיטעט וועט רעדן!...“ איך האָב זיך געשטעלט אויף
אַ בענקל און אָנגעהויבן רעדן. איך האָב דערוויזן, אַז די
מיידלעך זענען נישט קיין שולדיקע, נאָר אומגליקלעכע קרבנות
פון דער איצטיקער אָרדנונג, אַז מיט אַזאַ וועג וועט מען די
פּראָסטיטוציע נישט אויסראַמען. איינער רייסט מיך איבער:
„און די מיידלעך דאַרף מען דאָך שלאָגן...“ – פאַרוואָס, חבר? –
„ווייל זיי זענען „נקייוועס“... – לאָז מיר, איך וועל דעם
קאָמיטעט אַלץ דערקלערן. שרייט אַן אַנדערער: אַז עס וועלן
נישט זיין קיין מיידלעך, וועלן די אַלפּאַנסן נישט האָבן פון
וואַנען צו לעבן און זיי וועלן מוזן ווערן ערלעכע אַרבעטער...
דער עולם לאַכט. עס ווערט אַ שטיקל דיסקוסיע. לסוף גיט זיך
אונז דאָך איין איבערצוצייגן. מ'גייט זיך פאַנאַנדער. אין נאָך
אַן אָרט, אויף דערזעלביקער דזיעלנע, זענען מיר געקומען
צו שפעט. אין הייזל איז שוין אַלץ געווען צעראַפּירט, צעבראַכן.
אויף די ווענט האָבן נאָר געהאַנגען בילדלעך, און 12-יעריקע
יינגלעך האָבן זיי פון דאָרט געריסן און מיט די פיס געטראָטן.
פון איין הייזל, איך געדענק גישט אויף וועלכער גאַס, איז
זיך דער עולם צעגאַנגען נאָך אונזערע רעדעס, און אַז מיר
זענען אין אַ שעה אַרום אַהין ווידער געקומען, איז די שטוב
איבעראַנייט געווען פול מיט מענטשן, וועלכע האָבן גע-
ראַבעוועט, געבראַכן. די מיידלעך זענען שוין נישט געווען.
ערגעץ אַנטרונגען געוואָרן. אונז איז אויסגעקומען ווידעראַמאָל
רעדן, איבערצייגן.

איך בין ווידער אין טראַקטיר אויפן ראָג מילע, צו מיר
גייט צו אַן אַרבעטער מיט גרויסע הונגעריקע אויגן, איינער
פון די אינדערפריעדיקע שרייער, איך פרעג אים: „וואָס
שטייט איר דאָ? וואָס גייט איר נישט צום זעלבסטשוין?“
ענטפערט ער: „כ'האַב נישט קיין פּלי.“ כ'שרייב אויף גיך

אויף א צעטעלע צו דוד דעם שוסטער, ער זאל אים געבן
 א רעוואָלױער; ער גייט אַױעק. א זייגער 4 פאַרנאַכט האָב
 איך דעם זעלבן אַרבעטער װידער געטראָפּן און ער האָט מיר
 דערציילט, גערעדט מיט ענטװיאָום: מיר זענען איצט געװען
 אויף סטאַױקע, איר װייסט, אין גרויסן „היזל“ ביי גרשון
 „סמעטענע“. מיר האָבן צעשניטן זיידענע קליידער, סאַמעטענע
 מאַנטלען, אַסיגנאַציעס געריסן און אין רינשטאַק געװאָרפּן.
 איר זעט, איך בין הונגעריק, איך האָב נאָך היינט אין מיין
 מויל נישט געהאַט... אָבער איך האָב גאַרנישט גענומען,
 אַ גראַשן נישט... אַן אַרנטלעכער אַרבעטער, װעט נישט שמוציק
 מאַכן זיינע הענט מיט אַ זעלכע געלט“... און מיט אַמאָל װערט
 זיין קול שטילער און עפעס װי שעמעװדיק: „חבר, אפשר
 האָט איר צו אַנטלייען פינף קאָפּיקעס אויף אַ גלאָז קאַװע?“
 אָבער דער אמת מוז געזאָגט װערן, נישט אַלע אַנטליידעמער
 זענען פאַרבליבן מיט ריינע הענט. שפעטער האָט זיך אַרױס-
 געװיזן, אַז אַ סך פון די אָנפאַלער האָבן נישט אַלץ געריסן
 און געבראַכן, נאָר אַ סך מיטגענומען אַהיים. ס'זענען פאַר-
 געקומען חבר-געריכטן. אַ ריי מענטשן האָט מען דערווייטערט
 פון דער באַװעגונג, געהייסן אַװעקפאַרן פון װאַרשע. דאָס רוב
 זענען עס געװען פון דעם „צװישנשיכט“, װעגן װעלכן איך
 האָב פריער געשריבן. אָבער באַפּלעקט זייערע הענט האָבן
 אויך אייניקע אַרבעטער, װאָס זענען געשטאַנען נענטער צו
 אונז. צו שטאַרק איז געװען דער יצר-הרע! װי מ'האַט דעמאָלט
 איבערגעגעבן, האָבן דעם גרעסטן אַנטייל אין פאַגראַם גענומען
 די לייט פון „פּראָלעטאַריאַט“, פון שמואל דעם קייטנמאַכערס
 חברה. פאַרנאַכט זענען שוין די גאַסן געװען פול מיט רייטנדיקע
 זשאַנדאַרן און פּאליציי. אין אייניקע ערטער זענען פאַרגעקומען
 צוזאַמענשטויסן צװישן אַלפּאַנסן מיט אַרבעטער. פּאָליציי האָט
 זיך נישט געמישט, אָדער געהאַלפּן די אַלפּאַנסן. עס זענען
 געװען עטלעכע קרבנות, פון די אַלפּאַנסן און פון דעם צװישן-
 שיכט. פאַרנאַכט איז קלאָר געװאָרן פאַר אַלעמען, אַז דער
 שפּיל איז פאַרן טיװל. דער עולם איז זיך פאַנאַדערגעגאַנגן-
 גען. פּרמט, אַז דער גענעראַל-גופּערנאַטאָר סקאַלאָן האָט דעם

זעלבן פארנאכט ארויסגעלאָזן אָן אויפרוף, אַז אויב די אַרבעטער וועלן זיך נישט באַרוהיקן, וועט ער איינפירן קריגס-צושטאַנד. אויף מאַרגן האָבן זיך די יידישע אַרבעטער פון וואַרשע געשעמט איינער פאַרן אַנדערן. אַ לאַנגע צייט האָט מען אויס-געמיטן צו רעדן וועגן דער גאַנצער מעשה. און גראָד אויף מאַרגן נאָך די געשעענישן אין די אַרעמע קוואַרטאַלן, האָבן די וואַרשעווער פּוילישע סטודענטן איבערגעחזרט דעם פּאָגראַם אויף די רייכע, הייזלעך פון דער מאַרשאַלקאָוסקע און נייע וועלט. דאָ האָט פּאָליציי זיך שוין אַריינגעמישט און באַשיצט די „הייזלעך“ מיט זייערע איינוואוינער. אין זעלביקן מאָנאַט האָט זיך די געשיכטע איבערגעחזרט אין לאָדז און אין אַנדערע קלענערע שטעט. ס'איז שוין לאַנג נאָכדעם. אַ סך איינצלע הייטן האָבן איך בעת מעשה אויך נישט געוואוסט. אַנדערע פרטים זענען פאַר דער צייט פאַרשוואומען אין מיין זכרון. אָבער דאָס אַלגעמיינע בייד האָבן איך, דאָכט זיך, איבערגעגעבן ריכטיק.

VI

אין 1906, אַז די רעוואָלוציאַנערע כוואַליע האָט אָנגעהויבן אַראָפּצופאַלן, איז אַוועק אַ סדרה עקספּראָפּריאַציעס און קאַמ-בינאַציעס. דאָס וואָרט קאַמבינאַטאָר האָבן איך אין ליטע קיינ-מאָל נישט געהערט; עס ווערט באַנוצט אין קרוין-פּוילן און מערער ווי אומעטום, אין וואַרשע. קאַמבינאַטאָר הייסט דאָרטן אַ מענטש, וואָס מאַכט אַ לעבן פון שווינדלערישע דריידלעך און פעלשונגען. אין 1905, בעת דער אויטאָריטעט פון די אַרבעטער-אָרגאַניזאַציעס איז געווען גרויס, האָבן אים די קאַמבינאַטאָרן גענומען אויסנוצן פאַר זייערע פריוואַטע צוועקן. פריער די אַזויגערופענע „פרעטעניעס“, אַ באַלעבאַס האָט אָפּגעזאָגט אַ דינסטמיידל, קומט צו איר אַזאָ איינער און זאָגט: ווילסט, וועל איך אים צווינגען געבן דיר 100 רובל; דאָס געלט - העלפט אויף העלפט: מיר 50 און דיר 50. אויב דאָס מיידל האָט איינגעווייליקט, איז ער אַוועק צו איר געוועזענעם באַלעבאַס און אין נאָמען פון דער אָרגאַניזאַציע האָט ער פון

אים געפאדערט 100 רובל. גארנישט געבן האָט דער באַלעבאָס געהאלטן פאַר אוממעגלעך: מיט דער אָרגאַניזאַציע שפּילט מען זיך נישט... האָט ער זיך געפרוווט דינגען; און מ'פלעגט טאַקע אַמאָל עפעס אָפּדינגען אויך. „פרעטענזיעס“ זענען אויך געווען ביי אָפּגעזאַגטע האַנדלס-אַנגעשטעלטע, ביי קעלנער, פּדי אַרויסצופּרעסן מער ווי די נאַרמע, וואָס די אַרבעטער-באַוועגונג האָט איינגעשטעלט. עס האָט געטראָפּן, אַז מ'האַט איינגעמאַנט „פרעטענזיעס“ פאַר מענטשן, וואָס האָבן פאַרלוירן די שטעלעס מיט עטלעכע יאָר צוריק און האָבן שוין לאַנג געהאַט נייע שטעלעס.

אַ גוטע „קאָמבינאַציע“ איז אויך געווען נאָכמאַכן שטעמפלעך פון בונד, פון ס. ס., חתמענען דערמיט זאַמל-ליסטעס און גיין איבער געשעפטן און פריוואַטע הייזער קלויבן געלט פּלומערשט פאַר דער פּאַרטיי. אויב עמעצער האָט נישט געוואָלט געבן, האָט מען פאַרשריבן זיין נאָמען אין אַדרעס. ס'האַט געהייסן: מיר וועלן דאָס איבערגעבן דער אָרגאַניזאַציע און זי וועט שוין וויסן וואָס צו טאָן... דאָס האָט זיך אָנגעהויבן נאָך אין פינפטן יאָר; אָבער דעמאָלט זענען עס געווען נאָר איינצלנע פּאַרן. די רעוואָלוציאַנערע שטימונג איז געשטאַנען הויך; אויף אַזעלכע מעשים האָבן זיך דעמאָלט געלאָזן נאָר פּראָפעסי-אָנעלע קאָמבינאַטאָרן, און די האָבן אויך געציטערט: טאַמער דערוואוסט זיך די אָרגאַניזאַציע, וועלן זיי שלעכט אָפּשניידן. אין 1906 און 1907 זענען די קאָמבינאַציעס געוואָרן אַן אָפטע דערשיינונג; און געמאַכט האָבן זיי נישט פּלוז פּראָפעסיאָנע-לע קאָמבינאַטאָרן, נאָר אויך דעמאָראַליזירטע אַרבעטער און אינטעליגענטן, וואָס זענען נאָך נעכטן געווען הייסע רעוואָ-לוציאַנערן. בפרט אַז די אַרבעטסלאָזיקייט איז געווען גרויס, און עס זענען געווען פאַרהונגערטע מענטשן, וועלכע האָבן נישט איבערגעקליבן וואָס צו טאָן, אַבי עפעס פאַרדינען. ווען די אָרגאַניזאַציע פּלעגט זיך דערוויסן, וואָס מ'טוט אָפּ אין איר נאָמען, פּלעגט זי אָננעמען שטרענגע מיטלען קעגן די אַנט-פלעקטע קאָמבינאַטאָרן, אפילו צווינגען זיי אַרויסצופאַרן פון שטאָט. אָבער דעמאָלט איז שוין געווען צו פיל קאָמבינאַ-

טאָרן, און אלעמען כאפן און אַרויסשיקן איז געוואָרן אומ-
מעגלעך.

צוזאמען מיט די קאָמבינאַציעס זענען געוואָרן אַן אָפּטע
דערשיינונג די „עקסן“. די עקספּראָפּריאַציעס האָבן זיך אָנ-
געהויבן נאָך אין 1905. אָבער דעמאָלט זענען זיי געמאַכט
געוואָרן צוליב דער באַוואַענונג: די רעוואָלוציע, האָט מען
געזאָגט, דאָרף האָבן געלט, מעג זי נעמען, וואו עס לאָזט זיך...
און עקספּראָפּריאַרט האָט מען כּמעט דורכאויס ביי מלוכה-
אינסטיטוציעס, נישט ביי פריוואַטע מענטשן. דער בונד איז
בפירוש געווען קעגן די עקספּראָפּריאַציעס. אָבער אייניקע
אַרטיקע אָרגאַניזאַציעס אין די קלענערע שטעט האָבן זיך
געהאַלטן „רעוואָלוציאָנערער“ פאַרן פאַרטיי-צענטר און האָבן
געקוקט צווישן די פינגער אויף די חברים, וואָס האָבן געמאַכט
עקסן אויף זייער אייגענער אחריות; אַמאָל האָט זאָ אָר-
גאַניזאַציע אפילו געגעבן איר שטילע ברכה אויף אַזעלכע
מעשים. דער וועג איז געווען אַ גליטשיקער: צוזאמען מיט
רעוואָלוציאָנערע אַוואַנטוריסטן האָט ער מיטגעצויגן אויך
פשוטע אַפּעריסטן; און צווישן די אידעאישע עקסיסטן האָט
אויך נישט איינמאָל געטראַפּן, אַז נאָך דער ערשטער געלונג-
גענער „שטיק אַרבעט“, ווערט אַ מענטש געשטרויכלט און פאַלט
אַריין אין געץ פונם יצר-הרע. בפרט, אַז קאָנטראָלירן איז
געווען אוממעגלעך: אַזעלכע זאָכן ווערן דאָך אָפּגעטאָן
שטרענג קאָנספּיראַטיוו, און אַפיציעל האָט די אָרגאַניזאַציע
אפילו נישט געטאַרט וויסן, פון וואַנען דער אָדער יענער חבר
האָט גענומען די גרעסערע סומע, וואָס ער האָט אַריינגעטראָגן
אין איר קאַסע.

פון זומער 1906, בעת די רעוואָלוציאָנערע כּוואַליע איז
אַראָפּגעפאַלן זענען די עקסן געוואָרן אַן אָפּטע דערשיינונג;
און גענומען דערצו האָבן זיך כּמעט דורכאויס פשוטע אַוואַנ-
טוריסטן, נישט צוליב אַן אידעע, נאָר צוליב געשעפט. די
דאָזיקע לייט זענען, פאַרשטייט זיך, געזאַנגען אויפן וועג פון
קלענערן ווידערשטאַנד; דעריבער האָבן זיי זיך אָפּגעגעבן
נישט מיט עקספּראָפּריאַרן מלוכה-געלט, וואו די רייזיקע איז

גרויס, נאָר מיט פּריוואַטע עקסן ביי אָנגערשאַקענע יידישע
 באַלעבאַטיים, וואו ס'איז געווען שווער צו דערוואַרטן אַ ווידער-
 שטאַנד. און ביים אויסקלויבן אַן אַביעקט פאַר דער עקספּראָ-
 פּריאַציע האָט מען זיך אָפּגעשטעלט נישט אויפן רייכערן, נאָר
 אויפן גרעסערן פּחדן. מ'פלעגט שרייבן בריוו צו פאַרמעג-
 לעכע מענטשן און פּאָדערן, אַז אין אַ באַשטימטער צייט זאָל
 אַ געוויסע סומע אַוועקגעלייגט ווערן אויף אַ באַשטימטן אָרט
 אָדער איבערגעגעבן ווערן אַ מענטש, וואָס וועט ספּעציעל נאָך
 דעם קומען; פאַר דעם, וואָס וועט נישט געבן. אָדער ער וועט
 זיך דערוועגן ווענדן צו דער פּאָליציי, איז אָנגעגרייט אַן
 אויפרייס. אַמאָל פלעגט מען עס טאָן נאָך פשוטער. עטלעכע
 מענטשן קומען, ווייזן אַ באַמבע און טוען אַ געשריי: די הענט
 אַרויף! נישט רירן זיך פון אָרט! זיי נעמען צו אַלץ, וואָס
 איז פאַראַן, און פאַרן אַוועקגיין זאָגן זיי אָן: אַ פּערטל שעה
 נאָך אונזער אַוועקגיין נישט רירן זיך פון אָרט! ווען נישט...
 אין איינצילנע פּאָלן איז די באַמבע געווען אַ באַמבע און עס
 האָט געטראַפּן, אַז זי האָט טאַקע אויפגעריסן אויך. אָבער דאָס
 רוב איז געווען גענוג, די אַנפּאַלער זאָלן ברענגען מיט זיך
 אַ טעקטורענע שאַכטעלע און האַלטן עס אַזוי פאַרויכטיק, אַז
 דער באַפּאַלענער זאָל מיינען, דאָס איז אַ באַמבע. די אָנגעש-
 ראַקנקייט איז דעמאָלט געווען אַזוי גרויס, אַז ביי דעם ערשטן
 הויכן געשריי: די הענט אַרויף! פלעגן מענטשן פלייבן שטיין,
 ווי פאַראַליירטע.

די עקסן זענען געמאַכט געוואָרן מערער ווי אַלץ פון
 אַזויגערופענע אַנאַרכיסטן. דאָס איז געווען דער שמוציקער
 רויבערישער „אַנאַרכיזם“, וואָס האָט זיך פון ביאָליסטאָק און
 אָדעס פאַרשפּרייט איבערן גאַנצן יידישן תּחום. ווי שוואַמען
 נאָך אַ רעגן, זענען דעמאָלט געוואַקסן קליינע אַנאַרכיסטישע
 גרופּעס, וועלכע האָבן געפירט אַ שאַרפּן קאַמף - ביז רעוואָל-
 ווערן - איינע קעגן די אַנדערע און זיי אַלע קעגן בונד. צוויי-
 דריי בחורים, וואָס האָבן פאַרמאָגט אַ פאַר רעוואָלוערן און
 אַ רעצעפט, ווי צו מאַכן דינאַמיט, גרינדן אַן אַנאַרכיסטישע
 גרופּע: „רויטע ברידער“, צי „ברויט אָדער טויט“, ביי וועלכע

דער ציל און דער מיטל איז עקספראַריאַציע. ביי די דאָזיקע
אַנאַרכיסטן האָט מען קיינמאָל נישט געקענט אָפטיילן, וואו
ענדיקט זיך דער אידעאישער מענטש און וואו הויבט זיך אָן
דער קרימינעלער טיפ; און אָפּט איז קיין אידעע גאָר נישט
געווען - דורכאויס קרימינאַל. אויף איין רעוואָלוציאָנערן
אַוואַנטוריסט, וואָס האָט געהאַט וועלכע עס איז אידעע, זענען
געווען 10 פשוטע לאַבזועס און אפילו אַ פּאַר פּראָפּעסיאָנעלע
גנבים.

אין וואַרשע איז מען אויסגעקומען אפילו אָן דעם וואָרט
אַנאַרכיזם. אַ פּאַר קאָמבינאַטאָרן קלערן אויס אַ נאָמען פון
דער הפטרה, מאַכן אַ שטעמפל, און עס איז פאַרטיק אָן
אַרגאַניזאַציע, וואָס גייט קלייבן געלט, מאָנט, פּרעטענוועס
א. ד. ג. אויב די קאָמבינאַטאָרן זענען פריער ווען עס איז
געווען אין דער באַוועגונג, האָבן זיי לכל הפחות אַביסט
געוואוסט דעם שטייגער און דעם נוסח. אויב זיי זענען אין
דער באַוועגונג קיינמאָל נישט געווען, פלעגן אַרויסקומען
אומגעלומפערטע טראַגי-קאָמישע פּאַסירונגען. בעת איך בין
געווען אין דריטן פּאַרט פון וואַרשעווער פעסטונג, האַרבעט-
צייט 1906, האָט מען אַהין געבראַכט דריי פאַרשוניען - דעם
קאָמיטעט פון דער אַרגאַניזאַציע „ערדעכע“. די דאָזיקע פּאַר-
שוניען פלעגן גיין איבער גענשע און די נאַלעווקעס פּאַדערן
ביי די סוחרים געלט. דערביי האָבן זיי זיך געהאַלטן אַזוי
לעקישעוואַטע, אַז די סוחרים האָבן באַלד דערקענט מיט וועמען
זיי האָבן צו טאָן און געגעבן צו וויסן דער פּאַליציי. דער
גרינדער פון דער חברה איז געווען אַ חסיד אין אַ לאַנגער
קאָפּטע מיט אַ היטעלע. פריער איז ער געגאַנגען איבער די
הויפּן האַנדלען מיט אַלטוואַרג, דערנאָך האָט ער פאַרקויפט
צייטונגען און צום סוף האָט ער געשאַפּן אַן אַרגאַניזאַציע.
אין פעסטונג פלעגט ער דריי מאָל אַ טאָג דאווענען און כמעט
נאַכאַנאַנד תהילים זאָגן. פון זיין יעדער באַוועגונג איז געווען
קענטיק, אַז די הויט ציטערט אויף אים. דערשלאָגן זיך פון
אים אַ וואָרט - איז געווען אוממעגלעך. אַז מיר פלעגן צו אים
צושטיין: וואָס, ווי און פאַרוואָס? פלעגט ער אַנשטעלן אַ פנים

פון אן אידיאָט און שווייגן. און מיר האָבן נישט געוואוסט, צי איז ער טאָקע אַ לעקיש, אָדער דאָס איז אַ מאַסקע, וואָס ער ציט אַרויף אויפן פנים פון אונזערטוועגן. איין שותף זיינער איז געווען אַ פּראָפּעסיאָנעלער גנב, ער האָט זיך אין פעסטונג געפילט נישט שלעכט, געווען רוהיק: נישקשה, די נאַטשאַלסטווא קען מיר... נישט דעם ערשטן מאָל... מ'וויסט, איך בין נישט קיין פּאָליטיקער... פאַר וועמען עס איז אָנגעגרייט אַ שטריקל, אונזערן איינעם גיט מען טורמע, אפילו אַרעסטאַנסקע דאָטע איז ווערט אַ שפיי...

אומגליקלעכער און קאָמישער איז געווען דער דריטער. אַ קריינשטעטלשער בחור פון אַ יאָר 20. געקומען אין וואַרשע „זיך לערנען און האַלטן עקזאַמען“, האָט זיך אים שרעקלעך געוואָלט אַריין אין אַן „אַרגאַניזאַציע“: ער האָט נאָך אין דער היים דערפון אַ סך געהערט; און אין וואַרשע – וואוּ מ'גייט און וואוּ מען שטייט אַרגאַניזאַציע און אַרגאַניזאַציע. אין שטעטל האָט ער געהערט, אַז כדי אַריינגענומען צו ווערן, דאַרף מען דורכמאַכן אַ סודות-פּוּלע צערעמאָניע: זיך לאָזן בלוט, אָפּגעבן אַ שבועה האַלבע נאַכט אויף אַ בוידעם ביי שוואַרצע ליכט. און די אַרגאַניזאַציע שמעקט מיט סיפּיר און קייטן, אפילו מיטן טויט. ער האָט מורא געהאַט און עס האָט אים געצויגן. ער פלעגט גיין איבער די יידישע קאָוויאַרניעס ניש-טערן, ווער איז דאָ די אַרגאַניזאַציע. געווען אויף דער אַרבעטער-בערזע. נאָר ווייל ער האָט צופיל געזוכט און האָט זיך פאַרדעכטיק צוגעקוקט צו אַלץ, האָט מען אים אָנגענומען פאַר אַ שפּיאָן, גוט אָנגעבראַכן די ביינער און אַראָפּגעטריבן פון דער בערזע... לסוף איז ער באַקאַנט געוואָרן מיט דעם חסיד'ל. ביי קאָטיקן אין קאָוויאַרניע איז עס געווען, אויף די נאַלעווקעס. יענער פלעגט אַהין אַמאָל אַריינקומען און פון אונטער דער פּאָלע פאַרקויפן אַ קאָנפּיסקירטע רוסישע צייטונג, דערביי פלעגט ער זיך אַרומקוקן און זאָגן צום קונה בסוד: „וואָס דאַרטן טוט זיך... אמתע טריפּס...“ „קלער איך ביי זיך, אָט דער ווייס... גיי איך צו אים, גיס פאַר אים אויס דאָס האַרץ, דערצייל מיין באַגער. איך רייד און ער שווייגט... זע

איך דאך, אז איך האָב געטראָסן אין פינטל... ער אַליין איז
 טאַקע פון יענע, ער הייסט מיר געבן אַ גלאַז קאַווע און זאָגט :
 טרינקט אויס און מיר וועלן גיין. פירט ער מיך איבער קרומע
 גליטשיקע טרעפּ, הויך אַרויף אַזש אויפן 6-טן שטאָק: איך
 קלעטער און איך טרייסל זיך פאַר פחד און בין גרייט צו גיין
 טאַנצן פאַר שמחה: דאָס איז דאָס די דעכטע געדיכטעע...
 אַריינגעקראַכן אין אַ האַלב פינסטערן חדרל, מאַכט ער נישט
 קיינע הקדמות און טוט מיר גלייך אַ זאָג: יונגעראַמאָן, איר
 ווילט אַ שטיק אַרבעט? נעמט אָט די בריוו און טראָגט זיי
 מאַרגן פאַנאַנדער איבער די קראַמען אויף נאַלעוויקס. איר האַט
 דאָ צען שטיק. מ'וועט געבן געלט - פאַרשרייבט אָט אין דעם
 פאַפּירל. מ'וועט נישט געבן - פאַרצייכנט דעם אַדרעס: די
 פאַמיליע, וועלכער נומער, וועלכע סחורה... מאַכט עס אַזוי,
 אַז דער באַלעבאָס זאָל זען, ווי איר פאַרצייכנט. קיין איבעריק
 וואָרט נישט רעדן: דאָס געלט אינגאַנצן מיר אָפּברענגען, איר
 הערט? פּרעג איך: וואָס איז דאָס פאַר אַ בריוולעך און וואָס
 שטייט דערין? ענטפערט ער מיר: דאָס דאַרפט איר נישט
 וויסן... זע איך ווידער, אז איך האָב געטראָפּן טאַקע דעם
 רעכטן מענטשן; נאָר עפעס געפעלט מיר נישט: שוין צו פשוט
 און צו גיך... און וואו איז די שבועה?... זאָג איך אים: זייט
 אַזוי גוט, חבר, אַ פריער פּראָגראַמירט מיך און אַרגאַניזירט
 מיך... פּרעגט ער: וואָס טייטש? זאָג איך אים: דערקלערט
 מיר די פּראָגראַם און נעמט מיך אַריין אין דער אַרגאַניזאַציע:
 מיט אַלע צערעמאָניעס. זאָגט ער מיר, אז אַ פריער דאַרף מען
 מיך אויספרובן: איך מוז צוויי וואָכן צייט טראָגן די בריוולעך
 און אָפּברענגען דאָס געלט... זע איך, אז ער איז גערעכט...
 האָב איך געטראָגן די בריוולעך. איך האָב געחלשט כאַפּן אַ קוק
 אין איינעם אַזאַ בריוול, אָבער איך האָב מיך איינגעהאַלטן.
 מ'מוז אויסהאַלטן די פּראָבע... געלט האָב איך פאַר די צוויי
 וואָכן צונויפגעקליבן אַ רובל 30. אז איך פלעג אַריינקומען
 אין אַ קראַם, פלעגן זיך די באַלעבאָטים אָנהויבן שושקען, מאַכן
 אַ קרומע מינע. אין איין קראַם פלעגט מען געבן אַ רובל, אין
 דריי פלעגט מען זאָגן: איך ייב דעם בונד, צי די ס. ס. אין

אַ פּאַר ערטער האָט מען מיר געטראַשעט מיט פּאַליציי, אַז
 מ'זאָגט, בורזשויען... דאָס געלט האָב איך אים אָפּגעטראָגן אינ-
 גאַנצן: ווי דען? דאָס איז דאָך געלט פון דער אָרגאַניזאַציע.
 פאַר דער גאַנצער צייט האָט ער מיר איינמאַל געגעבן אַ רובל
 און איינמאַל גאַנצע דריי; איך האָב זיך פאַרוואַנדערט און
 האָב גענומען. די באַלעבאַסטע מאַנט פאַרן צימער... פון דער
 היים האָב איך שוין דעם צווייטן חודש אַ גראַשן נישט
 באַקומען... אַזוי האָט זיך עס געצויגן צוויי וואָכן, און גראַד
 מיטוואָך, בעת איך האָב שוין געדאַרפט פאַרענדיקן די פּראָצע,
 האָט מען אונז ביידן אַרעסטירט אויף גענשע גאַס: אַ ייד האָט
 אויף אונז אָנגעוויזן... דעם דריטן האָט מען געפונען ביים חסיד
 אין שטוב... איך האָב אים פריער נישט געקענט... איצט האָב
 איך נאָר איין וועג: זיך מודה זיין. איך קען זיין מאַמע, זיין
 שוועסטער... איך בין נישט מחויב צו גיין אַ יונגער פון דער
 וועלט צוליב זיי... איך וועל אַלץ דערציילן... איך האָב אים
 געזאָגט, אַז אַרויסגעבן חברים איז אַ פאַרברעך... האָט ער מיר
 געענטפערט: אָבער איך בין דאָך נאָך נישט געווען אין דער
 אָרגאַניזאַציע... איך האָב נאָך נישט פאַרענדיקט מיין פּראָצע,
 קיין שבועה נישט אָפּגעגעבן... מיר האָבן אים געזאָגט, אַז
 אויב ער וועט אויסגעבן, איז ער אויף דער פריי נישט זיכער
 מיטן לעבן: פאַר אַזעלכע זאַכן שווייגט מען נישט... דאָס
 האָט אויף אים, דוכט זיך, געוירקט. מיר זענען אָבער נישט
 געווען זיכער, אויב זיינע שותפים וועלן אויפן געריכט נישט
 אַרויפואַרפן די גאַנצע שולד אויף אים, פּדי זיך צו ראַטעווען.
 בעת איך בין אַרויס פון פּאַרט, האָב איך דאָרטן די „ערלעכע“
 נאָך געלאָזן און איך ווייס נישט, וואָס איז געוואָרן דער סוף
 פון זיי. די גאַנצע מעשה קלינגט, ווי אַן אַנעקדאָט. זי איז
 אָבער אמת, און איך האָב נאָך אַ סך קאָמישע שטריכן דורכ-
 געלאָזן.

אין 1906 און 1907 האָט דער בונד נישט געקאָנט איינ-
 האַמעווען די פאַרשיידענע מינים קאָמבינאַטאָרן, ווייל זיי זענען
 געווען צופיל, און ווייל דער בונד גופא, ווי די גאַנצע אַרבע-
 טער-באַוועגונג האָט אָנגעהויבן פאַרלירן די כוחות אונטער די

קלעפ פון דער רעאקציע. די רעאקציע פון איר זייט האָט
 דערווײל אויך נישט געקאָנט גובר זיין די אַנאַרכיע, ווייל זי
 האָט זיך נאָך נישט פאַרפעסטיקט און זי האָט געהאַט צו באַ-
 קעמפן גרעסערע שונאים איידער די קליינע ווערעם. און אפשר
 האָט זי גאָר נישט געוואָלט אויף גיך דערשטיקן די קאָמ-
 בינאַטאָרן און עקסיסטן, ווייל זיי זענען איר צונויף געקומען
 אין קאָמף קעגן דער רעוואָלוציע. זיי האָבן אַראָפּגעריסן דעם
 מאָראַלישן אויטאָריטעט פון די רעוואָלוציאָנערן ביי די ברייטע
 שיכטן פון דער באַפעלקערונג; זיי האָבן געוואָרפן אַ פחד אויף
 דער פּורזשאַזיע און האָבן זי געטריבן אין די אַרעמס פון
 צאַריזם, און דער עיקר, זיי האָבן אַריינגעטראָגן אַ דעמאָ-
 ראַליזאַציע אין דער אַרבעטער-באַוועגונג. אין 1908 איז שוין
 די קאָנטרעוואָלוציע געזעסן פעסט אין זאָטל. די אַרבעטער-
 באַוועגונג האָט מען שוין נישט געדאַרפט דעמאָראַליזירן: זי
 איז אַזוי געווען כמעט אינגאַנצן צוגעשטיקט. די קאָפיטאַליסטן
 ווידער זענען שוין געקומען צו זיך פון זייער פחד און זיי
 האָבן יעדן עקסיסט וכדומה אָן טענות ומענות איבערגעגעבן
 דער פּאָליציי. דעמאָלט האָט די צאַרישע רעגירונג זיך גענומען
 ערנסט באַקעמפן די קאָמבינאַציעס און עקספּראָפּריאַציעס. די
 עקסן האָבן אין די רוסישע גובערניעס, איבערהויפט אין
 אוראַלער געגנט, אָנגענומען אַ סך שאַרפערע פּאַרמען, ווי אין
 יידישן תחום. קעגן די עקסיסטן און קאָמבינאַטאָרן האָט מען
 אָנגעווענדט די האַרבסטע שטראָפן: לאַנגע יאָרן טורמע און
 קאָנטאַרגע, אפילו טויט-שטראָף. און אַזוי ווי דער אויפברויז
 אין לאַנד האָט זיך צו יענער צייט שוין געהאַט איינגעשטילט,
 האָט זיך דער רעגירונג איינגעגעבן צו מאַכן אַ סוף פון זיי
 אין משך פון איין יאָר צייט. אין 1908 האָט מען שוין פון
 עקספּראָפּריאַציעס און קאָמבינאַציעס כמעט מער נישט געהערט.
 אין 1908, בעת איך בין געזעסן אויף לוקישקעס אין
 ווילנע, איז די טורמע געווען פול מיט „אַנאַרכיסטן“ און
 עקספּראָפּריאַטאָרן מפל המינים. איך האָב זיך מיט זיי באַ-
 געגנט אויפן הויף ביים שפּאַצירן; מיר פלעגן רעדן דורכן
 פענצטער, זיך איבערקלאַפן. מיט אַ פּאַר בין איך אפילו געזעסן

אין איין קאמער. זיי האָבן אויף מיר געמאַכט אַ פּיינלעכן
אינדרוק. א וויפּיל עס איז אידעאישער מענטש איז צווישן זיי
געווען אַ זעלטענער אויסנאַם. דערפאַר זענען געווען נישט
ווייניק האַלבע און גאַנצע גנבים, אפילו פּראָוואָקאַטאָרן. דאָס
רוב זענען עס געווען צעטומלטע מענטשן, וואָס האָבן נישט
געוואוסט, אויף וואָסער וועלט זיי זענען. זיי זענען געווען
גרייט צו פאַרשיטן חברים, אפילו אויסקלערן אומגעלומפערטע
מעשיות אויף אינגאַנצן אומשוודיקע מענטשן, אַבי זיך ריין
צוואַשן אַדער לך הפחות אַפציען אַביסל די שטראַף: טאַמער
וועט דערווייל געשען אַנס. דאָס איז געווען דער שמוציקער
שויב, דער אַפּפּאַלי-פּון אַ צעטראַטענער רעוואָלוציע.

דער „קליינער בונד“

מיר אליין איז ווייניק אויסגעקומען זיך צו באגעגענען מיט דעם אזוי גערופענעם קליינעם בונד, אָבער איך האָב אויס-געפרעגט אַרייַ חברים, וועלכע זיינען אין די יאָרן 1904 - 1906 געווען טוער און פירער פון אונזערע אָרגאַניזאַציעס, אויך אזעלכע חברים, וואָס זיינען אין יענע יאָרן אליין געווען מיטגלידער פונם קליינעם בונד. אויף דעם אַרטיקל, וואָס איך דרוק דאָ איצט, קוק איך נאָך ווי אויף אַן אָנהויב, אַ פּרוּב און איך וויל האָפּן, אַז נאָך מיר וועלן קומען אַנדערע, וואָס פאַרמאָגן מער מאַטעריאַל און וועלן באַהאַנדלען די טעמע ברייטער און גרינדלעכער.

דער קליינער בונד איז אַנטשטאַנען אַרום אָנהויב 1904. דאָס איז ניט געווען קיין פאַראייניקונג פון אַרטיקע אָרגאַניזאַציעס מיט איין צענטראַלער אָנפירונג, ווי דער „עלטרער“* בונד. יעדע שטאָט האָט געהאַט איר זעלבסשטענדיקן קליינעם בונד, וועלכער איז אַנטשטאַנען און האָט געאַרבעט דורכאויס אומאַפ-היינגיק פון ענלעכע אָרגאַניזאַציעס אין אַנדערע שטעט. די קליינע בונדן פון נאָענטע שכנישע שטעט פלעגן אַמאָל האָבן צווישן זיך צופעליקע באַציהונגען, אָבער ניט קיין שטענדיקע אַפליגאַטאַרישע פאַרבינדונג. די מיטגלידער פונם קליינעם בונד זיינען געווען קינדער פון 10 ביז 15 יאָר, אַמאָל, נאָך יינגער - אַרבעטער-יונגט, תלמידים פון די רוסישע שולן. די קליינע בונדן זיינען ניט געגרינדעט געוואָרן לויט דער איניציאַטיוו פונם „עלטרער“ בונד; זיי זענען אויסגעוואַקסן פון זיך אליין, כמעט דורכאויס קעגן זיין ווילן. דער בונד האָט דעמאָלט ניט געפונען פאַר גרינדן באַזונדערע אָרגאַניזאַציעס.

(* אזוי האָט דער קליינער בונד גערופן דעם גרויסן.

פאר דער אַרבעטער-יונגט. וואָרום אַ בחור'ל אָדער אַ מיידל פֿון 16 יאָר האָט שוין דעמאָלט געקאָנט זיין אַ מיטגליד פֿון דער אָרגאַניזאַציע פֿאַר דערוואַקסענע; 19-20 יאָריקע האָט מען געקאָנט געפֿונען אפֿילו אין די קאָמיטעטן. וואָס איז שייך צו קינדער, יינגער פֿון 15 יאָר, איז אין יענער צייט פֿון אונטערערדישער אַרבעט, וועלכע האָט געפֿאָדערט די שטרענגסטע קאָנספֿיראַציע, פשוט געווען אַ מוראָ זיך אָנצוהויבן מיט זיי: זיי וואָלטן לייכט געקאָנט אַליין אַריינפֿאַלן און מיטשלעפֿן אַנדערע נאָך זיך.

אָבער אין 1904 איז שוין די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג פֿאַקטיש אַרויס אויף דער גאַס. עס זיינען געווען אָפֿענע אַרבעטער-בערעס אויף די טראַטואַרן פֿון די גרויסע גאַסן; פֿראַקלאַמאַציעס זיינען געוואָרן אַן אָפֿטע דערשיינונג, פֿון גרעסערע שטרייכן האָבן אַלע געוואוסט, פֿון אַרעסטן האָבן גערעדט יונג און אַלט; עס האָבן שוין אויך געטראַפֿן דעמאָנסטראַציעס און טעראָריסטישע אַקטן. דאָס אַלץ האָט געוועקט די נייגיריקייט פֿון די קינדער, פֿאַרכאַפֿט זייער פֿאַן-טאַזיע, אַרויסגערופֿן דעם חשק נאָכצוטאָן די גרויסע. אין די הייזער, וואו די עלטערע ברידער און שוועסטער האָבן געהערט צום בונד, האָבן די יינגערע קינדער געוואוסט פֿון אומלע-גאַלע ליטעראַטור און האָבן געחלשט זיי צו לייענען. אין די וואַרשטאַטן, וואו די עלטערע אַרבעטער האָבן אָנטייל גענומען אין דער באַוועגונג, האָבן די לערנינגלעך געזונגען רעוואָ-לוציאָנערע לידער, געהערט ריידן פֿון פֿאַרזאַמלונגען, פֿון דיס-קוסיעס. אין דער צייט פֿון אַ שטרייך האָבן די לערנינגלעך ניט געאַרבעט צוגלייך מיט די דערוואַקסענע. אויב זיי האָבן צוליב מורא פֿאַרן באַלעבאָס ניט געוואָלט שטרייכן מיטן גוטן ווילן, האָט מען זיי אַראַפֿגענומען" פֿון דער אַרבעט. אין אַן נויט-פֿאַל פֿלעגט אַן עלטערער אַרבעטער אַמאָל זיך ווענדן צום לערנינגל: יאָט, טו אַ טובה באַהאַלט דאָס פֿעקעלע... אָדער: ביסט דאָך אַ פֿלינקער יונג, צעוואַרף הינטער די טירן אַביסל פֿראַקלאַמאַציעס... אָדער: דיר קאָן מען דאָך געטרויען: טראָג אַוועק אַ צעטעלע, אָבער אַווי, אַז קיין בן-אדם וואָל ניט

וויסן... די קינדער האָבן געפרובט גיין אויף דער בערזע, נאָכגיין די עלטערע אין וואַלד אויף אַ פאַרזאַמלונג, פלעגן זיי די עלטערע ניט דערלעָזן, אַוועקטרייבן: „וואָס דרייען זיך די שנעקעס אונטער די פיס? מאַכן נאָר אָן אַן איבעריקן טומל, פליט דורך אַ פליג, פאַלט אויף זיי אַן אימה, זיי הויבן אָן לויפן און מאַכן אַ פאַניק. מ'וועט זיך נאָך אַמאָל אויסריכטן צרות מיט זיי...“ און וואָס מער מ'האַט די קינדער געטריבן, אַלץ שטאַרקער האָט זיי געצויגן. ס'האַט זיך געוואָלט זען און הערן. ס'האַט זיך אויך געוואָלט באַווייזן, אַליין ריידן. איז געבאָרן געוואָרן דער געדאַנק צו שאַפן אַן אייגענעם בונד, אַזוי ווי ביי די גרויסע.

דער קליינער-בונד איז געווען ווייט פון דעם, וואָס מ'רופט איצט יוגנט-אַרגאַניזאַציע. דאָס איז געווען אַ פרוכט פון שטורעם-יאָרן, אויסגעוואַקסן, ניט געזיט, אויפן רעוואָלוציאָנער צעאָקערטן באַדן. פאַר אייניקע קינדער איז דער קליינער בונד געווען אַ לעבעדיקער קוואַל פון רעוואָלוציאָנערן אידעאָליזם, פאַר אַנדערע – אַ טשיקאָווע שפּיל; געווען מאַמענטן, ווען ער האָט פאַרחדושט מיט העלדישקייט און מסירת-נפש; און אַפּטמאָל איז ער געווען נאָר אַ פאַראַדיע אויפן עלטערן בונד.

דער קליינער בונד האָט אַרגאַניזירט שטרייקן פון לערנ-יינגלעך פאַר בעסער עסן, פאַר מענטשלעכע באַהאַנדלונג, אויך שטרייקן פון שילער אין די רוסישע קאָזיאָנע שולן, אין די יינגערע קלאַסן פון גימנאַזיע וכדומה. עס זענען אפילו געווען שטרייקן אין די חדרים – אויך פאַר מענטשלעכע באַהאַנדלונג. חוץ דעם – פאַר אַ קירצערן לערנטאָג. דער קליינער בונד האָט געהאַט זיינע קרייזלעך, פאַרזאַמלונגען און דיסקוסיעס. זיינע פאַרשטייער פלעגן קומען אויף מיטינגען און פאַרזאַמלונגען פון דערוואַקסענע – בעטן אַ וואָרט. די קליינע בונדיסטן פלעגן אָנטייל נעמען אין אַלגעמיינע דעמאָנסטראַציעס; זיי פלעגן אויך מאַכן אייגענע קינדער-דעמאָנסטראַציעס. מ'פלעגט אַמאָל אַריינקריגן אַ פאַר צענדליק פראַקלאַמאַציעס פון די גרויסע און מע פלעגט זיי פאַרשפרייטן צווישן די קינדער און אַמאָל

פלעגט מען ארויסלאָזן און אייגענע פראַקלאַמאַציע, אַ געשריבענע
צי אַ העקטאָגראַפֿירטע. די טאַקטיק פון קאַמף איז געווען :
ברעכן שוּיבן אָדער גאַסן-פֿאַמטערנעס, אָפּגיסן סחורה מיט נאַפּט,
שלאָגן. דאָס געווער איז געווען - האַמעליעווקעס, - אַ מין
שטעקן מיט אַן אייזערנעם קעפּל אויף אַ ספרונזשינע, אַ געווער,
וואָס שטאַמט פון האַמלע; אַז מ'האַט זיך דערשלאָגן צו
אַ רעוואָלוציער, איז מען געווען איבערגליקלעך. די מדרגה פון
אַנטוויקלונג איז ביי די קליינע געווען זייער אַ נידעריקע. איך
האַב אין 1905 געזען אַ העקטאָגראַפֿירטע פראַקלאַמאַציע פון
קליינעם בונד. איך געדיינק שוין ניט גענוי: פון קרעסלאָווע
צי פון דווינסק, נאָר דער אויבערשריפט איז געווען: פראַלע-
טאַריער, פאַראייניקט אייערע לענדער! קיין זעלבסטבילדונגס-
אַרבעט האָט זיך כמעט ניט געפירט: די שטימונג ביי די
קינדער איז געווען אַ גערוועזע, און זיי האָבן געטראַכט און
געחלומט נאָר וועגן קאַמף. אויף זייערע דיסקוסיעס און פאַר-
זאַמלונגען האָט מען דאָס רוב איבערגעקייט פראַזן, וועלכע
מ'האַט געהערט פון די גרויסע און ניט פאַרשטאַנען. די רעדנער
זיינען געווען אייגענע יינגלעך, נאָר אַביסל מער אַנטוויקלטע;
זעלטן ווען מ'האַט געקראָגן אַ לעקטאָר פון די עלטערע.
אונזערע אָרגאַניזאַציעס האָבן די ערשטע צייט אינ-
גאַנצן אינגאַריט דעם קליינעם בונד, ניט געוואָלט וויסן פון
אים, אָבער ביסלעכווייז האָט מען אים אָנגעהויבן אויסנוצן
ביי פאַרשפרייטן פראַקלאַמאַציעס און ענלעכע טעכנישע אַרבעטן.
דער קליינער בונד האָט אויף זיך גענומען די אַרבעט מיט
פרייד; אָבער גלייכצייטיק האָט ער אָנגעהויבן קעמפן פאַר
אַנערקענונג. ער האָט געפאַדערט ליטעראַטור, לעקטאָרן,
שטענדיקע אינפאָרמירונג; ער האָט געוואָלט בלייבן אויטאָנאָם,
נאָר די אָרגאַניזאַציע פון די עלטערע זאָל שיקן צו אים אירן
אַ פאַרשטייער. די אָרגאַניזאַציעס האָבן זיך מיט די דאָזיקע
פאַדערונגען ניט גערעכנט, אָבער פון דעם קליינעם בונד האָבן
זיך אַרויסגערוקט קינדער מיט אַ גרויסן רעוואָלוציאָנערן
טעמפּעראַמענט, אייניקע פון זיי האָבן אַנטייל גענומען אין
זעלבסטשוץ און האָבן אַרויסגעוויזן העלדישקייט. אויב די

קליינע האָבן אויף זיך גענומען אַ שטיק אַרבעט, האָבן זיי
 אָנגעשטרענגט אַלע קרעפטן זי אויסצופירן וואָס בעסער. טאָמער
 האָט מען זיי אַרעסטירט, האָבן זיך דאָס רוב פון זיי געהאַלטן
 ניט ערגער פון די דערוואַקסענע. די זשאַנדאַרן פֿלעגן זיי
 שלאָגן, פייניקן, סטראַשען מיט טויט-שטראַף, כדי אַרויסצופרעסן
 פון זיי וועלכע ניט איז ידיעות. אָבער די קינדער האָבן
 געקאָנט שטאַלץ איבערליידן אַלע יסורים און האַלטן ס'מויל.
 אין רעוואָלוציאָנערע טעג זיינען די קליינע אָפט געגאַנגען
 אַנטקעגן טויט מיט ווייניקער פאַרזיכטיקייט אָבער דורכאויס
 ניט מיט ווייניקער מוט, ווי די דערוואַקסענע. דער קליינער
 בונד האָט שוין געהאַט צו פאַרצייענען קרבנות, מאַרטירער.
 האָבן זיך אונזערע אַרגאַניזאַציעס אָנגעהויבן פאַרטראַכטן און
 מ'איז ביסלעכווייז געקומען צו דעם געדאַנק, אַז מ'דאַרף
 פאַרוואַנדלען דעם קליינעם בונד אין אַ יוגנט-פאַראיין, וואָס זיין
 הויפט-אויפגאַבע איז סאָציאַליסטישע אויפקלערונג. דאָס איז
 דעמאָלט געווען גאָר ניט קיין לייכטע זאַך. ערשטנס, האָבן
 אונזערע אַרגאַניזאַציעס אין דעם רעוואָלוציאָנערן 1905 געקאָנט
 אָפגעבן ווייניק פוחות אויף אַזא מין אַרבעט; צווייטנס, ווי
 איך האָב שוין געשריבן, איז ביי די קינדער גופא דעמאָלט
 ניט געווען די געעריקע שטימונג פאַר בילדונג און אַנטוויק-
 לונג. אין 1906, ווען די שטורעמדיקע רעוואָלוציאָנערע כוואַליע
 איז אַראָפגעפאַלן, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ פעריאָד פון
 ברייטער אַרגאַניזאַציאָנעלער אַרבעט, האָט מען אומעטום פאַר-
 וואַנדלט די קליינע בונדן אין יוגנט-אַרגאַניזאַציעס מיט אויפ-
 גאַבן פון סאָציאַליסטישער אויפקלערונג; דער קליינער בונד
 האָט פאַרלאָרן זיין זעלבסטשטענדיקן כאַראַקטער און איז
 געוואָרן אַ רינג אין קייט פון דער אַלגעמיינער בונדישער
 אַרגאַניזאַציע. אָבער גראָד אין יענער צייט האָט די אַקאָרשט
 געבאָרענע יוגנט-באַוועגונג זיך אָנגעשטויסן אָן אַ נייעם
 שטרויכלונגס-שטיין. עס האָט זיך אויפגעהויבן די שמוציקע
 כוואַליע פון פּריוואַטע עקספּראָפּיאַציעס און ביאַליסטאַקער
 אַנאַרכיזם. די גייע „אַרבעט“ איז געווען פאַרבונדן מיט
 אַ גרויס געפאַר און איינשטעלעניש, האָט זי פאַר היץ-קעפּ

געהאט אַ באַזונדערן רייך, און אַסך דענערווירטע קינדער האָט
 עס אַ צי געטאָן. די עקספּראַפּריאַטאָרן ווידער האָבן אויס-
 גענוצט די קינדער אויף פּאַנאַדערטראָגן דראָאונגס-בריוו.
 געווען קינדער, וואָס האָבן אויף זייער אייגענע אחריות אָנ-
 געהויבן שפּילן אין אַנאַרכיסטן, עקספּראַפּריאַציעס און באַמבעס.
 אַ היבש ביסל פון זיי זענען אַרעסטירט געוואָרן. אין 1908,
 בעת די רעוואָלוציע איז געווען אינגאַנצן דערשטיקט און
 דער עלטערער בונד האָט קיים געצאָנקט מיטן לעבן, איז פון
 קליינעם בונד קיין זכר נישט געבליבן. ער האָט איבערגעלאָזן
 אונטערגעוואַקסענע, וועלכע האָבן מיט דער צייט פאַרביטן
 אין דער באַוועגונג די עלטערע, וואָס זיינען אַרויס פון פּראָנט.
 ער האָט אָבער אויך איבערגעלאָזן אַ נאָכווייעניש פון דעמאָ-
 ראַליזירטע יוגנטלעכע, צעקלונגענע, אָפּגעוואוינטע פון סיס-
 טעמאַטישער אַרבעט.

אין 1905 און 1906 האָבן אין אייניקע שטעט פון פּוילן
 און, דוכט זיך, אויך אין ווילנע עקסיסטירט גרופּעס „קליינע
 ס. ס.“. אין ביאַליסטאָק-גראַדנער ראַיאָן זיינען געווען „קליינע
 אַנאַרכיסטן“. פון „קליינע פּועלי ציון“ האָבן איך נישט געהערט.
 איך האָב זיך נאָכגעפרעגט ביי אַ פּאַר פירער פון די פּועלי
 ציון, און זיי ווייסן אויך גאַרנישט פון אַזעלכע גרופּעס.
 צווישן דעם „קליינעם בונד“ מיט די „קליינע ס. ס.“ פלעגן
 פאַרקומען דיסקוסיעס און אויך געשלעגן.

נעענטער זיך באַגעגענען מיטן קליינעם בונד איז מיר
 אויסגעקומען אין האַמלע סוף זומער און אין האַרבטט 1905.
 האַמלע איז געווען די ערשטע שטאָט, וואו מ'האַט פאַרוואַנדל'ט
 דעם קליינעם בונד אין אַן אויפקלערונגס-אינסטיטוציע. ער האָט
 זיך דאָרטן טאַקע גערופן „בילדונגס-פאַראיין“ און האָט אַרגאַ-
 נזירט קרייזלעך מיט סיסטעמאַטישע לעקציעס. דער בילדונגס-
 פאַראיין איז געשטאַנען אין אַ שטענדיקער פאַרבינדונג מיט
 אונזער אַרטיקער אַרגאַניזאַציע און זי האָט אים געגעבן לעקטאָרן.
 איך בין געווען איינער פון אַט די לעקטאָרן און בין געווען
 נאָענט באַקאַנט מיט עטלעכע תלמידים מיינע. איך געדענק,
 אַז צווישן אונזער אַרגאַניזאַציע מיטן בילדונגס-פאַראיין איז

אַרױסגעקומען אַ קאָנפּליקט אױפן באַדן פֿון פּאַרטייאַישקייט, אַ טײל יוגנטלעכע האָבן געפּאָדערט, דער פּאַראַיין זאָל זײן נײַטראַל צו די ייִדישע פּראָלעטאַרישע פּאַרטייען, ער זאָל זײן נײַט קײן בונדישער און נײַט קײן ס. ס.־שער, נאָר פּשוט אַ בײַלדונגס־פּאַראַיין. מײַר װידער האָבן געטענהט, אַז אונזער אױפּגאַבע איז צו דערצײען נײַט קײן קאַפּינעט־מענטשן, נאָר צוקונפּטיקע טוער פּאַר דער אַרבעטער־באַװעגונג; איז דערײַבער פּאַר אונז דורכאױס װײַכטיק זײ זאָלן פֿון אָנהױב אָן דערצײגן װערן אין אײן באַשטימטער װעלט־באַנעמונג; מײַר פּאָדערן נײַט, די מײַטגלײַדער פֿון פּאַראַיין זאָלן שױן זײן אױסגע־שפּראַכענע בונדיסטן, אָבער דער פּאַראַיין מוז זײך געפֿונען אונטער דער השפּעה פֿון בונד. סוף כּל סוף האָט זײך אונז אײַנגעגעבן אײַבערצוצײגן די װידערשפּעניקע. פֿון האָמלער בײַלדונגס־פּאַראַיין זײנען אַרױסגעקומען עטלעכע גוטע טוער פּאַר דעם עלטערן בונד. אײַנער פֿון זײ איז יענקל לעװין, אַ סטאַלאַר, װעלכער איז די שװערע יאָרן 1912—1917 געװען אַן אַגײטאַטאָר און אַרגאַניזאַטאָר פֿון בונד אין װאַרשע, מײַנסק, קײעװ און אין אַנדערע ערטער. אין 1917 איז ער געװאָרן אַ מײַטגלײַד פֿון אונזער װײַטרוסישן געגנט־קאָמיטעט. אין מערץ 1918, אױף דער עלפּטער קאָנפּערענץ פֿון בונד אין מײַנסק, איז ער אױסגעקלײַבן געװאָרן אין צענטראַל קאָמיטעט. אײַצט איז ער אַ קאָמוניסט, און דער סעקרעטאַר פֿון די ייִדישע סעקציעס אין װײַטרוסלאַנד. פֿון האָמלער בײַלדונגס־פּאַראַיין איז אַרױס אױך די שניידערן דינה פּריטיקין, אַ באַװאוסטע טוערקע פֿון בונד אין די יאָרן 1912—1919 אין װײַטרוסלאַנד אין אוקראַינע, אַ שײַנע פּאָלקס־רעדנערין. אין 1921 האָט זײ געװאוינט אין האָמלע, אָן אַ זײט פֿון אַקטיווער אַרבעט, אָבער נאָך אַלץ אַ בונדיסטין.

זומער 1905 האָבן אײך אַ פּאַר חדשים געװאוינט אין דװײַנסק. אײך האָבן געװאוסט, אַז דאָרטן איז פּאַראַנען אַ קלײַנער בונד, אָבער אײך האָבן קײן באַגריף נײַט געהאַט װעגן זײן באַשטאַנד און טעטיגקײט. דער חבר ב. מײַכאַלעװיטש האָט געאַרבעט אין דװײַנסק אין פּרײַלינג און אין האַרבסט פֿונם זעלביקן

יאָר. ווי ער האָט מיר דערציילט, איז דער קליינער בונד דאָרטן אָרגאַניזירט געוואָרן פון אַ בעקער-יינגל, וועלכער איז אַלט געווען אַ יאָר 13 און איז געווען זייער אַ פעזיקער און מוטיקער. אויסער אַרבעטער און אָנגעשטעלטע זיינען אין דווינסקער קליינעם בונד געווען אַ היבש ביסל שול-יוגנט. אַז עס האָט זיך אָנגעהויבן די קאָמפּאַניע צו באַיקאָטירן בולגינסט דומע, פּלעגן אויף די האַלב-עפּנטלעכע פּאַרזאַמלונגען און גאַסן-מיטינגען קומען גימנאַזיסטן און אין רוסיש בעטן אַ וואָרט אינם נאָמען פונם קליינעם בונד. אַזוי ווי מ'האַט דעם קליינעם בונד ניט אָנערקענט, האָט מען זיי קיין וואָרט ניט געגעבן. אין אַקטאָבער און נאָוועמבער, אין דער צייט פון די צוויי גרויסע אַלגעמיין-רוסלענדער שטריקן, האָט מען געדאַרפט אָפשטעלן די רמודים אין די שולן. אונזער אָרגאַניזאַציע האָט עס איבערגעבן די שילער פונם קליינעם בונד און זיי האָבן עס דורכגעפירט. פון דעמאָלט אָן האָט זיך די אָרגאַניזאַציע געשטעלט מיט זיי אין שטענדיקער פאַרבינדונג, און דער קליינער בונד איז געוואָרן די שילער-אָרגאַניזאַציע פונם בונד אין דווינסק. דער ערשטער פאַרשטייער, וואָס דער אַרטיקער קאָמיטעט האָט געשיקט צו אַט דער שילער-אָרגאַניזאַציע איז געווען טאַקע דער חבר ביינוש.

אין ווילנע האָט דער קליינער בונד אויך אַנטייל גענומען אין דער באַיקאָט-קאָמפּאַניע קעגן בולגינסט דומע. די מאַכט פלעגט כמעט אַלע טאַג אויסקלעפּן אויף די גאַסן גרויסע מעלדונגען וועגן דעם סדר פון די וואַלן. און דער קליינער בונד פלעגט די דאָזיקע מעלדונגען כסדר אַראַפּרייסן. דאָס רוב פלעגן עס די קינדער טאָן שטילערהייט, זיך אונטערגעגעבן די קינדער נאָר איינמאָל האָט געטראָפּן, אַז נאָכן אַראַפּרייסן די מעלדונגען האָבן זיך די קליינע צונויפגעקליבן אינאיינעם און מיט קולות: נידער מיט דער זעלבסטהערשונג! הורא! האָבן זיי זיך געלאָזט לויפן איבער די גאַסן. באַלד זיינען אָנגעלאָפּן קאָזאַקן, אָבער די קינדער זיינען אין דער רגע נעלם געוואָרן. גיי יאָג זיך נאָך אַ ווינט אין פעלד...

דעם גרעסטן טייל פון 1905 און אַ פּאָר חדשים פון 1906

האַב איך געאַרבעט אין וואַרשע איך האָב פון קיין קליינעם
בונד דאָרטן ניט געהערט. אָבער וואַרשעווער חברים, וואָס
זיינען אין יענער צייט געווען אַקטיוו אין דער באַוועגונג
פאַרויכערן, אַזאַז איז יאָ געווען, און איך האָב פון אים ניט
געוואוסט נאָר דערפאַר, וואָס אונזער אָרגאַניזאַציע האָט מיט
אים קיינע באַציהונגען ניט געהאַט. דער חבר שלמה זוסמאַן
(אין יענע יאָרן אַ ס. ס.) האָט מיר דערציילט, אַז אין
דעצעמבער 1905 האָבן די קליינע ס. ס. צוזאַמען מיטן קליינעם
בונד באַשלאָסן צו גיין מיט אַ דעמאָנסטראַציע צום פאַוויאַק,
אַ טורמע, וואו עס זיינען געזעסן אַ סך פּאָליטישע אַרעסטיר-
טע. דאָס איז אַ פנים געווען אַ נאָכמאַכונג פון דעם דעמאָנ-
סטראַטיוון מאַסן-צוג, צום פאַוויאַק, וואָס די עלטערע אַרבעטער
האַבן געמאַכט אין די ערשטע טעג נאָך דעם אַקטאַבער-
מאַניפעסט. די דעמאָנסטראַציע האָט זיך שוין אָנגעהויבן, בעת
די עלטערע ס. ס. האָבן זיך דערפון דערוואוטט און זיי זיינען
געקומען איבערצייגן די קינדער, זיך פאַנאָדערגיין. ניט
ברענגען צו אומזיסטע קרבנות. די קליינע האָבן ניט געפּאָלגט
און אַז די עלטערע האָבן זיי גענומען צעטרייבן. האָבן זיי
געענטפערט מיט שטעקנס. די דעמאָנסטראַציע איז צוגעגאַנגען
צום פאַוויאַק, אָבער דאָרטן האָבן זיי באַגעגנט זשאַנדאַרן און
זעלנער מיט בלויע שווערטן און באַיאָנעטן. אַ פאַר צענדליק
קינדער זיינען פאַרוואונדעט געוואָרן, עס זיינען אויך געווען
געהרגעטע, דער חבר זוסמאַן געדענקט ניט גענוי, 6 צי 8.
דאָ ניט לאַנג בין איך געווען אין פעטריקאָוו און האָב
דאָרטן געטראָפן חברים, וועלכע זיינען אין 1904-1905 געווען
מיטגלידער פונם קליינעם בונד. דער חבר פינקוסעוויטש און
אַנדערע האָבן מיר דערציילט כאַראַקטעריסטישע פאַקטן פונם
קליינעם בונד אין זייער שטאָט.
ווי אומעטום, האָבן די קליינע דאָרטן געמאַכט פאַרזאַמ-
לונגען און דיסקוסיעס, מער ווי אַזיץ האָט מען גערעדט וועגן
צוויי פראַגן: די ברויט-פראַגע און די נאַציאָנאַלע ווירטשאַפּט.
די ברויט-פראַגע דאָס איז געווען דער בונדיזם. דערוואַקסענע
אַרבעטער פלעגן דעמאָלט אויך ריידן צווישן זיך: דער בונד

גיט אן ענטפער אויף דער ברויט-פראגע. די נאציאנאלע ווירט-שאפט - דאָס איז געווען דער ס. ס. יוזם. איבער אָט די פראַגן פלעגן פאַרקומען אָפטע דיסקוסיעס צווישן דעם קליינעם בונד מיט די קליינע ס. ס. קיין קלאָרן באַגריף וועגן די שטרייט-פראַגן האָט מען ניט געהאַט: קיין עלטערע פראָפאָגאַנדיסטן זיינען דאָך ביים קליינעם בונד ניט געווען. עפעס איין מאָל האָבן מיר אַריינגעקריגן אן עלטערן בונדיסט, ער איז דוכט זיך געווען דער טעכניקער פון דער אָרגאַניזאַציע. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ דיסקוסיע, די ערשטע זאָך האָבן מיר ביי אים געפרעגט, וואָס זאָגט ער צו דער ברויט-פראַגע. ער האָט עפעס געענטפערט, אָבער מיר האָבן ניט פאַרשטאַנען. וואָס ער וויל? האָט אים איינער פון אונזערע אַ פּרעג געטאָן: זאָגט, חבר, „די מעשה מיט די פיר ברידער“* האָט איר געלייענט? גיין, ער האָט ניט געלייענט! האָבן מיר אים געמאַכט אַ גרויסן מען! און געהייסן זיך אָפּטראַגן. איינמאָל איז צו אונז געקומען אַ קליינער בונדיסט פון לאָדז; ער האָט געהאַלטן אַ רעפּעראַט וועגן דער ברויט-פראַגע. מיר זיינען אַוועק ניט באַפרידיקט. מיט זיין הילף האָבן מיר געמאַכט אַ דיסקוסיע מיט די קליינע ס. ס. וועגן דער נאציאנאלער ווירטשאפט, עס האָט זיך געענדיקט מיט אַ געשלעג אוז מיר האָבן בעסער געגעבן.

אַ שווערן קאַמף איז דעם קליינעם בונד אין פעטריקאָוו אויסגעקומען צו פירן מיט די טאַטעס. עס האָט געטראָפן, אַז די טאַטעס האָבן זיך צונויפגעערעדט און אַ שבת נאָכן טשאָלנט אַראָפּגעצויגן ביי די קינדער די שייך, זיי זאָלן ניט קאָנען גיין אויף אַ פאַרזאַמלונג. זיינען די קינדער אַרויס אויף דער גאַס אָן שייך און האָבן געמאַכט אַ דעמאָנסטראַציע פון באַרוויסע.

* די „מעשה מיט די פיר ברידער“ איז אַ פרימיטיווע סאָציאַליסטישע אַגיטאַציע אין אַ לייכטער בעלעטריסטישער פאַרם. אין רוסיש איז עס אַרויס גאָך אין דער צייט פון דער „זעמליאַ אי וואַליאַ“. אין יידיש האָט עס איבערגעמאַכט ב. בלומשטיין און אַרויסגעגעבן האָט עס דער אויסלענדישער קאָמיטעט פון בונד אין זשענעוו.

איינעם א טאטן, וואָס האָט סיסטעמאַטיש ניט געדאַן זיין יינגל
גיין אויף פאַרזאַמלונגען, האָבן די יוגנטלעכע האָרט באַשטראַפּט.
געווען אין שטאַט אַ גרויסער שטאַל פון אַקסן. דער דאָזיקער
שטאַל האָט דעמאָלט געדינט פאַר אַ קאָזע, וואו דער עלטערער
בונד פלעגט פאַרשפאַרן אויף אַ פאַר שעה און אַמאָל אפילו
אויף אַ פאַר טעג די באַלעבאַטעמלעך, וועלכע זיינען זיך
באַגאַנגען שלעכט מיט זייערע אַרבעטער אָדער די וואָס האָבן
זיך מיט עפעס פאַרזינדיקט קעגן דער אַרגאַניזאַציע. אַט דעם
אַקסן שטאַל האָבן די קינדער אויסגעקליבן צו באַשטראַפּן דעם
פאַרזינדיקטן טאטן. זיי האָבן אים אָפגעשטאַטעוועט שפעט אין
אָונט אויף אַ שטילן געסל, אַרומגערינגלט און מיט „האַמעליאַוו-
קעס“ געבראַכט אין שטאַל אַריין. דאָרטן האָבן זיי אים גע-
האַלטן פאַרשלאָסן, ביז ער האָט איבערגעבעטן זיין יינגל און
צוגעזאָגט אויף ווייטער זיך ניט מישן אין זיינע געשעפטן.
דער קליינער בונד אין פעטריקאָוו איז געווען זייער
קעמפעריש. ווען אַ באַלעבאַס איז זיך באַגאַנגען שלעכט מיט
אַ יוגנטלעכן, האָט מען ביי אים אויסגעשלאָגן די שויבן. אַמאָל
בעת אַ מאַי דעמאָנסטראַציע זיינען אָנגעקומען קאָזאַקן און
אָנגעהויבן שלאָגן. דער עולם איז זיך צעלאָפּן. באַהאַלטן אין
די טויערן. איינער אַ הויז-ווירט, שאַפירא פון דער אַלטוואַר-
שעווער גאַס, האָט געהייסן פאַרמאַכן זיין טויער און ניט
אַריינגלאָן די געלאָפענע; האָט דער קליינער בונד אויף מאַרגן
ביי אים אין הויז אויסגעשלאָגן אַלע שויבן. די פּאָליציי האָט
אַמאָל געשלאָגן צוויי יוגנטלעכע. האָט דער קליינער בונד
אַלס פּראָטעסט צעבראַכן אַלע לאַמטערנעס אין שטאַט. ביי
אַ בעקער איז געווען אַ שטרייק. דער באַלעבאַס האָט זיך
געהאַלטן זייער איינגעשפאַרט. האָט אַ יוגנטלעכער גענומען
אַ גרויסן קריג נאַפּט, האָט זיך אַריינגעגנבעט אין פאַרהויז פון
דער בעקעריי, וואו עס איז געשטאַנען די מעל און ער האָט
אַלע זעקלעך באַגאַסן מיט נאַפּט. עס האָט אַפילו אַמאָל
געטראָפּן, אַז אַ יוגנטלעכער האָט אויסגעפרענט אַ סטראַזשניק
די אויגן מיט אַלים.

טאָרן, אַדזשי ווי ביי די גרויסע. אין דער רוסישער פאָלקס-שול
 פאַר יידישע קינדער איז געווען אַ שטרייק, און דער לערער
 האָט זיך דערוואוסט, ווער די אָנפירער זיינען. האָבן די שילער
 גענומען טשאטעווען, פאַרשן, ווער דער פאַררעטער איז. ערשט
 מ'זעט, אַ יינגל אַ מיטגליד פון קליינעם בונד, גייט שטילער-
 הייט אַריין צום לערער אין דירה- און בלייבט דאָרטן
 אַ לענגערע צייט. אַז ער איז אַרויס פון לערער, האָבן אים די
 חברים אַרעסטירט, און גענומען אויף אַ שטרענגן פאַרהער.
 דער יינגל האָט זיך גלייך מודה געווען. האָט ער פריער פאַר
 אַדזשי אַריינגעכאַפט הייסע פעטש, דערנאָך האָט מען אויף אים
 אַרויפגעלייגט אַ באַיקאַט. וואָס האָט דער יינגל געטאָן? ער
 איז אַוועק צו די קליינע ס. ס. און האָט זיך געראַטעוועט.
 אַ צווייטער פאַל איז געווען אַ סך ערנסטער. געווען אין
 קליינעם בונד אַ יינגל פון אַ יאָר 12, וואָס זיין פאָטער האָט
 געדינט אין דער קרימינעלער פאָליציי. אַז עס זיינען דורכ-
 געפאַלן עטלעכע דירות, איז געפאַלן אַ חשד אויף אַט דעם יינגל.
 די קינדער האָבן אים אָן זיין וויסן געמשפּט און פאַראורטיילט
 צום טויט. מ'וואָלט אפשר אויסגעפירט דעם טויט-אורטייל אויך;
 אָבער אַ גוטער פריינט, וואָס איז געווען אויפן משפּט, האָט
 דעם יינגל געגעבן צו וויסן פון דעם געפאַר, און ער איז אין
 דער גיך אַוועקגעפאַרן פון פעטריקאָוו. דערפאַר האָט דער
 קליינער בונד אויסגעשלאָסן דעם גוטן פריינט פון דער
 אַרגאַניזאַציע.

די עלטערע בוי דיסטן האָבן מיר פיינט געהאַט. מיר
 האָבן זיי געהאַלטן פאַר בעל-גאווהס, פאַר טיראַנען, וואָס טרעטן
 אונזערע רעכט מיט די פיס. און פונדעסטוועגן, ווען אין שטאָט
 איז אַמאָל פאַרגעקומען אַ געשלעג צווישן בונד מיט די ס. ס.
 און די בונדיסטן האָבן געכאַפט קלעפּ, האָט עס אונז קליינע
 שטאַרק פאַרדראָסן. מיר האָבן געפילט אַזא טיפע באַליידיקונג,
 פונקט ווי מ'וואָלט אונזערע מאַמעס געשלאָגן. האָבן מיר אַ פאַר
 וואָכן נאָכאַנאַנד ניט דערלאָזן די קליינע ס. ס. אויף אונזער
 געמיינזאַמע בערזע; אַז זיי פלעגן קומען, פלעגן מיר זיי
 אַראָפּטרייבן מיט שטעקנס.

אַ קאָמישע מעשה האָט מיר דערציילט וועגן די באַציהונג-
 גען צווישן קליינעם בונד מיטן עלטערן אין וואַרשע. אין אַ שול-
 אויף פראַנצישקאַנער גאַס איז געווען אַ פאַרזאַמלונג פונם
 קליינעם בונד. דער שמש האָט עפעס באַקומען אין האַנט
 אַריין און ער האָט זיי אַריינגעלאָזן. מיט אַמאָל קומען אָן
 די גרויסע און פאָדערן, די קינדער זאָלן אַוועק. דאָ דאַרף
 פאַרקומען אַ פאַרזאַמלונג פון עלטערע אַרבעטער. די פירער
 פון די קליינע האָבן אויפן אַרט אָפגעהאַלטן אַ באַראַטונג און
 באַשטימט: צוליב די אינטערעסן פון דער רעוואָלוציע לאָזן
 זיי אָפּ די שול פאַר די גרויסע. אַ טייל קינדער זיינען אַוועק,
 אַ טייל האָבן זיך שטיצעהייט באַהאַלטן אונטער די בענק,
 צו הערן וועגן וואָס די עלטערע ריידן. דערווייל זיינען אָנ-
 געקומען אַ פאַר פּאָליציאַנטן און האָבן געהייסן די פאַרדעכטיקע
 דאַוונער זיך פונאַנדערגיין: „מיר קענען אייך די גאַסט-
 פאַרכטיקע לייט, וואָס איר זייט...“ די דערוואַקסענע זיינען
 אַוועק צוזאַמען מיט די פּאָליציאַנטן, און די קינדער זיינען
 אַרויסגעקראָכן פון אונטער די בענק און אָפגעהאַלטן אַ פאַר-
 זאַמלונג.

דאָס אַלץ קלינגט היינט אַנעקדאָטיש. אָבער דעמאָלט איז
 אין דעם געווען גיט בלויז פאַראַדיע, נאָר אויך אַ ביטערער
 ערנסט. די יידישע קינדער, וועלכע זיינען געווען דריימאַל
 געפונדן, פון טאַטעס, מלמדים, פאַלעבאַטיס, און האָבן זיך
 געפונען אונטער אַ שטע. דיקער אַגעסטיע פון פיזישן און גייסטיקן
 קאַנטשיק, האָבן זיך מיט שטורם אַרויסגעריסן אויף דער פריי.
 וואָס דערנאָך איז ניט געשען, קיין קאַנטעררעוואָלוציע איז מער
 ניט געווען בכוח איינצושפאַנען צוריק דאָס יידישע קינד אינם
 אַלטן יאָך. גיט אומזיסט פלעגן זיך אָפגעשטאַנענע עלטערן
 קלאָגן: „מ'האָט אונז איבערגעפירט די קינדער.“ גיט אומזיסט
 פלעגן זיי זאָגן מיט אַ בייסנדיקער איראַניע: „שוין אַריבער
 די צייט, ווען אַ טאַטע האָט געמעגט געפן זיין קינד צוריק...“
 דורך דעם קליינעם בונד האָט די רעוואָלוציע געגעבן דעם
 ערשטן מעכטיקן שטויס צו דער באַפרייאונג פונם יידישן קינד.

א סך פון די קליינע זיינען באמת געווען פארכאפט פון
א פייעריקן רעוואָלוציאָנערן ענטוויאַזם, האָבן געדורשט נאָך
גרויסע מעשים און געקאָנט רוהיק קוקן דעם טויט אין די אויגן.
ביי אַנדערע באַדינגונגען וואָלט די דאָזיקע באַוועגונג געווען
א סך פרוכטפאַרער. אָבער ניט די קליינע האָבן די באַדינגונג-
גען באַשאַפן און גיט אין זייער פֿוח די באַדינגונגען צו בייטן.
און זאָל זיין, אַז אין קליינעם בונד זיינען געווען אַ סך קאָמישע
אַנעקדאָטישע מאַמענטן. עס זיינען אָבער געווען ניט ווייניק
הערלעכע, געהויבענע מאַמענטן אויך. זאָל זיין, אַז אַ סך פון
די קליינע זיינען געוואָרן צעבראָכן, אַנדערע אפילו דעמאָ-
ראַליזירט, אָבער עס זיינען אויך געווען גענוג קליינע, וועלכע
האָבן דורכגעטראָגן דעם פייער פון ענטוויאַזם דורך די
פּינסטערע יאָרן פון קאָנטעררעוואָלוציע, האָבן שפּעטער איבער-
גענומען פון די עלטערע די רעוואָלוציאָנערע ירושה און
געצויגן ווייטער די רויטע קייט.

דער קליינער בונד אין רוסלאַנד איז אויפגעשטאַנען
תחית המתים אין 1917, נאָך דער פעברואַר-רעוואָלוציע. ער
האָט אָנגענומען אַ נייעם נאָמען, דער יוגנט בונד און איז
געוואָרן אַ מאָדערנע סאָציאַליסטישע יוגנט-אָרגאַניזאַציע, ווי
די „צוקונפט“ אין פּוילן.

דאָס ייִדישע אַרבעטער-ליד

בעת איך בין אַרײַן אין דער קרײַזל-באַזענגונג, האָבן די ייִדישע באַזאָרסטיזניקע אַרבעטער געזונגען כמעט דורכאויס רוסישע לידער, נייעקראַסאָוס: „נאַזאָווי מניע מאַקווי אָביטעל“, „יעדו לי נאַמשי“, „ושעלעזנאַיאַ דאַראַגאַ“ און אַנדערע, די רעוואָלוציאָנערע לידער פֿון דער נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ, איבערהויפּט די רוסישע מאַרסעליענע, „ווי זשערמאַו פּאַלי“ און „סמיעלאַ, וופּעריאַד“. קיין ייִדישע אַרבעטער-לידער האָב איך נישט געהערט. אין די מאַסן האָט מען געזונגען לידער פֿון פּאַך, וואָס די אַרבעטער פּלעגן אַליין צוקלערן. אַ באַ-וואַסטזיניקער אַרבעטער פּלעגט אַמאָל זינגען אַזאַ לידל נאָר פֿון חוּזק-וועגן. איין לידל אַזאַ האָט מיר אין 1894 איבערגעגעבן די זאַקנ-מאַכעריין פּינע „ראַבאַמשי נאַראַד“. ביי מיר אין זכרון האָבן זיך אָפּגעשטעלט נאָר עטלעכע שורות:

„איך גיי אַרײַן אין פּאַבריקע, כּאַפּט מיר אָן אַ חושך“ —
די באַלעבאַסטע זאַגט: איך וועל געבן געלט נאָך פּסח.
רבונו-של-עולם, האָב אויף מיר רחמנות!
אַז איך וועל פּטור ווערן פֿון די זאַקן, פּאַסט איך דיר
אַ תּענית.

איניכטן האָבן צו אונז אָנגעהויבן דערגיין אומלעגאַלע ייִדישע לידער פֿון לאַנדאַן און ניו-יאָרק, אַפּריער ערלשטאַטס און ווינשטעוו-סקיס, דערנאָך ראַזענפּעלדס. איינמאָל אין אַ פּאַרנאַכט, אַז איך בין אַרײַן צום ראַש-ישיבה, האָבן די מיידלעך געזונגען אַ נייע ליד „צום אַרבעטער-פּריינד“.

(*) אין ווילנע פּלעגט מען דעמאָלט זאָגן חייסאַך, און ער האָט זיך גוט גענראַמט מיט פּסח. א. ל.

איך האָב אָנגעהויבן זיך צוצוהערן. די מעלאָדיע איז געווען פון אַ נאַציאָנאַלע ליד, וואָס האָט געטראָגן אַ דייטשמערישן נאָמען: „דער צימבעל שמאָט די אַרבעט“ און האָט זיך אָנגעהויבן אין אַ פשוטן יידיש: „פון שפּאַניע טראָג איך דיר מיין צימבל אַהער...“ די חובבי-ציון פלעגן עס זינגען צעצויגן אין אַ קרעכץ און פלעגן כמעט וויינען ביי די ווערטער: „איך פלייב ביי דאָס מייניקע: איך וויל זיין אַ ייד!“ די זאַקמאַכערינס זינגען דעם זעלביקן ניגון, אָבער אין אַ גיכן טעמפּ; עס קלינגט ענערגיש, גאָר ניט צו דערקענען די ציוניסטישע איכה.

איך הער דיך – דיין שטימע, די שטימע דער וואַרהייט, דער קול פון דעם ווירקלעכן אַרבעטער-פריינט.
איך הער דיך פון ווייטן, איך הער דיך מיט קלאַרהייט, מיט אַ הערצלעכער פריידע באַגריס איך דיך היינט.

דער נאָמען ווינטשעווסקי איז מיר דעמאָלט געווען אומבאַ-קאַנט. אז אין לאַנדאָן איז אַרויסגעגאַנגען אַ בלאַט „דער אַרבעטער-פריינט“ און לכבוד דעם דאַווקן בלאַט האָט עס ווינטשעווסקי גע-זונגען זיין ליד – וועגן דעם האָב איך זיך דערוואוסט מיט אַ סך יאָרן שפעטער. האָב איך די ערשטע שורות ניט קלאַר פאַרשטאַנען. „די שטימע דער וואַרהייט“ און „אַ הערצלעכע פריידע“ האָבן מיר געקלונגען פרעמד; אָבער די פאַר אויסשניטן פון לאַנדאָנער יידישע אַרבעטער-צייטונגען, וואָס מיר איז אין יענער צייט אויסגעקומען צו זען, זיינען כמעט דורכאויס געווען געשריבן האַלב-דייטש. די מיידלעך זינגען ווייטער, און איך הער שוין גאָר קלאַרע, פשוטע ווערטער:

איך בעט דיך, ערקלער מייע אַרעמע ברידער,
וואָס האַרעווען שווער אין דער היינטיקער וועלט,
וואָס אָפּפערן אויף די מאַרש פון די גלידער
און אָפּפערן אַלעס אויפן מזבח פון געלט;

די וואָס זעגן און רופלען און שניצן מאַג-מעגלעך,
זיי מאַכן די ציגל און קנעטן די ליים –
יענע לעבן אַליין טרויעריק און קלעגלעך
און האָבן ניט קיין הויז און האָבן ניט קיין היים.

די, וואָס דרייען די רעדער פון אלע מאַשינען,
זיי אַקערן און זייען און שניידן דעם ברויט, —
די קענען פאַר זיך קיין ברויט נישט געפינען,
ווען קראַנקהייט און עלטער שטורצט זיי אין נויט.

די מיידלעך זינגען מיט התלהבות. איך ווער אָנגעשטעקט פון
זיי און זינג מיט די פערטע שורה פון יעדן פערז, וואָס חורט
זיך איבער צוויי מאָל. פּלוצלונג:

איך בעט דיך, דערקלער זיי, אַז זיי קענען מאַכן
אַ סוף צו דער הערשאַפט פון קאַפיטאַליסטי.
און קוק נישט אויף די, וואָס וועלן פון דיר לאַכן,
וואָס וועלן דיר פאַרפאַלגן מיטן נאַמען אַו-אַו-אַו!

איך בין פאַרחדושט: וואָס איז עס עפעס פאַר אַ: אַו-אַו-אַו!
אַ מיידל ווינקט מיר מיט אויגן אויף מאַטליע דעם ראַש-שיבהס
ווייב, וועלכע הערט זיך אויך צו צום לידל, און בעט מי-חורט
איבער די שורה נאַכאַמאַל, רוימט מיר אַן אַנדער מיידל אין אַין
אויער: סאַ-צי-אַליסט... איך שמויכל מיט פאַרנעניגן פון דעם איינ-
פאַל און בעט איבערוינגען דעם פערז נאָך אַמאַל. דאָס ליד איז
לאַנג. וואָס ווייטער ווערט זי ענערגישער, און דער סוף קלינגט
שוין ביי די מיידלעך גאָר שטורעמדיק:

קוק נישט אויף קיינעם און פריידיק דיין לערע
פון פרייהייט, פון גלייכהייט, פון ברידערלעכקייט.
וואָ זיי, אַז אַרבעטן וועט זיין זייער ערע
און ליידיק אַרומגיין אַ שאַנדע פאַר דער צייט.

שנעל וויקל פונאַנדער מיט שטאַלץ דיין פאַנע,
די פאַנע די רוימע. שריי: ברידער, ערוואַכט!
ווייז זיי דעם אויפגאַנג פון דער ליכטיקער זאַנע!
ווייז זיי דעם סוף פון דער פינסטערער נאַכט!

איך שרייב איבער דאָס ליד אויף אַ קליין שטיקל פאַפיר.
פאַרשטעק עס אין רוקן פון אַ בוך און, אַז איך קום אַהיים, לייען

איך עס איבער אליין פאר זיך נאך אמאל. גאט מייער! עס איז דאך קיין ליד ניש... בלויז א שטיקל אינשאציע אין גראמען. פארוואס איז עס אזוי שטארק געפעלן געווארן די מיידלעך? פארוואס בין איך אליין מיט א שעה צוריק געווען דערפון פאגייסטערט? שפעטער האט מיר ניש איינמאל געטראפן: איך לייען א ליד און עס געפעלט מיר לחלוטין ניש. איך הער ווי ארבעטער זינגען דאס זעלבע ליד און איך ווער פאגייסטערט און זינג מיט. ניש שוין-ושע איז עס נאך דער פוח פון דער מאסע, וואס סונגעסירט? אבער 3-4 ארבעטער זיינען נאך ניש קיין מאסע, און פארוואס קוועלן די ארבעטער גופא אזוי אן פון שורות, וואס האבן ניש קיין מעס, ניש קיין ריח?

אין קרעסלאזע (לעבן דוינסק) איז געווען דער ערשטער שטריק. די ארבעטער האבן געוואונען אלע פאדערונגען. די באלעפאמיל האבן אונטערגעשריבן אן אפמאך ביים רב. ארויסגייענדיק פונם רבס שטוב, האבן זיך די ארבעטער אוועקגעלאזן איבער די גאסן מאנאנדיק און געוונגען מיט א חסידישן ניגון:

ארבעטן פון 8 ביז 8
און 6 רובל א וואך שכירות!
ארבעטן פון 8 ביז 8
און 6 רובל א וואך שכירות!

מער ווי צוויי שורות האט דאס דאזיקע עקספראמט-ליד ניש פארמאגט, אבער מ'האט זיי איבערגעחזרט אמאל הונדערט, וואס ווייטער אליין אין א גיכערן מעמפ און מיט מער התלהבות. ביי די ארבעטער איז געווען פול דאס הארץ מיט זייער נצחון. זיי האבן געמוזט אויסזינגען זייער שמחה; האבן זיי אין די צוויי קאלטע שורות אריינגעלייגט גאר דעם פייער פון זייער שטימונג, און טרו-קענע פראגע האט זיך מיט אמאל פארוואנדלט אין געהויבענער פא-עויע.

אזוי טרעפט אין ווייטן סיביר, ווען א יאקוט גליקט אפ, און אין זיין פאסטקע פאלט אריין א פוקס. פאדט ער אהיים און זינגט: איך האב אים געפאנגען דעם פוקס, דעם פוקס. מיט א שווארץ-

ברוינעם פעל אַ שוואַרץ-ברוינעם פעל. איך פיר אים אַהיים דעם פוקס, דעם פוקס... און אזוי ווייטער אָן אַ סוף. מענדעלע מוכר ספרים האָט געפרוּגט איבערזעצן אויף יידיש די שבתדיקע זמורות, און די איבערזעצונג איז אַרויס זייער ניט געלונגען. און דער זעלביקער מענדעלע האָט אין „שלמה ר' היימס“ גאַנץ שוין פאַרטייטשט די יידישע לעגענדע וועגן האַלבער נאַכט און אין „זוינטש-פינגערל“ האָט ער פונקט אזוי שוין פאַרטייטשט דעם הבן יקר לי אפרים. ניט שוין-זשע נעמט זיך דער אונטער-שייד נאָר דערפון, וואָס מענדעלע איז געווען נאָר אַ קינסטלער אין פראַזע און האָט ניט געוואוסט דעם סוד פון פאַעטישן ריטם? מיר דוכט, אַז ניט דערפון אַליין. די מעשה דערפון איז, וואָס הבן יקר לי אפרים און די האַלבע-נאַכט-לעגענדע זיינען פאַר זיך שוין, בעת די שבתדיקע זמורות זיינען אַ שטיק פּוּז (פאַז) אָן מעס און אָן ריח. אויב יודן האָבן די זמורות געזונגען מיט גרויס מעס, איז עס געווען ניט צוליב די ווערטער, נאָר צוליב דעם הענט פון שבתדיקן מיט, צוליב דער נשמה יתרה, וואָס זיי האָבן איך די האַזיקע ווערטער אַריינגעלייגט. שוין דערמיט אַליין, וואָס מ'גייט די ווערטער פון זמורות איבער אין יידיש, ציט מען פון זיי אַראָפּ די יום-טובדיקע קליידער און מ'דעקט אויף זייער נאַקעטן אינהאַלט, זיינען עס פאַר אונז נאָר ניט די זמורות, וואָס מיר קענען. און נאָך איינס, וואָס איז פאַר מיר דאָ דער עיקר. ווען מענדעלע וואָלט אונז געזען געגעבן עמלעכע שורות זמורות אויף אַ ברייטן פּאַן פון ענג שבת, וואָלטן זיי אונז געווען ליב אין טייער, ניט געקוקט אויף זייער געשמאַקלאַזיקייט. דעם הבן יקר לי אפרים האָט ער אונז גראָד געוווּן אין אַ ברייטן ראָם פון אלול-שטימונגען אינם יידישן קליין-שמעטל. די זמורות אָבער האָט ער איבערגעזעצט אין זייער גאַנצער לענג און פאַונדער, דורכאויס אַפּגעריסן פון זייער שבתדיקער אַטמאָספּערע, האָבן זיי אונז געמוזט אויסזען פּרעמד און קאַמיש.

דאָס מוז מען אויך האָבן אין זינען, בעת מ'גייט צו צו דער גרעסטער מערהייט פון די יידישע אַרבעטער-לידער. רייסט איר זיי אָפּ פון דעם פרימיטיוון צושטאַנד, אין וועלכן זיי זיינען געשאַפּן

געוואָרן, רייסט איר זיי אַרויס פון זייער מאַסן-אַטמאָספּערע און כּונם רעוואָלוציאָנערן מאַמענט, וועט איר ניט אַנהייבן צו פאַרשטיין זייער ווערט און פּאַרדייטונג. די צייט איז געווען אַזעלכע, ווען פּונם אַקאַרשט געבוירענעם נייעם ייִדישן אַרבעטער האָט אַרויסגעזונגען; זיין האַרץ איז געווען איבערפּולט; ער האָט געזוכט ווערטער פאַר זיין אי-געווייניקסטן ניגון און ער האָט זיי געפונען אין לידער, וואָס זיינען פאַר אים געווען לייכט צו פאַרשטיין, לייכט אַרויסצורייַדן, וואָס זיינען ניט ווייט אַוועק פון די אויבנגעפראַכטע פּשוטע שורות פון די קרעסלאַווער שטריקער. דאָס, וואָס מיר רופן אָן פּאָעזיע, וואָלט פאַר דעם ייִדישן אַרבעטער פון יענער צייט געווען צו קאָמפּליצירט. זאָל זיין, אַז דאָס רוב לידער, וואָס ער האָט געזונגען, זיינען אין דער אמתן געווען ניט מער, ווי רעוואָלוציאָנערע ברהנות; אָבער ער האָט אין זיי אַריינגעלייגט זיין שטימונג און פיי אים אויף די ליפּן זיינען זיי געוואָרן פּאָעזיע. פאַרוואָס האָט זיך איין ליד אָנגע-נומען און אָן אַנדערע ניט? אַמאָל דערפאַר, וואָס דאָס ערשטע איז געווען קלערער, פאַרשטענדלעכער, מענטשמענטאַלער, צו ווייל די מעלאָדיע איז געווען איינפאַכער און האָט דערמאָנט אַ ניגון, וואָס איז שוין געווען באַקאַנט אין באַליבט פון פּריער; און אַמאָל דערפאַר וואָס דער דיטם פונם ערשטן ליד האָט זיך געלאָזט בעסער זינגען, לייכטער איינפאַסן אין אַ ניגון. אמת, אַ מאַסן-מענטש קימערט זיך ניט שטאַרק, ווען די שורה איז צו לאַנג אָדער צו קורץ פאַרן ניגון. ער גיט זיך אָן עצה, פאַרשלינגט די ווערטער אין איין טאָן, דרייט איבער איין טראַף פינף מאַל. פאַראַן אָבער אַזעלכע שורות, וואָס זיי איר זאָלט זיי ניט שלינגען און דרייען, וועט איר זיי אַלץ אין אַ פּרימיטיוון ניגון ניט איינפאַסן.

די ערשטע ייִדישע אַרבעטער-לידער, וואָס זיינען געזונגען גע-וואָרן אין ליטע און פּוילן, זיינען געווען עדעלשאַטס: „ווי קום איך, ברידער, פּריילעך זינגען, אָ, גוטער פּריינט, אַז איך זעל שטאַרבן“, „אין שטורעם און אין דראַנג“, „אָ, מווע, רוף מיך נישט“, „מיר ווערן געהאַטט און געטריבן“, „צו סאַמיאַ פּעראָוסקאַיאַ“ און „אַר-בעטער-פרויען“; ווינטשעווסקיס: „צום אַרבעטער-פּריינט“, „אָ, דו גע-דולד“, „די מאַרסעליעזע“, „אַז די וועלט וועט ווערן ייגער“ און „אַ

בעזים און אקער; די לעצטע צוויי פלעגט מען מערער דעקלאַמירן, ווי זינגען; ווינטשעווסקיס מאַרסעליעזע האָט זיך ביי אונז שוואַך צוגענומען, און אין ווילנע אין וואַרשע האָט מען זי געזונגען אַ סך ווייניקער, ווי אין לאַנדאָן און ניו-יאָרק; מאָריס ראָזענפעלדס: „דער אָפּרייטער“ און „איך האָב אַ קליינעם יינגעלע“. דאָס רוב פון די אויסגערעכנטע לידער האָבן זיך ביי אונז נישט לאַנג געהאַלטן; אַ לענגערע צייט האָט מען געזונגען נאָר: „אַ, גוטער פריינט“, „מיר ווערן געהאַטט און געטריבן“, „אַ, מווע“, „צום אַרבעטער-פריינט“ און „איך האָב אַ קליינעם יינגעלע“.

אין דער צווייטער העלפט פון די נייציקער יאָרן זיינען ביי אונז געווען פּאָפּולער לידער פון אַ יונגן דיכטער, וואָס האָט דעמאָלט געוויינט און געשריבן אין רוסלאַנד גופא. אין אַ קליינעם העקטאַגראַם פירטן זאמלביכל פון פאַרשיידענע רעוואָלוציאַנערע אַרטיקלען, וואָס איז אַרויס אין ווילנע אין 1896, איז געווען אַ ליד „אַ טראַפּן בלוט“ פון אַ. וואַלט (איצט ליעסין). אין 1897 זיינען 10—12 וואַלטס לידער אַרויס אין מינסק, העקטאַגראַפירט אין אַ פּאַזונדער העפט. אַנדערע לידער זיינען געאַנגען איבער די הענט געשריבענע. אויף וויפּל איך געדענק, האָט מען פון אַ. וואַלטס לידער געזונגען: „אַ טראַפּן בלוט“, „צום קעמפּער“, „דאָרט, וואו די לענע די קאַלמע“ און „אַהין, אַהין“. זיין גרעסערע פּאָעמע „דער יונגער פאַרברעכער“ פלעגט מען דעקלאַמירן אויף אַרבעטער-אַונטן.

דאָס רעוואָלוציאַנערע ליד האָט געשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע אין אונזער פּאַזעגונג. נאָך פּסח 1896 בין איך געשיקט געוואָרן קיין אָשמענע (נישט ווייט פון ווילנע) אָנפירן דאָרט די גאַרבער-פּאַזעגונג. דאָס איז געווען מיין ערשטע ועלכשטענדיקע אַרבעט. איך בין געפּאָרן דורך סמאַרגאַן, וואו איך האָב זיך געטראַפּן מיט דעם פירער פון דער דאָרטיקער פּאַזעגונג דעם לערער שמואל לעווין געשטאַרבן אין 1906 אין ניו-יאָרק, וואו ער האָט געענדיקט מע-דיציין. ער איז געווען עלטער און געניטער פאַר מיר, האָט ער מיר געגעבן אַנטווינגען, וואָס און ווי איך האָב צו טאָן. צווישן אַנדערע האָט ער מיר געוואָנט: נעמט-מיט אַ פּאַר אַרבעטער-לידער — זיי וועלן אייך צוויי קומען... און אין דער אמתן. דעם ערשטן שבת, ווען

איך האָב זיך צונויפגעטראָפן מיט דעם אָרגאַניזיר-קרייזל אין וואַלד, האָבן מיר אַפריער אַרומגערעדט די נאַענטסטע פּראַקטישע פּראָגן, דערנאָך האָב איך זיי עפעס איבערגעלייענט, און אַז איך האָב גע- מיינט, איך בין שוין פאַרטיק, האָט מיר איינער אָן אַרבעטער אַ פּרעג געטאָן: „האַט איר עפעס ניס צום זייגען? אין סמאָרגאַן לערנט דער אינטעליגענט מיט זיין קרייזל אַרבעטער-לידער“... אין די ערשטע יאָרן פון דער באַוועגונג האָט אַ ליד אַמאָל געוויקט שטאַרקער, ווי אַ רעדע אָדער אַ בראַשור: די זינגענדיקע אַנטיאַציע האָט מערער גערעדט צום האַרצן פונם פּרימיטיוון אַרבעטער. אין 1899 אין פּינסק, ווען מיר האָבן אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן די שווע- בעלעך-אַרבעטער, האָבן מיר אַפריער אַרויסגעלאָזן אַ העקטאָגראַף- פּירטע פּראַקלאַמאַציע וועגן דער לאַגע אויפן פּאַבריק, וועגן בולטע פּאַקטן פון שאַרפער עקספּלואַטאַציע און ד. גל. אין אַ וואַך אַרום האָבן מיר אָפּגעקלאַפט אויפן העקטאָגראַף צוויי לידער: ווינטשעוויסקים „צום אַרבעטער-פּריינט“ און עדעלשטאַמס „אַ, גוטער פּריינט, אַז איך וועל שטאַרבן“. די פּראַקלאַמאַציע האָט געמאַכט אַ רושם און די לידער האָבן דעם דאָזיקן רושם פאַרטיפּט און פאַרפּעסטיקט. די העקטאָגראַפּירטע בלעטלעך מיט די לידער האָט מען פשוט גע- ריסן פון די הענט; מ'האַט זיי איבערגעשריבן איינע ביי די אַנדערע, אויסגעלערנט אויף אויסווייניק. אין אַ פּאַר טעג אַרום האָבן אַלע אַרבעטער אויף דער פּאַבריק געוונגען די אומלעגאַלע לידער און זיי האָבן זיך אַליין שוין גערעכנט פאַר אונזערע.

צוזאַמען מיט לידער פון באַקאַנטע* פּאַעזן, האָבן זיך אָנגע- געהויבן פאַרשפּרייטן רעוואָלוציאָנערע לידער, פאַרפאַסט פון אַר- בעטער גופא, פון מאַסן-מענטשן, וואָס זייערע נעמען זיינען דאָס רוב געבליבן אומבאַוואוסט. אַ טייל פון די דאָזיקע לידער האָט צו- זאַמענגעקליבן שמואל לעהמאַן אין זיין בוך „אַרבעט און פּרייהייט“ (וואַרשע 1921). דאָס רוב לידער פון דעם מין טראָגן אַ לאַקאַלן באַראַקטער און זיי האָבן זיך ווייטער פון אַ געוויסער שטאַט אָדער

(* באַקאַנטע פּאַעטן מיינט דאָ ניט באַרימטע, נאָר אין קעגנזאַץ צו די פּאַלקס-לידער, וואו דער נאָמען פון מחבר בלייבט דאָס רוב אומבאַקאַנט.

גענוגט ניש פארשפרייט. אזוי למשל זיינען אלע וואריאנטן פונם ליד: „ששו ושמתו כשמחת-תורה, מהאזט שוין פאר סטריקערס ניש קיין מורא“ געזונגען געווארן נאך אין פוילן; אין ליטע, ווייס-רוסלאנד און אוקראינע האט מען פון זיי ניש געהערט. דאס זעלבע איז מיט די לידער וועגן ברוך שולמאן. דאס ליד „מריט פון מיראנען האבן זיך געלאזט הערן“ (געזונגען מיטן ניגון פון אליקום צונ-זערס טרויער-ליד אויף לעוואנדעס טויט „עס האבן נאך ניש גע-טריקנט די טרערן“) איז געזונגען געווארן מער ווי אלץ אין ביאלי-סטאק, וואו עס איז פארפאסט געווארן צוליב די ארעסטן פון 1895. געווען אבער אויך אזעלכע רעוואלוציאנערע פאלקס-לידער, וועלכע האבן זיך פארשפרייט איבערן גאנצן יידישן תחום, למשל די לידער וועגן היריש לעקערט. געווען אויך לידער, וואס זיינען פארפאסט געווארן צוליב א מעשה, וואס האט זיך פארלאפן אין איין שטאט, און דערנאך זיינען זיי איבערגעטראגן געווארן אין אנדערע שטעט, וואו עס האבן געטראפן ענלעכע מעשיות; איבערגעטראגן געווארן מיט מיט וואריאציעס, אין יעדער שטאט צוגעפאסט צו די ארטיקע בא-דינגונגען. אזוי איז געווען מיטן ליד וועגן שטריק אויף א פא-פראסן-פאבריק: אין ביאליסטאק איז עס געווען צוגעפאסט צו יא-נאווסקיס פאבריק, אין ווארשע צו פיינקינדס, אין גראדנע צו שערע-שעווסקיס און אין טשערקאס צו וואריצקיס (זע די וואריאנטן ביי לעהמאנען).

אין 1899-1904 זיינען אין ליטע געווען פאפולער לידער פון איינעם א ווילקאמירער שמוקלער (זיין נאמען געדענק איך ניש. איך האב אים אין 1916 געטראפן אין אמעריקע, דוכט זיך, אין ברידזש-פארט). אין דער מאסע האט מען זיי אזוי טאקע גערופן: דעם שמוקלערס לידער. מער ווי אלץ האט מען געזונגען זיין לאנגע סענטימענטאל-וויינענדיקע צוואה, וועלכע הייבט זיך אן:

דארט אין ווינקל אין א נאסן קעלער
 דארט אויף דרערד אויף א ביסל שטרוי
 דארט ליגט א מאן מיט א ברוסטפעלער,
 עד ליגט און קרעכצט און שרייט: אוי וויי.
 (זע לעהמאנס זאמלביכל ז. 111-114).

דער ניגון איז געווען פון פאלקסלידער, „מאי קאמפארט“, אבער
נישט די לעבעדיקע ציגיינער-מעלאדיע, נאך א מינאך-צעצויגענער ניגון,
מיט וועלכן מ'פלעגט אין יענע יארן דאס דאזיקע רומישע ליד זינגען
אין תחום. די יידישע רעוואלוציאנערע פאלקסלידער, איבערהויפט
די, אויף וועלכע עס איז קענטיק דער שמעמפל פון ליטע, פארמאגן
בכלל מער טרערן, ווי קעמפערישע האַפערדיקייט. דאָס רוב איז
עס רעזאנירדיקע אַגיאַציע, אין וועלכער עס וואַרפט זיך נאָר זעלבן
ווען דורך אַ פּרישע זאַפטיקע שורה. פאַראַן לידער, וועלכע זיינען
באַזאַלצט און באַפּערט מיט אַ געוונטן פּאַלקס-הומאָר. צי אַזעלכע
געהערן די שפּאַט-לידער אויף ניקאַלאַי דעם צווייטן, אויף די מַפּלוֹת
פון רוסיאַנד אין דער מלחמה מיט יאַפּאַן. דאָס זיינען פּאַלקס-קופּלעטן
פון דעם מין, וואָס די רוסן רופן אָן „שאַטשוֹשקי“. אַזעלכע שפּאַט-
לידער האָבן אויך אַ סך געהערט אין האַרפּסט 1906, בעת איך
בין געזעסן אין די פּאַרטי פון וואַרשעווער פעסטונג, דורך וועלכע
עס פּלעגן דעמאָלט דורכגיין אַ סך פּאַליטישע אַרעסטירטע. אויף
זיפּל אויך ווייס, זיינען די לידער פון דעם מין מער ווי אַלץ גע-
זונגען געוואָרן אין פּוילן. און קענטיק, אַז דאָס רוב זיינען זיי
טאַקע אין פּוילן פאַרפאַסט געוואָרן.

די רעוואלוציאנערע פאלקס-לידער זיינען מער ווי אלץ געוונ-
גען געוואָרן ביז 1905. אין 6-1905 האַלטן זיי זיך נאָך שטאַרק
אין דער פּראָווינץ. אין די גרעסערע שטעט זינגט מען זיי שוין אַ סך
ווייניקער. די גרויס-שטאָטישע מאַסע איז זיי שוין אַ ביסל אַריבער-
געוואָקסן. די פּראָפּעסיאָנעלע רעוואָלוציאַנערן — אינטעליגענטן אין
אינטעליגענטע אַרבעטער, וועלכע האָבן אין יענע יארן געגעבן דעם
טאָן אין דער באַוועגונג און צוליב קאָנספּיראַציע פּלעגן זיי אַלע
3-4 חדשים בייטן זייער וואוינאָרט, האָבן אומעטום פאַרשפּרייט איינע
און די זעלביקע לידער פון באַקאַנטע פּאַעטן. עס זיינען שוין אויך
געווען געדרוקטע זאַמליכער פון רעוואָלוציאַנערע לידער. פון 1907
אָן הייבן די אַלטע רעוואָלוציאַנערע פּאַלקסלידער אָן אינגאַנצן פאַר-
געבן צו ווערן און קיין נייע ווערן כּמעט נישט געשאַפּן. די זיינענ-
דיקע צייט איז אַריבער, די באַוועגונג איז עלטער געוואָרן.
צו די רעוואָלוציאַנערע פּאַלקסלידער געהערט אויך די אַזוי-

געזופענע אלטע שבועה, וועלכע איז געוונגען געוואָרן אין גאַנצן
 תּחום פּון אומגעפער 1896 ביז 1903 און איז דערנאָך אַראָפּ פּון סצע-
 נע. זי איז פּרימיטיוו, אַנימאַציע-מעסיק, צייכנט זיך אָפּער אויס
 מיט איר געהויבענער פּייערלעכקייט סיי אין די ווערטער, סיי אין
 דעם ניגון, וועלכער איז איבערגעמאַכט פּון אַ מעלאָדיע צו אַ לאַט-
 ווישן אַרבעטער ליד. איך האָב די אלטע שבועה ניט געזען קיין
 געדרוקטע און איך געפין דעריבער פאַר נייטיק צו ברענגען דאָ איר
 גאַנצן טעקסט:

לאַמיר לייגן אויפן האַרצן די רעכטע האַנט
 און שווערן ביי סאַוועסט איצט,
 אַז דורך טויט און לעבן, ווי אַן אייזערנע וואַנט,
 און דער שווערט פּון אמת בליצט.
 איינער פּון אונז איז צו שוואַך געוויס,
 ווייל צו גיפטיק איז דער קאַפּיטאַל,
 ווי פּון אַ שלאַנג דער פּיס.
 גאָר ווען מיט אמת און ליבע געפונדן,
 אינווער בונד, ווי אַ מויער, פּעסט שטייט,
 גייט אויף* די זון אין אונזער פּלוז אָנגעצונדן —
 די זאָנע פּון פּרייהייט אויפגייעט.
 די נקמה פּאָדערט אונזער פּלוז,
 פּון אונזער געזונט וואַקסט שמענדיק זייער גוטס.
 גוטס און רייכקייט ציען זיי פּון אונזערע ביינער,
 און דאָך מרעט מען אונז, ווי די שטיינער.
 דערום, ברידער, שוועסטער, גיט זיך אַלע די הענט
 און שווערט ביי דער פּאַנע, וואו דער פּאַקעל ברענט**.)
 מיר זיינען דער פּראַלעטאַריאַט, וואָס מירופּט אונז דער
 פּראַקטער נאַראָד***.)
 די קייטן די שווערע וועלן מיר צערייסן.

(* וואַריאַנט: פּאַרגייט.)

(** וואַריאַנט: ביי דעם פּייער, וואָס דער פּאַקעל ברענט.)

(*** וואַריאַנט: דער טשאַרני נאַראָד.)

דעם יאָך דעם שווערן אַרונטערשמיסן.
מאָ שרייט-ושע ברודער: נאַראַד וופּעריאָד!
וופּעריאָד, וופּעריאָד, וופּעריאָד!
וופּעריאָד!

אומגעפער פון 1901 הייבן אָן אַרײַן אין אומגאַנג נייע לידער פון באַקאַנטע פּאָעטן. ווינטשעווסקיס „אין די גאַסן צו די מאַסן“. דאָס דאָזיקע ליד איז געווען שטאַרק פאַרשפּרייט. מ'פלעגט עס זינגען אויף אַלע דעמאָנסטראַציעס. עס איז ניט קיין פּולע בע-סער פאַר אַנדערע ווינטשעווסקיס לידער. הגם אין אים איז ניטאָ זיין זיסלעכע געמאַכטע פּאָלקסטימלעכקייט. דאָס ליד צייכנט זיך אָבער אויס מיטן ריטם פון אַ מאַרש, אונטער וועלכן עס איז זיך גוט געגאַנגען אין אַ מאַסע. איך געדענק אזא פּאַקט. אַ גרויסער אַרבעטער-עולם האָט זיך דעם ערשטן מאַי ציוניסטישען לייבן אין אַ גאַרמין. מ'האַט שפּאַצירט צעוואָרפן, כדי די פּאָליציי זאָל ניט פּאַטערקן, אַז מע גרייט זיך צו עפעס. פּלוצלונג האָבן אַ מענטשן צען אָנגעהויבן זינגען „אין די גאַסן צו די מאַסן“. דער עולם האָט אונטערגעכאַפט, און דאָס ליד האָט מיטאַמאַל פּאַהעפט די שפּאַצירנדיקע אין פּאַרלעך. זיי געמאַכט גיין צום טאַקט. די פּאַנע האָט מען נאָך ניט אויפ-געהויבן, אָבער צו די ווערטער „איך קום מעלדן יענע העלדן, וועל-כע שטאַכטן אין די קעלטן פון סיפּיר אַצינד“ איז עס שוין געווען ניט קיין צעוואָרפענע מאַסע, נאָר אַ געשלאָסן מאַרשירנדיקער צוג.

אומגעפער פון 1902 ביז 1908 האָט מען אַ סך געזונגען אַנ-סקים „צום בונד“ — אַ געגראַמטע פּאָלעמיק קעגן ציוניזם. די מאַסע האָט דאָס דאָזיקע ליד ליב געהאַט דווקא צוליב אַט דער פּאָלעמיק, אָבער נאָכמער צוליב די לעצטע צוויי שורות: „עס לעבע אין רוסלאַנד, אין ליטע און פּוילן דער יידישער אַרבעטער-בונד!“ פון 1908 אָן האָט מען דאָס ליד כמעט אויפגעהערט צו זינגען. אין 1917 האָט מען עס ווידער געזונגען. אָבער שוין אַ סך ווייניקער, ווי אין די יאָרן פון דער ערשטער רעוואָלוציע; אַנ-סקי איז שוין דעמאָלט געווען אַ בעל-תשובה מיט שטאַרקע ציוניסטישע שטי-מונגען; האָט אים שטאַרק פּאַרדראָסן, וואָס מען דרוקט זיין ליד

איבער אין אלע בונדישע לידער-זאמלונגען. איבערהויפט האָט ער געפאָרערט, מיזאַל אויסמעקן די ווערטער: „נאָט און משיח אינ-איינעם געשטאַרפן“. אָבער דאָס ליד איז שוין לאַנג אַרויס פונם מחברס רשות; עס איז געוואָרן דאָס אייגנטום פון דער יידישער אַרבעטער-מאַסע, וועלכע האָט זיך ניש גערעכנט ניש מיט אַנ-סקים פראָטעסטן, ניש מיט דער מיינונג פון אַ סך אייגענע חברים, וואָס וואָלטן גערן מוחל געווען דעם דאָזיקן „פערל“, און זי האָט גע-זונגען „צום בונד“, ווי זי איז געוויינט געווען און ווי איר איז געפֿעלן. אַ סך אַ גרעסערן ערפֿאלג האָט געהאַט אַנ-סקים אַ צווייטע ליד, וואָס אים איז פאַשערט געווען צו ווערן דער הימן פון בונד; מ'האַט עס קיינמאַל ניש אויפגעהערט צו זינגען, און אומעטום, וואו עס זיינען פאַראַן בונדיסטן אָדער סימפּאַטיקער פון בונד, ווערט עס נאָך עד-היום געזונגען ביי יעדער פייערלעכער געלעגנהייט. איך מיין, פאַרשטייט זיך, „די שבועה“. דער ערשטער פערז איז אַזוי איינפאַך, פאַרשטענדלעך פאַר יעדן אַרבעטער און דאָך אַזוי פאַמעטיש און פייערלעך. דאָס זעלבע איז מיין צוונג: „הימל און ערד וועט אונז הערן“. דערנאָך גייען צוויי פראָזאישע פערזן, וועלכע זיינען שוואַכער פון שוואַך: „מיר שווערן צו פילן אַן אייביקן האָס צו די פיינט און באַדריקער פון אַרבעטער-קלאַס“ אאז״וו. דער לעצטער מער פערז: „מיר שווערן אַ טרייהייט אָן גרענעצן צום בונד“ איז אַ ביסל שטאַרקער, הגם ער שטייט ווייט אָפּ פונם ערשטן. די מאַסע האָט בנוגע צו אַנ-סקים שבועה אַרויסגעוויזן אַ ריכטיקן חוש. בלויז אין קליינשטעטלעך זינגט מען זי אינגאַנצן. אין די גרעסערע שטעט זינגט מען געוויינלעך נאָך דעם ערשטן פערז און דעם לעצטן. איך פלעג אָפט פּרעגן פאַקאַנטע אַרבעטער, פאַרוואָס זיי זינגען ניש די מיטלסטע פערזן. דער ענטפער איז דאָס רוב געווען: זיי געפֿעלן אונז ניש... שוואַך... צו וואָס? אַ פאַר מאַל האָט מען מיר געענטפערט: אַ שבועה דאַרף זיין קורץ און שטאַרק... אָדער: וואָס קירצער, אַלץ פייערלעכער... און בעת מ'הערט, מיט וואָס פאַר אַ התלהבות יידישע אַרבעטער זינגען זייער „שבועה“, מ'אַר מען ניש פאַרגעסן, אַז דער פּרז ליגט דאָ ניש אַזוי אין אַנ-סקים ווערטער גופא, ווי אין דער גרויסער רעוואָלוציאַנערער ענערגיע, וואָס

זיי האָבן אין זיך איינגעזאָפּט אין משך פון לאַנגע יאָרן. ווערטער, מיט וועלכע מענטשן זיינען גענאָנגען צו אַ גרויסן קאָמף, גענאָנגען אויף טסירת נפש, מוזן ווערן פּאָעטיש, אומאָפּהענגיק פון זייער אינהאַלט.

אין יענע יאָרן האָט מען אַ סך געוונגען הערוועגס אַ ליד, וואָס ושיטלאָוסקי (אונטערן נאָמען בן אדור) האָט געלונגען איבער-געזעצט פון דייַטש: „און דו אַקערסט און דו זייסט“. די מאַסע האָט צוגעפּאָסט צום ליד אירן אַן אייגענעם צוונג:

„קלינג-קלאַנג, קלינג-קלאַנג!
קלאַפּט דער האַמער מיט זיין געזאַנג.
„קלינג-קלאַנג, קלינג-קלאַנג!
צערײַם די קײַטן פון שקלאַפּן-צוואַנג!

דאָס דאָזיקע ליד ווערט נאָך אויך איצט געוונגען. אין די יאָרן 7-1904 האָט מען אַ סך געוונגען ריזענס: „מיר פרעכן די וואַנט!“ „אַ, וואָס קלינגט איר קירכן-גלאַקן“ און „הוליעט, הוליעט, בייזע ווינטן!“ ריזענס ווערטער, וועלכע אָטעמען מיט אמתער פּאָלקס-טימלעכקייט און זיינען אַזוי ווי גענומען ביים פּאָלק פון מויל, האָבן מער ווי אַלץ געפּאָסט פאַר די מאַסן אין יענער צייט. אינטערעסאַנט: „הוליעט, הוליעט“ איז דאָס בעסטע פון די דריי. די מאַסע האָט עס מאַקע אַזוי אָפּגעשאַצט און זי פלעגט אָט דאָס ליד זינגען מער ווי די איבעריקע צוויי. אָבער דאָס ליד איז אָנגעזאָפּט מיט ריזענס מעלאַנכאָלישער שטימונג און ענדיקט זיך: „לאַנג וועט דויערן דער ווינטער, זומער איז נאָך ווייט“. אין 6-1904 האָט די יידישע מאַסע ניט געקאַנט איינזיין אויף אַזאַ טרויעריקן סוף און זי האָט איבער-געמאַכט די לעצטע שורה פון ריזענס ליד אַזוי: „זומער איז שוין ניט ווייט“. אַפילו אין 12-1908, ווען די שטימונג ביי דער יידישער מאַסע איז געווען גאַרניט אַזוי אָפּטימיסטיש, האָט זי נאָך אַלץ געוונגען ריזענס ליד אויף איר אייגענעם האַפּענונגספולן אופן. אין די יאָרן פון דער ערשטער רעוואָלוציע האָט מען ביי אונז אַ סך געוונגען אויך נאָטבערגס וויג-ליד, וואָס הייבט זיך אָן:

„סלויפן, סיאגן קאלטע ווינטן,
סרוישט און פייפט דער ווינט.
פון סיביריען שיקט דער טאטע
דיר א גרוס, מיין קינד“.

פון מאַריס ראָזנפעלדן האָט מען אָנגעהויבן זינגען צוויי נייע
לידער: „רוסלאַנד, קוים הער איך דיין שפּראַכע“ און „ניט זוך
מיך דאָרט“. אפשר מער ווי אנדערע לידער האָט מען אין 7—1905
געזונגען אַלעקסאַנדראָווס (שרה ריוועס) קאַמפּס-ליד, וואָס הייבט זיך
אַן אזוי:

„אַ, ליבער, מיר האָבן געשלאָסן
אויף לעבן אין טויט אַ פאַרבאַנד.
מיר שטייען אין קאַמף, ווי גענאַסן,
די פּאַנע די רויטע אין האַנט.
און ביטטו געפאַלן אַ טויטער“... אין אַז. וו.

ס'איז לייכט צו פאַרשטיין, פאַרוואָס דאָס דאָזיקע ליד האָט
אין די יאָרן פון שאַרפּן קאַמף געהאַט אזאַ גרויסן ערפּאלן.

פון 1908 ביז 1917 האָט מען אין די אַרבעטער-קרייזן בכלל
געזונגען ווייניק רעוואָלוציאָנערע לידער. ניט געווען קיין שטימונג
דערפאַר. אזוי ווי די נאַציאָנאַלע שטימונג האָט זיך דעמאָלט פאַר-
שטאַרקט, האָט מען צווישן די אַרבעטער מער ווי אַליץ געזונגען
אַלטע פּאָלקס-לידער. אפילו די אַרבעטער-כאַרן ביי אונזערע ליטע-
ראַרישע און דראַמאַטישע געזעלשאַפטן האָבן געזונגען „זאַג מיר,
דו שיינ מיידעלע“, „אַמאָל איז געווען אַ מלך“ און ד. גל. אָדער
מענדעלסאָנס און שובערטס לידער אין יידישער איבערזעצונג. פון
אַרבעטער-לידער פלעגן אונזערע כאָרן זעלמן-זען זינגען נאָך: „די
שבועה“, „און דו אַקערסט און דו וויסט“, „הוליעט, הוליעט“, „אַ
גוטער פריינד“, „איך האָב אַ קליינעם יינגעלע“ און „ניט זוך מיך
דאָרט“. די כאָרן פלעגן נאָך זינגען ווינטשעווסקיס אַ ליד פון 1907
(אַ מתנה דעם „בונד“), „דער הימל געהערט דעם רבּונו-של-עולם“

אין די יארן פון רעאקציע פלעגט מען אויך אפט זינגען ליטווינים לאקרייף-סענטימענטאלע פסעוודא-פאלקס-לידלעך מיט די זיאמעלעך, מיידעלעך, קליידעלעך און ד. גל. קיין נייע ארבעטער-לידער זיינען אין יענער צייט כמעט נישט צוגעקומען.

נאך דער רעוואלוציע פון מערץ 1917 שטייען ביי די יידישע ארבעטער אין רוסלאנד ווידער אויף תחית-המתים די אלטע רעוואלוציאנע-נערע לידער פון 1905 און נאך פריער. קיין נייע ווערן כמעט נישט געפארן: אמת די יידישע ארבעטער הייבן אן א סך צו זינגען דעם „אינטערנאציאנאל“; אבער אט דאס ליד איז אין יידיש שוין גאר-נישט אזא נייע: עס איז איבערגעזעצט און אפגעדרוקט געווארן נאך אין 1906. אין 1917-19 האט מען אין ווייסרוסלאנד און אוקראינע אפט געזונגען צוויי יידישע לידער, וועלכע איך האב פריער נישט געהערט: „דארט אין קזוניע ביי דעם פייער“ און „מיר זיינען שמידן“; דאס צווייטע איז געווען אן איבערזעצונג פון רוסיש; דאס ערשטע זעט אויך אויס צו זיין א איבערזעצונג, און ביי מיר איז נאך א גרויסער ספק, צו זיינען זיי שוין ביידע נישט געווען אין (1905). די פאלשעוויסטישע רעוואלוציע פון אקטאבער 1917 האט אויך קיין נייע יידישע רעוואלוציאנערע לידער נישט געבראכט. אפילו צווישן די יידישע קאמוניסטישע ארבעטער אין רוסלאנד זיגט מען איצט אויסער דעם „אינטערנאציאנאל“, מער ווי אליין אלטע יידישע פאלקס-לידער, למשל, „אז דער רבי אלימלך“ און ד. גל. און פאר די לעצטע 8 יאר האבן דאך האפשיין, קוויטקא, מארקיש, שווארצ-מאן און אנדערע יידישע פאעטן אנגעשריבן נישט ווייניק רעוואלוציאנערע לידער, וואס זיינען אלנפאלס נישט אין ערך בעסער פאר ערעלשמאטס און ווינטשעווסקיס, און דאך ווערן זייערע לידער פון יידישע ארבעטער נישט געזונגען, ביי דוד האפשיין זיינען פאראן צוויי לידער מיט מעלאדיען: דער ארבעטער-הימן און „מיר זיינען ווי פעלדן“, און נאך די ביידע לידער ווערן אויך נישט געזונגען. נישט שוין-זשע דערקלערט זיך עס בלויז דערמיט, וואס די לידער פון אויזערע „זונגע“ זיינען פאר די יידישע מאסן תרגום? זיינען דאך ביי שווארצמאנען פאראן פשוטע לידער אן קונצן; און נישט בלויז ביי שווארצמאנען אליין; און אפילו אט די לידער, אויף

וועלכע די; מאַסע דאַרף ניש פּרעכנ די ציין, ווערן אויך ניש גע-
זונגען. אויך אין פּוילן זינגען די יידישע אַרבעטער נאָך אַלץ די
אַלטע רעוואָלוציאָנערע לידער; וואָס זיינען געשריבן געוואָרן מיט
אַ פּערטל יאָרהונדערט צוריק און נאָך פּריער.

דאָס רוב לידער, וואָס די רוסישע אַרבעטער האָבן געזונגען
און זינגען נאָך היינט, שטאַמען פון דער „זעמליאַ אי וואָליאַ“ און
„נאַראָדנאַיאַ וואָליאַ“. די סאַציאַל-דעמאָקראַטן און די ס. ר. ווי
פּכלל דער פּעריוָד פון 1894 – 1906, האָבן אין דעם פּרט נאָך
ווייניק נייע זונגענען. די רעוואָלוציע פון מערץ 1917 האָט, דוכט
זיך, קיין נייע לידער צום זינגען ניש געשאַפן. פּכלל דאָס מען
פון מערץ ביז אַקטאָבער געזונגען מער ווי אַלץ דריי לידער: די
רוסישע „מאַרסעליזעווע“, דעם „אינטערנאַציאָנאַל“ און „מי זשערטוואָיו
פּאַלי“. די פּאַלשעוויסטישע רעוואָלוציע פון אַקטאָבער האָט אויס-
געשמוּאַכט די ערשטע און איבערגעלאָזן די לעצטע צוויי. פון 1917
האָבן יעסענין, מאַיאַקאָוסקי און די פּראָלעטאַרישע דיכטער געשאַפן
אַ הויבש פּיסל רעוואָלוציאָנערע לידער, אָבער געזונגען פון די אַרבע-
טער ווערן זיי ניש. אַלעקסאַנדער פּלאַקס „צוועלף“ איז פּאַפּולער
צווישן די אינטעליגענטע אַרבעטער. אָבער איך האָב ניש געהערט,
אַז די יאָדער יענע שטיקלעך פון דער האַזיקער פּאַעמע זאָלן גע-
זונגען ווערן. ווי דאָס איז אַמאָל געווען מיט שטיקלעך פון נעקראַ-
סאַווס פּאַעמען. און די שפּראַך פון „צוועלף“ איז דאָך אזוי פּאַלקס-
טימלעך. די לידער, וואָס די רויטע אַרמיי זינגט, זיינען דאָס רוב
רעוואָלוציאָנערע מאַסאָמושקעס מיטן ניגון פון אַלטע סאַלדאַטישע
לידער. אזוי איז צום ווייניקסטן געווען ביז 1922. און איך רעכנ,
אַז קיין סך דאָס זיך איצט אויך ניש געפיטן. וואָריס, ווען אין
רוסלאַנד וואָלטן געזונגען געוואָרן נייע לידער, וואָלטן זיי דערנאַנגען
צו אונז אויך. לידער גייען אַריבער גרענעצן אָן פּאַספּאַרטן און
וויזעס. אויף וויפּל איך ווייס, זינגען די פּוילישע אַרבעטער אַזאָך
איצט אויך די אַלטע רעוואָלוציאָנערע לידער, וואָס פאַר 1905. צו-
געקומען איז נאָך דער אינטערנאַציאָנאַל.

איך נעם זיך ניש אונטער צו דערקלערן, פאַרוואָס דאָס איז
אזוי. איך האָב צו ווייניק פּאַקטן, פּדי אַרויסצוואַגן וועלכע ניש

איז פעסטע השערות. עס ווייזט אָפּער אויס, אַז אין דער אַרבעטער-
באוועגונג פון יעדן פּאַלק שלאָגט דער קוואַל פון געזאָנג שטאַרק
נאָר אין אירע ערשטע פּרילינג-יאָרן.

א פארצייכעניש

סוף יוני 1906 איז אין ווילנע אין רעדאקציע פון „פאלקס-צייטונג“ פאָרגעקומען אַ פאַראַמונג ביים צענטראַל-קאָמיטעט פון בונד. דעם גאַנצן טאָג-אַרדענונג געדענק איך ניט. צווישן אַנדערע איז געשטאַנען די פראַגע וועגן זעלבסטשוין.

דער זעלבסטשוין איז צו יענער צייט פאַרגאַנגען אין אַ טעמפּן ווינקל. דאָס איז געווען אַקאַרשט נאָך דעם ביאָליסטאַקער פאַגראַם אין וועלכן ס'האַבן אָנטייל גענומען די זעלנער פונם אַרטיקן גאַרני-זאָן. מ'האַט זיך געדיכט אויף אַ נייע סדרה פאַגראַמען, אלע מיטן אָנטייל פון מיליטער, ווי אין ביאָליסטאַק. דער סעדלעצער פאַגראַם, וואָס האָט אויסגעבראַכן אין אַ פאַך חדשים ארום, איז טאַקע געווען אינגאַנצן אַ מיליטערישער. וואָס קאָן אין אַזעלכע פאַגראַמען טאָן אַ ציווילער זעלבסטשוין? בעת פאַגראַמען זיינען געמאַכט געוואָרן פון אַ כולגאַנישער מאַסע, אַפילו פון האַלב-אַרגאַניזירטע שוואַרצע מאַות, האָט אונזער זעלבסטשוין געקאָנט האָבן אַ באַדייטונג. אַמאָל האָט ער געקאָנט פאַרדייטן, דער פאַגראַם זאָל זיך גאָר ניט אָנהייבן; אַמאָל-ניט לאָזן אים זיך פאַרשרייטן; כמעט שטענדיק-פאַרקלע-נערן זיין בלוטיקן כאַראַקטער. אָבער וואָס האָט אונזער זעלבסטשוין געקאָנט טאָן קעגן מיליטער, וואָס פירט אים די בלוטיקע אַרבעט לויט קאָמאַנדע? אַוועקשטעלן כמעט צופעליקע רעוואָלוציען קעגן גע-לערנטע און אַרגאַניזירטע ביקסן, הייסט נאָר ברענגען אומזיסטע קרבנות. און עפעס טאָן מוז מען דאָך... וואו איז דער אויסוועג?

אין דער דיסקוסיע איז אַרויסגעשוואַמען אַ פאַרשלאַג: דער בונד זאָל אַרויסלאָזן אַ פראַקלאַמאַציע מיט אַ בפרודישער וואַרע-נונג, אַז אין פאַל פון אַ מיליטערישן פאַגראַם, וועט ער מיט די נאַמיט אויפרייסן די שטאַט. פאַר אַזאָ מין קאַטאַסטראַפע וועט זיך

די מיליטערישע קאמאנדע אויך אפשטעלן. ווער עס האָט דעם דאָזיקן פּאַרשלאָג געמאַכט, געדענק איך ניט. מעגלעך, אַז איך אליין : אַלנפּאלס האָב איך אים שטאַרק אונטערגעהאַלטן.

קעגן דעם האָבן זיך אַרויסגעזאָגט עטלעכע חברים, דער עיקר פּון טאַקטישן שטאַנדפּונקט: מיר וועלן אַזאַ זאַך ניט קענען אויספירן; היינט צו וואָס זיך מאַכן לעכערלעך און אַרויסרופּן קעגן זיך די שאַרפּסטע רעפּרעסיעס?... ליבער, האָט זיך אַרויסגעזאָגט קעגן דעם פּאַרשלאָג פּאַליטיש. מיט אַזאַ טאַקטיק, האָט ער געזאָגט, וועלן מיר אויפּשטעלן קעגן זיך די גאַנצע ניט-יידישע באַפעלקערונג. אפילו אַזעלכע, וואָס זיינען היינט קעגן אַ פּאַנאַם אָדער זיי באַציען זיך צו אים ניטראַל, וועלן מאַרגן ווערן אונזערע ביטערסטע שונאים. געווינען דערפּון וועט בלויז דער צאָריום. ער וועט געוויס ניט זשאַלעווען די ניט-יידישע באַפעלקערונג; ער וועט אונז אפילו פּראַוואַצירן אויף דעם, אַז אין דער אָדער יענער שטאַט זאָלן דורך אונזערן אַן אויפרייס לידן הונדערטער אָדער טויזנטער אומשולדיקע קריסטן, אַזוי דורך דעם זאָל סוף-בל-סוף אין דער אמתן אַרויסקומען דער שאַרפּער קאַמף צווישן אַלע קריסטן קעגן אַלע יידן, וועלכן ער מוז איצטער בלויז אינסצענירן. אויב מיר זאָלן זיך שטעלן אויף דעם זעג, וועלכן מילייט אונז דאָ פאַר, קאָן אין אונזער געגנט זיך איבערהוּרן דאָס זעלביקע, וואָס אויף קאַזאָו, וואו דער צאַר-רייז האָט אָנגעהעצט די טאַטערן מיט די אַרמענער איינע אויף די אַנדערע; זיי קוילענען זיך, און ער קוקט צו פּון ווייטן און קוועלט...

ליבערס מאַטיוון האָבן אויף אונז אַלעמען געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק; דאָך האָב איך אינגאַנצן ניט אָפּגעטראָטן. איך האָב פאַר-געלייגט, מיר זאָלן אויפרייסן ניט די גאַנצע שטאַט, נאָר די רע-גירונגס-בנינים, און מיר זאָלן עס מאַכן אַזוי, אַז די באַפעלקערונג זאָל דערפּון ניט לידן. איך בין אין דעם לעצטן פּאַרשלאָג אויך ניט געווען אינגאַנצן פעסט - ווער ווייס, צי מ'קאָן אַ גרויסן אויפ-רייס לאַקאַליזירן? - אָבער די לאַגע איז געווען זיער אַ שווערע, און אין מוח האָט מיר געעקבערט: ניט שוין-זשע לאָזן זיך אויס-שעכטן נאָר אַן אַ ווידערשטאַנד?...

קיין פאָרשלאַג איז ניש געשטעלט געוואָרן צו אָפּשטימונג, און די פראַגע איז פאַרמעל געבליבן אָפּן. אין עטלעכע וואָכן אַרום האָב איך אין אַ נומער „גלאַק“ (אומלעגאַלער אַרנאַן פון אונזער וואַרשעווער קאָמיטעט, אום וומער און האַרסט 1906, אינגאַנצן אַרויס דריי נומערן) אונטערן נאָמען לוי אָפּגעדרוקט אַן אַרטיקל, אין וועלכן איך האָב מיט אייניקע פאַרבאַהאַלטונגען פאַרטיידיקט מיין צווייטן פאַרשלאַג. קיינער האָט זיך אויף מיין אַרטיקל ניש אָפּגערוּפּן: דער סעלעצער פאַגראַם איז געווען דער לעצטער אין יענעם פּע-וואַד, און די גאַנצע פראַגע האָט באַלד איבערהערט צו זיין אַקטועל. אויף וויפל איך געדענק, האָבן אין 1906 ענלעכע פאַרשלאַגן זיך אויך באַהאַנדלט ביי די פּועל-ציון; צי איז פאַראַן עפּעס וועגן דעם אין זייער פרעסע פון יענער צייט, ווייס איך ניש.

דאָ ניש לאַנג האָב איך זיך דערוואוסט, אַז דער פאַרשלאַג, וואָס איז אַרויסגעשוואומען אויף דער אויבנדערמאָנטער באַראַטונג, איז שוין אין פונד ניש געווען קיין ניס. גלייך נאָך קישניעווער פאַגראַם — איך בין דעמאָלט געווען פאַרשיקט אין יאַקוטער געגנט, אָפּגע-ריסן פון דער באַוועגונג — בעת די מוחות זיינען געווען שטאַרק צערודערט, האָבן אַ סך פון אונזערע טוער זיך אַרומגעטראָגן מיט דעם געדאַנקען צו ענטפערן אויף אַ פאַגראַם מיט אַן אויפרייס. באַ-זונדערס שטאַרק האָט דעמאָלט אַגישירט פאַר דעם דאָזיקן פלאַן דער חבר שלום לעווין. (אַן איינבינדער, וואָס האָט געאַרבעט אין אַ געהוימער דרוקעריי פון פונד. איצט איז ער אין ניו-יאָרק אַ קאָמוניסט.)

דער חבר פראַנג — דער לעפּעדיקער זכרון פון פונד — האָט מיר דערציילט, אַז סוף 1905 האָט ער באַקומען אַ פאַראַרדענונג פון ווילנע צו באַשטעלן אין בערלין אַ גרעסערן סכום דינאַמיט און וואַרטן ביז ער וועט באַקומען אַן אַנווייזונג, ווי עס אַריבערצוטראַנס-פאַרטיין קיין רוסלאַנד. ח' פראַנג האָט די דינאַמיט באַשטעלט; אָבער עס זיינען אַריבער וואָכן און חדשים און פון ווילנע האָט מען די באַשטעלונג ניש געפאַדערט, אזוי, אַז פון דער גאַנצער מעשה איז גאַרנישט אַרויסגעקומען. ח' פראַנג געדענקט ניש גענוי, פון וועמען ער האָט די פאַראַרדענונג באַקומען; ער רעכנט, אַז פון

דער גרופע מים - א ספעציעלע גרופע וואָס דער צ. ק. האָט נאָך
דעם אַקמאָבער-מאַניפעסט אָרגאַניזירט אויף צו פאַרזאָרגן אונזערע
אָרגאַניזאַציעס מיט געווער און צו אינסטרירן אונזערע פּאַזאַנטע
שלאַג-גרופעס (פּ.א.). פאַרוואָס מים? אין אַז דעם נאָמען איז געלעגן
א דאָפּלטע קאָנספּיראַציע: געווער האָט מען אַ נאָמען געגעבן אַש-
פּייער און, פּרוי די זאך נאָכמער צו פאַרבאָרגן, האָט מען פון פּייער
געמאַכט וואַסער - מים. ה' פּראַנץ האָט דעמאָלט ניט געוואוסט,
צו וואָס מ'האָט געדאַרפט אזוי פיל דינאַמיט. איצט מיינט ער,
אפּשר האָט מען עס געדאַרפט פאַר אונזער זעלבסטשויך: דאָס איז
דאָך געווען נאָך די פּלוטיקע פּאַגראַמען פון סוף אַקמאָבער און
אַנהייב נאָוועמבער. אָבער דער חבר פּראַנץ אליין רעכנט, אַז נישט
ווי אליין האָט מען פּאַשטעלט די דינאַמיט, ווייל מ'האָט
אויסגערעכנט אויף אַן אויפשטאַנד: דאָס איז געווען האַרט פּאַרן
דעצעמבער-אויפשטאַנד אין מאַסקווע. שפּעטער, ווען עס איז געוואָרן
קלאָר, אַז די פּערספּעקטיוו פון אויפשטאַנד רוקט זיך אָפּ אויף
לאַנג, האָט מען די פּאַשטעלונג שוין ניט געדאַרפט.
עלמערע חברים, וואָס זיינען דעמאָלט געשטאַנען ביים רודער
פון דער פּאַוועגונג האָבן וועגן דעם געדאַרפט וויסן גענוי; אָבער
ווען מ'פּרעגט עמעצן ענטפּערט ער: ווער קאָן עס אליין געדענקען?...
און אין דער אמתן. אין יענע וואָכן זיינען געווען אזוי פיל גע-
שעענישן, דער קאָפּ איז געווען איבערפולט מיט איינדרוקן און איינ-
האַלטן אליין אין זכרון איז זייער שווער.
איך האָב עס געפונען פאַר נייטיק צו פאַרצייכענען, ווייל עס
האָט אַ געוויסן אינטערעס פאַר די שטימונגען פון יענער צייט.
אפּשר ווייס עמעצער מערער, זאָל ער זיך אַפרופן.

אין די פינסטערע יארן

I.

1908 — 1911 זיינען געווען יארן פון חושך. פון דרויסן איז די רעאקציע געהאנגען איבערן קאפ, ווי א שווערע כמארע. אינע-ווייניק איז געווען גרוי, פויל אין זומפיק.

סוף 1906 אין אָנהייב 1907 האָט נאָך דער פונד געבליט. א גאַנץ זומער 1907 האָט מען אין אלע אונזערע אָרגאַניזאַציעס גערעדט וועגן אַ קריזיס; מען האָט דיסקוטירט, געזוכט די סיבות. אין 1908 איז שוין פּעט נישט געווען, ווער עס זאָל ריידן וועגן דעם קריזיס. די אָרגאַניזאַציעס זיינען איינע נאָך דער אנדערער צעפאַלן אָדער איינגעשלאָפן אַ טיפּן ווינטער-שלאָף.

אין 1906 האָבן מיר געהאַט אזוי פיל אינטעליגענטן, אַקטיווע פּאַרטי-זוער, מיטלייפער און נאַכשלעפּער. אין 1907 האָבן זיי אָנגעהויבן צעלויפן, און אין 1908 זיינען זיי ווי אויסגערוגען געוואָרן. אַרום אונז איז געבליבן אַ ליידיק אָרט. אַפּריער זיינען אַזעלע די מיטלייפער און נאַכשלעפּער. בעת מיר האָבן נאָך געפירט לאַנגע דיסקוסיעס, צי איז די רעוואָלוציע געענדיקט אָדער נישט, האָבן זיי שוין דערשמעקט די קאָנטר-רעוואָלוציע. זיי האַלטן דאָך שמענדיק די נאָז נאָכן ווינט. זיי זיינען געווען מיט אונז, ווייל זיי האָבן געהאַפּט, אַז מיר וועלן מיט איין קלאַפּ ברענגען פּרייהייט און גלייכבאַרעכטיקונג. און איצט האָבן זיי אויף אונז געקוקט ווי אויף בעלי-חובות, וואָס האָבן נישט מיט וואָס צו צאָלן, ווי אויף אַ באַנקראַט. מיר האָבן ביי זיי פאַרלאָרן דעם שטראַל-קראַנץ: מיר זיינען געווען שולדיק אין אלץ, וואָס עס האָט זיך געטראָפּן... אנדערע זיינען געקומען צו אונז, ווייל מיר זיינען געווען אין דער מאָדע; געווען „אינטערעסאַנט“. איצט זיינען מיר געוואָרן אויס מאָדע, דער אינטערעס איז אַרָאָפּ. און

די זעלביקע מענטשן, וועלכע האָבן נאָך אַקאַרשט געהאַלטן פאַרן
 גרעסטן כבוד צו האָבן וועלכע עס איז מוגע ומשא מיט אַ רעוואָלו-
 ציאָנער, האָבן זיך פּלוצלונג אָפּגעקערט פון אונז, גענומען אונז
 אויסווייכן. אַקאַרשט ערשט האָט מען זיך געפלייסט נאָכמאָכן אלע
 תנועות פונם פאַרטיי־מאַן. פּלוצלונג האָט מען דעם פאַרטיי־מאַן
 אָנגעהויבן פיינט האָבן, מאַכן חזק פון אים, בריקען אים מיטן פוס,
 ווי אַ געפּאלענעם. די מאַדע האָט זיך געפּיטן; דער אינטערעס
 איז אַזעק אַנדערשוואַ. אין דער מאַדע איז געווען „סאַנין“, אַרומ-
 געזוימט מיט אַ קנאַקעדיקער נאַציאָנאַליסטישער פּראָזע, מיט אונט-
 מערשלאַק פון געקניצלטער חסידות. דער אינטערעס איז אַזעק אין
 צירק, אין דער אָפּערעטע, און דער עיקר אויף תכלית, קאַריערע.
 שפּעטער אַ ביסל האָבן אָנגעהויבן שיטער ווערן די רייען פון
 די אַקטיווע מער. די נייע, די יונגע, וואָס זיינען געקומען אין
 דער צייט פון שטורעם, — זיי זיינען צום ערשטן אַזעק. בעת
 ביי אונז איז געווען פּריילעך, ליכט האָבן געברענגט און קלעזומער
 האָבן געשפּילט, זיינען זיי געקומען אויף חתונה. ווי נאָר די מוזיק
 איז אַנטשווינגן געוואָרן און די ליכט האָבן זיך גענומען לעשן,
 האָבן זיי זיך גענומען אײלן אַהיים, אין זייערע שפּעלטעלעך. געווען
 צווישן די העלדן אויף אַ מינוט אַזעלכע, וואָס האָבן זיך אומגעקערט צו
 דער גרויער אַלטענלעקקייט מיט ווייטאַג, מיט אַ טיפּער פענקעניש.
 און אין אַ ווינקל פון זייער נשמה האָבן זיי ביזן סוף לעבן פּאַהאַלטן
 אַ פונק שטאַלץ אויף דעם, וואָס זיי איז אויך פאַשערט געווען
 אַריינצושרייבן אַ מיינונג־חלק פון אַ פונטעלע אין דער ליכטיקער
 געשיכטע פון מענטשן־פאַפּרייאונג. האָס רוב האָבן זייער נעכטן איג-
 גאַנצן פאַרגעסן און זיינען געוואָרן דורכאויס יידן פון אַ גאַנץ יאָר.
 דערנאָך האָבן גענומען אַזעקניין אַלטע מער, מענטשן וואָס
 האָבן אָפּגעגעבן דער פּאַזענגונג זייער גאַנצע יוגנט און אַ טייל פון
 די מיטעלע יאָרן. דאָס איז געווען אַ טראַגעדיע. מענטשן זיינען
 געווען מיד און צעבראָכן. דער שווערער וועג האָט ביי זיי אויס-
 געשעפּט די לעצטע פּוּחות, דאָס לעצטע ביסל מיט. און ווען עס
 איז געקומען אַ נייע, שווערע צייט, ווען פאַראַויס האָט זיך געזען
 אַ לאַנגער, שווערער וועג, האָבן זיי זיך אָפּגעשראַקן, זיינען זיי

אָפגעטראָטן. אין האַרצן האָבן זיי געווינט אויף זיך אליין. זיי האָבן
זיך שולדיק געמאַכט; פאַרשאַלטן די פאַרפלוצטע פאַדינגונגען, וועלכע
צווינגען אַרויף אויפן שלאַכט-פעלד אין די פרייע נאָך פּמעט-קינע-
דישע יאָרן, ווען אין אַנדערע, גליקלעכערע לענדער קלערט מען
נאָר וועגן לערנען און שפּילן; די שווערע פאַדינגונגען, ביי וועלכע
יעדער שריט איז מיט קרבנות פאַרבונדן, וועלכע מאַכן אַלט, אויס-
געמאַטערט און אָפגעלעבט פאַר דער צייט, ווען אַנדערשוואוּ הייבט
מען ערשט אָן מיט פרישע כוחות פון דער יוגנט. געווען אַזעלכע,
וואָס האָבן געטראָגן זייער ווייטאָג אין דער שטיל. אַנדערע האָבן גע-
בויט טעאָריעס צו פאַרענטפערן זיך פאַר חברים און פאַר זייער
אייגענעם געוויסן. איינער אַזעלכער האָט אָנגעווענדט אַלע כוחות
צו דערווייזן, אַז אויב „איר טוט נאָך עפעס“ גייט איר קעגן מאַרקסיזם.
„די פאַדינגונגען פון דער אַנטוויקלונג זיינען איצט קעגן אונז. מוזן
מיר דערווייזן“ אַזעק. אַ צווייטער האָט געטענהט: „כל-זמן עס
וועט ניט אויסשטאַרבן דער גאַנצער אַלטער דור, וואָס האָט געווען
די ערשטע רעוואָלוציע, איז נישטאָ וואָס צו קלערן וועגן אַ צווייטער.“
אַ דריטער האָט פאַרויכערט, אַז ער האָט פּכלל אַ טעות געהאַט:
דער פּראָלעטאַריאַט איז ניט זיין קלאַס; און זיין אַ ווייטער ראָב
און אָנפירן אַ פרעמדן קלאַסן-קאַמף, דערויף איז ער ניט פעיק.
איינע האָבן אינו געוואָרנט: יידישע רעוואָלוציאַנערן טאָרן זיך ניט
רוקן. זיי דאַרפן וואַרטן, ביז דער גוי וועט ווערן אַ רעוואָלוציאַנער, ווען
ניט, וועלן זיין פאַגראַמען. אַנדערע האָבן זיך פאַרענטפערט: דער
פּראָלעטאַריאַט איז דאָך מער ניט, ווי אַ טייל פון פּאַלק... מען
דאַרף עפעס טאָן פאַרן גאַנצן. אין דער אמתן האָבן זיי פאַר קיינעם
ניט געטאָן, ניט פאַרן טייל, ניט פאַרן גאַנצן. נאָר אַ תירוץ האָבן
זיי געפונען און מער האָבן זיי דאָך ניט געדאַרפט. אייניקע זיינען
אַזעק אין לעגאַלע קולטור-אַרבעט. אַבער אַזוי ווי די לעגאַלע מעג-
לעכקייטן אויף דער יידישער גאַס זיינען געווען קליין, אין פון אַ
לעגאַלער חברה האָט מען אַמאָל געקאָנט אַריינפאַלן אין נאָך אַ
לעגאַלערער מורגע, האָבן זיי דאָס רוב נאָר גערעדט וועגן קולטור-
אַרבעט, געטאָן האָבן זיי ווייניק. און אַזוי ווי די קולטור-חברות זיינען
שטענדיק געשטאַנען אונטער אַ שטרענגער אויפזיכט פון דער פּאַ-

ליצוי, און פאר א ליאדע האר האט מען זיי געקאנט פארמאכן. איז געווארן א מענדעניג צו „היטן די געוועלשאפטן“, ניש דערלאזן צו זיי הלילה קיין ווינטעלע פון סאציאליזם, קיין זכר פון רעוואלוציע. נאך ריינע „קולטור“, נאך „זאג מיר, דו שיין מיידעלע“, און „אמאל איז געווען א מלך“... דאס רוב פון די „געוועזענע“ זיינען אין די קולטור-חברות אויך ניש געגאנגען. זיי האבן זיך בכלל פארהאלטן אבער צווישן די „געוועזענע“ זיינען געווען אויך א סך ציניקער, וואס האבן חרטה געהאט אויף זייער נעכטן, וואס האבן אליין באשפיגן די שענסטע מינוטן פון זייער לעבן. איצט האבן זיי אזוי ווי געוואלט אריינכאפן און אפמאן אליין דאס קליינלעכע און נידעריקע, וואס זיי האבן אין יענע שיינע יארן דורכגעלאזן. איצט האבן זיי זיך גע-אייילט מיט פאונדערן אימפעט צו ווערן וואס מייאסער, וואס אפ-שיילעכער, פרוי צו מאכן פארגעסן, אז זיי זיינען נעכטן אנדערע געווען. אויף יעדן טריט אין שריט האט איר אין יענע יארן גע-טראפן קריכן די העלדן פון ציניזם, וועלכע האבן געשריען, אז זיי זיינען קרבנות פון דער מאסע, אז צוליב די „היהקעס מיט די שרהקעס“ האבן זיי זייער לעבן אויסגעפראכט, אז „די גאנצע מעשה האט זיי ניש געלוינט“. אויף די וואס זיינען געבליבן, אויף די וואס האבן נאך עפעס געמאן, האבן זיי געקוקט ווי אויף שונאים, ווי אויף א לעבעדיקן פארוואורף, און די גרעסטע שמחה איז ביי זיי געווען, ווען זיי האט זיך געדוכט, אז זיי האבן געפונען א גע-לעגנהייט אועלכן איינעם אראפצווארפן, צו פאשיטן זיין נאמען מיט שמוץ. די גרעסטע שמחה איז ביי זיי געווען צו מאכן אש און רוך פון דעם, וואס ביי אנדערע איז הייליק, וואס איז נאך ניש לאנג צוריק ביי זיי אליין הייליק געווען. מיט א פאונדערער בייזער הנאה האבן זיי פארברענט דאס, צו וואס זיי האבן זיך נעכטן גע-בוקט, און געטראגן די אש מיט די פיס. אזא איינער איז שטענדיק געווען אין איין ציטערניש, מאמער וועט מען אים דערמאנען דאס, וואס איז געווען. ער האט זיך געטרייכלט מער ווי א ייד פון א גאנץ יאר. ער האט זיך פארבאטן דאס, וואס פאר אנדערע איז געווען ערלייבט: „איר וויסט דאך... אמאל... מיר קאן שאדן“... און האט אים גאט געהאלפן צו ווערן א שטיקל פאלעבאס אדער

עפעס א קעפל איבער ארבעטער, האָט ער זיך דערווייטערט פון די, וואָס זיינען אים אַמאָל נאָענט געווען, ווי פון פּיער. זיי קאָנען דאָך נאָך אים פון אַמאָל... חברים וועלן נישט האָבן קיין דרך-אויף... פלעגט ער נעמען דווקא אַוועלכע, וואָס וועלן פאַר אים שטיין אָן אַ הימל, פלעגט ער בכלל זען פטור צו ווערן פון יידישע אַר-בעטער... צו גרויסע יחסנים... וויסן נישט ווער עלטער און ווער זיינער... פלעגט ער זיך האַלטן מיט זיינע אָנגעשטעלטע ערנער, ווי די וואָס זיינען קיינמאָל גאַרנישט געווען. ווער אים אַ פאַראיין, וואָס אים אָן אַרגאַניזאַציע... דאָס איז פאַר אַנדערע, נישט פאַר אים; ער ווייס, ווי מיט די דאָזיקע צו ריידן... ער וועט זיי באַווייזן... איינער אַזא, געוועזענער, וואָס האָט נאָך דער צווייטער רע-וואָלוציע אויף אַ וויילע ווידער אָנגעהויבן שטייכלען צו אונז, האָט מיר זומער 1917 געוואָנט: „דאָס קוקט איר אַזוי קרום אויף מיר? מאלע וואָס עס איז געווען... דעמאָלט זיינען אַלע געווען שרעקעדיקע האָזן... האָב איך אויך געהאַט פחד. די צייט איז געווען אַוועלכע...“ ווען עס וואָלט זיך נאָר געהאַנדלט וועגן פחד, וואָלט געווען אַ האַלבע צרה. אַ ציינקער איז דאָך אַ סך ערנער ווי אַ פחדן. אין יענע מרויעריקע יאָרן האָט זייער צייטשער געלעכטער פאַרשטאַמט די לופט. אין יענער פינסטערער נאַכט האָבן זיי, ווי פת-ליצנים, זייער שרים-מיאָנן געפראַוועט.

אין יוני 1908 בין איך אַרויס פון לוקישקער טורמע אין ווילנע און איך האָב אויף דער פריי געפונען אַ גאַנצע איבערקערעניש. דוכט זיך, די זעלביקע סביבה פון חברים, וואָס מיט אַכט חדשים צוריק, און דאָך אַ פרעמדע וועלט. איינער אָן אַלטער גאָר אַ נאָענטער חבר, פון די ערשטע, וועלכער איז אין זיין לעבן אין טורמעס געזעסן און אין ווייטן סיביר געווען, איז פאַריקן ווינטער אָפגעזעסן אַטלעכע חדשים אין לוקישקעס. איך פרעג זיך נאָך אויף אים און מ'דערציילט מיר, אַז נאָכדעם, ווי ער איז באַפרייט געוואָרן, האָט ער זיך אויפגעהערט באַגעגענען מיט אינזערע, אין ווען חבר ליבער איז אַמאָל צו אים געקומען, האָט אים זיין ווייב - אויך אָן אַלטע חברטע, - נישט אַריינגעלאָזן.

נאָך מיט אַ יאָר פריער, ווען די פינאַנציעלע לאַגע פון בונד,

האָט געהאַלטן שמואל, די פארטיי-פראָפעסיאָנאַלן האָפּן ניט פאַר-
 קומען קיין שכירות, און עס האָט זיך גערעכנט פאַר אַ גליק, ווען
 עס האָט זיך איינגעגעבן איסצובעטן ביים פארטיי-קאָסיר 50 קאָפּיקעס
 אָדער אַ רובל אויף דאָס נייטיקסטע - האָט אַ חברטע, אַ ווייב פון
 אַ פראָפעסיאָנאַל, געגעבן דעם לאָזונג: דער שיף מדינת זיך -
 ראַטעוועט זיך, ווער עס קאָן!... איצט האָט זיך די פארטיי-אינטעלי-
 גיענץ אַ וואָרף געטאָן אויף שמעלעס, אויף שמונדן. מ'האָט אויס-
 גענוצט אַלטע פאַרבינדונג, וואו עס איז נאָר געווען אַ שטיקל
 פראָטעקציע. איינטלעך האָט מען זיי ניט געקענט פאַרדענקען: לעבן
 מוז מען דאָך. אָבער מ'האָט דערביי אַרויסגעוויזן שוין צופיל אימ-
 פעט. אַלע געדאַנקען זיינען געווען קאָנצענטרירט אויף דער יאָגעניש
 נאָך פאַרדינסט, נאָך אַ גוט לעבן.

דער אינטערעס צו פּאָליטישע פראַגן איז אָפּגעשטאַרבן. אַר-
 בעמער-לידער זיינען אַנטשוויגן געוואָרן. אין דער מאַדע זיינען אַרײַן
 יידישע פּאָלקסלידער. און אזוי ווי קיין גרויסע מבינים אין דעם
 דאָזיקן ענין איז מען ניט געווען, האָט מען גענומען אַ מאַכעדייקע
 פון דער יידישער אָפּערעטע און געקרוינט פאַר אַ פּאָלקס-ליד; אַ
 משפּילישע פאַראַדיע אויף חסידים האָט מען אָנגענומען פאַר אַן
 עכט חסידיש ליד. נאָר וואָס מאַכט עס אויס, אַבי מקיים זיין די מצווה
 פון פּאָלקס-ליד. אין יענער צייט איז מיר אַמאָל אויסגעקומען צו
 פאַרברענגען אַן אָונט אין סוועניצאָן לעבן ווילנע. נאָכן רעפּעראַט,
 אויף דער ליאַמע, האָפּן מיר אַלע געבעטן, איך זאָל דערציילן
 „וואָס הערט זיך“. זאָגט מיר אַ יונגער אינטעליגענט, וועלכער איז
 אין 1906 געווען אַ מיטגליד פון אונזער קאָמיטעט: דערציילט, וואָס
 פאַר אַ לידער מיזונגט ביי אײַך אין די גרויסע שמעט, וועל איך
 וויסן, וואָס דאָרטן טוט זיך...
 איך האָב זיך געדרייט איבער די זומער-וואוינונגען פון אַנ-
 טאָקאָל, וואו עס האָבן געוואוינט אזוי פיל ווייטע און נאָענטע
 חברים, און איך האָב געהונגערט, ניט געהאַט וואו צו נעכטיקן.
 אַט וואוינען חברים, מיט וועלכע מיר פלעגן מיט אַ יאָר צוויי צו-
 דיק אָפט נעכטיקן זאָלפּעדריט אָדער זאָלפּעפּערט אין איין צימער.
 מענער און פרויען; און האָט זיך אַ מאַנספאַרשויין געדאַרפט אָנ-

מאָן צי אויסמאָן, האָט ער געזאָגט צו די פרויען: חברטעס, קערט
 זיך אויף אַ ווילע אָפּ מיטן פנים צו דער וואַנט... אין אזוי פלעגן
 אויך מאָן די פרויען. איצט זאָגט מען מיר: מיר האָבן נישט מער,
 ווי איין צימער... און מיט צוויי יאָר צוריק איז מען געווען נישט
 אין ערך צניעותדיקער, ווי איצט, בעת די אויסגעלאַסנקייט איז גע-
 וואַקסן פון מאָג. איך פלעג נעכטיקן אויף אַ וועראַנדע, אַמאָל
 ביי אַ חבר, וואָס האָט זיך נאָך נישט אינגאַנצן אויסגעוועכט. אָט איז
 מיינער אַ נאָענטער חבר. נישט לאַנג נאָך איז ער געווען אַ פּראָפעסיאָ-
 בעלער רעוואָלוציאָנער און מ'האַט אים גערופן וולאַדיסלאָוו. אין יענעם
 זומער, וועגן וועלכן איך דערצייל, איז ער געווען אַ לערער פאַר
 עקסטרעניקעס און ער האָט שוין געהייסן גרינאָרי יעפּמאַוויטש. פון
 דער פּאַווענונג האָט ער זיך דערווייטערט, נאָר מיט חברים פאַר-
 געגנט ער זיך, איז סענטימענטאַל צו די זכרונות פון נעכטן און
 טרוקן צו אַליין, וואָס האָט אַ שייכות צום היינט. אין 18—1917 איז
 ער ווידער געוואָרן אַקטיוו אין בונד אויף אוקראַינע. אין 1920
 בעת די לאַגע פון בונד איז אין סאַוועט-רוסלאַנד געוואָרן אומגעגלעך
 שווער, האָט ער זיך פּיסלעכווייז אָפּגערוקט, ביז ער האָט זיך לעצטנס
 פאַרויקט אין מאַסקווע אויף אַ גוט-פאַצאַלטער שטעלע אין אַן אַר-
 גאַניזאַציע פון דער יידישער אינטערנאַציאָנאַלער פּילאַנטראָפּיע. זומער
 1908 האָט ער געוואוינט אין ווילנע אויף אַנטאַקאַל, פאַרנומען אַליין
 אַ גערוימען צימער, זיך אָנגעהויבן פּוּצן, געבן זיך „וואַגאָדע“, היטן
 דאָס געזונט. אויף די זומער-וואוינונגען פלעגן אָפט פאַרקומען פאַר-
 שידענע שפּילערדייען. די נעכטיקע אַרבעטער-טוער האָבן זיך געפליימט
 אין לויפּעניש, איבערזאָגעניש, אין פּאַנטן; דאָס אַליין האָט גע-
 טראָגן אַ טראַגיקאַמישן כאַראַקטער. דערוואַקסענע מענטשן, וועלכע
 זיינען דורכגעגאַנגען אַ שווערע שול פון דער רעוואָלוציע, האָבן
 זיך פּאַגאַסן מיט שווייס צו מאַכן קינדיש און עס איז זיי נישט גע-
 לונגען; עס איז אַרויסגעקומען געמלאַכהט. אויף אַנטאַקאַל פלעגן
 אַמאָל פאַרבלאָנדושען אַ פאַר אַקטיווע חברים, וואָס האָבן אין יע-
 נעם זומער אָנגעפירט דעם אַלגעמיינעם שטרייך פון די וואַקאַרבעטער-
 קעס. זיי פלעגן זיך אַרומדרייען פאַרזוממע אינם אַרומיקן טומל.
 צוקוקנדיק זיך צו אַ שפּיל אין לויפּעניש. האָט מיר איינער פון

זיי געזאגט מיט פארדרום: זעסט, די זקנים האָרעווען נעפעך... אפשר ארויסרופן ביי זיי אַ שטריק?... גרינגאָרי יעפּימאַזשיטש איז געווען אַ הייסער אָנטיילנעמער, אפילו אַ איניציאַטאָר פֿון אַזעלכע מינים שפּילערייען; ער האָט אין זיי אַריינגעלייגט די זעלביקע אַמביציע, וואָס פּריער אין פּאַוועגונג. איך בין מיט אים געווען גוטע פּריינד, אָבער איבערנעכטיקן ביי זיך האָט ער מיר נישט געלאָזן: ער קאָן אָרגאַניש נישט נעכטיקן זאַלבעצווייט אין איין צימער... אָ מ'זאָגט אָרגאַניש, איז דאָך נישט שייך. קומט צו פּאַרן קיין ווילנע חבר ב. מוכאַלעוויטש, אַ מיטגליד פֿון צ. ק., אַן אַרומפּאַרנדיקער אָרגאַניזאַציע. וואָס טוט מען מיטן נעכטיקן? קיין געלט אויף אַ האַטעל איז נישטאָ. שלאָפּן אויף דער וועראַנדע—האַט ער שוואַכע לינגען, און דער אָנוט איז אַ רעגנדיקער. איז ער אַריין צו גרינגאָרי יעפּימאַזשיטש: איך וועל ביי אייך נעכטיקן... מאַכט יענער אַ זיס-זויערן פּנים: אָבער איר ווייסט, מיין געזונט... אָרגאַניש אוממעגלעך... איז חבר ביינוש אין פעס געוואָרן: הערשט, פּאַן חבר וולאַדיסלאָו, איך קאָן אויפן גאַס נישט שלאָפּן, און איך וועל ביי אייך נעכטיקן, ווען איר וועט אפילו אָרגאַניש צעזעצט ווערן. איבעריקנס האָט איר אַ ברידה: וואַרפט מיך אַרויס מיטן סטרוזש אָדער גייט אַליין אַוועק פֿון שטוב... און ער האָט גענעכטיקט...

איך האָב געהאַט פּאַקאַנטע האַנדלס-אַנגעשטעלמע, נעכטיקע פּריער פֿון זייער פּראָפעסיאָנעלן פּאַראַיין. אייניקע פֿון זיי האָבן זיך שוין דעמאָלט אַרויסגעאַרבעט, געוואָרן וואַיאַזשאַרן, קאַמיסיאָנערן. שפעטער אַ ביסל זיינען זיי פֿון אונז אינגאַנצן אַוועק. אָנגעהויבן זוכן רייכע פּלוט, פֿדי אַריינצולייגן דעם נדן אין געשעפט. יענעס זומער זיינען זיי נאָך געווען אייגענע מענטשן און איך פלעג זיך מיט זיי אַמאָל פּאַגעגענען. זיי האָבן מיר געקאָנט געבן אַ זשוראַ, איך זאָל אין קלויז-קרעדיט-פּאַנק פּאַקומען אַ הלוואה אויף 25 רובל. קיינער פֿון זיי האָט עס נישט געמאַן. דער צ. ק. איז געווען אַן געלט. אַפּראַמאַזשיטש איז געוואָרן אַ לערער פֿון געשיכטע אין דער רוסיש-יידישער גימנאַזיע פֿון אַנטאַקאַלסקי-גורעוויטש. ליבער האָט געזוכט שטונדן און ער האָט זיי ווייניק געמונען. סוף-בל-סוף, שוין אין האַרבסט, האָט מיר דער צ. ק. אויסגעליען 15 רובל. ריוועלע די הויטנפּוצערקע.

א חכרמע, וועלכע איז געווען פאר אירע באקאנטע ארבעטער-טוער א זארגמעלטיקע ניאנקע, האָט מיר געקראָגן א האלב טונקעלן קע- מערל ביי א קראָם פון פרויען-היט אויף סטעפן גאס. דערווייל איז אונטערגעקומען דאָס וואַכנבלאַט „דער טאָג אויף שבת“ און דערנאָך דער „פריינד“ און די הונגעריקע חרשים האָבן זיך פאר מיר דעם מאָל געענדיקט. וועגן דעם וואַכנבלאַט מיטן משונהדיקן נאָמען און וועגן דער קורצער צייט, וואָס איך האָב רעדאָירט דעם פעטערפורגער „פריינד“ האָף איך צו שרייבן ביי אַן אנדער גע- לעגנהייט.

זומער 1908 איז אַרויס דאָס פערטע און לעצטע ביכל „לי- טעראַרישע מאַנאטסשריפטן“. אויף דעם דאָזיקן זשורנאַל האָט מען איין צייט ביי אונז געקוקט, ווי אויף אַן אַנהייב פון אַ נייער עפאָכע, פונם יידישן קולטור-רענעסאַנס. ניט דאָ איז דאָס אַרט און עס איז ניט מוזן אויסגאָבע אַפצושאַצן די „מאַנאטסשריפטן“ פון ריין ליטעראַרישן שטאַנדפונקט. איך וויל נאָר אָנווייזן אויף זייער גע- זעלשאַפטלעכע באַדייטונג. שוין דער צוזאַמענשמעל פון דער רע- דאַקציע האָט אין יענער צייט שאַקירט די חברים, וואָס זיינען גע- בליבן טריי דער באַוועגונג; די רעדאַקציע איז באַשאַמאָנען פון אַ געוועזענעם בונדיסט - א. ווייטער, אַ געוועזענעם ס. ס. - ש. ניגער און פונם ציוניסטישן בוימלדיק-זיסן עסטעטיקער שמריהו האָ- רעליק. דאָס האָט געזאָלט באַדייטן אומפאַרטייליקייט, איבערפאַרטיילי- קייט, אַנטווישונג אין פאַרטייען. די דעקלאַראַציע פונם נייעם זשור- נאַל איז געווען צוניפגעשמעלט אין הויכע ניט-קלאַרע פראָן. איר אינהאַלט איז געווען: גרינגשעצונג צו פּאָליטיק; אויף די חרובות פון פאַרטייען און באַוועגונגען בליט אויף אַ יידישער קולטור-רענע- סאַנס. קיין אַרטיקלען איבער געזעלשאַפטלעכע פראָגן זיינען אינם זשור- נאַל גאָרניט געווען. דער לאַזונג איז געווען: קולטור לשם קולטור. די אינטעליגענץ דאַרף זיך פאַרטיפן אין זיך. ניגערס פאַרמול איז דעמאָלט געווען: ניט טראָגן קולטור נאָר שאַפן קולטור. לאַגיש האָט די דאָזיקע פאַרמול קיין זינען ניט געהאַט. אין קולטור קאָן מען ניט אַפטיילן דעם פראָצעס פון שאַפן פונם פראָצעס פון טראָגן: מישאַפט טראָגן- דיק און מיטראָגט שאַפנדיק. היסטאָריש האָט ניגערס פאַרמול גע-

האט אין זיך א פאזיטיווע זייט און א נעגאטיווע. זי איז געווען א געוונטע רעאקציע אויף דעם ביליגן שטאנדפונקט, אז די יידישע ליטעראטור איז נאך א מיטל פאר פראפאגאנדע און אגיאטאציע, נישט פאר די שעפער גופא, נישט פאר דער אינטעליגענץ, נאך פאר די אָרעמע מאַסן, וועלכע זיינען נאך ליידער נישט דערוואַקסן צו דער גרויסער רוסישער ליטעראטור... אָבער אזוי ווי נוגערס פאַרמול האָט אויפגעוויבן אויפן פאָן בלויז דאָס שאַפן און האָט געשמעלט דעם טראָפּ אויפן יוד, האָט זי אָפגעריסן די קולטור פון די מאַסן, פון איר פאָרן און נישט שאַפנדיק קיין רעזאָנאַנס. אזא טענדענץ איז אין אלע צייטן שערלעך; נאך שערלעכער איז זי אין א צייט פון רעאקציע, ווען די אינטעליגענץ איז בכלל גענוגט צו אנטלויפן פון די מאַסן. ש. נוגער, וועלכן מיר קענען איצט אַלס קריטיקער מיט א שטאַרקן הויט פאַר געזעלשאַפּטלעכקייט, איז אין יענער צייט געווען אַן עסטעטישער קריטיקער. און די אַלגעמיינע ריכטונג פון די „מאָנאטמשריפטן“: קולטור לשם קולטור, אָפגעריסן פון געזעלשאַפּטלעכע פראָבלעמען און באַוועגונגען – דאָס איז דאָך אַ טענה-דענץ, וואָס ציט איר יניקה פון דער רעאקציע און פון איר זייט פאַרשטאַרקט זי די רעאקציע נאך מערער.

אַרום די „ליטעראַרישע מאָנאטמשריפטן“ האָבן זיך געפירט דיסקוסיעס. די „געזעלשאַפּטלעך“ האָבן זיך אַרויסגעזאָגט שאַרף קעגן דער ריכטונג פונם דאָזיקן זשורנאַל. דוכט זיך, אין פּרילינג יענעם יאָר איז אין ווילנער ליטעראַריש-דראַמאַטישער געזעלשאַפּט פאַר-געקומען אַן אַפּענע דיסקוסיע איבער דער פראַגע און ש. אַנ-סקי האָט זיך קאָמענטאַריש אַרויסגעזאָגט קעגן. אויסער אַ קליין הייפּל אַזימילאַטאָריש-געשטימטע, זיינען פּמעט אַלע „געוועזענע“ געשטאַ-נען פאַר די „מאָנאטמשריפטן“. נישט אזוי צוליב דער פּאָזיטיווער קול-טור-אויפגאַבע פונם זשורנאַל, ווי צוליב זיין נעגאטיווע שטעלונג צו פּאָליטיק און געזעלשאַפּטלעכקייט. דוין דעם האָבן די „געוועזענע“ געוואָלט נישט אַנדערש זיין מאַדערן און די ליטעראַרישע ריכטונג פון די „מאָנאטמשריפטן“ האָט זיך דעמאָלט גערעכנט פאַר מאַך-דערניכטיש. ווי ווייט דער עולם האָט דעמאָלט נישט געוואָלט וויסן פון

יעדן מ'ן געזעלשאַפּטלעכע פּראָגן, קאָן פּאַוויון דער פּאַלגנדיקער פּאַקט. אין האַרפּסט פּון יענעם יאָר איז און אונזער ליטעראַריש-דראַמאַטישער געזעלשאַפּט געווען אַ שלום-עליכס-אַונט: רעפּעראַטן און רעציטאַציעס. די רעפּערענטן זיינען געווען ש. ניגער און איד. איד האָב אין אָנהייב פּון מ'ן רעפּעראַט זיך געפרוּווט אָפּשטעלן פּרייטער אויף דער געזעלשאַפּטלעכער אַטמאָספּערע אין רוסלאַנד פּכלל און פּי י'דן פּפּרט אין די אַכציקער יאָרן פּון פּאַריזן יאָרהונדערט, פּעט שלום-עליכס האָט געשטעלט זיינע ערשטע ליטעראַרישע טריט, אויף דער ווירקונג פּון דער האַזיקער אַטמאָספּערע אויף זיין שע-פּערישער פּערזענלעכקייט. האָט מען מיך ניט געוואָלט הערן, מ'האַט גאַנץ הויך געשריען: גענוג, ווער דאַרף עס? און נאָר ווען איד האָב אָנגעהויבן פּונאָדערצוקלייבן די געשטאַלן פּון סאַמעפּעניו און רחלע, האָט זיך די אוידיטאָריע פּאַרויקט און אויפּגעקוואַם זיך צוגעהערט.

די אַלטע אינטעליגענץ איז אוועק. קיין יונגע איז ניט צו-געקומען. די יונגט איז געווען אַרײַנגעטאָן מיטן קאַפּ און לייב און לעבן אין פּוך, אין תּכלית-זאַכן. טאַטע-מאַמע האָבן פּון זיי נחת געקליבן... האָט איז געווען אַ יונגט מיט פּאַרקילט פּלוט פּון זקנים. איד ווייס ניט, אויב אין די פּאַר יאָר, פּון 1908 פּיו 1912 איז אין „פּונד“ אַרײַן אַ האַלבער צענדליק אינטעליגענטן. ערשט אין 1912 און 1913 האָבן זיך פּאַוויון יונגע סטודענטן, וועלכע זיינען אין 1905 און 1906 נאָך געווען גימנאַזיסטן פּון צווייטן און דריטן קלאַס, קינדער, וועלכע האָבן ניט איפּערגעלעבט ניט יענע שטורעם, ניט יענע אָנשטויטונגען. אין 1912 און 1913 האָבן זיי אין די גרויסע אוניווערסיטעט-שטעט שוין געפונען אַ נייע רעוואָלוציאָנערע שטימונג צווישן די אַרבעטער און צווישן דער רעוואָלוציאָנערער יונגט, און דאָס האָט זיי געמאַכט פּרישער, זאַפּטיקער. אין די אוניווערסיטעט-שטעט פּון דער זווייטן און פּון דייטשלאַנד האָט זיך דעמאָלט צווישן אונזער שטודירער יונגט אויך פּאַוויון אַ פּרישערער גייסט, אַ גרע-פּערער אינטערעס צו געזעלשאַפּטלעכע שטרעבונגען. קומענדיק אַהיים אויף וואַקאַציע, האָבן די יונגע סטודענטן אַרײַנגעבראַכט דעם נייעם גייסט צו די גימנאַזיסטן פּון די לעצטע קלאַסן. פּרייט איז די פּאַ-

זעענען צווישן אונזער שטודירנדער יוגנט אין די צוויי יארן וואָס
 פאַרן וועלט־קריג אויך נישט געווען. אָבער אין פאַרגלייך מיט די פּינ-
 סטערע יאָרן, וואָס פריער, איז עס שוין געווען אַ שטיקל פּראָגרעס.
 אין 1914 האָב איך אין דווינסק שוין געטראָפּן אַ קרייז פון יידישע
 גימנאַזיסטן און גימנאַזיסטקעס, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט זעלבסט-
 בילדונג און זיינען געווען אַ ביסל פאַרבונדן מיט דער אַרטיקלער
 אַרבעטער-באַוועגונג. דער קרייז האָט מיר דערמאַנט די קרייזן פון
 שטודירנדער יוגנט, וואָס האָבן עקסיסטירט סוף די נייציקער יאָרן
 פונם פאַריקן יאָרהונדערט. מער נישט, וואָס דאָ האָט מען זיך מער
 אינטערעסירט מיט יידישע פּראָגן. אין 1917 האָב איך צווישן אונזערע
 יונגע טוער באַגעגנט עטלעכע אַזעלכע, וואָס איך האָב זומער 1914
 געטראָפּן אין דווינסקער קרייז.

אזאַ מוזן קרייז איז דעמאָלט אויך געווען אין וואַרשע. דער
 וואַרשעווער קרייז איז געווען אַ ביסל ברייטער און אַקטיווער פאַר
 דעם דווינסקער. ווייניק זיינען געווען אַזעלכע קרייזן. זאָלן דערמאַנט
 ווערן צו גוטן די ווייניקע, וואָס זיינען געווען.

אַ אינטערעסאַנטע ערשיינונג, וואָס מוז פאַרצייכט ווערן. צו-
 זאַמען מיט נאַציאָנאַליסטישע שטימונגען איז אין יענע יאָרן צווישן
 דער יידישער אינטעליגענטער יוגנט געוואָקסן די צאָל געטויפטע.
 אין 1905-1 איז די „פּראָצענט-נאַרמע“ געוויס געווען נישט ווייניקער
 שטרענג, ווי אין 8-1912. אָבער דעמאָלט איז די יוגנט געווען
 פאַריכאַפט פון אַ רעוואָלוציאָנערער אידעאָליסטישער שטימונג; יעדער
 איינער האָט געהאַפט, אַז מיט זיין טעטיקייט וועט ער העלפּן לייון די
 פּראָגע פון גלייכפאַרעכטיקונג פאַר אַלע יידן און ממילא פאַר אים
 אַליין אויך. איצט, ווען די אַלגעמיינע לייוונג האָט זיך אָפּגערוקט,
 האָט יעדערער גענומען לייון די פּראָגע פאַר זיך אַליין; און אזוי
 ווי דער אידעאָליזם איז אויסגעלאָשן געוואָרן און זיין אַרמ האָבן
 פאַרנומען פּרינציפּלאַטיקייט און טרוקענער קאַרעריזם, איז שמד פון
 אַ זעלטענער איינצלהייט געוואָרן אַן אַפּטערע ערשיינונג, אַבער-
 הויפט פאַרן אָנהייב פון לערניאַר, בעת יידישע יונגעלייט האָבן
 געקלאַפט אין די פאַר זיי פאַרשלאָסענע טירן פון די אוניווערסיטעטן
 און טעכנאָלאָגישע אינסטיטוטן. ד. זאַסלאָוסקי (האַמבורגער) האָט

די געטויפטע פון דעם מין א נאמען געגעבן סעפטעמבער-קריסטן. אזוי ווי שמד איז געווארן א גאנצבארער ארטיקל, איז די מעכניק דערפון פארפולקומט געווארן. איר האט אפילו אליין נישט געדארפט דורכמאכן די צערעמאניע; מ'האט זיך געקענט טויפן און אליין אפילו דערביי נישט זיין. אין פינלאנד נישט ווייט פון פעטערבורג איז געווען אזא גלח, צו וועמען איר האט געקאנט אפשיקן אייער ידישן פאם-פארט, און בעת איר האט אים באקומען צוריק, ווייט איר שוין געווען א כשרער קריסט. יידן האבן עס גערופן: טויפן דעם פאם-פארט. פון ארעם האט מען געקאנט אפשיקן דעם פאספארט קיין אקערמאן; דארטן האט געוואוינט אן ארמענישער גלח, וועלכער פלעגט אן צערעמאניעס אריבערפירן די יונגע יידן אין ארמענא-גרעגאריאנישן גלויבן. מ'זיין פריינד דער פארשטארבענער חבר פאוועס-אסטראוו, האט די דאזיקע נייע קריסטן א נאמען געגעבן: ארמענא-אקערמאנער.

אויף א יידן פון א גאנץ יאר, וואס איז זיך מקריב צו קריגן פאר זיין זון א דיפלאם. האט דער שמד שוין איצט נישט געווארפן קיין אימה, ווי אמאל. ער האט אויף דעם, ווי אויף אלץ אין דער וועלט, געקוקט פון ריין פראקטישן שטאנדפונקט: הלואי זאל מען עס נישט באדארפן; אבער ווען מ'דארף יא, קאן מען דאך קיין נאר נישט זיין און אפברעפירן א קינד די קארעיע. וואס זאל מען מאן—יידן זיינען אין גלות... און דאס, וואס די עלטערן האבן דערפון נישט געמאכט קיין גרויסע טראגעדיע, האט געמאכט לייכטער פאר די קינדער זיך צו באשליסן: זיי האבן פארשפארט רייסן מיט דער משפחה, וואס איז פאר א סך פון דער יוגנט געווען דער שווערסטער אפהאלט. צווישן די ציוניסטן און נאציאנאליסטן זיינען געווען א סך, וואס האבן די געטויפטע באיקאטירט. די טאנכער פון א בא-וואסטן ידישן געלערנטן און הייסן נאציאנאליסט האט חתונה גע-האט מיט א קריסט; אבער געטויפט האט זי זיך נישט; ארע צוויי קינדער האט זי נישט געטויפט און נישט געעדישט. שוין דעמאלט האבן פריינד און באקאנטע אנגעהויבן זיך צו דערווייטערן פון איר; צו באיקאטן איז נאך נישט דערגאנגען. אבער אט זיינען די קינדער קראנק געווארן און עס האט זיך געדוכט, אז זיי האלטן ביים שטארבן.

איז אָגעשטאַנען די שוויגער: מימוז און מימוז די קינדער טויפן; ווען
ניש, וואו וועט מען זיי מקבר זיין? ניש אויפן יידישן בית-עולם,
ניש אויפן קריסטלעכן. די קינדער האָט מען געטויפט און גראָד
זיינען זיי לעבן געבליבן. האָט מען אָנגעהויבן די זונגע מיטער צו
פאַיקאַטירן. דער פאַטער האָט מיט איר איבערגעריסן די פאַציונגען,
אַלע פאַקאַנטע און פריינד אויך. זי איז געבליבן אָן שאונדן, אָן
אַרבעט, מיט אַ קראַנקן מאַן און קראַנקע קינדער, און איז שוין
פון דונגער ניש געשאַרפן.

דערפאַר האָט זיך דעמאָלט גערעכנט פאַר אַ גבורה פון אַ
יונגמאַן, ווען ער טויפט זיך ניש. איך ווייס למשל אזא מעשה: אין
1913 איז איינער אַ יונגער יוד פון רוסלאַנד אָנגעקומען אין קעניגס-
בערגער אוניווערסיטעט. האָט ער געבראַכט אַ רעקאַמענדאַציע-בריוו
פון אַ פאַקאַנטער ציוניסטישער פּערזענלעכקייט צו דעם קעניגס-
בערגער יידישן סטודענטן-פאַראיין, און אין בריוו איז געשאַנען
אומגעפער אזוי: דער מוכ"ז פאַרדינט אייער אויפמערקזאַמקייט און
שטיצע. היינטיקע צייטן, ווען אַ יונגערמאַן וויל בעסער פאַרוואַלט
זייערן קיין אויסלאַנג און בלייבן אַ יוד, איידער זיך איבערוואַרפן
און מאַכן לייכט אַ קאַריערע אין דער היים. איז עס אַ גרויסע זאַך...
ביי די בונדיסטן, אפילו ביי די געוועזענע איז שמד געווען
זייער אַ זעלמענע זאַך. וואָלן דאָ דערמאַנט ווערן צוויי פּאַלן. אומגעפער
אין 1910 האָבן זיך אין פּאַקן-קאַזאַקאָ צוליב וואוינערעכט געטויפט
אַ פאַר פּאַלק, וועלכע האָבן אַ סך יאָרן געשפּילט אַ חשובע ראַלע
אין בונד. איך מיינ טאַראַס (דוד קאַץ) און זיין ווייב מאַריאַ זשאַלוסקאַ—
ביידע פון ווילנע. צוזאַמען מיט זיך האָבן זיי אָפּגעמונקט אין היים-
ליבן וואַסער פון גלייכפאַרעכטיקונג אויך זייער פיר-יאָריק קינד.
טאַראַס און מאַריאַ זיינען שוין דעמאָלט ביידע געווען ווייט פון
דער אַרבעטער-פּאַוועגונג. און אינטערעסאַנט: בעת טאַראַס האָט זיך
געטויפט, איז ער געווען אַ מיטגליד פון דער יידישער ליטעראַרישער
געזעלשאַפט אין פּאַקן, דוכט זיך, אפילו אַ מיטגליד פון דער
פאַרוואַלטונג.

און נאָך איין פּאַל, זייער אַ כאַראַקטעריסטישער. מיינער אַ
פריינד איז געקומען פון ה. קיין פעטערבורג און האָט אָנגעהויבן

זוכן זיינעם א לאנדמאן און נאָענטן חבר, א סטודענט. אין אַדרעס-אָפטיילונג האָט מען אים געזאָגט: אַזעלכער אָדער אַן ענלעכער איז פאַראַן און ער וואוינט דאָ און דאָ, אָבער ער הייסט נישט אַברהם, נאָר איזאָן און ער איז נישט קיין ייד, נאָר אַ פראַוואַסלאָווער. מיין פריינד איז אַזעק לויט דעם אָנגעוויזענעם אַדרעס און האָט גע-פונען דעם, וואָס ער האָט געזוכט. ווערט ער אויפגערענט און פרעגט: ס'שיינט, היתכן? דו ביסט דאָך אַ בונדיסט און דערצו נאָך שטאַרק נאַציאָנאַל געשיממט... און פאַרוואָס האָסטו עס נאָ-האַלטן? האָט דער סטודענט אַפריער געפרווט לייקענען שטיין און בײן ס'איז אַ טעות, אַ מיספאַרשטענדעניש. דערנאָך האָט ער זיך מודה געווען: ער האָט זיך טאַקע געטויפט, אָבער נאָר אויף דער-וויילע, פּדי אָנצוקומען אין אוניווערסיטעט; אַז ער וועט ענדיקן, וועט ער גלייך ווידער ווערן אַ ייד. און צוליב דעם טאַקע און וויילע ער קלאַרט נישט איבערצייסן נישט מיט חברים, נישט מיט דער ייִדישע סביבה, האָט ער פון דער גאַנצער מעשה געמאַכט אַ שווייג... לאַמיר אייך זאָגן, אַז דער דאָזיקער יונגערמאַן האָט געענדיקט און איז דאָך געבליבן אַ קריסט — פּדי צו ווערן אַ געשוואַרענער אַרוואַקאַט אָן באַגרענעצונגען און נאָר די מערץ-רעוואָלוציע פון 1917 מיט דער גלייכפאַרעכטיקונג, וואָס זי האָט יידן געגעבן, האָט צוריק אומ-געקערט צום ייִדישן פּאָלק דעם דאָזיקן בן-יקיר. און אַזעלכע גע-היימע קריסטן, אַזעלכע ניי-מאַרנע „מאַראַנען“ זיינען דעמאָלט געווען מער, וויפּל מיקלאַרט.

ווי האָבן די בונדיסטן און אַנדערע סאָציאַליסטן זיך באַצויגן צו די געטויפטע פאַרשייט זיך, אַז גאָטס קרויודע האָבן מיר זיך נישט אָנגענומען. אָבער דער שמד איז געווען אַ סימפּטאָם פון דער רעאַקציע אויף דער ייִדישער גאַס און מיר האָבן מיט שרעק געקוקט אויף דעם וומפּ, אין וועלכן עס זינקט אונזער אינטעליגענץ. און עס האָט געעקלט פון די קאַריעריסטן, וואָס צוליב תכלית מאַכן זיי די אמונה פאַר אַ געשעפט-זאַך און נעמען אָן אַ רעליגיע. אין וועלכע זיי גלויבן נישט. הוץ דעם, דאָס גאַנצע ייִדישע פּאָלק איז דאָך געבליבן רעכטלאָז, האָט עס דאָך געהייסן, אַז די געטויפטע דעזערטירן — זיי אַנטלויפן פונם לאַגער פון געשלאָגענע און גייען

איבער אינם לאגער פון די שלעגער, לויט אן אלטן אויסדרוק; אין א שפראך, וואס איז אונז, רעוואלוציאנערן, געווען מער בא-קאנט, האט עס געהייסן, אז זיי גיבן אן א פראשעניע נא וויסאמטא-שעיע אימא, בעטן גנאד ביי דער קריסטלעכער קירך און זיינען זיך אפן מתודה, אז ביו אהער זיינען זיי געגאנגען אויף א פאלשן וועג, שפייען עפנטלעך אויף זייער פארגאנגענהייט. אויב איינער ווייזט ארויס אזא פרינציפלאזיקייט, אזא קארעריזם, איז ער פאליטיש געוויס נישט קיין זיכערער מענטש, ואון עס איז אים אוממעגלעך צו טעטרויען. א סך פון אונז פלעגן נישט געבן די האנט די גע-טויטע. אנדערע ווידער, איך וועל אנרופן דעם זעלביקן ד. זאסלאווסקי, האבן אין דעם געווען א שערלעכע אומטאלערעאנין פון אונזער זייט, און קוקנדיק אויף די געטויפטע מוט א לייכטער איראנע, האבן זיי אויף אונז געקוקט מיט פעס.

געווען אזעלכע געטויפטע, וואס האבן פארזיכערט, אז דער שמד האט גארנישט געפיטן אין זייערע פאציונגען צום יידישן פאלק; זיי זיינען קריסטן לויט רעליגיע, אבער לויט נאציע זיינען זיי און ווילן בלייבן יידן. פאר דאס רוב איז עס געווען מער נישט ווי א תירוץ, א בארעכטיקונג פאר זיך און פאר אנדערע, א בריקל, וואס מאכט לייכטער דעם איבערגאנג. עס זיינען אבער געווען געצילטע געטויפטע, וואס האבן געפאדערט, מיזאל זיי לאזן זיין מיטגלידער פון יידישע קולטור-געזעלשאפטן. מיר האבן געוואוסט, אז יידישע קריסטן אדער קריסטלעכע יידן, אלס עטוואס א ברייטערע דערשיינונג, וואלט מעגלעך געווען - אויב אזא זאך איז בכלל מעגלעך - נאך ביי פולער גלייכבארעכטיקונג. ביי רעכטלאזיקייט און פארגענעצונגען, ווען א ייד מייסט זיך, נעמט ער געוויינלעך אן אלע מיטלען, ער זאל וואס מערער ענלעך זיין אויף א רוס, קיינער זאל אין אים נישט דער-קענען זיין יידישע אפשיטאמונג. ווארים אויב נישט - למה זה אנוכי - צו וואס האט ער דעם גאנצן עסק געדארפט? און די קינדער זיינע וועט ער געוויס האלטן ווייט פון א יידישער ערציונג און פון א יידישער סביבה. אָננעמען די קריסטלעכע רעליגיע ביי אזעלכע פא-דינגונגען פאמייט פאקטיש גיכער אדער לאנגזאמער אָננעמען די רח-שיע נאציע, אלספאלס אזעקייט פון דער יידישער נאציע. אָבער

דאָס אַלץ איז גערעדט געוואָרן וועגן געטויפּטע, אַלס פּרײַטערע
ערשיינונג. בײַ אײַנצלנע מענטשן איז אַמאָל מעגלעך אַ מאָפּלטע
פּוכהאַלטערע; און די אָנגעהערקײט צו דער אָדער יענער נאַציע
איז אַ זאַך, וואָס יעדער אײַנער דאַרף באַשטימען פאַר זיך אַלײן.
אין שמרײט מיט די ציוניסמן און אַרמאָדאַקסן איז אײַנו געגאַנגען
אום פּרינציפּ: וואָס זײַנען ייִדן, אַ רעליגיעזע צי אַ וועלטלעכע נאַציע?
זײ האָבן געהאַלטן, אַז פּרינציפּיעל קאַנען אין ייִדישע אינסטיטוציעס
אַרײַנגעלאָזן ווערן נאָר אַזעלכע ייִדן, וואָס לפּחות לױט זײער מעטריקע
געהערן זײ נאָך צו דער ייִדישער רעליגיע. מיר ווידער זײַנען גע-
שמאַנען דערפאַר, אַז אין די ייִדישע אינסטיטוציעס קאַן מען אַרײַ-
נעמען אויך געטויפּטע, וועלכע באַשטימען זיך אַלײן אַלס אַג-
געהערקע צו דער ייִדישער נאַציע. דער דאָזיקער שמרײט איז געוואָרן
נאָך שמאַרקער, בעת עס האָט זיך געהאַנדלט אום אָנטייל און די
קהילות און אין 1917—אין די וואַלן צום געפּלאַנעטען ייִדישן צו-
זאַמענפאַר. און דאָ האָט די פּראַגע געטראָגן שוין מער נײַט, ווי
אַ פּרינציפּיעלן באַראַקטער, זי האָט כמעט נײַט געהאַט קײן שום
פּראַקטישע באַדײַטונג. איך ווײס נײַט פּון אַזאַ פּאַל, ווען אַ גע-
טויפּטער זאָל, אַלס אַזעלכער, וועלן אַרײַן אין דער קהילה אָדער
אָנטיילנעמען אין די וואַלן צום ייִדישן צוזאַמענפאַר. אויב אַזעלכע
זײַנען יאָ געווען, איז געווען זײער צאָל געווען אַזױ נישטיק, אַז
פּראַקטיש האָט אַפּילו וועגן דעם נײַט געלױנט צו רײַדן. די „סעפּ-
טעמפּער-קריסײט“ האָבן דאָך אײַצטער געהאַט פּולע מעגלעכקײט זיך
צו דערקלערן פאַר רעליגיאָנאַלע ייִדן. אָדער אַפּילו פאַר אָנהענגער
פּון דער ייִדישער רעליגיע און דערפּײַ נײַט פאַרלירן דאָס מינדסטע
פּון זײערע רעכט. אָבער ווי געזאַגט, אונזער שמרײט איז געווען
אַ פּרינציפּיעלער און האָט אָנגערירט די גרונד-פּראַגע: אַ רעליגיעזע
אָדער וועלטלעכע ייִדישקײט. די פּועל-צײַן, ס. און י. ס.
זײַנען געשמאַנען פאַר אַ וועלטלעכער ייִדישקײט, און דאָך זײַנען
זײ געווען קעגן אָנטייל פּון געטויפּטע אין די קהילות און אין די וואַלן
צום ייִדישן צוזאַמענפאַר. אויף וויפּל איך געדענק, האָבן זײ עס
דערקלערט אַזױ: די געטויפּטע זײַנען מאַראַליש נידעריקע מענטשן
און מיר ווילן נײַט זײַן מיט זײ אין אײַן סביבה. אָדער: מ'דאַרף

די געמיינטע פאשטראָפּן פאר דעם פארראט, וואָס זיי זיינען באַ-
גאַנגען. זיי טון בלייבן מדין למחנה.

II.

די אינטעליגענץ איז אַוועק. דאָס איז געשען ניט ביי די יידן
אַליין. ביי די רוסן איז דעמאָלט אויך געווען אזא איבערגאַנג. אָבער
ביי זיי האָט סאַציאַליסטישע פאַרטיי שטענדיק געהאַט אַ סך אינ-
טעליגענץ, און ווען די מערהייט איז אַוועק, איז דאָך עפעס אי-
בערגעבליבן. ביי אונז איז אין די פעסטע צייטן ניט געווען גענוג
אינטעליגענץ, און ווען זי האָט אָנגעהויבן אַנטלויפן, זיינען געבליבן
נאָר געציילטע. ביי די רוסן איז חוץ דעם געבליבן אַן אַרבעטער-
אינטעליגענץ, וועלכע האָט אין אַ נויט געקאָנט פאַרבייטן די פּראָ-
פעסיאָנעלע אינטעליגענץ. ביי אונז איז דאָס אויך ניט געווען. מען
מען מוז זאָגן דעם אמת. דער מאַסן-מענטש איז ביי אונז פאַוואַוסט-
זינקער, קולטורעלער, ווי ביי זיי. דער מוטלער אַרבעטער-אויך.
אָבער אינטעליגענטע אַרבעטער האָבן זיי געהאַט מער און אַנט-
וויקלטערע, ווי מיר. ביי זיי איז געווען אַ וועלכע ס'איז פּאָלקשול,
שטאַטישע, זעמסקע שולן; צום דינסט פון דעם בעסערן אַרבעטער
איז געשטאַנען די רייכע רוסישע ליטעראַטור, אין די פרייע יאָרן-
אַ סך לעקציעס און רעפּעראַטן. ווייל די פאַרטיי האָט ביי זיי גע-
האַט מער קולטור-קרעפּטן, איז געווען מער פּראָפּאַגאַנדע. די אַר-
בעטער-אינטעליגענץ האָט געהאַט פון וואַנען צו ציען איר יניקה,
געהאַט אויף וואָס צו וואַקסן. דער יידישער אַרבעטער פון יענער
צייט האָט קיין פּאָלקשול פּמעט אין די אויגן ניט געזען. דער
חדר האָט דאָך קיין מאָדערנעס מענטשן ניט געקענט דערציען, און
די ליטעראַטור איז נאָך געווען אַרעס, לעקציעס און רעפּעראַטן-
ווייניק, און צווישן די אינטעליגענטן, וואָס מיר האָבן פאַרמאַגט וויפּיל
זיינען געווען אַוועלכע, וואָס האָבן געקאָנט זיך צונויפּריידן מיט יידי-
שע אַרבעטער אויף יידיש? אינזערע אינטעליגענטע פּוהות זיינען
געווען פאַרנומען אין דער פּראַקטישער אַרבעט. די לעצטע יאָרן
פאַר דער ערשטער רעוואָלוציע און אין דער צייט פון דער רע-

וואָלוציע גופא, האָט זיך ביי אונז קיין פראָפאָגאָנדע פּמעט ניט געפירט. עס איז געווען אַגישאַציע, און נאָר אַגישאַציע. פון וואָנען האָט אַן אַרבעטער-אינטעליגענץ געוואָלט ציען איר יניקה? אויף וואָס האָט זי געקאָנט וואַקסן?

אין די ערשטע יאָרן פון אונזער באַוועגונג, אין דעם פּע-ריאָד פון די קרייזלעך, ווען די פראַקטישע אַרבעט איז נאָך ניט געווען גרויס, און אין פראָפאָרץ צו די מאַסן, וואָס זיינען צו יענער צייט אַרײַנגעצויגן געוואָרן אין דער באַוועגונג, איז נאָך גע-ווען גענוג אינטעליגענטע פּוּרות — דעמאָלט איז ביי אונז אָנגע-גאַנגען אַ ברייטע פראָפאָגאָנדע. איז אויסגעוואַקסן אַ דור אינטעל-גענטע אַרבעטער, וואָס האָבן אויסגעטראָגן אויף זייערע פליצעס די גאַנצע באַוועגונג ביז 1907. דאָס זיינען געווען די פונדישע אַגישאַטאָרן און אָרגאַניזאַטאָרן, מיט וועלכע מיר האָבן זיך געהויבן קעגן דעם רוסישן טייל פון אונזער פארטיי. אָבער די דאָזיקע אַרבעטער-אינטע-ליגענץ האָט זיך אויסגענומען. זיי האָבן אָנגעפילט די טורמעס, געווען פאַרוואָרפן אין די ווייטסטע ווינקעלעך פון סיביר, אָדער די שווערע אָפּפערפולע אַרבעט האָט זיי אַזוי אויסגעמאַטערט אַז זיי האָבן מיט אַ ווייטאָג אין האַרצן געמוזט אָפּטרעטן אָן אַ זייט. אַ סך האָבן עמיגרירט קיין אַמעריקע און זיי האָבן געגעבן טוער און פירער דער דאָרטיקער באַוועגונג: די יוניאָנס, דעם אַרבעטער-רינג, דער סאָציאַליסטישער פארטיי. אַנדערע האָבן זיך אָנגעשטעקט מיט דער ספּעציעלער מפה פונם יידישן אינטעליגענטן אַרבעטער: זיי זיינען געוואָרן עקסטרעניקעס, אַרײַן אינגאַנצן אין גרייטן זיך צו אַן אינטע-ליגענטער פראַפעסיע און זיינען אויף אַזאַ אופן אויף אַ לאַנגער צייט אָדער אויף שטענדיק אַוועק פון דער אַרבעטער-באַוועגונג. פילע ווידער האָבן זיך דערפילט אָפּגעשטאַנען, גייסטיק אויסגעשעפט. יאָרנ-לאַנג האָבן זיי אָפּגעגעבן גאָר זייער צייט דער באַוועגונג. אויף זעלבסטבילדונג, אויף אַרײַנקוקן אין אַ בוך, איז קיין פרייע טונט ניט געבליבן. זיי האָבן געטאָן און געהויבן די מאַסע צו זיך, אַלײַן אָבער האָבן זיי זיך ניט געהויבן; אין צווישן דער מאַסע מיט זיי איז פּמעט ניט געבליבן קיין אונטערשייד. אין דאָ איז אָנגעקומען אַ נייע צייט, מיט נייע פאַרוויקלטע פראַגן, האָבן זיי זיך דערפילט.

זוי אויף אַ פּרעמדער וועלט. אינזער אַלמע אַרבעטער-אינטעליגענץ
האַט זיך אויסגעשעפּט. קיין נייע איז נישט אויסגעוואַקסן, און ווען
די פּראָפּעסיאָנעלע אינטעליגענץ איז אַוועק, איז צווישן די אַרבעטער
נישט געווען, ווער עס זאָל איר אַרט פאַרנעמען.

אַבער עס איז געווען נאָך עפעס, וואָס איז אַ סך ערגער.
פון 1907 האָט זיך אין די יידישע שמעט אָנגעהויבן אַ לאַנגער,
שווערער עקאָנאָמישער קרויז. די אַרבעטסלאָזיקייט איז געווען גרויס.
דער עקאָנאָמישער קאַמף פּעט אומגעגלעך. וועגן נייע געווינסן האָט
קיין רייד נישט געקאָנט זיין. מען האָט נאָך פאַרלאָרן פיל פון די
עקאָנאָמישע פּאָזיציעס, וועלכע מען האָט געוואונען אין די שמו-
רעם-יאָרן 1905-1906. און ווען די אַרבעטער האָבן נישט געקאָנט
פאַרבעסערן זייער לאַגע דורך קאַמף, האָט מען אָנגעהויבן לויפן
אינע אַיבער די אַנדערע, רייסן איינע ביי די אַנדערע. די שמוק-
אַרבעט, וועלכע איז שוין אין די מערסטע פּאָכן געווען געשטאַרבן
און פאַרגאַבן, איז איצט אויפגעשטאַנען תּחית-המתים. מען האָט
גענומען אַרבעטן אַ לענגערן טאַג, מען האָט זיך אָנגעהויבן אַיילן,
אַרויסיאָגן פון זיך די נשמה, אַבי אויסאַרבעטן מיט עטלעכע שטיק
מער און פאַרדינען מיט עטלעכע גילדן מער. די אַרבעט וואָס פריער
פּלעגן טאַג דריי, האָבן איצט אויפגעטאַן צוויי. די אַרבעטסלאָזי-
קייט איז געוואָרן גרעסער. מען האָט געזוכט אַרויסצושטופן יענעס
און פאַרנעמען זיין אַרט. פלינקערע אַרבעטער מיט אַ ביסל קאַפיטאַל
זיינען געוואָרן קליינע פּאַלעפּאַטימלעך און האָבן געשוונדן די אַר-
בעטער, זייערע נעכטיקע חברים. געשמודירט די תּורה פון אַרגאַ-
ניזאַציע אין דער פון „פּונד“ האָבן זיי איצט געלערנט זייערע נייע
חברים די פּאַלעפּאַטיס ווי זיך צו אַרגאַניזירן. און איר האָט גע-
קאָנט טרעפן אַ מענטשן, וואָס איז נאָך נעכטן געווען אַ טוער אין
אַ פּראָפּעסיאָנעלן פאַראיין פון אַרבעטער, און היינט איז ער געוואָרן
אַ פירער פון אַ פּאַלעפּאַטיס-פאַראיין. די דעמאָראַליזאַציע איז גע-
ווען גרויס אין אַלע פּאָכן, נאָר גרעסער ווי אומעטום איז זי גע-
ווען ביי שניידער און גאַרבער.

ביי אַזעלכע אומשטענדן האָבן די פּראָפּעסיאָנעלע פאַראיינען
נישט געהאַט וואָס צו טאַן. שטריקן זיינען געווען אוממעגלעך צוליב

דעם קרויז; און וויפל-עס-איז רעגולירן די ארבעט אויפן פריד-
לעכן וועג איז אויך געווען אוממעגלעך צוליב דער דעמאָראַליזאציע
אין די אַרבעטער-מאַסן, וואָס דער קרויז האָט מיט זיך געבראַכט.
און דערום, ווען די אַדמיניסטראַציע פלעגט פאַרמאַכן אַ פּראָפּע-
סיאָנעלן פאַראַיין, פלעגן די אַרבעטער כמעט גאַנטיג מאַן צו עפּע-
נען אַ נייעם אויף זיין אָרט. און וויפל פאַראַיינען האָבן זיך אליין
פאַרמאַכט, ווייל די אַרבעטער האָבן צו זיי ניט אַרויסגעוויזן קיין
שום אינטערעס... וויפל פאַראַיינען זיינען געבליבן עקסיסטירן נאָר
אויפן פאַפּיר... און דאָס וואָס די אַרבעטער האָבן ניט געהאַט קיין
אַרגאַניזאַציע, האָט נאָך די באַלעפּאַטיג צוגעגעבן מער העדה. נאָך-
עפעס פלעגן זיי זאָגן: „צו אייער אַרגאַניזאַציע וועט איר מיך אָנקלאַגן,
וואָס? שוין אַריבער די צייטן“...

די פּאָליטישע אַרגאַניזאַציעס זיינען אויסגעלידיקט געוואָרן. אין
די אַרבעטער-מאַסן האָט זיך געפילט אַ שטאַרקע מידיקייט, אַ טיפּע
אַנטשוישונג אין פּאָליטישן קאַמף. די גזירות און רדיפות אויף יידן
זיינען געוואָקסן, ווי שוואַרצען נאָך אַ רעגן, און די יידישע מאַסע
איז געווען פול מיט יאיש: זי האָט פאַרלאָרן יעדן גלויבן אין פּאָליטיק.
דערצו זיינען די מאַסן פאַר די צוויי פרייערע יאָרן געוויינט געוואָרן צו
אַ האַלב-אַפּענער באַוועגונג, צו האַלב-לעגאַלע פּאַדינגונגען, און ווען
מען האָט זיך געדאַרפט אומקערן צוריק אין קעלער, צוריק אין
אומלעגאַלער באַהעלטעניש, זיינען אויף דעם געווען זייער ווייניק
בעלנים. מען האָט אויסגעהערט גיין אויף פאַרזאַמלונגען; מען האָט
ניט געוואָלט לייענען קיין אומלעגאַלע ליטעראַטור.

די מאַסע האָט גענומען לויפן פון דער באַוועגונג, חוץ מאַכן
פון די פאַראַיינען און פון די מער. „קאַמונע מיט לאַקשין“, דער
חבר פון פאַראַיין“ זיינען געוואָרן שפּאַט-ווערטלעך. די מאַסע איז
פלוצלונג „קלוג“ געוואָרן. זי האָט זיך גענומען יאָגן נאָך תכלית
און נאָך גראַפּע פאַרגעניגנס. זי איז געוואָרן מגושם, אויסגעלאַסן,
אַדער גרוי און גלייכגילטיק. דער טאַג-קלאַס האָט פאַרבייטן דעם
פאַראַיין, אַ מעשל קאַרטן - די פּראַקלאַמאַציע. די בעסערע מענטשן
האָבן נאָר געזיפּט, נאָר געשאַקלט מיטן קאַפּ. איינע פלעגן פרווון
עפעס מאַן, אָנהייבן איבעראַניס פון אָנהייב; אַנדערע ווידער האָבן

נאך געקאנט פארשפרייטן יאוש. וואָס מען זאָל נישט אָנהייבן, אויף אַליין האָבן זיי געהאַט אַ פאַרטיקן ווערטל: רעדט, רעדט, ס'וועט דערפון טי-ווי-סי גאַרניש אַרויסקומען...

דאָך האָבן זיך געפונען אַ טייל זינגע און עלטערע אַרבעטער וועלכע האָבן זיך נישט געקאָנט באַזונגענען מיטן גרויען, גלייכגילטיקן לעבן. איז נישט געווען קיין באַזונגענע, האָבן זיי זיך אַ וואָרף געמאַן צום פּוך, צו זעלבסטבילדונג, צו קולטור-אַרבעט. די קולטור-חברות, די ליטעראַרישע, דראַמאַטישע און מוזיקאַלישע פאַר-איינען וואָלטן געקאָנט אַ סך אויפמאַן. איין צייט האָט זיך אַפילו געדוכט, אַז דאָרטן וועט זיך די סאָציאַליסטישע באַזונגענע באַ-האַלטן איבער דער שלעכטער צייט. אָבער די האַפּענונגען, וואָס מען האָט געלייגט אויף די קולטור-פאַראיינען, זיינען מקיים גע-וואָרן נאָך אין אַ קליינער מאָס. ערשטנס, האָט די אַדמיניסטראַציע געקוקט אויף די יידישע חברות מיט זיבן אויגן, און קוים פלעגט נאָך וועלכער טאָזן פון זיי אַרויסווייזן עפעס אַ לעבעדיקע מעטיקייט, פלעגט מען זי באַלד פאַרמאַכן. צווייטנס, זיינען געווען זייער קנאַפּ אינטעליגענטע קרעפטן. די אינטעליגענץ האָט אַפילו געשריען: אײַ-קולטור! געוואָלד קולטור! אָבער ביים שרייען איז מען געבליבן אין דאָס רוב קולטור-פאַראיינען איז נישט געווען, ווער עס זאָל עפעס טאָן; זיי זיינען פשוט געשטאַרבן פון בלוט-אַרעמקייט, פון אויסצערונג. צייטנווייז איז די טעטיקייט פון די קולטור-פאַראיינען געווען אזוי נישטיק, אַז די בעסערע אַרבעטער פלעגן זיך פאַציען צו זיי מיט פאַראַכטונג. אין דווינסק האָבן די אַרבעטער גערופן זייער ליטעראַטור- און קונסט-פאַראיין „קונץ-קייקל-דריידל“.

פון אַלע פאַראיינען, וואָס איך ווייס, קאָן איך דערמאָנען צום גוטן נאָך אייניקע: די ליטעראַרישע געזעלשאַפט אין וואַרשע 1910—1911. זי האָט אינגאַנצן געלעבט אַ קנאַפּן יאָר. די אַדמיניסטראַציע האָט זי גיך פאַרמאַכט און האָט נאָך צוליב איר אַרעסטירט אַ היבש ביסל מענטשן. אָבער איר קורץ לעבן איז געווען אַקטיוו און פרוכטבאַר. די „לאַדזער האַרפע“ האָט געבליט נאָך דעם ערשטן יאָר. שפעטער האָט זי זיך גיכער געמאַטערט ווי געלעבט און אַליין דערפאַר וואָס עס זיינען נישט געווען קיין אינטעליגענטע קרעפטן.

י. ל. פּרץ האָט ליב געהאַט די לאָדער „האַרמע“. ער האָט נישט איינ-
 מאל געזאָגט: „דאַרמין האָב איך מיין בעסטע אוידיטאָרע“. ער פלעגט
 פאַרן אַהין אויף פּאַרלעוונגען, אָפט אַפילו אָן געלט. אָבער אויף
 גאַסטראָלן קאַן זיך קיין געזעלשאַפט נישט האַלטן, און קיין אַרטיקע
 זשענעריקע קולטור-כוחות זיינען נישט געווען. אין ריגע האָט ער
 לעכע מאָנאַטן (אין 1909) רוּישיק געאַרבעט די יידישע סעקציע
 פון פאַראַיין „וועסטניק זנאַניאַ“, אָבער די אַדמיניסטראַציע האָט דעם
 „וועסטניק זנאַניאַ“ באַלד פאַרמאַכט, און דער „כּרמל“, וואָס האָט
 זיין אָרט פאַרנומען, האָט זיין גאַנץ לעבן נאָר גענוססט. די ווילנער
 מוזיקאַלישע-ליטעראַרישע געזעלשאַפט האָט געהאַט אַ מאָדנעס מול.
 זי פלעגט זיך אַמאָל אויפכאַפן אויף עטלעכע וואָכן און אַטעמען
 מיט דער פולער כּרוסט, נאָכער פלעגט זי אויף אַ האַלב יאָר איינ-
 שלאָפן; ווידער זיך אויפכאַפן אויף וואָכן און ווידער איינשלאָפן
 אויף חדשים. און וואָל דאָ פאַרצייכנט ווערן, אַז אין דעם דראַמאַטישן
 קרייז ביי דער דאָזיקער געזעלשאַפט איז פאַקטיש געלייגט געוואָרן
 דער פּונדראַמענט פאַר דער „ווילנער“ טרופע. דאָס רוב פון די בע-
 סערע קרעפטן, וואָס די דאָזיקע טרופע האָט געציילט אין איר
 גלאַנץ-פּעריאָד, איידער זי האָט זיך צעשפּאַלטן, האָט זיך ערצויגן
 און צוזאַמענגעשפּילט אין יענעם קרייז, איין צייט אונטער דער אָנ-
 פירונג פון בן-עמי. דורכאויס צו גומן מוז מען דערמאַנען די ווילנער
 אָונט-שול, וועלכע איז אין יענע יאָרן געווען אַן אמתער פּאַלקס-
 אַניווערסיטעט, דורכגעדרינגען מיטן גייסט פון „בונד“. די ווילנער
 אָונט-שול האָט ערצויגן אַ גאַנצע ריי יונגע באַוואוסטזיניקע קול-
 טורעלע אַרבעטער. זי איז עווען איינער פון די ליכטיקע פּונ-
 קען אין יענער פינסטערער צייט.

צום גומן מוזן אויך דערמאַנט ווערן די אַרטיקע אַפטיילונגען
 פון „מפיצי השכלה“. זייער פּראַקטישע אַרבעט איז געווען קליין.
 אָבער דער „בונד“ האָט אין זיי געפונען אַן אָפּענע טריבונע, און
 ערשטערזיי זיינען זיי געוואָרן צענטרען, וואו די בעסערע יידישע
 אַרבעטער האָבן זיך געקאַמט קלאָר מאַכן די פּראַגן פון אונזער
 זשפּראַך און קולטור.

III.

אין 1908 האָבן מיר כמעט קיין איינציקע לעבעדיקע פארטיי-
אָרגאַניזאַציע ניש געהאַט. עס זיינען געווען נאָר שטעמפלען און
שטיקלעך מיט ברעקלעך פון אָרגאַניזאַציעס. אין יאנואַר 1909 האָט
אין ווילנע געוואָלט פאַרקומען אַ פאַראַטונג פון „בונד“. צום פאַ-
שטימטן מערמין איז געקומען נאָר איין דעלעגאַט, פון לאָדז. דער
דאָזיקער בן-יחיד האָט אומזיסט געוואַרט אין ווילנע עטלעכע מעג,
און ער איז אַוועקגעפאַרן, מיט וואָס ער איז געקומען. אין ווילנע
האַט מען אין 1909-1910 געמאַכט אַ סך פראָבעס אויפצולעבן די
אָרגאַניזאַציע. פון די דאָזיקע פראָבעס איז ווייניק-וואָס אַרויסגעקומען.
אין 1909-1910 האָבן מיר געהאַט פעסטערע אָרגאַניזאַציעס נאָר
אין פּינסק, האָמבּעל, באַברויסק, גראָדנע, לאָדז און ריגע. פאַר-
וואָס גראָד אין יענע שטעט? די רעאַקציע איז ניש אומעטום גלייך
געקומען און ניש אומעטום איז זי געווען גלייך שווער. ביי אונז
האַט דאָך יעדע געגנט געהאַט אַ פאַזונדערע „קאָנסטיטוציע“, אַפ-
הענגיק פון דעם גוטן אָדער בייזן ווילן פונם גובערנאַטאָר אָדער
איספראָוויק, אָפהענגיק פון דער פּלייסיקייט אָדער פּוילקייט פון
דער אַרמיניסטראַציע. אין לאָדז און אין ריגע זיינען איין צייט גע-
ווען מער לעגאַלע מעגלעכקייטן, ווי אין ווילנע און אין וואַרשע.
אויף די קלענערע שטעט האָט די ושאַנדאַרמעדיע ניש אַזוי אַכטונג
געגעבן, ווי אויף די גרעסערע. אַמאָל האָט זיך עס געווענדט אָן
דעם, צי זיינען אין שטאָט איבערגעבליבן אַ פאַר אַקטיווע מוער,
אָדער ניש. אין די קלענערע שטעט, אין פּינסק, אָדער באַברויסק,
איז די אָרגאַניזאַציע געווען אַלין: די קולטור, דער עקאָנאָמישער
קאַמף, די פּאָליטיק. אויסער דער אָרגאַניזאַציע האָבן זיך די בע-
סערע אַרבעטער ניש געהאַט וואו אַדינאָטאָן. אין פּינסק האָט מיר
אַ חכרטיע געוואָגט מיט אַ קרומען שמייכל: וואָס מיינט איר, איז
אונזער אָרגאַניזאַציע? אַ פריער זיינען מיר געוועסן יעדער איינער
לעבן זיין שטיבל אויף אַ פאַזונדער בענקל. איז אונז אומעטיק
געוואָרן. האָבן מיר צונויפגערוקט אונזערע בענקלעך און מיר זיצן
אַלע אויף איין באַנק... אין דאָך זיינען עס געווען מענטשן, וועלכע

האַבן געלעבט מיט העכערע אינטערעסן, און האָבן זיך געפילט ווי אויסדערווילמע, וועלכע האָבן אין זיך אַ שטיקל נשמה יתרה, וואָס טיילט זיי אויס פון דער אַרומיקער וואַכעדיקייט. דאָך האָבן די דאָזיקע קליינע אָרגאַניזאַציעס געגעבן וועלכן עס איז ווידערשטאַנד די אַפּעטיטן פון די נאַלעפאַטיג; דאָך האָבן זיי איינגעהיט די פּונ-קען פון „בונד“ ביז בעסערע צייטן, נישט געלאָזט אינגאַנצן פאַר-ווישן די איינמאַל אויסגעטראָטענע וועגן. אין די דאָזיקע קליינע אָרגאַניזאַציעס האָט געלעבט אַ גרויסער אינטערעס פאַר אַ גוט פּוך, פאַר אַ לעבעדיק וואָרט, פאַר אַ נייעם געדאַנק. אין זיי האָט גע-שלאָגן אַ שטאַרקער פּוּלס פון אידעאָלויזם. וואָס פּראָסטיקער עס איז געווען אַרום, אַלץ מער האָבן זיך די חברים געדריקט איינע צו די אַנדערע, אַלץ וואָרעמער איז געווען די חבּרשאַפּט. און אויב מיר האָבן אין 1912, בעת ס'איז געקומען אַן אויפֿלעבונג, נישט געדאַרפט אָנהייבן איבעראַנייס פון אָנהייב. אויב מיר האָבן גלייך געקענט אויפֿנעמען דעם רויטן פּאַרעם און וועגן ווייטער אונזער שטאַף, האָבן מיר עס אין אַ גרויסער מאָס צו פאַרדאַנקען די קליינע אָרגאַניזאַציעס פון 1909—1910 און 1911.

אין 1911 הייבט זיך אין ייִדישן תּחום אַן אַן עקאָנאָמישע אויפֿ-לעבונג, וועלכע האָלט אַן ביז דעם אָנפאַנג פון קריג. עס ווערט באַשאַפֿן אַ מעגלעכקייט פון עקאָנאָמישן קאַמף, עס הייבט זיך אויף דער אינטערעס צו די פּראָפּעסיאָנעלע פאַראיינען. די פאַראיינען, וואָס האָבן ביז אַהער עקסיסטירט נאָר אויפֿן פּאַפּיר, הייבן אַן לעבן און אַרבעטן. וואו עס זיינען קיין לעגאַלע פאַראיינען נישט, הייבט מען אַן זוכן מיטלען, ווי אַזוינע צו עפּענען. וואו מען ער-לויבט קיין לעגאַלע פאַראיינען גאָרניש, ווי אין וואַרשע, למשל, ווערן געגרינדעט אומלעגאַלע פאַראיינען, אָדער פּאַך-קאַמיטעס. די כּוואַליע פון שטרייבן הייבט זיך העכער און העכער. האַרט פאַרן וועלט-קריג האָבן מיר געהאַט גאָר גרויסע שטרייבן פון ייִדישע אַר-בעטער אין וואַרשע, ביאַליסטאָק און ווילנע. אין וואַרשע און אין לאָדז גייט אַן אַ קאַמף פאַר דעם, אַז די ייִדישע אַרבעטער זאָלן נישט אַרויסגעשטויסן ווערן פון די פּאַכן, וועלכע גייען איבער פון האַנט-אַרבעט צו מאַטאַרן, ייִדישע אַרבעטער זאָלן אַריינדרונגען אין די פּאַבריקן מיט מעכאַנישער קראַפּט, וועלכע זיינען פּריער געווען פאַר-שלאָסן פאַר זיי אויף זיבן שלעסער.

שוין דער עקאָנאָמישער קאָמף אַלױן ברענגט אָרגאַניזאַציע, טראַגט אַרױן אַ נייעם שטראָם אידעאָליזם און פאַרגרעסערט סוף-כל-סוף דעם אינטערעס אױך צו פּאָליטישע פּראַגן. און פון 1912-1913 יאָר אָן, נאָך דער בלוט-באַד אױף די אַרבעטער, וואָס אין די גאַלד-גריבער ביים טײך לענאָ אין סוכיר, הייבט זיך צווישן די רוסישע אַרבעטער אָן אַ נייע רעוואָלוציאָנערע אויפֿלעבונג: פּאָליטישע שטרייקן, דעמאָנסטראַציעס און מאַניפעסטאַציעס, וועלכע ענדיקן זיך מיט דעם גרויסן אַלגעמיינעם פּאָליטישן שטרייק אין פעטראַגראַד ערב דער וועלט-מלחמה. דאָס ווירקט אױף די ייִדישע אַרבעטער אױך. דער יאָוש הייבט אָן פאַרבייגיין. דער אינטערעס צו פּאָליטישע פּראַגן הייבט אָן צו וואַקסן.

צוזאַמען מיט דעם עקאָנאָמישן קאָמף און מיט דעם וואַקסנדיקן אינטערעס צו פּאָליטישע פּראַגן, וואַקסן אױך אונזערע אָרגאַניזאַציעס. די בונדישע אָרגאַניזאַציעס נעמען אַ גרויסן אָנטייל אין דעם עקאָ-נאָמישן קאָמף. די פּראָפעסיאָנעלע פאַראייניגן און פאַך-קאָמיטעס זיינען פּאַרמערל געווען נייטראַלע, ניט קיין פאַרטייטישע. אָבער די בונדיסטן האָבן אין זיי געשפּילט די גרעסטע ראָלע. און ווען עס פלעגט קומען צו אַ שטרייק, פלעגן אים אַפּילו די לעגאַלע פאַראייניגן אױך אַלױן ניט פירן. די אַרבעטער האָבן מורא געהאַט, די אָד-מיניסטראַציע זאָל ניט פאַרמאָכן דעם פאַראיין, פלעגן זיי אויסקלייבן צוזונדערע קאָמיטעס צו פירן דעם שטרייק. אָפט פלעגן זיי דאָס דירעקט איבערגעבן דער פּאָליטישער אָרגאַניזאַציע פון „בונד“. זיי פלעגן אויסרעכענען אַז סײַ פאַר די צאלעבאַמטן, סײַ פאַר דער גאַנצער באַפעלקערונג איז דער „בונד“ מער אַוטאָריטעט, אײדער די אומבאַקאַנטע שטרייק-קאָמיטעס. דער קאָמף פאַר אַריינדרינגען אין פאַכן מיט מעכאַנישער קראַפט האָט דער ייִדישער אַרבעטער אױך געפירט אונטער דער אָנפירונג פון „בונד“. דאָס האָט אונזערע זייער גאַניזאַציעס פאַרבונדן מיט די מאַסן. דאָס האָט פאַרגרעסערט זייער צוציוונקסן קראַפט. און ווען עס האָט זיך געענדיקט די פּאָליטישע אַפאַטיע, האָבן אונזערע אָרגאַניזאַציעס זיך אָנגעהויבן צו שמעלן אױף די פּײַס.

אין די יארן 1912-1914 האָבן מיר שוין ווידער געהאט מער אָדער ווייניקער פעסטע אָרגאַניזאַציעס אין ווילנע, וואַרשע, ביאַ-ליסטאָק, לאָדז, האַמעל, און ד. גל. דער שווער-פּונקט פּון אונז-זער אַרבעט האָט זיך ווידער אַריבערגעטראָגן אין די גרויסע שמעט. עס האָט זיך פּאַוויוז אַ נייער דור אַרבעטער-טווער, וועלכער האָט פאַרבאַכט די שווערע יאָרן, וואָס פאַר דעם, איבערן בוך, אין דער אידעאָליסטישער אַטמאָספּערע פּון די קליינע אָרגאַניזאַציעס. אַ טייל פּון די אַלטע אַרבעטער-טווער האָבן זיך אַומגעקערט צוריק. די צאָל פּון אונזערע אָרגאַניזירטע מיטגלידער איז געוואָרן אַלין גרעסער. אויף אַינזערע פאַרזאַמלונגען פלעגן קומען וואָס ווייטער אַלין מער מענטשן.

אונזער וואַכנבלאַט „די צייט“ (פעטערבורג) האָט זיך שוין אין 1914 פאַרשפּרייט פּון 12 ביז 14 טויזנט עקזעמפּלאַרן, אַ סך מער, ווי די „פּאָלקסצייטונג“ אין 1907. און וואָס פאַר אַ גרויסן אינטערעס די לעזער האָבן אַרויסגעוויזן צו אונזער וואַכנבלאַט! מען פלעגט אונז צושיקן קאָרעספּאָנדענצן פּון אַלע שמעט אין שטעטלעך פּון תּחום. פּון דער קלענסטער געשעעניש פלעגט מען אונז שרייבן, וועגן יעדן וויכטיקן ענין פרעגן אָן עצה. די קאָרעספּאָנדענצן זיינען געווען זייער אינטערעסאַנט: זיי האָבן אָפּגעשפּילט דעם גאַנצן קאַמף פּון דעם יידישן פּראָלעטאַריאַט אין יענער צייט. די לעזער זיינען געווען פאַרבונדן מיט דער רעדאַקציע. זיי פלעגן אַרויסוואַגן זייער מיינונג וועגן פאַרשיידענע אַרטיקלען און אָפּטיילונגען אין אונזער צייטונג. זיי פלעגן לויבן, מאַדלען, קריטיקירן, מער מאַדלען ווי לויבן. עס איז זיי געווען זייער שווער צופּרידנצושטעלן, אָבער אין דער אומצופּרידנקייט, אין דער קריטיק. אין די פאַרערונגען זייערע האָט זיך געפּילט, אַז די צייטונג איז זיי טייער, אַז זיי פּאַציען זיך צו איר מיט דעם גרעסטן אינטערעס, רעכענען זיי פאַר זייער צייט-טונג. אַ מחיה צו האָבן אַזעלכע אומצופּרידענע לעזער! און זיי האָבן געשטיצט די צייטונג, געגעבן יעדערער וויפּיל ער האָט גע-קאַנט, געווען צו דעקן דעם דעפיציט. זומער 1914 האָבן מיר אַרויסגע-לאָזן אַן אַגיאַציע-נומער „די צייט“, וועלכער האָט געקאָסט 25 קאָפּיקעס. דעמאָלט זיינען 25 קאָפּיקעס געווען מער ווערט ווי היינט.

און ווי גרויס איז געווען אינזער וואונדער, ווען מיר האָבן פון דעם האָזיקן נומער פארקויפט 14 טויזנט עקזעמפלאַרן! צוזאמען מיט דער אויפלעבונג פון דעם עקאָנאָמישן קאָמף און פון די פראָפּעסיאָנעלע פאַראיינען, ווייזט זיך אַרויס אַ נויט־ווענדיקייט אין אַ יוניאָן־פּרעסע. אין 1913—1914 גייען אין ווילנע אַרײַם עטלעכע נומערן פון אַ שניידער־אַרגאַן. אין וואַרשע ווערן געמאַכט פראָפּעס אַרויסצוגעבן אַ פאַך־אַרגאַן פון די ייִדישע האַנדלס־אַנגע־שטעלמע.

אונזערע אַרגאַניזאַציעס האָבן געפאַדערט, מיר זאָלן פאַרוואַנדלען „די צייט“ אין אַ טאַג־בלאַט און וומער 1914 האָבן מיר אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן „אונזער צייט“ צוויי מאַל אַ וואָך; ווען ניט דער וועלט־קריג, וואָלטן מיר געווען פאַלד איבערגעגאַנגען צו אַ טאַג־בלאַט אויך. דער קריג האָט אונז געטראָפן אין אַ צושטאַנד פון אויפלעבונג. די פּינסטערע יאָרן זיינען געווען הינטער אונז. מיר זיינען ווידער געגאַנגען פאַרן־אָרויף.

IV

איך מוז זיך נאָך אָפּשטעלן אויף דער אַרבעט פון אונזערע אָנפירנדע איינריכטונגען דער צענטראַל־קאָמיטעט מיט זיינע אָגענטן און די רעדאַקציע). דאָס איז אינגאַנצן געווען אַ קליינע גרופּע. אין די יאָרן 1909—1912 האָט דער „בונד“ געהאַט נאָר דריי־פיר פראָפּעסיאָנאַלן, אויף מער איז קיין מיטלען ניט געווען. אויסער אָט די פראָפּעסיאָנאַלן, וועלכע האָבן אָפּגעגעבן זייער גאַנצע צייט דער פאַרטיי, זיינען נאָך געווען עטלעכע מענטשן, ביי וועלכע אַ גרויסער טייל פון טאַג איז געווען פאַרנומען מיט מאַכן אַ לעבן. און דער פאַרטיי האָבן זיי אָפּגעגעבן נאָר זייער פּרייע צייט. דער האָזיקער קליינער גרופּע איז אויסגעקומען צו אַרבעטן ביי אומגעלעכע באַדינגונגען. זיי זיינען פּעט אַלע געווען אומלעגאַלע. אָבער די „אַכראַנקע“ האָט זיי גוט געקענט און זי פלעגט זיי נאָכשפּירן אויף טריט און שריט. מען האָט געמוזט אָפט בייטן דעם וואוינאַרט. יעדער איינער האָט געהאַט עטלעכע שטעט, אַוואו ער האָט גאַר־ניט געקענט קומען, ווייל ער איז שוין דאָרטן געווען, דורכגעפאַלן. אַ סך וואָקזאַלן האָט מען געקאַנט דורכגיין נאָר מיט מסירת־נפשׁ.

ווען איר פלעגט אריבערגיין א קאָזיקע גאָס, פלעגט איר פּעטש
ווי פיזיש פילן, ווי אָט כאַפּט מען אייך אָן פאַרן קאַלנעד און
אויס מיט אייער פרייהייט און מיט אייער טעטיקייט. נאָך דער
מעשה-אָועף און קאַפּלינסקי איז אַ לענגערע צייט געווען אַ שטימונג,
וואָס עס לאָזט זיך נישט איבערגעבן: עס האָט זיך געדוכט, אַז
יעדער איינער איז חושד אַלעמען און ער האָט אַליין מורא אַז
אַלע זיינען אים חושד. די פּונאַנציעלע לאַגע איז געווען אַ שווערע.
זייער אָפּט האָט געטראָפּן, אַז מען דאַרף וואו עס איז פאַרן, און
עס איז קיין געלט נישט; מוז מען וואַרטן: אפשר וועט וועלכע
ס'איז אַרטיקע אַרגאַניזאַציע עפעס צושיקן, אפשר וועט זיך איינגעבן
מאָכן אַ הלואה. און עס האָט נישט איינמאַל געטראָפּן, אַז צוויי
זיינען אַוועקגעפאַרן, און די צוויי, וואָס זיינען געבליבן, זיינען עטלעכע
מעג געזעסן אָן אַ גראַשן. היינט די געזעלשאַפּטלעכע אַטמאָספּערע,
אין וועלכער דער דאָזיקער קליינער גרופע איז אויסגעקומען צו אַר-
בעטן: יאוש, פאַרפרעמדקייט, מוטלאַזיקייט; נעכטיקע חברים מירן
דיך אויס, האָבן מורא זיך צו פאַגעגענען מיט דיר. מענטשן, וואָס
זיינען נאָך נישט לאַנג געווען גאַר נאָענט, ווילן דיך נישט אַרײַנלאָזן
אין שטוב, פאַרקלאַפּן די מיר פאַר דיין נאַז. אַנדערע קוקן דיך אָן
מיט אַ שמיכל פון פאַדויערונג: אַ מאַדנער מענטש, פאַרנעמט זיך
נאָך אַלץ מיט די אַלטע נאַרישקייטן... וויפּיל איז דער שיעור?...
און ווען דו פאַגעגנסט זיי, לייענסטו אויף זייערע פּנימער, אַז נישט
זיי דאַרפן זיך שעמען, וואָס זיי טוען גאַרנישט, נאָר דו דאַרפסט
זיך שעמען, וואָס דו טרסט נאָך עפעס... אין דער פרעסע הערשעווען
די יאַצקאָנס מיט די צייטלינס, וועלכע טאַנצן אויפן קבר פון דער
רעוואָלוציע און בריקען מיט זייערע אייזלשע קאַפיטעס די געפאַ-
לענע „פאַרטיי-לייט“. אין דער פרעסע הערשט דער שונד-ראַמאַן
און אַ פאַרשונדעוועטע היסטעריש-שרייענדיקע יידישקייט. אין לעבן
איז פאַרטייבט צו ווערן פון קולות: תכלית, תכלית איבער אַלץ,
איבער אַלץ אין דער וועלט! און זיי מישן זיך אויס מיט אַנדערע
קולות: יידישקייט, יידישקייט איבער אַלץ, איבער אַלץ אין דער
וועלט! נאָר פון דער יידישקייט מאַכט מען אויך אַ תכלית. און
די ליבע צו יידישקייט ברענגט צוויי שטאַרק, אַז מען איז אָפּט קאַפּאַבל

זיך צו שמדן פאר יידישקייט... גיט צו אן עקאנאמישן קרויס, א פארמאטערטע, דעמאָראַליזירטע אַרבעטער-מאַסע, אַ פּאַווענונג וואָס קויקלט זיך פאַרג אַראָפּ, וועט איר פאַקומען אַ בילד פון דער אַטמאָספּערע, אין וועלכער די אָנפירנדיקע איינריכטונגען פון „בונד“ איז אויסגעקומען אין יענע יאָרן צו אַרבעטן.

און מען האָט דאָך געאַרבעט. דער צ. ק. מיט זיינע אַגענטן זיינען אין יענע יאָרן געווען גיט בלויז אָנפירער; זיי זיינען גע-ווען אַגיאַטאָרן, אָרגאַניזאַטאָרן; זיי האָבן אויף זיך גענומען יעדע אַרבעט, וואָס עס טוט איצט אַ ראַיאָן-טוער. געקומען אין אַ שטאַט, האָט מען געדאַרפט זיצן עטלעכע טעג, מאַכן אַ זיצונג פון דעם קאָלעקטיוו און העלפן זיך פונדאָרערקלייבן אין פאַרשיידענע פּראָגן, אַלגעמיינע און אַרטיקע; נאכהער ריידן אויף אַן אומלעגאַלער פּאַר-זאַמלונג, איינלייטן און אָנפירן אַ דיסקוסיע פאַר די פעסערע מענטישן, זיך דורכריידן מיט איינציקע טוער, צוגעבן זיי מוט צו דער אַרבעט. און טאַמער איז מען אין אַ שטאַט אַ פּאַר חדשים גיט געווען, האָבן די אַרטיקע טוער פאַרלאָרן דעם מוט און די אַרבעט איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן. דער צ. ק. איז געווען גיט בלויז אַ צענטער; ער האָט געהאַט אַ גרויסן חלק אין דער אַרטיקער אַרבעט.

דער צ. ק. האָט געוועקט, געמונטערט; ער האָט געהיט די אַלטע טראַדיציעס און ער האָט געזען צופאַסן זיך צו די נייע פּאַדינגונגען. ער האָט געהאַלפן בויען די אָרגאַניזאַציעס; אַרייַן-געטראָגן איינציאָטיוו, אויפגעוועקט דעם אינטערעס צו פּאָליטישע פּראָגן, פאַרבונדן די אינטערעסן פון יעדער אַרטיקער אָרגאַניזאַציע מיט די אינטערעסן פון דעם גאַנצן „בונד“, פון דער גאַנצער פּאַר-טיי. ער האָט געקעמפט קעגן דעם נאַציאָנאַליזם, איינגעהיט די רייַן-קייט פון סאָציאַליסטישן געדאַנק און געטאָן אַלץ וואָס מעגלעך צו ערציען די מאַסן. ער האָט פאַרבונדן די יידישע מאַסן מיט דער סאָציאַל-דעמאָקראַטישער פּראַקציע אין דער גאַסדאַרסמווענע דומע און ער האָט געוויקט אויף דער פּראַקציע, זי זאָל אַרויסטרעטן אין דומע קעגן דעם אַנטיסעמיטיזם און פאַר גלייכפאַרעכטיקונג.

היינט וויפּל שווערקייטן איז אויסגעקומען גובר צו זיין ביים שאַפן דאָס געדורקטע אַרבעטער-וואָרט. מיט וויפּל מי און מאַטערניש,

מיט וויפל קרבנות זיינען געווען פארבונדן די פראצעס צו שאפן אן ארבעטער-פרעסע.

מיר האבן זיך געהאלטן זייער קאנספיראטיוו: אין דער שטאט, וואו דער צ. ק. האט געוואוינט, האבן זיינע מיטגלידער קיין אג-טויל נישט גענומען אין דער ארטיקער באוועגונג, ברויז פון ארגאניזאציעס און פון אויסלאגה פלעגן אדרעסירט ווערן נישט אין דער שטאט, וואו מיר האבן געוואוינט, נאר אין א שטאט, וואס איז געלעגן עמלעכע שעה ריזע פון אינו, אין פון דארטן פלעגט א חבר איין מאל אין וואך אדער אין צוויי וואכן זיי ברענגען צו פירן צו אינו.

די ארבעט איז געגאנגען לאנגזאם. אפש האט זיך געדוכט, אז מען שטייט אויף איין ארט, אבער מען איז דאך געגאנגען פאר-ווערטס. מען האט צוגעגרייט דעם באדן, מען האט געאקערט און געזיט, און ווען דער פאליטישער וועטער איז געווארן בעסער, גיט-סטיקער, איז די זריעה אויפגעגאנגען.

אין די יארן 1908-1912 איז אין דער רוסישער פאציאל-דע-מאקראטיע געווען א ליקוידאטארישע שמרעמונג. די ליקוידאטארן האבן געזאגט: די אומלעגאלע ארבעט איז איצט נישט נייטיק, אפילו שעדלעך; זי איז אליין פארקראכן און שלעפט די באוועגונג אין א מעטפן ווינקל. די אומלעגאלע ארגאניזאציעס זיינען געווארן סעק-טעס, נעטפן נישט פון ארבעט נאר פון שארפער צאנקערוי צווישן די פראקציעס. מ'דארף ארויס צו די ברייטע מאסן, און דאס קאן מען טאן נאר דורך די לעגאלע געזעלשאפטן. די פראפעסיאנעלע פאראיינען, קאאפעראטיוון, די לעגאלע ארבעטער-פרעסע, די סא-ציאל-דעמאקראטישע פראקציע אין דער גאכודארסטווענע דומע - דאס איז די אמתע באוועגונג. מ'דארף קעמפן פאר דאס רעכט פון אפענע פרייע-ארבעטער-ארגאניזאציעס, פאר ברייטע לעגאלע מעגלעכ-קייטן; און דער בעסטער וועג דערצו איז - אויסנוצן די קנאפע לעגאלע מעגלעכקייטן, וואס זיינען שוין פאראן. עס זיינען געווען ליקוידאטארן, וואס האבן געהאלטן, אז די פאליטישע ארגאניזאציע פון פראלעטאריאט איז דערווילע גאר איבעריק. קיין אפענע קאן זי נישט זיין און א באהאלטענע קאן זי גאר נישט אויפמאן. זאל אויסוואקסן

די פאוענונג אין די לעגאלע געזעלשאפטן, זאל זי אריינזיען די ברייטע מאסן; דערנאך וועט צונויפגערופן ווערן אן ארבעטער-צו-זאמענפאר, וועלכער וועט שאפן א ברייטע ארבעטער-פארטיי מיט א פראגראם, וואס וועט זיין אָנעמבאר פאר דער מערהייט פון דער אָרנאניזירטער ארבעטערשאפט; אין דער דאזיקער פארטיי וועלן אריין אלע ריכטונגען פונם פראָלעטארישן געדאַנק און זי וועט זיין די פאָליטישע פאָרשטייערשאפט פונם פראָלעטאריאַט. אנדערע ליקוו-דאטאָרן זיינען אזוי ווייט ניט געגאַנגען. זיי האָבן געזאָגט: אומלעגאלע אָרנאניזאַציעס מיט אַ שטענדיקער מיטגלידערשאפט און אינערלע-כער דיסציפלין זיינען איצט אוממעגלעך און איבערזיק. עס איז נייטיק אן אומלעגאלער צענטראַלער אפאראט, אַ צענטראַל-קאָמיטעט, וואָס זאל קאָאָרדינירן די טעטיקייט פון די לעגאלע אָרנאניזאַציעס און זאל פון צייט צו צייט אָרנאניזירן פאָליטישע אַקציעס.

די ליקווידאַטאָרן האָבן געהאַט די מעלה, וואָס זיי האָבן זיך ניט אוועקגעזעצט אין קעלער וואַרטן אויף בעסערע צייטן, נאָר זיי האָבן אַ סך געטאָן פאר דער פראַפעסיאָנעלער און קאָאָפּעראַטיווער אָרנאניזירונג, ווי אויך פאר דער אויסבילדונג פון די ברייטע ארבע-טער-מאַסן. זיי האָבן צוגעגרייט קערנער פון אָרנאניזאַציע, צוגע-גרייט טוער פאר דער בעמערער, לעבעדיקערער צייט, וואָס וועט קומען. זייער חסרון איז געווען, וואָס זיי האָבן געלייגט דעם גרעסטן געוויכט אויף די מעגלעכע קלייניקייטן פון מאָג און האָבן פאַרנאַכ-לעסיקט די גרויסע פערספעקטיוון פון מאָרגן. לויט זייער גאַנצן געדאַנקען-גאַנג האָט די סאָציאַליסטישע פארטיי געדאַרפט גיין ניט פאר דעם פראָלעטאריאַט, נאָר דערטרונקען ווערן אין אים. דאָס האָט זיי געמאַכט אפּאַרמוניסטיש. אין זייער ארבעט איז געווען וויי-ניק פאָליטיק און נאָך ווייניקער סאָציאַליזם. זיי האָבן אַ סך געטאָן צו שאַפן און פאַרשטאַרקן פראַפעסיאָנעלע פאַראיינען און קאָאָפּע-ראַטיוון, אַ סך געטאָן צו שאַפן לעגאלע ארבעטער-ליטעראַטור; זיי האָבן אָפּער אויך געהאַלפן לעשן די איבערגעבליבענע רעוואָלוצ-ציאָנערע פונקען; געהאַלפן אפּווישן די שפורן פון דער אַלטער פאָליטישער אָרנאניזאַציע. מאַרשאַז און דאָן האָבן אָנגענומען די מעלות פון די ליקווידאַטאָרן און האָבן מיט אַ האַלבן מיל געטאַרלט

זייערע חסרונות. זיי פלעגן ניט וועלן לידן, ווען מ'פלעגט זיי רופן ליקוידאטאָרן — און זיי זיינען עס טאקע ניט געווען — און דאָך פלעגן זיי נאָכאנאָנד פארטיידיקן די ליקוידאטאָרן. לענין האָט באַקעמפט דעם מענשעוויזם בכלל. צו די לעגאלע געזעלשאַפטן האָט ער געפילט אַ באַזונדערן פארדאַכט. אין בויען די פראַקסיע־אַנעלע פאראיינען, קאָאָפּעראַטיוון און אַרבעטער-קלובן האָבן דעמאָלט די פאלשעוויקעס גענומען גאָר אַ קנאַפן אָנטייל. דערפאר האָבן זיי אַוועקגעלייגט אַ סך כוחות אויף דער לעגאלער אַרבעטער-פרעסע. געווען דעמאָלט צווישן די פאלשעוויקעס אַ שטרעמונג זיך אַפּצו-זאָגן אינגאַנצן פון די לעגאלע מעגלעכקייטן. געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געפאָדערט, מיזאַל אפילו אַפּרופּן פון דער גאַמארסאָוועע דומע די סאָציאַל-דעמאָקראַטישע דעפּוטאַטן. לענין איז געווען קעגן אַלט דער שטרעמונג, און די „אַטאָוויסטן“ — אַפּרופּער — האָבן זיך אויסגעטיילט אין אַ באַזונדערער פאַרטיי-גרופּע, וועלכע האָט זיך גערופּן „ווערזאָד“ — פאַרווערטס; די פּירער זיינען געווען לונאַ-משאַרסקי און פּאַדאַנאָוו. נאָך דער רעוואָלוציע פון מערץ 1917 האָט זיך די גרופּע „ווערזאָד“ צוריק פאַראייניקט מיט די פּאַלשע-וויקעס. פלעכאַנאָוו איז געווען אַן אויסגעהאַלטענער מענשעוויק, אָבער אין די פּראַגן פון אַרגאַניזאַציע איז ער זיך פּונאַנדערגעגאַנגען מיט מאַרשאָוון און דאַנען; מיטן גאַנצן כוח פון זיין לאַגיק און טעמ-פּעראַטענט האָט ער זיך אַרויסגעוואָרפּן אויף די ליקוידאטאָרן און ער האָט מאַרשאָוון מיט דאַנען אויך ניט געשאַנעוועט. אין יענע יאָרן איז פלעכאַנאָוו מיט אַ קליינער גרופּע אָנהענגער געשטאַנען צווישן די פּאַלשעוויקעס מיט די מענשעוויקעס. צווישן פּירע הויפט-גרופּורונגען, שוין ניט בלויז אַרגאַניזאַציע־אַנעל, נאָר אויך פּאַליטיש, איז אין יענע יאָרן געשטאַנען אויך טראַצקי. מיט אַ קליינער גרופּע נאָענטע חברים האָט ער אין ווין אַרויסגעגעבן אַן אַרגאַן „פּראַוודאַ“, וואָס זיין הויפטציל איז געווען פאַראייניקן אלע צעשפּאַלטענע סאָציאַל-דעמאָקראַטישע גרופּן אין איין פאַרטיי מיט אַ צענטריסמישער פּלאַט-פּאַרמע, אַ פאַרטיי, וואו עס זאָל הערשן פּרייהייט פון מיינונגען און איינהייט פון מעשים.

דער שמרײט צווישן ליקוידאטאָרן און „פאַרטיי־אָנהענגער“ האָט

זיך פון א געוויסן גראד אפגעשפיגלט אין פונד. אין פרילינג 1908
 איז געווען א באראמונג פון פונד אין גראדע. איך פון דעמאלט גע-
 זעסן אין מזרמע; נאך חברים, וואס זיינען אויף דער דאזיקער בא-
 ראמונג געווען. האבן מיר גענוי איבערגעגעבן, וואס דארטן איז פאך-
 געקומען. ליבער האט אין זיין רעפערעט זיך געמיט צו דערווייזן,
 אז די רעוואלוציע איז שוין געענדיקט. אמת זי האט געגעבן ווייט
 ניש אליין, וואס מיר האבן פון איר געהאפט; זי האט אבער איבער-
 געלאזן א געוויסע מאס פרייהייט און א מעגלעכקייט פון אהנא-
 ניוואציע. ווי פונסטער עס איז ניש סטאליפנים רעזשים - אביעק-
 טיוו ווערן דורך אים רעאליזירט די פאזיציעס, וואס די רעוואלוציע
 האט אונז איבערגעלאזן. סטאליפנים רעזשים איז ניש קיין צוריק-
 קער צו דער זעלבסטגערשונג, ווי ער אליין וויל און מיינט, נאך א
 מעסיק פראגרעסיווע ליקווידאציע פון דער רעוואלוציע. קיין נייע
 פאליטישע רעוואלוציע וועט ניש זיין, נאך דער פראבלעמאריאט וועט
 מיט זיין אָנגעשטרענגטער ארבעט און סיסטעמאטישן דראנג ביס-
 לעכווייז פארפעסטקן און פארברייטערן די פרייהייטן, מאכן פון די
 שטענעלעך, וואס די רעוואלוציע האט געגעבן, ברייטע וועגן, און
 אויפן וועג פון עוואלוציע פארוואנדלען רוסלאנד אין א דעמאקראטיע.
 זיינע קעגנער האבן געטענהט, אז די רעוואלוציע איז נאך ניש גע-
 ענדיקט, ווייל זי האט נאך ניש געלייזט די אויפגאבן, וואס זיינען
 פאר איר געשטאנען: ניש געגעבן דעם לאנד קיין דעמאקראטיע,
 די פויערס קיין ערד, די ארבעטער קיין שוין-געוועזן, די נאציאנאלע
 מינדערהייטן קיין גלייכבארעכטיקונג. די לעגאלע מעגלעכקייטן זיינען
 נאך פאפירענע. רעאליזירן זיי קאן מען נאך אין א קנאפער מאס.
 מוזן מיר, ווי פריער אנהאלטן די טאקטיק פון אוימלעגאלע אר-
 בעטער-אָרגאניזאציעס און גרייטן די מאסן צו דעם המשך פון דער
 רעוואלוציע. די באראמונג האט געלאזן די פראגע אָפן, אין אונז
 זערע מויער האבן זיך צעטיילט אויף מער אָדער ווייניקער אויס-
 געשפראכענע לעגאליסטן און אנטי-לעגאליסטן. אין ענגערע דיסקו-
 סיעס פלעגט די פראגע פאָרמולירט ווערן אזוי: וועט רוסלאנד גיין
 אויפן וועג פון דייטשלאנד און עסטרייך. וואו נאך דער ערשטער
 רעוואלוציע - 1848 - איז קיין צווייטע מער ניש געווען און די

פרוהייטן זיינען פארברייטערט געווארן ביסלעכווייז, אדער אויפן וועג
 פון פראנקרייך, וואו נאך דער ערשטער רעוואלוציע פון 94-1789,
 איז געקומען א צווייטע אין 1830 און א דריטע אין 1848 און ערשט
 די איבערקערעניש נאך דער מפלה פון נאפאלעאן דעם דריטן אין
 1870 און די קאמונע אין 1871 האבן געבראכט דערצו, אז עס
 האט זיך איינגעשטעלט און פארפעסטיקט די רעפובליק? קירצער:
 „וועט די רוסישע רעוואלוציע ריידן דייטש אדער פראנצויזיש“?
 אז די רעוואלוציע איז געווען געענדיקט — דאס איז פאקטיש
 געווען קלאר פאר אלעמען. נישט אלע רעוואלוציעס ברענגען דאך
 צו א וויפל עס איז גענוגדער לייוונג פון די אויפגאבן, וואס זיינען
 פאר זיי געשטאנען. אויסער אויפגאבן איז נייטיק א גרויסער סכום
 אָנגעזאמלטע כוחות גובר צו זיין דעם אקטיוון שונא, גובר צו זיין
 די אינערציע; נייטיק א געוואלדיקע ענערגיע, וואס האט קיין אפע-
 נעם פרייען אויסוועג און מוז אויפרייסן. אין 1908 אין די רע-
 וואלוציאנערע ענערגיע ביי די מאסן פון רוסלאנד אויסגעגאנגען. פון
 דער אנדער זייט אָנגעמען סטאליפּינס רעזשים פאר א מעסיק-פראַ-
 גרעסיווע ליקווידאציע פון דער רעוואלוציע איז געווען אן אומזין. און
 גלויבן, אז דער האלב-קאָנסטיטוציאָנעלער צאָרום וועט האָבן אין
 זיך גענוג פּויגעוודיקייט נאָכצוגעבן אין דער צייט און עוואָלוציאָנירן—
 איז געווען אַ היסטאָרישע קרצויכטיקייט. און אויב ביי די רוסן,
 וואו עס האָבן דאָך עקסיסטירט וויפל נישט איז לעגאלע מעגלעכ-
 קייטן, איז געווען נייטיק אן אומלעגאלער צענטראלער אפאראט און
 אפילו אומלעגאלע אָרגאניזאציעס, איז עס נאָכמער געווען נייטיק
 אויף דער יידישער גאס, וואו די לעגאלע מעגלעכקייטן זיינען גע-
 ווען נישטיקע. אין דער גאָסדאָרסמווענע דימע איז נישט געווען קיין
 איינציקער דעפוטאט נישט פון בונד, נישט פון וועלכער עס איז אנדער
 יידישער סאָציאליסטישער פארטיי. די לעגאלע פאראיינען האָבן אין
 אונזער געגנט מער ווי אלץ געקאָנט זיין נאָר לעגאלע שילדן פאר
 אומלעגאלער ארבעט; אין א סך שמעט פון תחום האָט מען קיין
 פראַפעסיאָנעלע פאראיינען גארנישט לעגאליזירט. קיין יידישע ארבע-
 טער-קלובן האָט מען אין ערגעץ נישט לעגאליזירט. דער קאָמף צווישן
 די לעגאליסטן און אַנטי-לעגאליסטן איז דערום ביי אונז געווען אַ

סך שוואכער, ווי ביי די רוסישע חברים. ביי אונז האָט קיינער
 נישט געליקנט אין דער נויטווענדיקייט פון אַן אומלעגאלן צ. ק.
 אין ביי אונז זיינען אויך נישט געווען אזעלכע, וואָס זאָלן האַלטן,
 ווי אַ גרויסער טייל פּאַלשעוויקעס פון יענער צייט, אַז די לעגאַלע
 מעגלעכקייטן זיינען בלויז אַ שעדלעכע אילוויע, וועלכע מיטאַרף מיט
 אַלע פּוּדוּת אויסמידן. ביי אונז האָבן די אַנטי-לעגאַליסטן אויך
 געהאַלטן, אַז ווי ווייט די לעגאַלע מעגלעכקייטן זיינען פאַראַן, דאַרף
 מען זיי אויסנוצן; די פּראַגע איז נאָר געווען: וואו ליגט דער
 שווערפּונקט, דער צענטער פון אויפּמערקזאַמקייט? מיטאַרף געשמייטן
 וועגן דעם פּאַרנעס פון דער לעגאַלער און אומלעגאַלער מעטיקייט,
 וועגן דער פּראָפּאַרציע צווישן זיי. די לעגאַליסטן האָבן געזאָגט: ווי-
 פאַר אַז מיר וועלן שטעלן דעם טראַפּ אויף דער אומלעגאַלער
 אַרבעט, וועלן מיר ממילא שטענקען דער לעגאַלער אַרבעט ווייניק פּוּדוּת
 און אויפּמערקזאַמקייט און מיר וועלן זיך פאַרוואַנדלען אין אַ סעקטע,
 וואָס איז אָפּגעריסן פון די מאַסן. די אַנטי-לעגאַליסטן האָבן גע-
 מענהט פאַרקערט: ווען מיר וועלן זיך אָפּלייגן דער עיקר אויף
 היטן די לעגאַלע געזעלשאַפטן, וועלן מיר ביסלעכווייז אַוועק פון
 רעוואָלוציע און סאַציאַליזם און ווערן קליינלעכע אָפּאַרטוניסטישע
 קילמור-מירער.

זומער 1908, גלייך ווי איך בין אַרויס פון טורמע, האָבן איך
 אָנגעהויבן אַגיסירן פאַר אַוועקשטעלן אַן אומלעגאַלן אָרגאַן פון בונד.
 די מערהייט פון צ. ק. איז געווען קעגן. זי האָט מאַטיווירט אַזוי:
 דאָס וואַלט הייסן זיך אליין פאַרשפּאַרן אין קעלער. מיר דאַרפן
 קעמפן פאַר פּרייהייט פון פּרעסע נישט דורך אומלעגאַלע אויסגאַבן,
 נאָר דורך אַרויסגעבן לעגאַלע אָרגאַנען, דורך מאַכן די יידישע אַר-
 בעטער-פּרעסע פאַר אַ פּאַקט... אָבער אַרויסגעבן אַ לעגאַלן אָרגאַן
 איז געווען אוממעגלעך. די זשאַנדאַרמערע האָט אויף אונז גע-
 קוקט מיט זיבן אייגן. האָבן מיר אַרויסגעגעבן זאַמלביכער און האָבן
 צוליב רדיפות פון דער צענזור געמוזט אָפּט בייטן זייערע נעמען:
 „די נייע צייט“, „די צייט“, „אונזער צייט“, „צייט-פּראַגן“. אין די
 זאַמלביכער האָבן מיר געקאָנט ריידן נאָר צו די אינטעליגענטערע
 אַרבעטער, נישט צו דער מאַסע. אַ סך פּראַגן האָבן מיר דאַרפן

געקאנט באהאנדלען נאָר מיטן האַלבן מויל, צווישן די שורות; וועגן אנדערע פראַגן האָבן מיר אינגאַנצן געמוזט שווייגן. אַז אײַך האָב געזען, אַז דער צ. ק. איז נישט מסכים האָב אײַך דורכגעפירט מיין פאַרשלאַג אין דעם ווילנער קאָמיטעט. אָבער אַז דער ווילנער קאָמיטעט איז צוגעטראָטן אַרויסצוגעבן אַן אומלעגאַלן אַרגאַן אין זײַן נאָמען, האָט דער צ. ק. געפונען פאַר נײַטיק אײַבערצוגעבען די זאַך אין זײַנע אײַגענע הענט – אײַף וואָס אײַך האָב לכתחילה אויסגערעכנט. אין 1909 זײַנען אַרויס צוויי נומערן „די שטימע פון פונד“, וואו עס האָט זיך געפירט די דיסקוסיע צווישן די לע-גאַליסטן און אַנטי-לעגאַליסטן. פונם ערשטן צד איז אַרויסגעטראָטן אַבראַמאַווײַטש, פונם צווייטן צד – דער שרײַבער פון די דאָזיקע שורות (הלוֹי) און דער חבר אײַזנשטאַט-ײִדין. אין 1910 האָבן מיר אַרויסגעלאָזן אַ דריטן נומער. דוכט זיך, אַז דאָרטן איז געווען אַן אַרטיקל פונם חבר יאַנאַוו (דער פאַרשטאַרבענער ח. קאַזען, יונד), וועלכער איז געשטאַנען אין צענטער צווישן די לעגאַליסטן און אַנטי-לעגאַליסטן. דער דריטער נומער איז געווען דער לעצטער. מײַהאַט לכתחילה נישט גערעכנט אַרויסצוגעבן די „שטימע פון פונד“ אַזוי אָפט, אַז עס זאָל לײַנען צוליב איר שמעלן אַ געהײמע דרוקעריי. הײַן דעם איז דער שטראַלן-גלאַנץ פון די געהײמע דרוקערייען שײַן אויסגעלאָשן געוואָרן, און אין 1909 וואָלט געווען נישט לײַכט צו קײַגן מענטשן, וואָס זאָלן אײַנוויליגן זיך צו פאַרמויערן אין קע-לער. האָבן מיר געמוזט דרוקן אונזער אַרגאַן אין אַ לעגאַלער דרו-קעריי נאָר געהײם: דאָס הײַכט אָן דעם וויסן פון „נאַטשאַלסטוואָ“: דאָס האָט געקאָסט טײַער און איז געווען פאַרבונדן מיט געפאַר. מענטשן אײַף טראַנספּאַרטירן די אָפּגעדרוקטע עקוועמפּלאַרן איז אײַך געווען שווער צו קײַגן. צוליב דעם ערשטן נומער איז אַ ביאַליסטאַקער מײַדל אַרעסטירט געוואָרן. מײַהאַט זי פאַרהאַלטן מיטן טראַנספּאַרט אויפן וואַקאַזאַל אין ווילנע. די אימה פאַר טורמע און סיפּיר איז אין 1909 געווען אַ סך שטאַרקער, אײַדער אין 6-1901. זומער אין דאַרבעט 1909 האָט זיך די חברטע ולאטע באַנק פון קאַוונע ספּעציעל אָפּגעגעבן מיט טראַנספּאַרטירן אומלעגאַלע ליטעראַטור. זי איז גע-ווען אַ מײַקע, אַ פּלינקע, אײַסערלעך רוֹק אין געלאַסן, ווי גע-

פארן פארליטישער קאנטראבאנד. אבער די שפיאנען האָבן זי
 גוט געעקנט אין ניש ארויסגעלאָזן פון אויג. אין ושיטאָמור האָט
 זי זיך קיים געראַטעוועט פון אן אַרעסט; אין קאָוונע אין אין
 מינסק האָט מען זי געזוכט. איז זי אין אַנדרייב 1910 צוועק פון
 רוסלאַנד. זלאַטע האָט דערנאָך געוואוינט אין ניו-יאָרק, וואו זי
 איז מיט אַ פּאָר יאָר צוריק געשטאַרבן. אַ טייל עקוועמפלאַרן פונעם
 צווייטן נומער „שטימע“ האָט אַריבערגעפירט דער אלטער מיטגליד
 פון צ. ק. חבר יודין. אין דערווילע האָבן מיר זיך אַ ביסל צוגעפאַסט
 צו דער צענזור. מיר האָבן זיך אויסגעלערנט שרייבן אזוי, אז דער
 לעזער זאָל זיך אָנשטויסן, וואָס מיר מיינען און דער צענזאָר זאָל
 ניש האָבן צו וואָס זיך צו טשעפען. כל-זמן עם איז אָנגעגאַנגען די
 דיסקוסיע צווישן די לעגאַליסטן און אַנטי-לעגאַליסטן, איז נאָך גע-
 ווען אזא שטאַף, וואָס מ'האַט לעגאַל בשום-אופן ניש געקאָנט דרוקן.
 דערנאָך איז פשוט אויסגעגאַנגען דער ריין-אומלעגאַלער שטאַף. די
 געוועלשאַפּלעכע פּראָגן, וואָס זיינען פאַר אונז געשטאַנען, האָבן
 מיר באַהאַנדלט לעגאַל, נאָר אַ ביסל פאַרשטעלט; פּרשט אז דאָס
 רוב פּראָגן זיינען דעמאָלט געשטאַנען ניש שאַרף אַקטועל, נאָר
 מערער אַפּסטראַקט-אַקאָדעמיש. האָבן מיר זיך באַזונגט מיט אַרויס-
 געבן זעלמן-ווען אַ ביזלעטען פון בונד פאַר אינפאַרמאַציע און אַמאָל
 אַ פּראָקלאַמאַציע: צום ערשטן מאַי אָדער צום בייליס פּראָצעס
 למשל. די גאַנצע אויפּמערקזאַמקייט האָבן מיר אָפּגעגעבן אויף לע-
 גאַלע זאַמלבוכער, שפעטער אויך אויף קליינע פּאַפּולערע זאַמל-
 העפטן, אויסגעערעכנט אויפן מאַסן-לעזער. אין 1912 זיינען מיר צו-
 געמראָטן צו שאַפן אַ לעגאַלע וואָכן-בלאַט. די לעגאַלע אַרבעטער-
 ליטעראַטור איז אויך געווען פאַרבונדן מיט שוועריקייטן און קרבנות
 אָבער אַרויסגעבן זי אין דער עיקר פאַרשפּרייטן איז דאָך געווען
 אַ סך לייכטער ווי אַרויסגעבן און פאַרשפּרייטן אומלעגאַלע ליטעראַטור.
 אין יענע יאָרן האָבן זיך ביי אונז געפירט דיסקוסיעס פאַר
 און קעגן נאַציאָנאַלן נייטראַליזם. מיר האָבן שטאַרק געשטריטן וועגן
 דער קאַמפּעמענג פון דער יידישער קהילה, וועגן דער קאַמפּעמענג
 פון דער קולטורעלער אוטאָנאָמיע בכלל. דער שטרייט האָט זיך
 נאָך איצט אויך ניש געענדיקט. נאָר דאַמאָלט איז ער געווען שאַר-

פער, ווייל אלגעמיין-פאליטישע ארבעט איז געווען ווייניק, האָבן מיר זיך צופיל אָפגעגעבן מיט ריין-ידישע פראָגן. די דיסקוסיעס פון יענער צייט זיינען געווען פרוכטבאר; זיי האָבן פאַר אונז אליין קלאָרער געמאַכט אונזער נאַציאָנאַלע פראָגראַם, געהאַלפן אויסאַרבעטן אירע איינצלהייטן. אמת, די דיסקוסיע האָט געטראָגן אַ צו-טעאָ-רעטישן, אַפסטראָקטן כאַראַקטער. דאָס איז דאָך געווען אַ צייט, ווען וועגן אונזער אַוטאָנאָמיע האָט מען נאָך געקאַנט טעאָרעטיזירן; די פראַקטיק איז נאָך געווען ווייט. מיר האָבן געזוכט אַן אָפּענע טרי-בונע, אַ הויכן אָרט, פון וואָנען אונזער שטימ זאל אָפקלינגען ווייט און ברייט פאַר די מאַסן. מיר האָבן דערזם אַנטויל גענומען אין דעם ייִדישן צוזאַמענפאַר אין קאַוונע (1909), וואו מיר האָבן אָפּן פאַרמיידיקט אונזער שטאַנדפונקט, אַז די קהילה דאַרף זיין אַ וועלט-לעכע, ניש קיין רעליגיעזע. איין צייט האָט זיך אונז אַפילו גע-דוכט, אַז עס וועט זיך איינגעבן צו רעפּאַרמירן די אַלטע קהילה, צו מאַכן זי פאַר אַ דעמאָקראַטישע אינסטיטוציע, וואָס זאל פאַר-דיקן די קולטורעלע נויטן פון די ייִדישע מאַסן, פאַר אַ קערנל, פון וועלכן עס קאָן מיט דער צייט אויסוואַקסן די נאַציאָנאַל-קולטורעלע אַוטאָנאָמיע. דעריבער האָבן מיר דעמאָלט אַזוי לעב-האַפּט דיסקו-סירט די פראַגע וועגן דער קהילה, דעריבער האָבן מיר אין אייניקע שטעט אַנטויל גענומען אין קאָמיסיעס איבערצוגויען די אַלטע קהילה. דערפון איז גאַרנישט אַזויסגעקומען. רעפּאַרמירן די קהילה האָט זיך אונז נישט איינגעגעבן צוליב אויסערלעכע און אינערלעכע סיבות. זי איז געבליבן דער זעלבער אַלט-פרענקישער זומפּ אין די הענט פון די פלי-קודש און פון די פּני, און די אַרבעטער האָבן דאַרטן נישט געהאַט וואָס צו זוכן. אַ שטיקל אָפּענע טריבונע האָבן מיר געפונען אין די צוזאַמענפאַרן פון דער „מפיצי השכלה“ וואו מיר האָבן געקאַנט האָפּן צו אַנטוויקלען אונזער שטאַנדפונקט אין דער שפראַך-פראַגע און אויף דער ייִדישער שול. פון די אַלגעמיין-רוסישע געזעלשאַפּטלעכע צוזאַמענפאַרן וואָס אין יענער צייט, האָבן מיר אַנטויל גענומען אין דעם צוזאַמענפאַר פון בעלי-מלאכות (סוף 1910). די בונדישע דעלעגאַציע האָט אויף יענעם צוזאַמענפאַר גע-שפּילט אַ גרויסע ראלע. אונזער אַנטויל אין דעם קאַוונער צוזאַמענפאַר

איז געווען א דעמאָנסטראַציע פאַר דער ייִדישער גאַס, אַז דער
 „בונד“ לעבט נאָך. אונזער אָנטייל אין דעם צוזאַמענפאַר פֿון בעלי-
 מלאַכות איז געווען אַ ענלעכע דעמאָנסטראַציע פֿאַרן גאַנצן לאַנד.
 וועגן אונזערע דעמאָלטיקע חילוקי-דעות אין דער נאַציאָנאַלער
 פּראָגע, אייך וועגן קאַמף קעגן אַרטישטויסן ייִדישע אַרבעטער פֿון
 די פּאַכן, וואָס גייען איבער פֿון האַנט-אַרבעט צו מעכאַנישער קראַפֿט,
 רעכן אייך צו שרייבן גענוי אין אַ פּאַזונדער. קאַפיטאַל פֿון מיינע
 זכרונות, וואָס וועט טראָגן דעם נאָמען „דריי קאַנפּערענצן“, ס'הייסט:
 די אַכטע קאַנפּערענץ פֿון בונד אין לעמבערג אין האַרפּסט 1910,
 די ניינטע קאַנפּערענץ פֿון בונד זומער 1912 אין ווין אין די אַויגוסט-
 קאַנפּערענץ פֿון די מענטשעוויקעס, טראַציקיסטן אין בונד אינם זעל-
 ביקן יאָר און אין דער זעלביקער שטאָט. אין צוזאַמענהאַנג מיט דער
 לעצטער קאַנפּערענץ וועט מיר אויבקימען צו פּאַשרייבן אונזערע
 חילוקי-דעות אין אַלגעמיינע פּאַליטישע פּראָגן, ווי „מיליוויזע לאַזונגען“,
 „פעטיציעס-קאַמפּאַניע“ זפּדומה, אייך וועגן דעם צושטאַנד אין דער
 רוסלענדער׳ס. ד. און וועגן די פּאַציונגען פֿון בונד צו איינצלנע
 פּראָצעס אירע.

